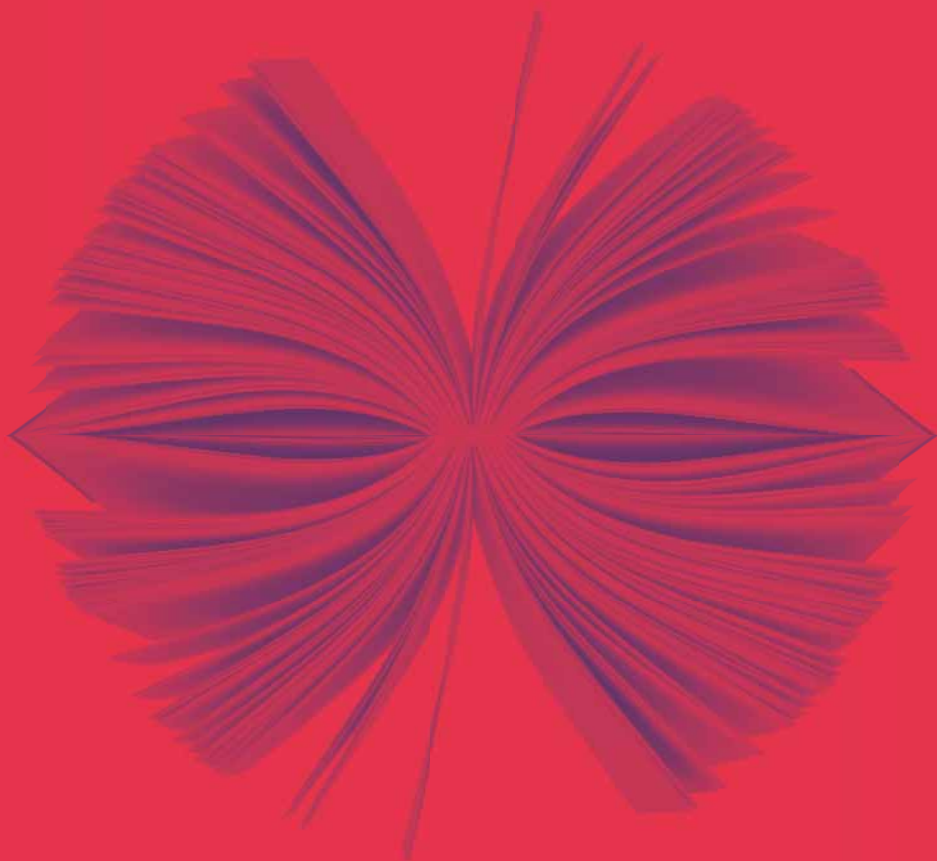

Knihovny současnosti
9—11 9 2014

14

SDRUŽENÍ KNIHOVEN ČR
ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNICKÁ RADA ČR

**KNIHOVNY
SOUČASNOSTI** **14**

Sborník z 22. konference, konané ve dnech 9. až 11. září 2014
v areálu Univerzity Palackého v Olomouci

Září 2014

KNIHOVNY SOUČASNOSTI 14

Sborník z 22. konference, konané ve dnech 9. až 11. září 2014
v areálu Univerzity Palackého v Olomouci
Vydáno za podpory programu Ministerstva kultury ČR Knihovna 21. století
Sestavili Mgr. Lenka Juračková, Ing. Jiří Mika
Korektury Mgr. Lenka Šimková, Olga Vašková
Grafická úprava a sazba Kateřina Bobková
Obálka a vizuální styl KKS Ondřej Zámeš, Roman Černohous
Tisk a vazba LSE Integration, s. r. o., Praha 4
Vydalo Sdružení knihoven ČR, Prokešovo nám. 9, 728 00 Ostrava
1. vydání, 2014
Náklad 200 výtisků

ISBN 978-80-86249-71-1
ISSN 1805-6962 tištěná verze
ISSN 1805-6970 on-line verze

ÚVOD

Vážení zájemci o rozvoj našeho oboru, milé účastnice a účastníci Knihoven současnosti,

s potěšením Vám ve sborníku z konference předkládáme názory odborníků na témata, která v posledních měsících hýbala českým knihovnictvím či se ho alespoň viditelně dotkla. Stalo se však již tradicí konference, že je kromě domácí scény program obohacován o trendy rozvoje knihovnictví v mezinárodním kontextu. Pro letošní rok byly zařazeny dvě přednášky ze Skandinávie, a sice norské zkušenosti paní Liv Saeteren, emeritní ředitelky Městské knihovny v Oslo, a základní rysy současného švédského knihovnictví implementované do projektu nové knihovny v Märstě (v regionu Sigtuna). Autorkami druhé přednášky jsou paní Monica Dahlgren, kulturní rada regionu Sigtuna, a paní Randau Lena Gustafson, ředitelka knihovny v Märstě. Sigtuna byla zvolena proto, že prochází v souvislosti s narůstající důležitostí blízkého stockholmského letiště v Arlandě obdobím mimořádného rozkvětu, který zahrnuje též novostavbu knihovny.

Od loňské konference došlo ke splnění mnoha úkolů zahrnutých v Koncepci rozvoje českého knihovnictví, s nimiž bude možné se na konferenci seznámit. Pro ilustraci jen příprava Centrálního portálu knihoven představovala týdny intenzivní práce několika týmů odborníků, a to přípravné činnosti zdaleka nekončí.

Kromě portálu v kontextu zlepšení knihovnických služeb veřejnosti padl poprvé výběr témat na služby pro produktivní generaci, která zpravidla bohužel nepatří mezi majoritní skupiny uživatelů, přičemž právě z této skupiny se rekrutují zřizovatelé a provozovatelé knihoven.

Potřetí se letos v programu objeví marketingové aktivity knihoven, kterým je v konkurenčním prostředí dalších institucí zapotřebí věnovat systematickou pozornost. Dobré a mnohdy unikátní nápady propagace knihoven zazní jak v přednáškové části, tak v praktickém workshopu.

Rada Sdružení knihoven navrhla rozčlenit program druhého dne na kratší programové bloky, aby bylo možno zařadit také specializovaná témata, konkrétně katalogizační pravidla RDA. S blížícím se termínem pro jejich realizaci je však více než zřejmé, že se jedná o téma pro širokou cílovou skupinu.

Řízení lidských zdrojů zahrnuje mnoho dimenzí a vydá na samostatnou konferenci, zařazený půldenní blok snad obsáhne alespoň některé zkušenosti a predikci vývoje personálního zajišťování knihovnických činností s vědomím, že vzdělaní a vstřícní knihovníci jsou základem každé oblíbené knihovny.

Dvacáté druhé konání konference Knihovny současnosti proběhne v novém vizuálním stylu v Olomouci 9.–11. září 2014. Soutěž o nový vizuální styl Sdružení knihoven i konference Knihovny současnosti vyhráli autoři Ondřej Zámeš a Roman Černohous. V soutěži bylo zadáno, že značka pro Knihovny současnosti má symbolizovat souvislost se Sdružením knihoven, ale nikoliv jednoznačnou závis-

lost, neboť na konferenci se podílí také další subjekty. Dle vyjádření autorů je „propojení obou vizuálních stylů jasné, ale Knihovny současnosti posouvají práci s grafickými prvky a vizuálním sdělením dále. Pracují s výraznější barevností, různými variacemi barev a s abstraktnějšími obrazovými motivy“.

Ústřední knihovnická rada a rada Sdružení knihoven přeje všem účastníkům konference užitečný a příjemný pobyt. Současně děkuje Ministerstvu kultury ČR za dotaci k vydání sborníku, programovému výboru a přednášejícím za obětavost a dobré nápady při navrhování témat i jejich realizaci, vystavujícím firmám za podporu konference, Vědecké knihovně v Olomouci za zajištění zázemí, Moravskoslezské vědecké knihovně v Ostravě za organizační přípravu konference a Středočeské vědecké knihovně v Kladně za podíl na vydání této publikace.

Lea Prchalová

předsedkyně Sdružení knihoven ČR

PREAMBLE

Dear participants in the Conference and all concerned with a development of our librarianship branch,

I am pleased to provide you, in these Conference proceedings, with expert opinions and views on topics that significantly influenced or at least touched Czech libraries. It has already become a tradition to enrich the Conference programme with international context of librarianship development. This year we included two lectures by Scandinavian experts. Ms Liv Saeteren, Director Emeritus of Oslo Public Library, will talk about Norwegian experiences; Ms Monica Dahlgren, Head of Culture Department of Sigtuna Municipality (Sigtuna kommun), and Ms Randau Lena Gustafson, Director of Märsta Library, will present basic characteristics of Swedish librarianship implemented in a project of a new library in Märsta in the Sigtuna Municipality. We decided to present Sigtuna to you, because it currently enjoys a period of boom related to increasing importance of close Stockholm Arlanda Airport. The development of Sigtuna includes also a construction of a new library building.

A lot of tasks of the Concept for the Development of Libraries have been fulfilled since the last Conference. You will have an opportunity to get acquainted with them. For instance, just a preparation of the Central Portal of Czech Libraries, although still far from completion, has already represented weeks of intensive work of several expert teams.

Besides the Portal, in a context of improving library services for general public, we, for the first time, focus on services for a productive population, that unfortunately usually does not belong to a majority of users, however includes library founders and operators.

For the third time, the Conference programme will cover marketing activities of libraries, which become necessary to devote systematically. Good and often unique promotional ideas will be presented in both lectures and a practical workshop.

The Council of the Czech Republic Library Association suggested dividing the second Conference day into shorter programme blocks in order to include also specialized topics – particularly the RDA cataloguing rules. But as the time of their implementation gets closer, they seem to be a relevant topic for a wide audience.

Human resources management would provide enough topics for a whole separate conference. We hope, that the half day programme will cover at least some experience and predict future development of library staffing with well known idea, that educated and willing librarians are a ground for every popular library.

The 22nd Conference year will take place in a new visual style in Olomouc between 9th and 11th September 2014. The competition for the new visual style for both the Czech Republic Library Association and the Conference itself was won by

Mr Ondřej Zámeš and Mr Roman Černoš. It was requested to symbolize in a new Conference logo a relation to the Library Association, however not a kind of dependence, as other institutions co-operate on the Conference organization. According to the authors, "the interconnection of both visual styles is evident, but the Conference one moves both graphical elements and the whole visual communication further. They work with accentuated colours, various colour variations and more abstract visuals".

The Central Librarian Council and the Council of the Czech Republic Library Association wish all Conference participants a pleasant and useful stay. They would also like to express their gratitude to the Ministry of Culture for its grant for publishing the proceedings; the Programme Committee and the speakers for their effort and good ideas during both preparation of the programme and its implementation; exhibiting companies for their support; the Research Library in Olomouc for arranging premises; the Moravian-Silesian Research Library in Ostrava for preparations and organization; and the Central Bohemian Research Library in Kladno for their participation on this publication.

Lea Prchalová

Chairman of the Czech Republic Library Association

PROGRAM

ÚTERÝ 9. 9. 2014

Od 13:00 do 14:00 hod.

Zahájení Ing. Lea Prchalová, předsedkyně Sdružení knihoven ČR

Úvodní slovo Ing. Jiří Rozbořil, hejtman Olomouckého kraje

Úvodní slovo zástupce Ministerstva kultury

Uvítání RNDr. Jitka Holásková, ředitelka Vědecké knihovny v Olomouci

Předávání medailí Z. V. Tobolky

Trendy rozvoje knihoven, od 14:15 do 18:00 hod.

Garanti: Ing. Lea Prchalová, RNDr. Tomáš Řehák

The Need of Libraries Transformation / Potřeba transformace knihoven

Liv Saeteren, emeritní ředitelka Městské knihovny v Oslo

Trends in Swedish libraries adapted in the community of Sigtuna

/ Trendy švédského knihovnictví aplikované v Sigtuně

Monica Dahlgren, Kulturchef/Head of Culture Department, Sigtuna kommun,

Lena Gustafsonrandau, Directress of Märsta Library

STŘEDA 10. 9. 2014

Řízení lidských zdrojů od 8:30 do 12:45 hod.

Garant: Mgr. Eva Svobodová

Řízení lidských zdrojů v knihovnách

PhDr. Bc. Zuzana Šidlichovská, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta

Adaptační proces z hlediska personální práce

Bc. Radomíra Kodetová, Krajská knihovna v Pardubicích,

příspěvková organizace Pardubického kraje

Zkušenosti se získáváním nových pracovníků ve specializované knihovně středního typu

PhDr. Helena Bouzková, PhDr. Eva Lesenková, Ph.D., Národní lékařská knihovna

Výběr nových zaměstnanců a jejich adaptace v organizaci

Mgr. Jana Hrdličková, Městská knihovna v Praze

Zaměstnávání cizinců v knihovnách

Mgr. Milan Jenč, Franziska Stölzel, Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje

Senioři za pultem aneb Co přinese zvyšující se věk odchodu do důchodu a jak se na to připravit...

Mgr. Zlata Houšková, Svaz knihovníků a informačních pracovníků ČR

Prezentace firmy Cosmotron Bohemia, s. r. o.

PR marketing knihovnických služeb od 13:30 do 17:00 hod.

Garant: Ing. Libuše Nivnická

Metodika tvorby marketingové koncepce ve veřejných knihovnách
PhDr. Libuše Foberová, Ph.D., Slezská univerzita v Opavě, Ústav bohemistiky a knihovnictví
Mgr. Denisa Illíková, Ostravská univerzita v Ostravě, Univerzitní knihovna

Malý bibliobus jako velký propagační předmět
Ondřej Fiedler, Městská knihovna v Praze

Nastupte si, prosím... a staňte se našimi čtenáři!
Bc. Jana Kuncová, Mgr. Edita Vališová, DiS., Knihovna Jiřího Mahena v Brně

Komunikace s teenagery: co od nás chtějí?
Miloslav Linc, Městská knihovna v Praze

Prezentace firmy Anopress IT a. s.

Regionální kampaň jako nástroj marketingu
Bc. Vladimíra Buchtová, Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové

Koncepce RF v Jihomoravském kraji 2015–2020. Tvorba marketingové koncepce MZK
Mgr. Martina Bartáková, Mgr. Barbora Buchtová, Moravská zemská knihovna v Brně

Knihovna jako (ne)zanikající instituce – závěry projektu BiblioEduca
Mgr. Alžběta Strnadová, Mgr. Beáta Holá, Mgr. Michaela Navrátilová,
KTP – Společnost pro kvalifikaci na trhu práce, o. s.

Priorita 19 aneb Marketing podle Koncepce
Mgr. Pavlína Lonská, Městská knihovna v Praze

Katalogizační pravidla RDA v širších souvislostech od 8:15 do 9:45 hod.

Garant: Ing. Jiří Mika

Vývoj RDA a jejich prosazování ve světě
Mgr. Jarmila Přebilová, Národní knihovna ČR

RDA – nová katalogizační pravidla
PhDr. Jaroslava Svobodová, Národní knihovna ČR

Zavádění pravidel RDA z pohledu krajské knihovny
PhDr. Zuzana Hájková, Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích

RDA a BIBFRAME: budoucí standardy bibliografické kontroly?
PhDr. Barbora Drobíková, Ph.D., Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta,
Ústav informačních studií a knihovnictví

Služby knihoven pro produktivní generaci od 10:15 do 12:15 hod.

Garanti: Mgr. Jana Nejezchlebová, PhDr. Šárka Kašpárková

Jaká je současná produktivní populace?
PhDr. Jaroslava Dosedlová, Ph.D., Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta,
Psychologický ústav

Jak se ptát těch, kteří nechodí do knihovny?

PhDr. Ladislava Zbiejczuk Suchá, Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta,
Kabinet informačních studií a knihovnictví

Mladí dospělí – nová cílová skupina?

Mgr. Pavlína Lonská, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta,
Ústav informačních studií a knihovnictví

Regionální knihovna Karviná – zdroj informací a poznání

Mgr. Markéta Kukrechtová, Regionální knihovna Karviná

Městská knihovna v Třebíči: granty pro komunitní práci

Mgr. Marie Dočkalová, Městská knihovna v Třebíči

CPK a služby od 13:00 do 17:00 hod.

Garanti: Mgr. Tomáš Gec, Mgr. Štěpánka Žižková, PhDr. Radka Římanová

Centrální portál českých knihoven v polovině roku 2014

PhDr. Bohdana Stoklasová, Knihovna Akademie věd ČR

Zapojování knihoven do Centrálního portálu knihoven

Ing. Petr Žabička, Moravská zemská knihovna v Brně

Meziknihovní výpůjční služby: šance na změnu

Mgr. Ivo Kareš, Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích

Centrální portál knihoven a meziknihovní služby

Mgr. Karolína Košťálová, Národní knihovna ČR

Prezentace firmy EBSCO Information Services, s. r. o.

Brána IReL, současnost a budoucnost

PhDr. Helena Kolátorová, Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i.

Webarchiv NK ČR jako další zdroj pro CPK?

Ing. Luděk Tichý, Národní knihovna ČR

Česká (národní?) článková bibliografie

– přežitek, nebo moderní služba čtenářům?

Mgr. Tamara Pršínová, Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích

Minulost, současnost a budoucnost (?) rešeršních služeb...

nejen v krajské knihovně: případová studie

Mgr. Pavlína Doležalová, Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje

Workshop: Současná společnost – výzva pro knihovny (v angličtině)
od 9:00 do 10:30 hod.

Garant: Liv Saeteren

Workshop: Metody fundraisingu aneb Agresivní marketing
může pomoci knihovně přežít od 11:00 do 12:30 hod.

Garant: Zuzana Helinsky

Workshop: Mezi žraloky (o bezpečnosti internetu)

od 13:30 do 15:00 hod.

Garant: PhDr. Pavla Kovářová

Příprava lekce v knihovně o informační bezpečnosti pro děti a seniory

PhDr. Pavla Kovářová, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta,

Kabinet informačních studií a knihovnictví

ČTVRTEK 11. 9. 2014

Aktuální stav implementace Koncepce rozvoje knihoven od 7:45 do 11:45 hod.

Garant: PhDr. Vít Richter

Koncepce rozvoje knihoven na léta 2011 až 2015 za poločasem

PhDr. Vít Richter, Národní knihovna ČR

Možnosti změny koncepce katalogizace v ČR: první analýzy

Mgr. Edita Lichtenbergová, Národní knihovna ČR

Odevzdávání a příjem elektronických publikací

Mgr. Martin Žižala, RNDr. Tomáš Svoboda, Národní knihovna ČR

První verze návrhu Národní koncepce dlouhodobé ochrany digitálních dat pro knihovny

Mgr. Marek Melichar, Mgr. Jan Hutař, Moravská zemská knihovna v Brně

Současnost a budoucnost zpřístupnění výsledků masové digitalizace knihovnických fondů

Ing. Luděk Tichý, Národní knihovna ČR

Centrální portál českých knihoven KNIHOVNY.CZ

– aktuální stav a plánovaný harmonogram

Ing. Martin Lhoták, Knihovna Akademie věd ČR

Knihovny dostupné pro všechny? aneb Služby knihoven uživatelům se specifickými potřebami

Mgr. Eva Cerniňáková, Jabok – Vyšší odborná škola sociálně pedagogická a teologická

Kateřina Nekolová, M.A., Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta,

Ústav informačních studií a knihovnictví

Existujeme? aneb Koncepce celoživotního vzdělávání pracovníků knihoven

Mgr. Zlata Houšková, Svaz knihovníků a informačních pracovníků ČR

Centra pro zahraniční literaturu

PhDr. Šárka Kašpárková, Knihovna Kroměřížska, příspěvková organizace

Závěr konference

Ing. Aleš Brožek, člen předsednictva rady SDRUK

Tematický blok

ŘÍZENÍ LIDSKÝCH ZDROJŮ

1

GARANT:
Mgr. Eva Svobodová

ŘÍZENÍ LIDSKÝCH ZDROJŮ V KNIHOVNÁCH

HUMAN RESOURCE MANAGEMENT AT LIBRARIES

Zuzana Šidlichovská

Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta • zuz.sid@gmail.com

Abstrakt

Řízení lidských zdrojů (HR management) je jednou z klíčových součástí managementu každé instituce. V období dopadů ekonomické krize potřeba efektivního personálního řízení a reorganizačních změn výrazně stoupla. Hlavním cílem příspěvku je proto představit specifika, která řízení lidských zdrojů obnáší, vymezit klíčové kompetence spojené s řízením lidských zdrojů a upozornit na význam role vedoucích zaměstnanců v této oblasti. Klíčová pasáž článku vymezuje personální specifika spojená se zaměstnaneckou strukturou knihoven, výhodami a v neposlední řadě s riziky, která mají na HR management vliv.

Abstract

Human resources management (HR management) is one of the key-parts of management in each organisation. In the era of economic crisis the impact of the need of efficient HR and reorganisation management has rapidly increased. According to this need the main goal of the article is to introduce the characteristics of HR management, to define key-competencies of HR generalist and to sign the important role of line managers in the area of HR management. The key-part of the article defines main HR specifics related with the staff and organisation chart in libraries. In the last part advantages, disadvantages and risks, which influence HR management in libraries, are summarized.

Klíčová slova

HR management, klíčové kompetence, lidské zdroje, management, personální řízení lidských zdrojů

Úvod

Prostředí informační společnosti se v oblasti ekonomiky promítlo kromě zavádění nových technologií také zvýšením nároků na kvalifikované personální zdroje. Řízení lidských zdrojů (používané též personální management, HR management) je nedílnou součástí managementu každé instituce. Zaměstnanci pro instituci představují stejný potenciál jako fotbalisté pro svůj klub. Můžete mít perfektní technické a sportovní vybavení, dostačující finanční prostředky i příjemné klubové zázemí, nebudete-li však mít šikovné a motivované hráče vedené dobrým trenérem, úspěchu nedosáhnete.

Proč některé knihovny nedoznaly za poslední dekády výrazných změn a jiné se podílejí na mezinárodních projektech, získávají grantové prostředky, připravují několik akcí měsíčně pro čtenáře a vycházejí vstříc potřebám svých uživatelů? Příčina a objektivních překážek, proč nelze změny provádět, lze nalézt jistě řada,

ale to nepředstavuje příliš konstruktivní přístup k problému. Motor, který navrhuje a realizuje změny i usměrňuje vývoj instituce, tvoří vždy personál.

Sestavit funkční, aktivní, systematicky a zároveň inovativně orientovaný tým není vůbec snadné. Dobře ho řídit, rozvíjet a udržet dlouhodobě motivovaný už lze přirovnat rovnou k umění. V období dopadů ekonomické krize navíc potřeba efektivního personálního řízení a reorganizačních změn ještě stoupá. Vedoucí zaměstnanci, kteří dříve řešili nepříjemné personální otázky (např. snižování mezd, propouštění zaměstnanců, delegování více pracovních úkolů atp.) spíše okrajově, jsou nyní bez předchozí přípravy postaveni do rolí odpovědných, a potažmo kompetentních, osob jak za jejich operativní řešení, tak za strategické personální nastavení systému pro budoucí fungování instituce. Personalistika je oblast, která se věnuje všem procesům spojeným s řízením lidských zdrojů a vedoucím pracovníkům poskytuje podporu pro práci se zaměstnanci ve všech fázích jejich průchodu institucí – od jejich oslovení a výběru až po ukončení pracovního poměru. Zejména ve větších komerčních společnostech jsou personalisté na pozicích HR manažerů či HR business partnerů také součástí vyššího managementu a podílejí se na nastavování a následné realizaci firemních strategií a vizí.

Instituce zpravidla přijímají jeden ze dvou klasických přístupů k řízení lidských zdrojů – samostatnou správu personální složkou (tzv. personální oddělení, lidské zdroje, HR oddělení) nebo začleněním personálního řízení mezi základní agendu patřící do kompetence vedoucích pracovníků. Každý z přístupů má své pozitivní a negativní aspekty. Samostatná personální složka umožňuje například centralizaci a snadné jednotné systémové řízení lidských zdrojů. Zároveň poskytuje odbornou podporu i výraznou úlevu pro vedoucí pracovníky. Na druhou stranu přináší instituci zvýšené finanční náklady spojené s provozem samostatné organizační složky a s částečným odtržením personálního řízení svázaného s běžným operativním provozem. Včleněním do základní manažerské agendy navíc zajišťuje instituce trvalou personální gramotnost, zainteresovanost a přehled vedoucích pracovníků nad týmy, za jejichž činnost odpovídají. Tento přístup může být vykoupěn možným přetížením vedoucích pracovníků a také specialisté ve vedoucích pozicích ne vždy disponují příslušnými kompetencemi, které jsou k řešení personální problematiky vhodné. V současné době lze agendu personálního řízení také zajistit kombinací obou přístupů či formou outsourcingu.

Přehled agendy a klíčové kompetence

Pokud vyjmete agendu řízení lidských zdrojů jako samostatnou oblast z managementu, zahrnuje všechny níže uvedené oblasti. Nutno však podotknout, že se zároveň často překrývá a mísí s dalšími složkami managementu instituce. Z důvodu roztržitosti agendy a přesahu do dalších oblastí je personální agenda v běžné praxi zajištěna v různé míře, kvalitě a vzájemné propojenosti. V souhrnu agenda obsahuje tyto procesy:

- strategické plánování a restrukturalizace lidských zdrojů;
- personální marketing;
- výběr a nábor zaměstnanců;
- odborná způsobilost, vzdělávání a rozvoj zaměstnanců;

- řízení kariéry a hodnocení zaměstnanců;
- politika odměňování a zaměstnanecké výhody (benefity);
- péče o firemní kulturu a sociální aspekty práce;
- pracovněprávní problematika;
- HR analýzy, controlling a reporting;
- personální administrativa;
- mzdové účetnictví;
- rozvazování pracovních poměrů.

A jak poznáte správného a schopného personalistu? Podle rozmanitosti výše uvedené agendy musí být kandidát všeobecně všestranný. Pokud máte zájem o svěření agendy do pracovní náplně jednoho zaměstnance, pak hledáte tzv. HR generalistu. Kromě nich se však profilují i tzv. HR specialisté, kteří se detailně zaměřují pouze na určitou část agendy – např. mzdy a odměňování, výběr a nábor zaměstnanců, vzdělávání a rozvoj atp. Personalisté na úrovni HR business partnerů plní roli strategických poradců a zároveň komunikačního i motivačního článku mezi zaměstnanci a vedením instituce.

Kromě minimálně základní orientace v personální problematice patří mezi obecné klíčové kompetence personalisty:

- motivační manažerský styl řízení;
- sociální citění, empatie, schopnost naslouchat a diskrétnost;
- schopnost operativního i strategického řešení problémů;
- diplomatické mediační vyjednávání a přesvědčivá argumentace;
- komunikační a prezentační dovednosti;
- analytické a systematické schopnosti;
- otevřenost k firemní kultuře, loajalita a etický přístup.

Jak již bylo uvedeno výše, komplexní agenda není zcela obvykle centralizována, ale spíše rozmělněna do kompetencí vedoucích pracovníků za podpory HR specialistů. Obdobný model je platný pro převážnou většinu knihoven, což vede ke zvýšeným nárokům na pozice jejich vedoucích pracovníků.

Cílová skupina a specifika personálního řízení v knihovnách

Prvním krokem před zahájením jakýchkoliv personálních aktivit a před zaváděním personálních procesů je obdobně jako u fotbalového týmu třeba vybrat vhodného trenéra a prozkoumat, s jakým personálem disponujeme. Teprve poté můžeme uplatňovat účinné tréninkové metody, plánovat kombinační akce a přihlásit se na odpovídající turnaje. Obdobný proces funguje také u řízení lidských zdrojů v knihovnách. Jako se skládá každý fotbalový tým z různých hráčů, tak ani žádná instituce není naprosto totožná s jinou. Přesto lze vysledovat určité charakteristiky spojené se zaměstnaneckou strukturou a typem instituce. Možná dosud nebylo v článku dostatečně zdůrazněno, že pozice a role trenéra (tedy vedoucího pracovníka) je z hlediska řízení lidských zdrojů velmi důležitá – v institucích je to v každém případě minimálně autorita, která nese odpovědnost za dopady činnosti svého personálu a vždy ovlivňuje jak pozitivně, tak negativně své podřízené, kolegy i nadřízené.

Při HR managementu spočívá jejich hlavní role v řízení a vedení svých týmů a pracovních skupin. Jaká specifika je z pozice vedoucího pracovníka v knihovně vhodné zohlednit u cílové skupiny podléhající personálnímu řízení?

- Práce s malými kolektivy s různou pracovní náplní;
- multigenerační struktura;
- zvyk na stabilní dlouholeté zaměstnání;
- specializované pracovní pozice;
- kvalifikovaní specialisté s vysokou úrovní vzdělání;
- spíše systematicky než výkonově zaměřené zaměstnance;
- preference klidného pracovního prostředí v kontrastu s nezbytným kontaktem s klienty.

Specifika prezentovaná ve spojitosti s knihovnami jsou uvedena s upozorněním, že představují zobecněný model, nikoli případ konkrétní organizace. Cílem příspěvku není poskytnout návod ani řešení, jak personálně řídit každou knihovnu, ale spíše upozornit na specifika, citlivé oblasti a potenciál, se kterým lze v oblasti personálního řízení dále pracovat. A pokud ne přímo ve vaší instituci, víte alespoň, z jakého segmentu se profilují vaši uchazeči o zaměstnání a jaká jsou jejich očekávání.

Právě proto jsou níže představeny vybrané silné a slabé stránky, spolu s příležitostmi a hrozbami, které mají na HR management v knihovnách vliv. Přehled je zpracován formou SWOT analýzy a jednotlivé body přinášejí externí personální pohled na problematiku. Odborníkům a znalcům z praxe naopak ponechávají prostor k vlastnímu posouzení, vyhodnocení a případnému využití.

SWOT ANALÝZA ŘÍZENÍ LIDSKÝCH ZDROJŮ V KNIHOVNÁCH	
Strengths (silné stránky)	Weaknesses (slabé stránky)
řízení vysoce kvalifikovaných lidí	závislost na zřizovateli a rozpočtu
vedení zkušených specialistů	vedoucí až terciárně personalisté (1. specialisté, 2. manažeři)
systematicky a kooperativně založený personál	strnulost – nízká adaptabilita na změny (procesní i personální)
dlouholetá spolupráce (mezilidské vazby, spolehlivost)	dlouholetá kontinuální činnost a spolupráce (obtížné zavádění změn)
láska pracovníků k povolání	mezilidské vazby ztěžují přijímání nepopulárních opatření
Opportunities (příležitosti)	Threats (hrozby)
dobře nastavená a zacílená motivace	snížování prostředků a rozpočtu
etický komunikační přístup v personálních otázkách	zastarávání tradiční agendy a dílčích funkcí (digitalizace, sociální sítě)
psychohygiena (přijímání odpovědnosti za ovlivnitelné)	externí příkazy ke snížování stavů
kreativita a odvaha zkusit nové věci i zavádět změny	pomalejší adaptabilita na technologické změny
zvýšení personální gramotnosti vedoucích pracovníků	ústup klasických tištěných dokumentů

Potenciál a příležitosti motivace

Kromě řešení personálních změn čelí instituce aktuálně také dalšímu náročnému úkolu, který je značně ztížený dopady ekonomické krize. Instituce prostřednictvím personalistů nebo vedoucích pracovníků usilují o maximální využívání potenciálu lidských zdrojů k optimalizaci a zefektivňování fungování. Příležitosti pro postupné naplňování tohoto úkolu v knihovnách, závislých zejména na zdrojích přidělených od zřizovatele, skrývají především nefinanční motivační nástroje. Dle personálních pravidel má zvýšení finanční odměny zaměstnance z hlediska motivace největší efekt, pokud se pohybuje v rozmezí 3 % až 15 % nad rámec běžných příjmů. Pod hranicí 3 % není pozorován žádný nárůst motivace, a ani v případě více než 15 % zvýšení příjmů není již dále zaznamenána výrazně vyšší aktivita.

Míra motivace pracovníků je ovlivněna následujícími aspekty (vychází z A. Giddense):

- osobní přístup zaměstnance (pouze 7 % populace je motivovaných z podstaty);
- iniciativa zaměstnavatele;
- nastavení motivačního systému;
- druh činnosti a organizace (pracovní podmínky, výše platu, bezpečnost atp.).

Za předpokladu vhodného nastavení je možné kromě finanční motivace využít v prostředí knihoven minimálně několik níže uvedených motivačních nástrojů:

- pracovní náplň (specializace, rotace, projekty, úkolové odměny);
- kontrola, seniorská podpora a delegování;
- participace zaměstnanců a přenášení pravomocí;
- efektivní oboustranná zpětná vazba;
- ocenění, pochvaly, výtky;
- potenciál kariérního růstu;
- možnost osobního rozvoje;
- meziinstitucionální kooperativní projekty;
- motivující přístup a chování vedoucích pracovníků;
- příjemné vztahy na pracovišti a přívětivá kultura organizace;
- jistota pracovního místa.

Nastavení motivačního systému je poměrně náročným a důležitým projektem, protože způsob nastavení systému samotného patří mezi klíčové aspekty motivace (viz výše). Kromě toho, že musí být všemi v instituci vnímán jako spravedlivý, akceptovatelný a motivační, je při jeho budování nutné mít neustále na paměti, pro jakou cílovou skupinu je nastavován. Každá instituce pracuje s jiným potenciálem – jak na straně motivačních prostředků a nástrojů, tak také s odlišnou personální strukturou. Uspokojivým výsledkem projektu je nastavit motivační systém tak, aby působil motivačně na všechny dotčené skupiny a zároveň byl vnímán jako spravedlivý.

Pokud se chystáte zavést či nově nastavit motivační systém, doporučuji i v tomto případě nejprve zmapovat a plně pochopit, s jakými personálními zdroji pracujete. Čím můžete zvýšit motivaci a loajalitu snadněji, než pomocí přiměřeného uspokojení potřeb vašich příjemců? V roce 2011 představila společnost Deloitte

na základě provedeného výzkumu třígenerační model, který je z personálního hlediska zajímavým minimálně v oblastech motivace, odměňování a benefitů.

Nastavením motivačního systému v souladu s potřebami cílové skupiny můžete jeho úspěšné přijetí a fungování výrazně ovlivnit. Kromě propojení s provozními procesy a zavedením do celkového systému řízení je také možné provázat systém s odlišnými potřebami jednotlivých generací.

Model kategorizuje pracovníky do tří cílových skupin, které jsou spojené s jednotlivými generacemi – stěžejními událostmi (které dané generace ovlivnily), charakteristickými vlastnostmi a ovlivněnými postoji a potřebami.

Osoby v produktivním věku rozdělují autoři výzkumu do tří nejpočetnějších skupin vytyčených na základě významných událostí, které dané skupiny ovlivnily.

- generace X = narození v letech 1961 až 1981
- generace Y = narození v letech 1982 až 1995
- generace Z (M) = narození po roce 1995

Charakteristiky příslušející jednotlivým skupinám mohou řešiteli pomoci uváženě nabízet správné výhody správným zaměstnancům. Například účast na mezinárodním projektu bude s otevřenou náručí vítat spíše čerstvý absolvent s jazykovým zázemím než dlouholetá zaměstnankyně v důchodovém věku. Absolventa zase obtížně udržíte dlouhodobě motivovaného, pokud ho budete opakovaně nutit, aby se věnoval rutinní neměnné činnosti spojené například s úpravou katalogizačních záznamů. Navíc bude jeho chybovost pravděpodobně vyšší než již zmíněné pečlivé kolegyně. [Deloitte, c2011]

Závěr

Oblast personálního řízení je nezbytnou součástí managementu instituce a zahrnuje spoustu aktivit a modelů, které je při aplikaci vždy nutné přizpůsobit danému prostředí. Tento konferenční příspěvek slouží jako vstupní představení agendy, vymezení jejího rozsahu a poukázání na její komplexnost a provázanost v rámci celého řízení instituce. Implementace systému personálního řízení je naopak úlohou individuální. Efektivita jednotlivých metod se může v jednotlivých institucích různit a systém personálního řízení je třeba vždy zavádět postupně, citlivě a v souladu s kulturou a potřebami každé jedné instituce. Na druhou stranu mohou být zmíněné podněty v určité formě uplatněny v jakékoliv instituci a personalistika disponuje různými, praxí již bohatě prověřenými modely. Konec konců práce s lidskými zdroji je velmi rozmanitá, náročná, inspirativní, ale zároveň také nikdy nekončící a vždy otevřená novým přístupům a možnostem.

BIBLIOGRAFIE:

1. ADAIR, John. *100 tipů jak řídit a vést lidi*. Vyd. 1. Brno: CP Books, 2005. ix, 130 s. ISBN 80-251-0529-6.
2. ARMSTRONG, Michael. *A Handbook of Human Resource Management Practice*. London: Kogan Page, 2006. 982 s. ISBN 0-7494-4631-5.
3. BELBIN, Meredith R. *Management teams: why they succeed or fail*. Oxford: Elsevier Butterworth-Heinemann, 2010. 193 s. ISBN 978-1-85617-807-5.

4. BĚLOHLÁVEK, František. *Jak řídit a vést lidi*. Brno: Computer Press, 2003. 100 s. ISBN 80-7226-840-6.
5. BĚLOHLÁVEK, František. *Jak vést svůj tým*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2008. 142 s. ISBN 978-80-247-1975-7.
6. BELZ, Horst a Marco SIEGRIST. *Klíčové kompetence a jejich rozvíjení*. Praha: Portál, 2001. 376 s. ISBN 80-7178-479-6.
7. Deloitte. 2011. *A compilation by Deloitte of commonly accepted traits and defining moments by generation*. Deloitte, 2011.
8. GIDDENS, Anthony. *Důsledky modernity*. 2. vyd. Praha: SLON, 2003. 195 s. ISBN 80-85850-62-1.
9. GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. 1. vyd. dotisk. Praha: Argo, 2005. 595 s. ISBN 80-7203-124-4.
10. HAYES, Nicky. *Psychologie týmové práce: strategie efektivního vedení týmů*. Praha: Portál, 2005. 189 s. ISBN 80-7178-983-6.
11. HRONÍK, František. *Manažerská integrita*. Brno: Motiv Press, 2008. 149 s. ISBN 978-80-904133-0-6.
12. KOPŘIVA, Karel. *Lidský vztah jako součást profese*. Praha: Portál, 2006. 147 s. ISBN 80-7367-181-6.
13. KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Psychologie zdraví*. Praha: Portál, 2009. 279 s. ISBN 978-80-7367-568-4.
14. NELSON, Bob. *1001 způsob jak motivovat zaměstnance*. Hodkovičky [Praha]: Pragma, c2009. 201 s. ISBN 978-80-7205-776-4.
15. SCHMIDBAUER, Wolfgang. *Syndrom pomocníka*. Praha: Portál, 2008. 240 s. ISBN 978-80-7367-369-7.
16. SHRM. *Society for Human Resource Management* [online]. Alexandria: SHRM, c2011 [cit. 2014-06-05]. Dostupné z: <http://www.shrm.org>
17. *Svoboda v práci: hnutí za přirozenější způsob práce ve 21. století* [online]. Dostupné z: <http://www.svobodavpraci.cz/svoboda-v-praci/>
18. TURECKIOVÁ, Michaela. *Klíč k účinnému vedení lidí: odemkněte potenciál svých spolupracovníků*. Praha: Grada, 2007. 122 s. ISBN 978-80-247-0882-9.

ADAPTAČNÍ PROCES Z HLEDISKA PERSONÁLNÍ PRÁCE

THE ADAPTATION PROCESS IN TERMS OF PERSONNEL WORK

Radomíra Kodetová

Krajská knihovna v Pardubicích, příspěvková organizace Pardubického kraje

• r.kodetova@knihovna-pardubice.cz

Abstrakt

Příspěvek se zabývá problematikou adaptačního procesu jako jedním z nástrojů řízení lidských zdrojů, neboť v dnešní době je velmi důležité udržet si dobré a kvalifikované zaměstnance. Zároveň dokládá, že se adaptace stává nedílnou součástí současné personální politiky. Cílem je seznámit se s jednotlivými procesy adaptace, jejich zákonitostmi, a být schopen je následně prakticky včlenit do praxe tak, aby noví zaměstnanci byli schopni se co nejdříve začlenit do kolektivu a zvládnout očekávané nároky na vykonávanou pracovní pozici a zároveň co nejlépe využít své znalosti a dovednosti.

Důraz je kladen nejen na samotný adaptační proces, ale také na činnosti, které mu předcházejí (výběr zaměstnanců) a zároveň na následné kroky, tedy hodnocení.

Abstract

This paper deals with the adaptation process, as one of the tools of human resource management, as nowadays it is very important to maintain a good and qualified staff. At the same time demonstrates that adaptation becomes an integral part of the current personnel policy. The aim is to familiarize yourself with the processes of adaptation, their patterns and then be able to practically incorporate into practice so that new employees are able to as soon as possible to integrate into a team and manage the expected demands on job done while making the best use of their knowledge and skills.

The emphasis is not only on the adaptation process, but also the activities that precede (select employees), while the subsequent steps, ie evaluation.

Klíčová slova

adaptace, adaptační nástroje, adaptační proces, mentor, personalista, personální politika, řízení lidských zdrojů, zaměstnanec

Úvod

Jedním z nástrojů řízení lidských zdrojů je právě adaptační proces. Napomáhá managementu plnit úkoly týkající se zajištění produktivity a efektivnosti zaměstnanců. Každá organizace je živý organismus tvořený skupinou lidí s jejich potře-

bami, vlastnostmi a způsoby chování. Díky této skutečnosti je třeba, aby organizace dokázala co nejlépe začlenit a adaptovat nově příchozí zaměstnance tak, aby se mohli co nejrychleji zapojit do kolektivu, osvojit si pracovní úkoly a plnit naše očekávání.

Zážitky nového pracovníka v prvních měsících od jeho nástupu do zaměstnání mohou mít trvalý vliv na jeho postoje a loajalitu vůči organizaci, zároveň jej činí do značné míry zranitelným. Právě správně nastavený adaptační proces může poskytnout zaměstnanci podporu a pomoc v orientaci na pracovišti. ^[1]

Význam adaptačního procesu bývá hlavně v malých organizacích často podceňován, přestože k němu dochází spíše volnou nahodilou formou bez ucelené koncepce, což může mít negativní dopad na následnou fluktuaci, produktivitu práce i pracovní spokojenost zaměstnance. ^[2]

Adaptační proces – definice

„Není to nic jiného než seznamování pracovníka s podnikem, jeho úkoly, podnikovým stylem práce, podnikovou technologií, podnikovými i jinými předpisy a vůbec podmínkami, za nichž bude pracovník vykonávat svou práci.“ ^[3]

Pracovní a sociální roviny adaptace

Rovina pracovní adaptace je ovlivňována určitými objektivními a subjektivními faktory. Mezi objektivní faktory patří obsah a charakter dané práce, pracovní podmínky, způsob a styl vedení, organizace práce, systém hodnocení a odměňování či možnosti vzdělávání. Subjektivními faktory rozumíme osobní a společenský profil pracovníka, jeho odbornost nebo také pracovní zdatnost.

Sociální adaptace je ovlivňována faktory vnějšími (tradice a hodnotové normy pracovní skupiny, interpersonální vztahy, komunikace a interakce, sociální prostředí pracoviště) a zároveň vnitřními (míra socializace a sociální zralosti pracovníka). ^[4]

Další rovinou adaptace může být orientace na podnikovou strukturu, tedy již existující hodnoty, normy, pravidla a principy a přizpůsobení se jim. Toto by mělo vést k šíření dobrého jména organizace.

Cíle adaptačního procesu

Cílem adaptačního procesu je poznat, prověřit, zhodnotit, popřípadě doplnit, prohloubit a rozšířit schopnosti, znalosti a dovednosti pracovníka při uplatňování jeho teoretických vědomostí a praktických dovedností v praxi a nalezení nejvhodnějšího uplatnění. Řízení procesu adaptace má zajistit jeho efektivitu.

---

[1] THOMSONOVÁ. 2007, s. 87

[2] DVOŘÁKOVÁ. 2007, s. 442

[3] KOUBEK. 1995, s. 154

[4] VOJTOVIČ. 2008, s. 66

Průběh adaptačního procesu

Adaptační proces je zpravidla zahájen již v době podpisu pracovní smlouvy, nejpozději v první den nástupu pracovníka do zaměstnání. Pro každý druh pracovní pozice by měl být zpracován samostatný plán tak, aby odrážel daná specifika.

Během prvního dne by měl být pracovník seznámen personalistou s obsahem plánu, se svým přímým nadřízeným a přiděleným mentorem, kteří jej budou jednotlivými body plánu provázet, dle svých kompetencí. Časový plán může být nastaven individuálně podle náročnosti pracovní pozice, nejčastěji v rozmezí tří měsíců až jednoho roku od nástupu do organizace.

Obsah adaptačního plánu

Plán by měl obsahovat seznámení se základními vnitropodnikovými normami a směrnici, výčet školení, která by měl pracovník absolvovat a v jakém rozsahu, harmonogram činností v souladu s náplní práce, jak se bude postupně zapracovávat na svou pracovní pozici a v jakém časovém horizontu bude plnění jednotlivých kroků adaptace hodnoceno.

Velmi důležitou součástí jsou průběžné rozhovory pracovníka s mentorem o úskalích a problémech plynoucích ze zadaných úkolů adaptace, průběžná hodnocení pracovníka, jak plán zvládá (pozitiva i negativa), seznámení pracovníka s dílčími závěry i závěrečným hodnocením procesu. Význam mají i pracovníkovy připomínky ke způsobu a obsahu adaptace.^[5]

Pro účinné naplnění smyslu a obsahu adaptace je důležitá úzká spolupráce personálních a vedoucích pracovníků, včetně jejich aktivní účasti na vyhodnocení.

Úloha vedoucího pracovníka spočívá v přípravě obsahu adaptace z hlediska předpokladů a obsahu pracovní části adaptace, včetně rozpracování jednotlivých kroků zvládnutí dané problematiky. Zároveň by měl poskytnout pracovníkovi základní informace o pracovní době, poloze jednotlivých oddělení na pracovišti, včetně šaten, jídelny, WC, o přestávkách apod. Sám by se měl seznámit s CV zaměstnance, případně předloženým hodnocením z předchozího zaměstnání tak, aby mohl odhadnout, zda zaměstnanec zapadne do pracovní skupiny.

Personální oddělení má za úkol zpracovat celkovou koncepci a metodiku adaptace, včetně časového harmonogramu a obsahové náplně, a vytváří veškeré písemné materiály, včetně příručky pro nové zaměstnance. Zodpovídá za koordinaci adaptace a za proškolení vedoucích pracovníků o jejím průběhu.^[6]

Příručka pro nové zaměstnance je dokumentem, který obsahuje v souhrnu základní informace o organizaci a umožňuje pracovníkovi se s nimi seznámit v klidu i mimo pracoviště a případně klást otázky.

[5] BEDRNOVÁ a MALÝ. 1994: s. 106

[6] HÁJEK a VÍTEK. 1991, s. 145–151

Příručka by měla obsahovat:

1. stručnou charakteristiku organizace (historie, předmět činnosti, služby, organizační uspořádání, vedení...),
2. základní pracovní podmínky (pracovní doba, dovolená, pojištění),
3. odměňování a zaměstnanecké výhody (tarify, výplatní termíny, prémie),
4. nemoc a pracovní neschopnost (doklady, nemocenské dávky, hlášení absence),
5. udělování volna,
6. postupy při stížnostech,
7. postupy při povyšování pracovníků,
8. možnosti vzdělávání, výcviku a rozvoje pracovníků,
9. otázky ochrany zdraví a bezpečnosti práce, prevence úrazů a nehod, ochranné oděvy,
10. zdravotní péče a první pomoc,
11. možnosti stravování a občerstvení,
12. sociální program a péče o pracovníky,
13. pravidla pro telefonování, korespondenci a používání elektronické pošty (e-mailu),
14. cestovné a diety.^[7]

Obsah příručky koresponduje s obsahem § 37 odst. 1–5 zákoníku práce, který ukládá zaměstnavateli povinnost informovat písemně zaměstnance o daných skutečnostech.^[8]

Vyhodnocení adaptačního procesu

Vyhodnocení adaptace jako procesu by nemělo být jednorázovým závěrem, ale měly by mu předcházet dílčí hodnotící procesy v průběhu adaptace. Zpravidla jsou to dva až tři pohovory (dle celkové délky adaptace). Hodnocení v sobě zahrnuje jednak informace o tom, jak se pracovník orientuje v problematice náplně práce, jak zvládá zadané úkoly, v čem jsou jeho přednosti i nedostatky, jeho přístup k práci i postavení v novém kolektivu. Zároveň obsahuje doporučení pro další postup, zda lze některé úkoly urychlit, či je naopak potřeba více času. Dalším dílem je dobré zahrnout i názory a zhodnocení pracovníka a jeho úhel pohledu a názor na postup a obsah adaptace, návrhy na doplnění apod.

Kritické momenty

S ohledem na skutečnost, že adaptace je založena na vzájemné interakci lidí, nelze předpokládat, že by byla vždy prosta konfliktů či nedorozumění a případných střetů mezi aktéry. Z tohoto důvodu je dobré zmínit některé kritické momenty, kterých je možné se vyvarovat.

Patří sem nevhodné zařazení do pracovní skupiny, podceňování „nováčka“, špatné vedení adaptačního procesu (nedostatek času ze strany mentora), přidě-

---

[7] ARMSTRONG. 2002

[8] ANDRAŠČIKOVÁ. 2012, s. 92

lování úkolů, které není prozatím pracovník schopen plnit, nevráživost a obava o místo ze strany spolupracovníků...^[9]

V této situaci záleží na zvolených metodách nápravy a pokud možno předejít vyhrocení konfliktů zklidněním situace, vyslechnutím problémů, analyzovat příčiny, nastavit jiné postupy a mechanismy.

Závěr

Každý pracovník při nástupu do nového zaměstnání pocituje určité obavy a nedůvěru v sebe sama, zda bude schopen zvládnout dané úkoly a splnit očekávání zaměstnavatele. Zároveň je pro každého důležité, jaké budou jeho vztahy s kolegy na pracovišti, jak bude přijat stávajícím kolektivem i nadřízeným pracovníkem. Právě v průběhu prvních dnů či měsíců se pak utváří pracovníkův postoj a pohled na zaměstnání, což má vliv na jeho chování, přístup i výkonnost.

Správně nastavený adaptační proces umožňuje ulehčení a urychlení v seznamování se nového pracovníka s jeho úlohou v organizaci, s jeho pracovním i sociálním prostředím a efektivnější zvládnutí očekávaných pracovních nároků a výkonů.

Vřelé přivítání, jasně deklarovaný zájem o pracovníka, opakovaná komunikace o jeho dovednostech, schopnostech, ale i problémech, posilují jeho motivaci a napomáhají procesu bezproblémového začlenění do kolektivu. Pro zaměstnavatele využití této metody přináší úsporu v efektivním procesu řízení lidských zdrojů a zároveň mu napomáhá budovat stabilní kolektiv na požadované odborné úrovni.

BIBLIOGRAFIE:

1. ANDRAŠČÍKOVÁ, Mária et al., 2012. *Zákoník práce: prováděcí nařízení vlády a další související předpisy s komentářem k 1. 1. 2012*. 6., aktual. vyd. Olomouc: Anag. 1239 s. ISBN 978-80-7263-713-3.
2. ARMSTRONG, Michael, 2002. *Řízení lidských zdrojů*. Praha: Grada. 856 s. ISBN 80-247-0469-2.
3. BEDRNOVÁ, Eva a Ivan MALÝ, 1994. *Psychologie a sociologie v řízení firmy: Cesty efektivního využití lidského potenciálu podniku*. 1. vyd. Praha: Prospektrum. 413 s. ISBN 80-7175-010-7.
4. DVOŘÁKOVÁ, Zuzana et al., 2007. *Management lidských zdrojů*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck. 485 s. ISBN 978-80-7179-893-4.
5. HÁJEK, Ladislav a Miloš VÍTEK, 1991. *Moderní personalistika: Záruka prosperity podniku*. 1. vyd. Praha: Práce. 192 s. ISBN 80-208-0210-X.
6. KOUBEK, Josef, 1995. *Řízení lidských zdrojů: Základy moderní personalistiky*. Vyd. 1. Praha: Management Press. Přijímání a orientace pracovníků, s. 151–164. ISBN 80-85943-01-8.
7. STÝBLO, Jiří, 2003. *Personální řízení v malých a středních podnicích*. Vyd. 1. Praha: Management Press. 146 s. ISBN 80-7261-097-X.
8. THOMSON, Rosemary, 2007. *Řízení lidí*. Vyd. 1. Praha: Aspi. 249 s. ISBN 978-80-7357-267-9.
9. VOJTAVIČ, Sergej et al., 2008. *Riadenie personálnych činností v organizácii*. Bratislava: Iris. 396 s. ISBN 978-80-89256-17-4.

ZKUŠENOSTI SE ZÍSKÁVÁNÍM NOVÝCH PRACOVNÍKŮ VE SPECIALIZOVANÉ KNIHOVNĚ STŘEDNÍHO TYPU

NATIONAL MEDICAL LIBRARY EXPERIENCE
WITH ACQUIRING NEW EMPLOYEES

Helena Bouzková, Eva Lesenková

Národní lékařská knihovna • bouzkova@nlk.cz • lesenkova@nlk.cz

Abstrakt

V personální práci si v knihovnách klademe podobné otázky: Dokážeme zlepšovat kvalitu svých služeb? Jaká kritéria stanovit pro přijímání nových kolegů, jak nejlépe získávat do knihovny schopné a kvalifikované knihovníky? V praxi personálního managementu v NLK je při výběru nových pracovníků kladen důraz na vztah přijímaného pracovníka ke zdravotnictví (odborná terminologie, komunikace s odborníky). Příspěvek se zaměřuje na sdělení zkušeností z posledních pěti let v NLK, které se týkají vybraných metod získávání nových pracovníků a jejich následné adaptace.

Abstract

We have similar questions in our libraries: Can we improve the quality of our library services? What type of criteria can we use for the selection of new colleagues? How is the best way to obtain qualified librarians? In the practice of personal management in the National Medical Library during the acquiring of new employees we are focused on the relationship of new employee to health care (terminology, communication with experts). This paper focuses on the communication experience of the last five years in the NLM, which are related to methods of acquiring new employees and their subsequent adaptation.

Klíčová slova

řízení organizace, personální politika, lidské zdroje, kultura organizace, přijímání pracovníků

Personální politika ovlivňuje značnou měrou spokojenost zaměstnanců a výkonnost organizace. Organizace a její činnost může být úspěšná především tehdy, je-li věnována dostatečná pozornost lidskými zdroji. NLK je specializovanou knihovnou v souladu s § 13 zákona č. 257/2001 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon). Působí jako ústřední knihovnicko-informační pracoviště v resortu Ministerstva zdravotnictví ČR. Objemem informačního fondu, odbornými činnostmi a rozsahem knihovnicko-informačních služeb patří ke střednímu typu knihoven. Řízení je organizováno ve třístupňové hierarchické struktuře. Mezi zaměstnance se nepočítají výhradně jen knihovnické profese, ale patří k nim (v souladu s katalogem prací ve

veřejných službách a správě) dle seznamu povolání i práce dokumentátor, mzdový účetní, referenti financování a hospodářské správy, administrativní pracovník, správce depozitáře-archivář, telefonista, výzkumný a vývojový pracovník v knihovnictví, personalista, auditor, správce integrovaných informačních systémů.

Personální politika organizace pomáhá utvářet podnikovou kulturu a interní komunikaci a pomocí rozhodnutí, přijatých opatření a nastavených personálních procesů ovlivňuje motivaci a celkovou spokojenost zaměstnanců, tedy i jejich výkonnost. Pracovní motivace a preference zaměstnanců se odvíjí od spokojenosti s výsledky činností, které provádějí. Provedený průzkum spokojenosti uživatelů se službami NLK (Lesenková, Běláček, Solová, 2012) zajistil zaměstnancům zpětnou vazbu a vyhodnocení jeho závěrů potvrdilo oprávněnost rozhodnutí o inovaci služeb.

Podniková kultura znamená mj. ustálené vzorce chování zaměstnanců a příležitosti, které organizace poskytuje pro personální rozvoj. Sem přináležejí oblast vzdělávání zaměstnanců, kdy programové řízení vzdělávání pomáhá přispívat k naplnění cílů organizace. V NLK patří k prioritním cílům kvalita (hodnověrnost) zdravotnických zdrojů a efektivní přístup k nim prostřednictvím knihovnicko-informačních služeb. Kvalita a hodnověrnost jistě hrají významnou roli zejména v době „po internetu“ nejenom v odborných zdravotnických knihovnách. Portály a klasické cesty pro zpřístupňování odborných informací musí také garantovat kvalitu informací, což je novodobá významná přidaná kvalita knihovnicko-informační práce ve zdravotnictví. Příležitosti celoživotního vzdělávání v NLK patří k tradičním, již téměř čtyřicetiletým, činnostem.

V personální práci jsme v průběhu posledních pěti let věnovali více pozornosti procesům přirozené obměny pracovníků a v rámci reorganizace (2012) zavedení nových typových pracovních pozic.

V teorii personálního managementu (Koubek, 2009), který je součástí řízení organizace, se uvádí, že vždy je lepší pracovat s vlastními lidmi, a netřeba se odvolávat pouze na moderní teorie řízení, vždyť na začátku každé změny je přirozené startovat „doma“. Při přípravách reorganizace (2010–2012) jsme nejprve „analyzovali“ daný stav zaměstnanců, a to z hlediska kvalifikace, schopnosti, potenciálu, pracovního zařazení, věku, výkonnosti, případně zdravotního stavu.

Krátkodobé personální plány

Východiska, ze kterých jsme vycházeli při přípravě a nastavení krátkodobých personálních plánů NLK, jsme našli ve výsledcích *Analýzy mzdové, věkové a vzdělanosti struktury pracovníků knihoven ČR z roku 2011* (Houšková, Pillerová, 2013), kterou provedla NK ČR:

- V knihovnách pracují především ženy (88 %) ve věku 40–60 let (55,4 %), středoškolsky vzdělané (68,8 % ve veřejných a 50,7 % ve specializovaných knihovnách); trvale však roste počet vysokoškolsky vzdělaných pracovníků (29 % ve veřejných a 47,9 % ve specializovaných knihovnách).
- Pracovníci knihoven vykazují dlouhodobě stále větší zaměstnaneckou stabilitu; déle než 10 let setrvává v instituci více než 50 % pracovníků.

K důvodům pro ukončení pracovního poměru v posledních pěti letech v NLK patřily nejčastěji odchody na mateřskou dovolenou a do důchodu (přirozená obměna), dále stejnou měrou reorganizace, rozvázání pracovního poměru na vlastní žádost, zaniknutí činnosti a nejméně pak porušení pracovní kázně.

K zavedení praxe krátkodobých personálních plánů, k nimž přistupujeme od roku 2010, nás vedlo uvědomění si potřeby knihovnických profesionálních specialistů (na pozice systémových knihovníků, akvizitérů, referenčních knihovníků), ať již v rámci přirozené obměny nebo cestami reorganizace, která přinesla nové typové pozice (referenční knihovník, pracovník digitální knihovny). Součástí těchto každoročních plánů je příprava získávání a výběr pracovníků (také s ohledem na potřeby a finanční možnosti firmy), plány dalšího vzdělávání (rekvalifikace, inovace), plány rozmístování zaměstnanců (aby byla sladěna osobní kariéra s potřebami a perspektivami organizace), plány penzionování (po dohodě) a snižování počtu zaměstnanců.

Získávání nových pracovníků

Náborový proces – získávání nových pracovníků probíhá od rozhodnutí o plánu získávání pracovníků v krocích: analýza pracovního místa, šíření informací, shromáždění nabídek a předvýběr, sestavení seznamu uchazečů, kontakt s potenciálními uchazeči, výběr vhodných uchazečů, sestavení nabídky a rozhodnutí uchazeče, zda přijme nabídku. Politika přijímání a náboru (Armstrong, 1999) patří mezi prvky personální politiky organizace. Volba metod získávání pracovníků vychází z rozhodnutí dát o sobě vědět a „zlákat“ uchazeče. Nabízí se řada metod: uchazeči se nabízejí sami, přicházejí na doporučení pracovníka organizace, přímé oslovení vybraného jedince, vývěska, leták, inzerce ve sdělovacích prostředcích, spolupráce organizace se vzdělávacími institucemi nebo se sdruženími odborníků, úřady práce a komerční zprostředkovatel, včetně používání internetu – elektronické získávání pracovníků.

Praxe v NLK

V NLK jsme s úspěchem ověřili zejména „klasický“ způsob inzerce ve sdělovacích prostředcích a spolupráci se vzdělávacími organizacemi.

Pro klasické způsoby náboru jsou v NLK sestavovány návrhy postupů a procedur pro nábor a výběr nových zaměstnanců s ohledem na to, aby přispívaly k naplňování cílů knihovny. Jedná se o vedení a provádění přijímacích rozhovorů nebo o termíny a podmínky zaměstnání. Součástí procedur přijímacích výběrových řízení jsou motivační pohovory doplňované předem připravenými otázkami na vztah uchazeče ke zdravotnictví, případně předem zasláné testovací texty k vypracování. Tyto „testy“ jsou materiálem pro přímý pohovor.

Při získávání nových pracovníků, speciálně při potřebě knihovnických profesionálních specialistů (na pozice systémových knihovníků, akvizitérů, referenčních knihovníků), jsme přistoupili k praxi spolupráce se vzdělávacími institucemi. Od roku 2010 byli po dohodě s Vyšší odbornou školou informačních služeb (VOŠIS) a Ústavem informačních studií a knihovnictví (ÚISK) FF UK v Praze přijímáni stu-

denti posledních ročníků na odbornou praxi. Praxe studentů slouží k tomu, aby si studenti v jejím průběhu ověřili své schopnosti a připravenost na výkon povolání v oblasti vymezené studovaným oborem a doplnili si k teoretickým znalostem ze školy ještě praktické zkušenosti. V průběhu praxe zpravidla také zpracovávali závěrečnou (absolventskou, bakalářskou a magisterskou) práci, která tematikou korespondovala s prací, kterou vykonávali na odborné praxi. V letech 2010–2014 byli do pracovního poměru přijati tři studenti. Jiný způsob získávání studentů–profesionálů jsme začali praktikovat od školního roku 2013/2014, kdy jsme vedli výběrový seminář *Odborné informační zdroje a služby ve zdravotnictví* pro posluchače bakalářského a magisterského studia ÚISK FF UK. Účast na semináři motivovala jednoho studenta k nástupu na pozici řešeršér-referenční knihovník. V seminářích plánujeme pokračovat i v akademickém roce 2014/2015.

Přijetí pracovníka a jeho orientace v prostředí knihovny

V oblasti celoživotního vzdělávání pracovníků (je součástí krátkodobých personálních plánů) se orientujeme vedle klasických elektronických školicích akcí na metody podporující zvýšení výkonu práce – instruktáž, mentoring a coaching. Instruktáž, která je nejčastěji používanou metodou, je jednorázový zácvik zkušeným pracovníkem. Coaching, představující dlouhodobější instruování, vysvětlování, sdělování připomínek a periodickou kontrolu výkonu, je praktikován u nových zaměstnanců v posledních třech letech. Cílem je podněcovat a směřovat kolegu k nové procesní změně v pracovních postupech. Mentoring, jenž je obdobou coachingu, je užíván pracovníky spíše ve vedoucích funkcích, kteří radí, usměrňují a pomáhají kolegům v jejich kariérním růstu, stávají se jejich patrony.

BIBLIOGRAFIE:

1. ARMSTRONG, Michael. *Personální management*. Vyd. 1. Praha: Grada, 1999. 963 s. ISBN 80-716-9614-5.
2. HOUŠKOVÁ, Zlata a Vladana PILLEROVÁ. *Analýza věkové, vzdělanosti a mzdové struktury pracovníků knihoven v ČR v roce 2011: zpráva o průzkumu* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2013 [cit. 2014-07-08]. Dostupné z: <http://knihovnam.nkp.cz/docs/ZpravaAnalizaPracovniku2011.pdf>
3. KOUBEK, Josef. *Řízení lidských zdrojů: základy moderní personalistiky*. 4. rozš. a dopl. vyd. Praha: Management Press, 2009. 399 s. ISBN 978-80-7261-168-3.
4. LESENKOVÁ, Eva, Jaromír BĚLÁČEK a Vladimíra SOLOVÁ. *Průzkum spokojenosti uživatelů NLK. Lékařská knihovna: časopis pro knihovny a informační střediska ve zdravotnictví* [online]. 2012, roč. 17, č. 1-2 [cit. 2014-07-08]. Dostupné z: <http://www.nlk.cz/publikace-nlk/lekarska-knihovna/2012/2012-1-2/pruzkum-spokojenosti-uzivatelu-nlk>
5. VAŠKOVÁ, Markéta. *Analýza procesu přijímání zaměstnanců u konkrétního zaměstnavatele* [online]. Brno, 2009/2010 [cit. 2014-07-08]. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/253884/pravf_b/Analiza_procesu_prijimani_zamestnancu_u_konkretniho_zamestnavatele-Marketa_Vaskova.pdf. Bakalářská práce. Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Katedra pracovního práva a sociálního zabezpečení. Vedoucí práce Milan Galvas.

VÝBĚR NOVÝCH ZAMĚSTNANCŮ A JEJICH ADAPTACE V ORGANIZACI

SELECTION OF NEW EMPLOYEES AND THEIR ADAPTATION IN THE ORGANIZATION

Jana Hrdličková

Městská knihovna v Praze • jana.hrdlickova@mlp.cz

Abstrakt

Příspěvek se zabývá praktickými zkušenostmi Městské knihovny v Praze se dvěma nejdůležitějšími personálními procesy, a to výběrem nového zaměstnance a jeho následnou adaptací v organizaci. Popisuje předchozí i současné metody výběru s jejich náležitostmi a zaměřuje se na analýzu jejich kladů i záporů.

Abstract

The article deals with the practical experience of the Municipal Library of Prague with the two major HR processes – selecting new employees and their subsequent adaptation in the organization. It describes the previous and current methods of the selecting with its requirements and focuses on analysis of their pros and cons.

Klíčová slova

řízení lidských zdrojů, výběr zaměstnanců, personální proces, adaptace, mentor

Úvod

Řízení lidských zdrojů je jednou ze základních strategických záležitostí každé organizace, tedy i Městské knihovny v Praze. Bez ohledu na velikost se musí každá organizace zabývat řízením lidských zdrojů. Ideální situace nastává, když si může organizace vzhledem ke své velikosti dovolit odborné oddělení, které se systémovým řízením lidských zdrojů zabývá. Mezi tyto organizace se před několika lety začlenila i Městská knihovna v Praze. Naléhavost systémové práce se zaměstnanci je v případě knihoven, které poskytují služby veřejnosti, zásadní. Kdo jiný by měl mít odborně způsobilé, motivované, výkonné, flexibilní, loajální, příjemné a spokojené zaměstnance, když ne knihovny (kulturní a vzdělávací centra měst a obcí). Příspěvek se bude zabývat spíše praktickými zkušenostmi Městské knihovny v Praze se dvěma nejdůležitějšími personálními procesy, a to výběrem nového zaměstnance a jeho následnou adaptací v organizaci.

Výběr nových zaměstnanců

Výběr nových zaměstnanců z hlediska dlouhodobé perspektivy organizace je nejdůležitější ze všech personálních procesů. Pokud se nepovede výběr nejnvhodnějšího (ne nejlepšího z uchazečů o volné místo) nového zaměstnance hned na vstupu, musí se následně hodně investovat do nápravných procesů, jak finančně, tak časově.

Prvním předpokladem je jasná koncepce, zahrnující všechny personální činnosti a personální marketing. Městská knihovna v Praze si dlouhodobě vytváří pozitivní image zaměstnavatele. Nejčastěji obsazovanou pracovní pozicí je samostatný referenční knihovník ve službách. V souvislosti s vlivem ekonomické krize na trh práce se daří vybírat nové kvalitní zaměstnance z řad vysokoškolsky odborně vzdělaných uchazečů, částečně v oboru knihovnictví a informační věda nebo v příbuzných humanitních oborech, což před cca pěti lety bylo téměř nemožné. Negativní vliv na personální politiku Městské knihovny v Praze má fluktuace těchto zaměstnanců především z důvodu odměňování. Míra fluktuace je ale zdravá, pohybuje se kolem 10 % a netýká se klíčových pozic v organizaci, odpovídá průměru v České republice.

Standardizovaný proces získávání a výběru nových zaměstnanců v Městské knihovně v Praze:

- plánování nových pracovních pozic vychází ze strategie Městské knihovny v Praze;
- zaměstnance knihovna získává jak z vnitřních zdrojů, tak z vnějších zdrojů pracovních sil;
- organizace výběrových řízení s výběrovou komisí na vedoucí pozice v rámci knihovny se provádí metodou skupinového pohovoru, ředitel nominuje účastníky výběrové komise, zajišťuje personální oddělení;
- běžné pozice (např. samostatný referenční knihovník) vybírá příslušný vedoucí zaměstnanec z předvýběru personálního oddělení metodou individuálního rozhovoru (interview);
- databázi volných pracovních pozic a databázi uchazečů o práci spravuje jednotně personální oddělení;
- vedoucí zaměstnanci ve spolupráci s personálním oddělením specifikují požadavky na volné místo a charakteristiku uchazeče; výhodou v současné době jsou z větší části zpracované kompetenční profily pracovních pozic na míru MKP, ze kterých ucelené požadavky na odbornou kvalifikaci, pracovní podmínky, měkké kompetence, obecné kompetence i odborné znalosti a dovednosti vycházejí;
- zpracování interní a externí inzerce na základě specifikovaných požadavků na volné místo, sběr životopisů uchazečů a monitorování termínů zajišťuje personální oddělení;
- předvýběr uchazečů na základě došlých životopisů (rozčlenění na velmi vhodné uchazeče, vhodné uchazeče a nevhodné uchazeče) zajišťuje personální oddělení;
- komunikace s uchazeči, předání životopisů velmi vhodných a vhodných uchazečů z personálního oddělení příslušným vedoucím zaměstnancům k výběru;
- vedoucí zaměstnanci si sami organizují individuální rozhovory, odpovídají za výběr nového zaměstnance do svého oddělení (roztříštěnost sítě poboček po celém území Prahy);
- předání informace ze strany vedoucích zaměstnanců o vybraném uchazeči na personální oddělení – zahájení přijímacího řízení nového zaměstnance

(předání potřebných personálních podkladů, ověřování dokumentů, zavedení do personálního systému, příprava pracovní smlouvy...);

- po ukončení výběrového řízení informování všech účastníků o výsledku, včetně zdvořilého odmítavého e-mailu těm, kteří nebyli pozváni k přijímacímu pohovoru nebo byli na začátku zařazeni do kategorie nevhodných uchazečů; personální oddělení důsledně dodržuje etiku výběrových řízení.

Adaptace nových zaměstnanců v organizaci

Pod pojmem adaptační proces si každý představí trochu něco jiného. Často se v organizacích jedná o jednostranný informativní úkon a spíše formalitu. Městská knihovna v Praze se dlouho řízenou adaptací nových zaměstnanců nezabývala, až v posledních letech se tento proces stal nedílnou součástí personálních procesů a pořád je na něm co vylepšovat. Dobře zvládnutý adaptační proces má obrovský dopad a vliv na to, jak rychle k nám nový zaměstnanec zapadne, jak se u nás bude cítit, jak bude motivovaný u nás zůstat, jak bude aktivní a výkonný.

Standardizovaný proces adaptace nových zaměstnanců v Městské knihovně v Praze:

- adaptační proces odpovídá délce tříměsíční zkušební doby;
- cílem řízeného adaptačního procesu je mimo jiné efektivní zaškolení a zařazení zaměstnance pomocí intenzivního školení a zaučení s podporou mentora během cca 10 pracovních dnů do pracovního procesu;
- před nástupem nového zaměstnance jeho nadřízený doplní přednastavený formulář, kde specifikuje všechny požadavky související s daným pracovním místem, a to na technické vybavení (počítač, telefon, mobil), přístupy a jejich úroveň do různých agend (Intranet, Koniáš, Spisová služba...), poštovní skupiny, do kterých má být zařazen, a rozsah adaptačního (vstupního) školení – jsou čtyři úrovně, které odpovídají čtyřem typům různých pracovních pozic;
- bezprostředně po nástupu si zaměstnanec zadá heslo a má okamžitý přístup do požadovaných agend, může začít se samostudiem předepsaných předpisů;
- nový zaměstnanec dostává v den nástupu dle své pozice přesný plán vstupního školení (nutné absolvovat v den nástupu, např. BOZP, seznámení s kolegy na pracovišti) a školení adaptačního (lze absolvovat do konce zkušební doby);
- harmonogram – první čtyři dny se novému zaměstnanci věnuje personální oddělení a částečně několik dalších zaměstnanců z jiných oddělení; první den kromě prezentace o zaměstnavateli a organizačních záležitostech, probíhá také odborná exkurze v Ústřední knihovně na Mariánském náměstí; druhý a třetí den je věnován seznámení s knihovním systémem u knihovnických pozic; čtvrtý den je více zaměřen na případné dotazy a samostudium interních předpisů pod patronací personálního oddělení; od pátého do desátého dne se zaměstnanci věnuje určený a proškolený mentor (často mentor = vedoucí pobočky);
- zaměstnanec poté dostává první úkol, sám si během zkušební doby řídí samostudium tak, aby vše zvládl prostudovat nejpozději týden před koncem zkušební doby;

- vedoucí zaměstnanec a mentor dle potřeby po celou dobu zkušební doby intenzivně komunikují s novým zaměstnancem a věnují se mu;
- cca týden před koncem zkušební doby proběhne hodnocení zaměstnance, kterého se zúčastní i mentor, zaměstnanec je doporučen k setrvání na daném místě, případně k ukončení pracovního poměru, pokud nesplnil očekávání a nevykazuje potenciál pro rychlé zlepšení zjištěných nedostatků;
- personální oddělení dostává zpětnou vazbu, i co se týká požadavků na vzdělávání a rozvoj, které vyplynuly z tohoto hodnotícího rozhovoru; stejně tak vyžaduje zpětnou vazbu od zaměstnance na průběh adaptace;
- v případě, že zaměstnanec zůstává v organizaci, personální oddělení mu dle pozice a požadavku nadřizovaného připraví plán vzdělávání na zbývající období do jednoho roku dle pracovní smlouvy a jeho nadřizovaný pracovní cíle a úkoly na zbývající období do jednoho roku.

Když nový zaměstnanec dokáže v odpovídající době (délka závisí na náročnosti pracovní pozice) začít samostatně plnit očekávané úkoly, převezme plně svoji roli se všemi odpovědnostmi a svým výkonem přispívá k výsledkům celé organizace, je aktivní, motivovaný a loajální k organizaci, ano, pak si můžeme říct, že výběr včetně adaptace byl úspěšný.

Závěr

Personální procesy jsou velmi dynamické a neustále se proměňují. Přestože se Městské knihovně v Praze daří stávající personál posilovat o nové kvalitní a kvalifikované zaměstnance, vnímá knihovna rezervy v procesech, které je třeba ještě doladit. Pokud jde o výběr nových zaměstnanců na řadové pozice, přehodnotili jsme současný postup, protože ho do značné míry ovlivňovala osobnost vedoucího zaměstnance, který výběr prováděl. Je mnoho metod, kterými disponuje zaměstnavatel při výběru zaměstnance, bohužel žádná není zaručeně správná, každá má své klady a zápory. Specifikum Městské knihovny v Praze je 41 poboček. Nově zkoušíme cestu výběrových řízení, která probíhají centralizovaně na ředitelství na Mariánském náměstí, jejich organizaci zajišťuje personální oddělení včetně přípravy strukturovaného interview. Za výběr nového zaměstnance je odpovědná tripartita (přímý nadřizovaný, jeho nadřizovaný a personální oddělení), která se výběrového řízení účastní, vyhodnotí uchazeče a doporučí nejvhodnějšího na volné místo. V případě, že je vhodných více uchazečů, slouží jako rezerva pro případ dalšího uvolněného místa v blízké době, samozřejmě na pracovní pozici s to-tožnými požadavky. Tento způsob výběru nových zaměstnanců je efektivnější z hlediska práce s uchazeči, ale organizačně a časově náročnější.

Adaptační proces průběžně prochází vyhodnocením a následnými úpravami, abychom dospěli k optimálnímu stavu a výsledku pro všechny zúčastněné. Cílem adaptačního procesu je dlouhodobá stabilizace kvalifikovaného, výkonného a motivovaného personálu Městské knihovny v Praze.

SENIORI ZA PULTEM ANEB CO PŘINESE ZVYŠUJÍCÍ SE VĚK ODCHODU DO DŮCHODU A JAK SE NA TO PŘIPRAVIT...

SENIORS BEHIND THE COUNTER
OR WHAT WILL THE HIGHER RETIREMENT AGE BRING
ABOUT AND HOW TO BE GET READY

Zlata Houšková

Svaz knihovníků a informačních pracovníků ČR (SKIP) • zlata.houskova@gmail.com

Abstrakt

Zaměstnanci knihoven stárnou, jejich věkový průměr se zvyšuje. Vzhledem k demografické situaci České republiky a důchodovým reformám (zvyšování věku odchodu do důchodu) bude tento trend pokračovat. Jaké problémy to knihovnám přinese? Jak se budou stále starší zaměstnanci vyrovnávat s rychlým vývojem ICT a měnícími se nároky na služby knihoven? Dílčí výstupy z workshopů a informačních seminářů v projektu Společným postupem sociálních partnerů k přípravě na změny důchodového systému.

Abstract

Library employees are getting old, their average age increases. This trend is expected to continue due to both demographic situation in the Czech Republic and retirement reforms (higher retirement age). What problems will this mean for the libraries? How will the older and older personnel cope with the fast ICT development and changing demands on library services? Partial outputs from workshops and information seminars in the project Joint Social Partners Action in the Preparation for the Changes of the System of Retirement are presented.

Klíčová slova

bipartitní dialog, demografický vývoj, důchodová reforma, důchodový systém, koncepce rozvoje knihoven, Konfederace zaměstnavatelských a podnikatelských svazů, management, organizace práce, prodlužování věku odchodu do důchodu, senioři, stárnutí populace, trh práce, výchova ke stáří, výkonnost, zaměstnanci knihoven

Česká společnost stárne; ovlivňují to jak pozitivní (především prodlužování délky života), tak negativní (např. stále se snižující počet narozených dětí) faktory. To bude mít v budoucnu za následek postupné zvyšování podílu osob starších 65 let v populaci. Na pracovním trhu by se měly trvale pohybovat tři generace, aby zajistily jeho efektivitu i pro generaci nejmladších (dětí) a nejstarších (seniorů) na zaslouženém odpočinku. Jenže tuto ideální alternativu komplikuje řada

faktorů, například to, že mladá generace nastupuje na trh práce stále později a naopak pracovní síly nad určitou věkovou hranici se zdají být pro zaměstnavatele již neefektivní. Společnost se tak postupně dostává do paradoxní situace, kdy by měla jen poměrně malá skupina lidí (dejme tomu ve věku mezi 25 a 50) uživit celou společnost, což samozřejmě není možné.

Bez ohledu na to, jak se bude řešit současná důchodová reforma a jak budou vy-
padat důchodové reformy další, je zřejmé, že se věk odchodu do důchodu bude zvyšovat. Týká se to nejen České republiky, trend je obdobný v celé Evropě, byť se jednotlivé země liší ve stanovení věkové hranice; po roce 2020 je tento rozptyl od 61 let (Slovinsko, ženy) do 68 let (Velká Británie, ženy i muži) s převažujícími 65 lety ve většině zemí. Česká republika je jednou ze zemí, které hodlají věkovou hranici i poté nadále zvyšovat, zatím uvedených 65 let tedy není zdaleka definitivní.

Prodlužování aktivního pracovního věku přinese ovšem zcela nové nároky na všechny pracovníky ve vyšším věku a bude ekonomicky, sociálně i jinak náročné. Pravděpodobně vznikne/bude se prohlubovat konflikt mezi novými nároky kladenými na tyto pracovníky na jedné straně a jejich schopnostmi či možnostmi na straně druhé. Řešení těchto konfliktů se bude odehrávat na pracovním trhu, tj. v konkrétních organizacích, firmách. Pokud ne, přesune se řešení do jiného systému, tedy zejména do zdravotního, což jen znásobí ekonomické a sociální problémy. Z celospolečenského hlediska je tedy více než žádoucí vytvořit takové pracovní podmínky, aby co největší počet zaměstnanců mohl vykonávat své povolání až do skutečného nároku na starobní důchod. Naplnění této ambice a zodpovědnost za ni bude ležet nejvíce na zaměstnavatelích. Právě oni by měli včas připravit ve svých firmách/organizacích takové změny pracovních podmínek, které umožní cílové skupině plnohodnotné pracovní zapojení až do odchodu do starobního důchodu. To ovšem bude znamenat na straně zaměstnavatelů nemalé náklady. Protože se však jedná o problematiku týkající se také zaměstnanců, je žádoucí, aby se na sanaci těchto nákladů dohodli oba sociální partneři a aby byla zajištěna rovnováha mezi ekonomickým a sociálním přístupem k řešení.

Důchodová reforma se zatím řeší jen v rovině parametrů, pomíjí se diskuse nad dopady jí vyvolaných změn. Jednou z cest, které by měly k této diskusi vést, je projekt **Společným postupem sociálních partnerů k přípravě na změny důchodového systému. Posilování bipartitního dialogu (BIDI 2)**, podpořený Evropským sociálním fondem. Projekt realizuje Konfederace zaměstnavatelských a podnikatelských svazů se sociálním partnerem, jímž je Českomoravská konfederace odborových svazů.

Projekt je rozdělen na dvě etapy; první probíhá v současné době (2013–2015). Jde v ní o to, přesvědčit zaměstnavatele i zaměstnance, že je třeba přemýšlet o tom, jaké změny přinese prodlužování věku odchodu do důchodu v pracovních i sociálních skupinách, ale také informovat o metodách řízení reagujících na stárnutí pracovní síly (age management), dále vytvořit vzorek firem/organizací reprezentujících odvětví a následně zpracovat rozbor zvolených pracovních pozic v těchto firmách/organizacích jako podklad pro přípravu druhé etapy projektu. Zároveň

jsou získávány informace a zkušenosti s přístupem k této problematice v obdobných firmách a organizacích v zahraničí – studiem pramenů, diskusemi se zahraničními partnery apod. V první etapě by rovněž měla vzniknout na základě získaných demografických a dalších dat za Českou republiku studie, resp. prognóza odvětvového/oborového a demografického vývoje v dlouhodobém horizontu. Všechny získané informace a podněty by měly být zobecněny a přeneseny zpět do odvětví či oboru. Zjednodušeně jde o zjišťování toho, kolik a jakých bude v odvětví/oboru profesí, které z nich budou zejména vzhledem k rostoucímu věku problematické a proč (definice fyzicky a psychicky náročných povolání a pozic), co se bude odehrávat, jak se připravit, řešit a organizovat (změny pracovních nástrojů, postupů, technologií, zařízení, pracovního prostředí, pracovního režimu, tréninku a vzdělávání...), kolik to bude stát a kdo to uhradí.

Na první etapu by měla navázat druhá (2015–2017), v níž by na základě sociálního auditu měly být formulovány návrhy, jak na změny reagovat v jednotlivých odvětvích či oborech, návrhy na legislativní a další změny ve společnosti a samozřejmě postupně by měly být realizovány potřebné kroky v odvětvích/oborech, tedy změny v řízení, organizaci práce, ve struktuře a obsahu povolání, relokační výroby, přeskupování činností a procesů atd. Předpokládá se také využití nových metod práce s mladými zaměstnanci k udržení jejich pracovní schopnosti do (stále vyššího) důchodového věku.

Do projektu se zapojila řada resortů. Za resort kultury byly jako zajímavý segment k účasti vyzvány knihovny, konkrétně byl osloven Svaz knihovníků a informačních pracovníků ČR (SKIP) a také Odborový svaz pracovníků knihoven (OSPK). Protože výše zmíněný demografický vývoj i perspektivní problémy se plně týkají také pracovníků knihoven, SKIP se do projektu zapojil. Pro resort bylo naplánováno 30 informačních seminářů o problematice (15 pro zainteresované zaměstnavatele a 15 pro zaměstnance). Semináře pro zaměstnavatele, resp. management knihoven, probíhají od počátku letošního roku v jednotlivých krajích (s výjimkou Prahy, která je z projektu jako obvykle – pro náš obor s velkým politováním – vyloučena). Semináře mají tři části: první je věnována perspektivám a trendům oboru, druhá informacím o možnostech a nabídce řešení problematiky formou age managementu a třetí částí je workshop, v němž účastníci společně hledají neuralgické body a stávající i potenciální problémy související s věkem zaměstnanců v knihovnách z hlediska zaměstnavatelů, resp. managementu, a zároveň cesty, které mohou napomoci jejich řešení v budoucnu.

Účastníky seminářů jsou představitelé top managementu především krajských a větších městských knihoven. Věk účastníků seminářů je (ideálně) rozdílný, měl by zahrnovat všechny věkové kategorie. Nejmladší věková kategorie je na seminářích celkem logicky zastoupena nejméně, převažuje střední věk. Dosud proběhlo 10 seminářů s účastí 15–23 účastníků na seminář (za ideální je považován počet kolem 15 osob) ve Středočeském, Karlovarském, Libereckém, Královéhradeckém, Pardubickém, Jihomoravském, Olomouckém, Moravskoslezském (dva semináře) kraji a Kraji Vysočina. V podzimních měsících proběhne zbývajících pět seminářů (v Plzeňském, Jihočeském, Severočeském a Zlínském kraji).

Souběžně probíhají semináře pro zaměstnance, které organizuje OSPK. Ty nekopírují přesně strukturu krajů, odboráři vycházejí spíše z četnosti vlastní členské základny, která není rozprostřena po republice rovnoměrně.

Kromě seminářů se uskutečňují strukturované rozhovory s lidry oboru, především s řediteli krajských a největších městských knihoven, k problematice dalších perspektiv a trendů vývoje knihovnictví a knihoven v ČR v nejbližších 30 letech, zejména pak v personální oblasti. V současné době proběhlo již 14 z plánovaných 20 rozhovorů. Kromě pohledu na trendy vývoje oboru je v rozhovorech zkoumána především budoucnost jednotlivých typových pozic ve vztahu k zvyšujícímu se věku odchodu do důchodu, vznik nových pozic, event. pravděpodobný zánik některých, potřeby a změny v kompetencích, situace zaměstnanců ve vyšším věku v pracovním týmu, problémy vyplývající pro zaměstnavatele i zaměstnance, návrhy na možná řešení či zlepšení situace apod. Rozhovory slouží jako jeden z podkladů pro zpracování výše zmíněné prognózy.

Dosavadní poznatky ze seminářů

Na následujících stránkách uvádíme stručný přehled poznatků, který dosud diskuse na seminářích přinesly. Je to přehled poněkud kusý, ale vzhledem k počtu diskutujících poměrně reprezentativní. I tyto poznatky slouží pro zpracování prognózy oboru.

- 1. *Není k dispozici kompetentní obsáhlejší studie o budoucnosti (českých) knihoven a trendech oboru jako celku***, která by mohla být východiskem k dalším strategiím a směřování oboru i jednotlivých organizací. Většina knihoven nemá zpracovány (publikovány) koncepce a strategie svého rozvoje, natož koncepce v oblasti personální.
- 2.** Velkou roli v úvahách o budoucnosti knihoven hraje současná **Koncepce rozvoje knihoven ČR na léta 2011–2015 s výhledem do roku 2020** a očekávané návazné koncepce. Tyto koncepce MK ČR jsou považovány za alternativu výše zmíněných studií a prognóz a základní strategický dokument. Problematika stárnutí pracovních týmů je však v Koncepci reflektována pouze výstupem z *Analýzy věkové, vzdělanostní a mzdové situace v knihovnách ČR* a do určité míry (zatím jen v rovině úvah) v připravované koncepci celoživotního vzdělávání knihovníků.
- 3.** Pohled na seniory v knihovnách je ovlivněn obvyklými klišé a stereotypy vztahujícími se k zaměstnancům seniorům, a i když většina manažerů knihoven si je vědoma toho, že mezi pracovními výkony jednotlivých pracovníků jsou poměrně velké rozdíly, **trvalé zvyšování věku odchodu do důchodu je znepokojuje** stejně jako ostatní manažery a zaměstnavatele.
- 4.** Značná část manažerů knihoven se domnívá, že **zvyšování věku odchodu do důchodu není jedinou a možná ani nutnou či nejvýhodnější cestou k řešení problémů trhu práce**, zvláště v období, kdy nejčastěji nezaměstnanými jsou absolventi středních a vysokých škol (skupiny 19–24 a 24–29 let).
- 5.** Část manažerů upozorňuje na **nutnost celospolečenských změn, jako je výchova ke stáří, změna postojů ke starším lidem, podpora mezigeneračního dialogu,**

podpora porodnosti a mladých rodin s dětmi, řešení disparitací a problémů ve školství atd., bez nichž není možné uskutečnit změny v resortu či organizaci.

6. Obecně **nemají manažeři velké obavy ze zvyšování věku odchodu do důchodu, pokud půjde o horní hranici 65 let. Vyšší věk je však považován za vysoce rizikový** v mnoha ohledech a významně negativně ovlivňující očekávanou kvalitu služeb i pracovního výkonu; znamenal by také růst (neproduktivních) nákladů pro zaměstnavatele, pro který ovšem nejsou v knihovných zdroje. Značná část manažerů knihoven se domnívá, že i zvýšení na 65 let je špatným rozhodnutím; nejednotnost je v genderové otázce (dřívější odchod žen do důchodu). V knihovných vzhledem k objemu finančních prostředků na platy, limitujícím rozpočtovým pravidlům a omezeným možnostem pracovat s pobídkovými (pohyblivými) složkami i vzhledem k současné věkové struktuře zaměstnanců nehrozí příliš diskriminace zaměstnanců 50+; tvoří velkou část, resp. většinu zaměstnanců; zaměstnávání seniorů by však mělo mít podle názoru většiny účastníků seminářů rozumnou obecnou věkovou hranici. **Mezigenerační konflikty** jsou v knihovnách **spíše výjimečné**, přesto se s nimi někteří manažeři musí vyrovnávat.

7. Za nejrizikovější faktor jsou v souvislosti se zvyšujícím se věkem zaměstnanců považovány především **nedostatečné kompetence v oblasti ICT, případně cizích jazyků. Velké obavy mají manažeři také z potenciálního zhoršení komunikace zejména s mladšími klienty** (včetně nepochopení informačních potřeb) **i s kolegy v týmu.**

8. Za jednoznačně ohrožující je považován **zhoršující se zdravotní stav** (pohybový aparát, zrak, sluch, dlouhodobé nemoci) a **snížené fyzické schopnosti** („únava materiálu“), ale také **syndrom vyhoření** či alespoň psychické únavy a ztráty motivace k práci (zejména u zaměstnanců ve službách, metodiků a managementu), a tedy **celkové snížení výkonnosti starších zaměstnanců.**

9. Dalšími očekávanými rizikovými faktory v souvislosti se zvyšujícím se věkem jsou zhoršování paměti, ztráta rychlosti, nárůst chybovosti v práci, pokles kreativity, flexibility, invence, zájmu o nové trendy, směry a metody, zaostávající pohled na profesi, rutina, **neochota ke změnám** a některé další negativní změny v chování.

10. S rostoucím věkem se očekává rovněž **pokles mentálních schopností**, rostoucí nechuť se vzdělávat, ale též změna životních hodnot a pokles významu/priority práce v životě i motivace k ní, ztráta sebedůvěry, důraznosti, autority, ztráta soudnosti, zhoršující se psychická odolnost, problémy s vedením týmů, bezbrannost a uzavírání se do sebe.

Vzhledem k silné feminizaci oboru se jako velmi rizikový faktor jeví také očekávaná zhoršující se psychická situace žen kolem 60 let, které se stávají typickými představitelkami nové sendvičové generace – očekává se od nich péče o vnoučata a pomoc dětem, tj. mladým rodičům, aby mohli vykonávat zaměstnání, a zároveň péče o staré rodiče (80+). Ve spojení s požadavky na úroveň pracovního výkonu se vytváří frustrující situace, která se zpětně negativně promítá do pracovního výkonu.

11. Všechny výše zmíněné rizikové faktory věku jsou v konečném důsledku vnímány jako potenciální **ohrožení kvality a rychlosti očekávaných služeb knihoven**.

12. Zvyšování věku odchodu do důchodu přinese organizacím také mnoho **organizačních a finančních problémů**, např.: starší pracovníky lze jen obtížně přerazovat na jiné práce (snížená flexibilita, náročnější rekvalifikace apod.), u neknihovnických profesí je to pak téměř neřešitelná situace. Současný stav knihovnických pracovišť z hlediska ergonomického neodpovídá nárokům pro starší pracovníky; vždy půjde o zvýšené náklady na řešení situace (světlo, výška nábytku, pomůcky ad.). Vzrostou také náklady na inovace, resp. změny kvalifikace či tréninky. Nákladné finančně i organizačně bude také řešení očekávaných delších nemocností ad.

13. **Platy zaměstnanců vyšších věkových skupin** jsou a budou pro knihovny větším finančním zatížením vzhledem k platovému automatu, byť pro pracovníky samé nepředstavuje platový automat motivační faktor, protože stálé zvyšování věku odchodu do důchodu vůbec nereflakuje. Mladí pracovníci jsou „levnější“, tendence zřizovatelů, resp. provozovatelů (výjimečně i ředitelů či vedoucích) knihoven k preferování mladých pracovníků je tedy jedním z trendů, které mohou být v budoucnosti pro starší zaměstnance nebezpečné. Současné finanční poddimenzování oboru je proto velmi nebezpečné v mnoha ohledech.

14. Uznávány a **pozitivně hodnoceny** jsou naopak **kvality starších pracovníků**, jako je zkušenost, rozvaha, znalosti, loajalita k instituci, časová flexibilita, umírněnost a řada dalších.

15. Za **nevýhovující je** považováno **nové legislativní zakotvení souběhu důchodu s pracovním poměrem** (v době, kdy není možné zaměstnat mladé lidi) především proto, že současný **neomezený souběh důchodu a pracovního poměru** svazuje zaměstnavatele, zcela ruší motivaci starších pracovníků k vyššímu výkonu v práci a znevýhodňuje aktivní a výkonné seniory. Návrat k předchozí legislativní úpravě (omezení pracovního poměru při souběhu s důchodem na dobu určitou) doporučili ve shodě všichni manažeři.

Ze seminářů vzešla řada doporučení a námětů na řešení předpokládaných problémů jednak pro celospolečenskou/státní úroveň, jednak pro obor knihovnictví a samozřejmě také pro samotné knihovny.

Celospolečenská úroveň

Doporučení směřovala do oblasti etické a sociální, dále do oblasti legislativy a ekonomiky a v obecné rovině též do oblasti zdravotnictví. Nejzajímavější a nejčtenější závěry a doporučení:

- Společnost by měla především dát **práci mladým**, je to pro ni sebezáchovné a ekonomicky i existenčně efektivnější. Mělo by jít o **podporu porodnosti a mladých rodin s dětmi**, zavedení vyšších daní bezdětným, osobám při souběhu důchodu a zaměstnání, daňově zvýhodnění by měli být mladí lidé.
- Je nutná celková **změna celospolečenského klimatu ve vztahu ke stáří**. Společnost by se měla velmi intenzivně věnovat **výchově ke stáří** již od dětství, a to

ve všech oblastech (mezigenerační aktivity a **podpora mezigeneračního soužití**, ale také zodpovědnost za vlastní zdraví) a **výchově k péči o staré osoby** v rodině a **zajištění spokojeného prožití stáří**. Změnit by se měl pohled a postoje společnosti ke starým lidem (médiá, politici, školy, rodiny); společnost by měla bojovat s „generační nenávistí“ často podporovanou tendenčními mediálními obrazy. Zajímavé bylo doporučení vytvořit ve státě profese „place-ných babiček“ na pomoc mladým rodinám a vyřešit tak možnost zaměstnání pro seniory i mladé rodiče, resp. matky.

- Návrhy na změny v legislativě a ekonomice: zavést **klouzavý věk odchodu do důchodu** (model Finsko, Francie); změnit **výpočet výše důchodu** (výše důchodů by měla být taková, aby zajistila existenci a nenutila k souběhu se zaměstnáním, přepočítávat vyšší předčasných důchodů, zejména odchází-li dotyční např. kvůli syndromu vyhoření apod.); provést **úpravu mzdových předpisů** (zvýšení tarifních platů a uvedení v soulad minimálních mezd a tabulkových platů – již téměř není rozdíl), rozšířit platový automat, aby byl motivační i pro pracovníky nejvyšších věkových skupin, případně věkový automat v příspěvkových organizacích zrušit pro jeho diskriminační a konfliktní charakter; **zjednodušit legislativní řešení práce dobrovolníků** pro ty, kdo chtějí zůstat v pracovním procesu spíše kvůli seberealizaci a společenskému uplatnění, a umožnit poskytování benefitů; zavést **zkrácené úvazky** pro vyšší věkové skupiny, **kteř by však nesnižovaly výši vypočteného důchodu** a umožnily těm, kteří je využijí, „uživit se“ (případně dorovnávat mzdy státům); zavést **delší dovolené pro pracovníky ve vyšším věku** a povinné alespoň 3 týdny vcelku; zavést **kratší pracovní dobu, delší přestávky na odpočinek pro pracovníky ve vyšším věku; posílit sociální fondy**, např. FKSP (návrat ke 2 %), a tím posílit možnosti benefitů k diferenciaci a motivaci k lepší práci; zakotvit legislativně finanční **dotace na realizaci potřebných opatření** – zlepšení péče o zaměstnance, změny pracovního prostředí a ergonomické vybavení, možnosti relaxačních a ozdravných služeb a prvků podporujících fyzickou i psychickou kondici (lázně, terapeutické možnosti na pracovišti); **odvody za nemocenské pracovníků ve věku nad 60 let ponechávat organizaci** k využití na kompenzaci zvýšených nákladů a „benefitů“ atd.
- Jednohlasný je požadavek **upravit legislativu ve smyslu minimalizace souběhu důchodů a platů** a umožnit tak regulovat pracovní poměry dle potřeby organizace – viz výše.
- **Zlepšit zdravotní péči** hrazenou státem.

Oborová úroveň

- **Posílit pracovní kapacity** (vyšší systemizace).
- **Posílit finanční zajištění oboru ve všech složkách** na realizaci již zmíněných potřebných opatření (rekvalifikace, inovace, náklady na kurzy, umožnění placené doby na samostudium, úpravy pracovišť ad., na pohyblivé [=motivační] složky platu a další oblasti – relaxační a ozdravné služby, mediace mezigeneračních konfliktů ad.). Přestože i v resortu kultury, resp. v oboru veřejných knihovnických a informačních služeb jsou odváděny výkony, které přinášejí národnímu hospodářství nemalé zisky, není to reflektováno v adekvátním

finančním zajištění resortu/oboru. V oboru se zvyšují veškeré požadavky na rozsah a úroveň služeb, výkonnost a kvalifikaci pracovníků, což není vůbec zohledňováno v platových tabulkách. **Výše platů** není motivační ani pro mladé, ani pro střední věk, ani pro seniory a **nereflektuje vůbec požadavky na pracovníky kladené.**

- Připravit **metodiku tvorby kariérního řádu** (vzorový kariérní řád) a uspořádat k problematice speciální konferenci, seminář, workshop.

Úroveň konkrétní organizace (často vázáno na podporu zřizovatele)

- **Zavést pravidelné hodnocení pohovory od počátku pracovního poměru; vytvořit popisy pracovních míst a pravidelně je porovnávat s kompetencemi konkrétního zaměstnance; trvale provádět aktuální a jasné hodnocení pracovní schopnosti každého zaměstnance.**
- **Zavést včasné „rotování“ pracovníků v rámci instituce**, vnitropodnikové stáže k získávání kompetencí pro eventuální výkon fyzicky méně náročné pozice ve vyšším věku.
- Usilovat o **větší variabilitu pracovní náplně.**
- **Zavést sdílená pracovní místa.**
- **Změnit organizaci práce.**
- **Rozvíjet mentoring** a další metody řízení s ohledem na věk. Např. z oblasti služeb by pracovníci měli v určitém věku odcházet na lektorský post a přednášet veřejnosti i knihovníkům.
- Umožnit **variabilitu pracovní doby** (zkrácené úvazky, posuny pracovní doby, pružná pracovní doba, kde je to možné, delší přestávky v práci aj.).
- **Využít častěji zkrácené pracovní úvazky** nejen pro seniory, ale i pro další skupiny, kterým to umožní řešit momentální problematickou situaci.
- **Umožnit alespoň částečně práci doma** tam, kde to dovoluje charakter práce.
- **Věnovat se intenzivněji podpoře zdraví pracovníků** („skutečný“ závodní lékař a jeho těsnější a ne jen formální spolupráce se zaměstnavatelem, umožnění relaxace, masáže, plavání, hledání zajímavých benefitů v této oblasti, např. podnikový psycholog či kouč, zavedení povinné přestávky na „tělocvik“, zavedení úhrady pitného režimu...) s cílem zlepšování či udržování dobrého zdravotního stavu a fyzické i psychické kondice; u starších pracovníků zavést častější zdravotní prohlídky.
- **Utvrzovat dobré vztahy mimo pracovní dobu** (teambuilding); posiluje to solidaritu pracovníků a otupuje ostří mezigeneračním (i jiným) střetům; hledat možnosti eventuální **mediace mezigeneračních konfliktů.**
- Věnovat se **vice pozitivní motivaci pracovníků** (motivace společným cílem organizace, motivace prostřednictvím individualizovaných benefitů, např. možnosti relaxačních a ozdravných služeb a prvků – lázně, masáže, terapeutické možnosti, relaxační zóny a některé další služby na pracovišti), příspěvky na brýle a další kompenzační pomůcky, příspěvek na dopravu, umožnění několika dnů volna v roce nad rámec dovolené k vyřízení soukromých záležitostí ad.
- **Změnit prostory knihoven** (dosavadní neumožňují pro starší zaměstnance zajistit nezbytné vhodné prostředí, natož jeho zlepšení) a jejich **pracovní pro-**

středí (méně pracovníků na pracovišti, větší pohodlí, ergonomičtější vybavení, relaxační prostory, odpovídající pracovní pomůcky apod.).

- **Zajistit bezbariérovost institucí** pro (stárnoucí) zákazníky i zaměstnance.
- Využít **služeb asistenta**.

Vzešlo také několik doporučení k oblasti **vzdělávání** (vždy s jasným požadavkem na finance a pracovní kapacity).

- Zavést **povinné celoživotní vzdělávání a inovační kurzy**.
- Zavést v organizacích **adaptační proces a mentoring** nastupujících (ne nutně mladých) pracovníků.
- **Zvýšit kvantitu a změnit strukturu vzdělávacích aktivit** směrem k inovacím.
- Pořádat **motivační kurzy a teambuilding**.

Na seminářích bylo opakovaně konstatováno, že z výše uvedených doporučení mnohá zřizovatelé knihoven, resp. zaměstnavatelé nebudou chtít realizovat, protože jim tím porostou náklady, na něž nejsou zdroje, a že tedy rozhodující budou kroky na celospolečenské úrovni. Limitním problémem v oboru je nedostatek peněz: není na motivaci pracovníků, není na rekvalifikační či inovační vzdělávání, na změny/zlepšení pracovního prostředí, není na ohodnocení mimořádných či výkonnově nadstandardních prací. Není ani možnost adekvátně zaplatit dostatek kvalifikovaných pracovníků. Náprava v této oblasti by přinesla zásadní změnu i (v současné době neutěšené) věkové struktury zaměstnanců knihoven, neboť by se stala vyrovnanější a pestřejší nástupem oborově vzdělaných mladých, což by následně vedlo k lepšímu mezigeneračnímu dialogu i k vzájemnému motivování a obohacování jednotlivých věkových skupin pracovníků. Dokud k této základní změně nedojde, budou knihovny v efektivní personální práci limitovány. V současné době uvádí většina manažerů také poddimenzování pracovních kapacit; přispívá k tomu i fakt, že knihovny plní stále více funkcí. Systematicky se proto připravovat na personální změny, které nastanou v horizontu dvaceti třiceti let, je dnes většinou nad jejich síly; není čas na provedení analýz věku pracovníků podle pracovišť, podle typových pozic, na zpracovávání popisů pracovních míst, na přípravu změn a jejich prosazování atd. Tolik tedy výstupy z diskusí.

První etapa projektu je zhruba v polovině. Uvedené výstupy jsou zatím pouze dílčí. Jak je zmíněno výše, proběhnou další semináře, další rozhovory, vznikne oborová prognóza. Nicméně již v této fázi lze konstatovat, že semináře a workshopy umožnily velmi zajímavé a inspirativní diskuse nad předloženými problémy. Vzhledem k omezeným možnostem účasti na seminářích jsme považovali za důležité stručně seznámit odbornou veřejnost i touto cestou s projektem i jeho dílčími výstupy. Více o projektu na <http://www.esfcr.cz/projekty/spolecnym-postupem-socialnich-partneru-k-priprave-odvetvi-na>.

Tematický blok

PR MARKETING KNIHOVNICKÝCH SLUŽEB

2

GARANT:
Ing. Libuše Nivnická

METODIKA TVORBY MARKETINGOVÉ KONCEPCE VE VEŘEJNÝCH KNIHOVNÁCH

METHODOLOGY OF MARKETING CONCEPT FOR THE ENVIRONMENT OF THE PUBLIC LIBRARIES

Libuše Foberová

Slezská univerzita v Opavě, Ústav bohemistiky a knihovnictví, Oddělení knihovnictví

• libuse.foberova@fpf.slu.cz

Denisa Illíková

Ostravská univerzita v Ostravě, Univerzitní knihovna • denisa.illikova@seznam.cz

Abstrakt

Příspěvek se zabývá marketingovou koncepcí pro prostředí veřejných knihoven, konkrétně její metodikou. Marketingová koncepce by měla knihovnám ukázat, jak aktivně a efektivně uspokojovat potřeby uživatelů. Uživatel je tím, komu knihovna podřizuje zaměření procesů vývoje, výroby a prodej služeb. Při tvorbě marketingové koncepce zkoumáme prostředí a trhy, určujeme segmentaci trhu, strategii a implementaci marketingového mixu. V závěru uvádíme příklady marketingových koncepcí vybraných zahraničních knihoven.

Abstract

This paper deals with marketing concept for the environment of the public libraries, particularly its methodology. Marketing concepts should show libraries how actively and effectively meet the needs of users. The user is the one to whom the library subordinates its development, production and sales service. When creating a marketing concept, we examine the environment and markets, determine the market segmentation, the strategy and the implementation of the marketing mix. In conclusion, we present examples of marketing concepts of selected foreign libraries.

Klíčová slova

marketingová koncepce, marketing, marketingové plánování, situační analýza, marketingová strategie, veřejné knihovny, The Kansas City Public Library, Spojené arabské emiráty, Bibliotheca Alexandrina (Egypt)

Co je marketing a marketingová koncepce?

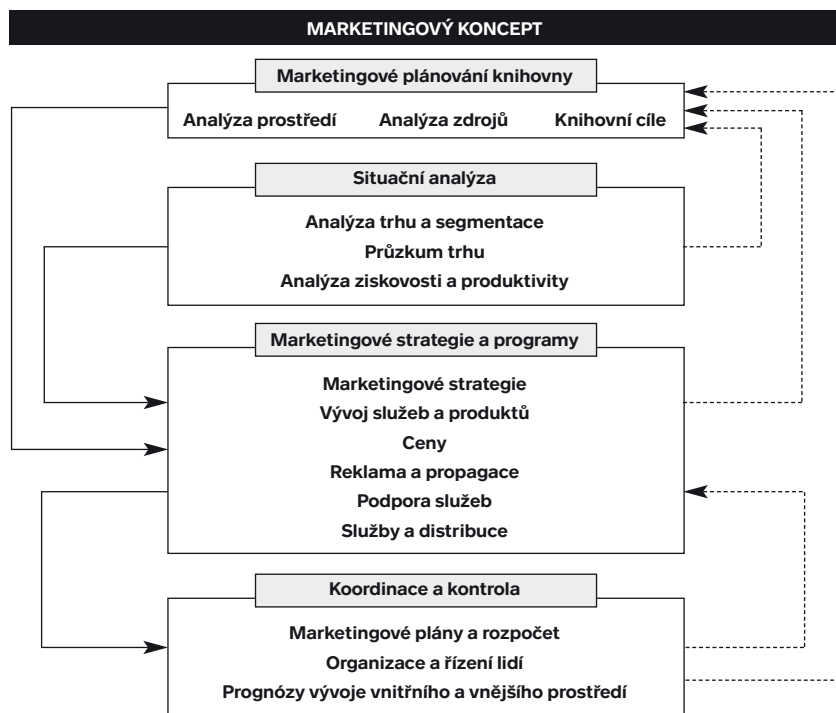
Marketingová koncepce vznikla v USA v padesátých letech 20. století. Jedná se o novou filozofii, a to o orientaci na zákazníka a zkoumání jeho reakce. Dříve vyrobili výrobek a hledali správného zákazníka, dnes je trend opačný. Pro zákazníka hledáme správný výrobek. Obecným cílem marketingové koncepce je, aby byla knihovna lepší než konkurence ve vytváření, poskytování a sdělování vyšší hodnoty pro zákazníka na vybraných cílových trzích. Knihovní marketing je spojen s ideou uspokojit potřeby zákazníka prostřednictvím kvalitních knihovnických

služeb a informačních produktů. Jde o celkový proces vytváření, dodávání a konzumování služeb a produktů cílovými uživateli. V případě knihoven pracujeme se zákazníky stávajícími a potencionálními. Získat nové zákazníky je většinou drahé a pracné, měli bychom se snažit udržet si stávající. Získat si jejich důvěru a zabránit tomu, aby od nás odešli ke konkurenci. K tomu slouží marketingové nástroje: věrnostní programy a zejména metody pro řízení vztahů se zákazníky (CMR – Consumer Relationship Management), jinými slovy cílená komunikace se zákazníky. Podle TDKIV je uživatel osoba (individuální **uživatel**) nebo instituce (institucionální **uživatel**) využívající knihovnické a informační služby. V příspěvku se vyskytuje též označení čtenář, zákazník a klient.

Podle Philipa Kotlera (2004, s. 30) stojí marketingová koncepce na těchto čtyřech pilířích:

- cílový trh,
- zákaznické potřeby,
- koordinovaný marketing,
- zisk/užitek.

Metodika tvorby marketingové koncepce

Obrázek 1: Marketingový koncept (Westwood, John, 1999; s. 15 – upraveno autorkami)

O tvorbě marketingové koncepce rozhoduje vrcholový management knihovny. Než se rozhodne pro tvorbu marketingové koncepce, měl by si uvědomit, proč ji chce vytvářet, co je jejím cílem a co od ní očekává. Potřebuje pro ni získat ostatní, zejména vedoucí pracovníky a zaměstnance, kteří by se měli na její tvorbě podílet, aby ji akceptovali a používali v praxi. Dalším krokem je definování metod sběru dat (informací), které potřebuje k jejímu vytvoření. Následuje nastudování potřebných informačních zdrojů a určení pracovního postupu, rovněž i jmenování zodpovědné osoby, která se bude tvorbou marketingové koncepce v knihovně zabývat a sestaví erudovaný pracovní tým. Je vhodné do týmu jmenovat i odborníky mimo knihovnu. Nejsou zatíženi běžným provozem („tzv. ranění provozní slepotou“), a proto mohou přinést nový pohled na celou problematiku.

Metodika tvorby marketingové koncepce sestává z těchto jednotlivých kroků: z marketingového plánování, z tvorby situační analýzy, z vytvoření marketingové strategie a programů a z koordinace a kontroly. Marketingová koncepce by měla korespondovat s Koncepcí rozvoje knihoven České republiky na léta 2011–2015 včetně internetizace knihoven.

1. Marketingové plánování

S marketingem bychom měli začít v době, když jsme si jisti, že knihovna funguje správně. Měli bychom prověřit zpětnou vazbu od zaměstnanců, zda jsou nastavené komunikační kanály funkční. Zda střední management chápe smysl své práce a patřičně motivuje zaměstnance. Měli bychom prověřit všechny směrnice v knihovně a co nejvíce je zjednodušit. Nastavit kontrolní systém tak, aby přinášel potřebné údaje pro korekce nejrůznějších plánů knihovny.

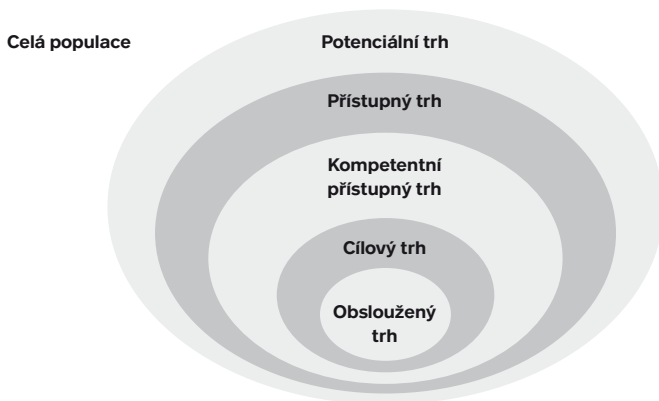
Pokud chce knihovna uspět, musí věnovat pozornost jak svým zaměstnancům, tak svým zákazníkům. Ve službách by měli pracovat vynikající odborníci, kteří prochází pravidelným školením. Nutností je kvalitní pracovní prostředí a silná podpora osob pracujících přímo se zákazníkem. Rovněž komfortní prostředí pro zákazníky a špičkové informační a komunikační technologie ovlivňují celkový dojem, který zákazník v knihovně získá. Prostřednictvím stávajících zákazníků nepřímo ovlivňujeme potenciální zákazníky a působíme na veřejné mínění.

Zdroje knihovny jsou její personál, kapitál a materiál. Je nutné analyzovat personální politiku knihovny, hospodářskou a akviziční politiku. TDKIV definuje akvizici jako „zjišťování, vybírání a získávání dokumentů do fondu knihovny s ohledem na funkce, zaměření a poslání knihovny, obsahovou strukturu jejího fondu a potřeby jejích uživatelů.“ Hlavním účelem marketingového plánu je naplnit knihovní cíle, ty by měly vycházet z jasně představy o účelu knihovny.

2. Situační analýza

Potenciální trh – zákazníci, pro které by služby knihovny byly přínosné. Přístupný trh – zákazníci, kteří mají správné předpoklady (finance) na využití služeb knihovny. Kompetentní přístupný trh – zákazníci, kteří mohou služby využívat z právního hlediska. Cílový trh – segment na kompetentním přístupném trhu, množina zákazníků sdílejících určité společné potřeby nebo charakteristiky, kterou se

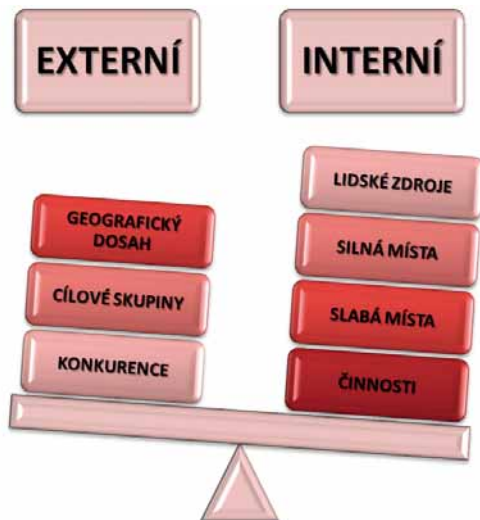
knihovna rozhodne obsluhovat. Obslužený trh – zákazníci, kteří služby knihovny využili.

Obrázek 2: Trhy podle zákazníků (Blažková, Martina, 2007; s. 73)

Na trhu si vybíráme cílovou skupinu zákazníků, určujeme konkurenci a vyvíjíme služby a produkty zákazníkovi na míru. Philip Kotler (2000) doporučuje pracovat s externím, interním a interaktivním marketingem. V případě externího marketingu jde o identitu knihovny, image služeb a knihovníků a o vytváření nabídky. Interní marketing je o umění knihovnu řídit marketingově a o motivaci zaměstnanců, která je v marketingu klíčová. Interaktivní marketing je o definování hodnoty knihovny a o chování knihovníků k zákazníkům. Jde zejména o vybírání metod zpětné vazby od zákazníků. Každý marketing je stejně důležitý. Správné a aktivní využití marketingových technik (správné namíchání marketingového mixu) umožňuje vytvořit knihovně svůj tržní prostor. Zde jsou příklady: zvýšení nabídky, probuzení „spícího trhu“, vytvoření poptávky, která zatím neexistuje.

Situační analýza vychází z prognóz a analýz. Analýza zkoumá externí a interní prostředí knihovny (obr. 3). U externí analýzy zkoumáme geografický dosah, cílové skupiny a konkurenci. Doporučuje se vypracovat alespoň rámcovou PESTLE analýzu. Je to analytická technika sloužící ke strategické analýze okolního prostředí knihovny. PESTLE je akronym počátečních písmen různých typů vnějších faktorů: politických, ekonomických, sociálních, technologických, legislativních, ekologických. U interní analýzy zkoumáme lidské zdroje (personální politiku, prověřujeme databáze dobrovolníků ad.), zpracováváme SWOT analýzu, která zjišťuje slabé a silné stránky knihovny, a zkoumáme příležitosti a hrozby. Velmi důležitá je rovněž analýza všech činností knihovny. Perfektní znalost vnitřního, ale i vnějšího prostředí knihovny nám pomůže vytvořit efektivní marketingovou koncepci.

Obrázek 3: Analýza vnějšího a vnitřní prostředí knihovny podle Michaela Kaisera (Symposium arts managementu 23. a 24. 4. 2008 v Praze)

- **Segmentace trhu**

Segmentace trhu je rozčlenění celkového různorodého trhu na menší podrobné části, které spojují uživatele s určitými typickými vlastnostmi. Rozčleněním vytvoříme homogenní skupiny, které se vzájemně liší svými potřebami, charakteristikami a spotřebitelským chováním.

Philip Kotler (2007, s. 466, 472 a 473) hovoří o různých druzích segmentace. V knihovně je možné využít zejména **demografické segmentace**. Jde o rozdělení obyvatel (trhu) na skupiny podle věku, pohlaví, povolání, vzdělání a podobně. Dokážeme tak lépe odhadnout velikost cílové skupiny a efektivně ji oslovit. Můžeme se obrátit na příslušnou Krajskou správu Českého statistického úřadu či statistický odbor při městských úřadech. Zde se můžeme dozvědět velmi zajímavé údaje o místní komunitě, které nabízíme své služby. Kolik škol a vzdělávacích institucí zde působí, jaké je složení obyvatelstva, míra nezaměstnanosti, index stárí obyvatel, počet obyvatel podle věkových skupin i pohlaví a další údaje. **Behaviorální segmentace** dělí skupiny podle znalosti, postojů a využívání služeb či informačních produktů, případně sledujeme odezvu na ně. Jde zejména o sledování spokojenosti zákazníka. Nabízí se systém přání a stížností, průzkumy uživatelské spokojenosti a další metody zjišťování zpětné vazby. Můžeme využít i **segmentaci podle užitku**, kde dělíme skupiny podle očekávaného užitku. Můžeme porovnávat složení zákazníků knihovny se složením obyvatelstva, hledat různá spojení a určit lépe cílové skupiny. Knihovny diferencují zákazníky většinou podle věku a nabízejí své služby zvláště dětem a mládeži, dospělým čtenářům, případně specifickým kategoriím zákazníků, pro které jsou určeny služby a informační produkty zvukové knihovny.

• **Průzkum trhu**

Průzkumem trhu zjišťujeme informace o uživateli, co chtějí a co potřebují.

- 1) Specifikujeme údaje o uživateli, které chceme získat. Navrhujeme metody sběru dat.
- 2) Řídíme a implementujeme procesy sběru dat.
- 3) Analyzujeme výsledky.
- 4) Komunikujeme získané údaje z marketingového výzkumu v podobě systematických cílů a plánů knihovny.

V případě větší knihovny je vhodné zadat průzkum trhu odborné firmě.

Pro průzkum a analýzy lze využít sekundární a primární data. Sekundární data tvoří zejména Deník veřejné knihovny (statistické výkazy knihovny), výroční zprávy, odborné publikace, internet, interní dokumenty knihovny, mediální zprávy o knihovně a další. Zdroji primárních dat mohou být uživatelé služeb, konkurenční organizace, zaměstnanci knihovny a jiní. Metody, jimiž můžeme získat primární data, jsou: dotazníky, řízené rozhovory, pozorování, snímkování pracovního dne, diskuse nebo kolektivní rozhodování (brainstorming, delfská metoda, workshop).

• **Analýza konkurence**

Konkurence je v knihovnické praxi často ignorována, třebaže existují dodavatelé těžké služby, případně mohou uživatelé dosáhnout stejného přínosu jiným způsobem. Mohou využívat služeb jiných informačních a vzdělávacích institucí v místě, nabídky online knihkupectví a získat tak e-knihy, službu Google Scholar a jiné. Kulturu a vzdělávání v místní komunitě nabízejí i další příspěvkové organizace, jako je kulturní dům, dům dětí a mládeže, muzeum, kino, divadlo, školy, různé vzdělávací soukromé organizace a další. Například dům dětí a mládeže může nabízet besedy pro děti a tím konkurovat knihovně. Cílem konkurenční analýzy (Slavík, Jakub, 2014, s. 97) je poznat a zhodnotit postavení konkurence na trhu a určit konkurenční výhodu vůči ostatním organizacím přinášejícím stejný užitek. Při analýze konkurence bychom si měli umět odpovědět na tyto zásadní otázky: Kdo jsou naši konkurenti? Jaké mají cíle? Jaké jsou jejich strategie? Jaké mají silné a slabé stránky? Jak obvykle reagují? Velmi vhodné je kooperovat s obsahově blízkými organizacemi a tím konkurenci odstranit. Efektivní spolupráce posílí postavení knihovny v místní komunitě.

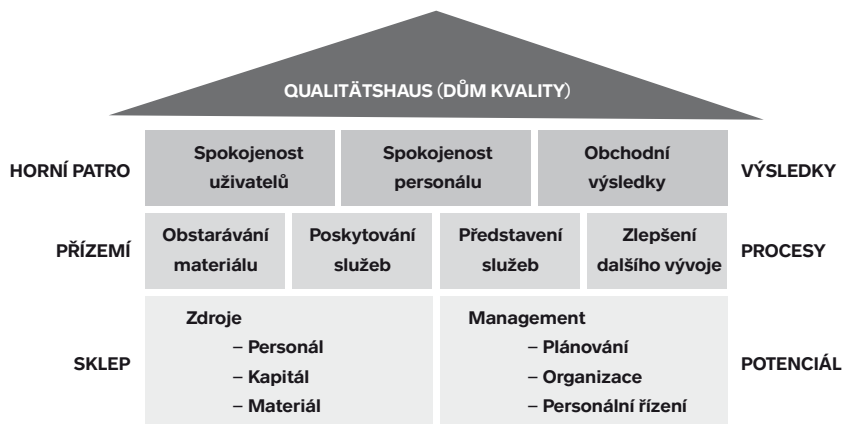
• **Analýza ziskovosti a produktivity**

Knihovna v rámci svých vzdělávacích aktivit vytváří prostředí, které podporuje získávání a prohlubování znalostí, rozvoj dovedností a napomáhá dlouhodobé kultivaci hodnot, postojů a identit občanů. Užitek/ziskem jsou vynikající výsledky knihovny na trhu, její úspěšnost.

Markus Walz (2010) uvádí na příkladu domu kvality produktivitu v případě knihovny (obrázek 4). Základy domu musí být pevné, stabilní. Základem je tedy kvalitní management, který dokáže opatřit potřebné zdroje. V přízemí musí probíhat procesy efektivně a účelně, jde o propagaci a realizaci služeb, ale i o jejich inovaci

a nový design. Jedině pokud je sklep a přízemí funkční, hovoříme o horním patře, o vynikajících výsledcích knihovny, o spokojených zaměstnancích, kteří dokážou zajistit spokojenost uživatelů. Pokud je základ domu nestabilní, procesy chaotické a horní patro prázdné, Walz hovoří o chatrči. Knihovna může být luxusní vilou, zámkem nebo ruinou.

Obrázek 4: Knihovna = dům kvality podle Dr. Markuse Walze, Professor für Bibliotheks- und Museumsmanagement an der Hochschule für Technik, Wirtschaft und Kultur (FH), Leipzig.

3. Marketingové strategie a programy

- **Marketingová strategie**

Marketingová strategie definuje cílové segmenty trhu, jejich zacílení prostřednictvím marketingového mixu (reklama, Public Relations, podpora služeb, konzumace služeb, přímý marketing) a alokuje zdroje knihovny. Vychází z různých analýz, průzkumů a marketingových výzkumů. Je součástí knihovní strategie. Klíčovou roli v ní hraje uživatel – spokojený a loajální zákazník, který představuje úspěch knihovny.

Základním předpokladem úspěšného nasměrování a rozvoje knihovny je jasná formulace dlouhodobých cílů (Slavík, Jakub, 2014; s. 112), tedy tvorba vize a mise (poslání). **Poslání** (prohlášení o poslání) říká, proč knihovna existuje a co dělá. Nastihuje zásadní, jedinečný účel knihovny. Někdy také zahrnuje popis, jak bude knihovna dosahovat svého účelu existence, aby její poslání bylo unikátní a odlišovalo ji od konkurentů. **Vize** shrnuje to, čím chce knihovna být, popisuje budoucnost jako významně odlišnou od současnosti tím, že identifikuje hlavní dlouhodobé změny v knihovně. Je zdrojem inspirace. Poskytuje jasná rozhodovací kritéria pro následnou tvorbu základních strategických směrů a cílů. Obojí, jak vize, tak poslání, mohou identifikovat důležité klíčové hodnoty a to, v co knihovna při svém rozvoji věří. Vize se stává jakýmsi „mottem“ pro zaměstnance knihovny a zainteresované skupiny k tomu, aby podpořili rozvíjející se knihovnu. Marketin-

gová strategie určuje, které techniky vybereme, v jakém poměru a požadované rovnováze.

Příklad vize: „*Knihovna je třetím oblíbeným místem v životě lidí (domov, práce, knihovna).*“ Příklad poslání: „*Národní muzeum nebude jenom o expozicích, ale nabídneme multimediální koutky, muzejní obchody, kavárničky a restaurace, prostory pro rodiny s dětmi ... Prostě budeme muzeem, kde budete chtít trávit volný čas a které bude takřikajíc »fresh«.*“ (Michal Lukeš, ředitel Národního muzea).

Poslání vystihuje vztah mezi uživatelem, knihovnou a konkurencí. Dále definuje knihovní cíle a příslušné směry k jejich dosažení. Hledáme příležitosti knihovny.

„*Formulování marketingové strategie je jedním z nejkritičtějších a nejsložitějších elementů celého marketingového procesu. Ve vztahu k ostatním manažerským úrovním zdůrazňuje, které silné stránky je nutné v podniku rozvíjet, které slabé stránky utlumovat a jakým způsobem. Marketingové strategie napomáhají přijímat taktické rozhodnutí s cílem sladit aktivity podniku s tržními příležitostmi.*“ (M. McDonald)

• **Vývoj služeb a produktů**

Při vývoji služeb sledujeme potencionální zákazníky, analyzujeme uživatelské potřeby, rozvíjíme různé koncepce péče o zákazníky, spolupracujeme napříč odděleními a útvary v knihovnách na regionální, národní a nadnárodní úrovni. Zavádíme novinky z informačních a komunikačních technologií do služeb, abychom zvýšili komfort zákazníků. Dbáme na dostupnost služeb, zejména na vyhovující provozní dobu apod. Snažíme se o zmenšení digitální přehradu u zákazníků. Rozvíjíme aktivity ve smyslu zvyšování informační gramotnosti obyvatel.

Typickým informačním produktem knihoven jsou digitální knihovny. Vznikají zejména ze dvou důvodů: za účelem lepší distribuce dokumentů ke koncovým uživatelům a v případě dokumentového dědictví za účelem jeho záchranu. Klenotem každé veřejné knihovny je regionální fond, který by se měl přednostně digitalizovat.

• **Ceny**

V případě knihoven je nutné cenu pojmut v širších souvislostech. Knihovny poskytují své služby podle knihovního zákona č. 257/2001 Sb. zdarma, účtují si jen skutečně vynaložené náklady. Může tak vzniknout dojem, že své služby nabízejí zadarmo. Ve skutečnosti jsou služby knihoven velmi nákladné. Knihovny na dodání služeb veřejnosti vynakládají lidskou práci (kvalifikovaní knihovníci), energii, materiál, provozní náklady budov, techniku, hovoříme o objektivních nákladech (Slavík, Jakub, 2014; s. 60–61). Výše nákladů souvisí s objemem služeb, ale zejména s uměním managementu knihovny efektivně a účelně hospodařit se svěřenými prostředky. Pokud management nehospodaří dobře, poškozují tak nejen uživatele služeb, ale i daňové poplatníky. Management knihovny musí nastavit takový mechanismus finančního řízení, aby peníze byly vynakládány hospodárně a přinášely co největší užitek lidem, pro které jsou služby určeny.

Ke zhodnocení výnosů vzhledem k investovanému kapitálu slouží ekonomická metoda ROI (*Return on Investment*, tj. návratnost investic – Stejskal, Jan, 2013). Je

nutné, aby knihovny určily cenu svých produktů a služeb, měly srovnání s cenami na trhu, znaly distribuční kanály, možnosti slev a zejména si byly vědomy toho, kolik jsou uživatelé ochotni za služby platit apod. Pokud knihovny nabízejí své služby zdarma, proč by platili? Knihovny musejí stanovit kritéria pro cenové kalkulace, které budou výhodné pro všechny zúčastněné.

Cena v případě knihoven může představovat i míru užítku, kterou uživatel získá tím, že služby knihoven využije.

- **Reklama a propagace**

Má vaše knihovna slogan – motto, prohlášení k logu?

Prohlášení Queens Library: „*QL je nejlepším zdrojem obce pro uspokojení všech vašich informačních, vzdělávacích, kulturních a rekreačních potřeb.*“

Propagace znamená komunikaci s cílovým trhem o službách a o knihovně. Cílem propagace je informovat, přesvědčit a připomenout (Slavík, Jakub, 2014; s. 26–27). V případě propagace zachováváme tento postup: musíme znát cíle propagace a cílovou skupinu, podle toho volíme slova (sdělení) a vhodná média. Celková koncepce propagace závisí rovněž na financích. Promyslet bychom měli i metody vyhodnocení výsledků propagace. Větší knihovny by měly mít tiskovou mluvčí, v menších knihovnách tuto a jiné role zastává ředitel.

Propagace knihoven by se měla soustředit na tři základní hodnoty knihoven. Na hodnotu knihovny jako nepostradatelné instituce pro společnost a demokracii. Na hodnotu informačních služeb, kdy knihovny nabízejí kvalitní informace a v tom směru vzdělávají uživatele, upozorňují na skutečnost, že „vygooglená“ informace nemusí být vždy relevantní, vysvětlují význam informací, učí je vyhledávat, hodnotit a používat v praxi. Třetí často opomíjenou hodnotou knihovny jsou její zaměstnanci, knihovníci. Osobnost knihovníka hraje ve službách knihoven významnou roli, je pro knihovny tou nejlepší propagací. Knihovník je strážcem brány k poznání. Jak trefně poznamenal Robert Iannello: „*Prodáváme knihovnu jako zdravou alternativu k rychlé (vygooglené) informaci.*“

- **Podpora služeb**

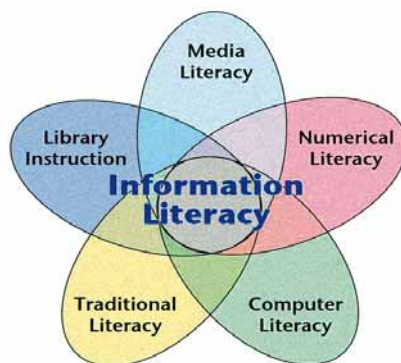
Suchá definice říká, že podpora prodeje (Sales Promotion) je nepřímým komunikačním nástrojem, který má pomoci zvýšit poptávku po informačním produktu nebo službě, získat nového zákazníka či si udržet stálého klienta. Podpora služeb působí na cílového zákazníka, a to velmi intenzivně a v krátkém časovém horizontu. Patří sem široká škála aktivit jako např. prezentace produktů/služeb, Roadshow – reklamní kampaň, ale i Public Relations aktivity. Tyto aktivity se navzájem prolínají a mohou se kombinovat.

Budujte „virtuální identitu“ knihovny. Webové stránky knihovny by měly zajišťovat dostupnost a funkčnost všude a pro všechny, z libovolného zařízení PC, tabletu, smartphonu a podobně. Stránka by měla zachovat svůj vzhled a „feeling“ na všech typech zařízení. Webové stránky jsou obvykle první, kam se potenciální uživatel podívá a první dojem můžete udělat jen jednou. Stránky by měly být pří-

větivé (bezbariérový web je samozřejmostí), tzv. web „s lidskou tváří.“ Úprava webu v marketingovém pojetí by měla být součástí marketingové koncepce.

- **Služby a distribuce**

Informační produkty/služby knihovny (veřejné knihovnické a informační služby). Jedná se o klasické výpůjční služby (absenční, prezenční, elektronické) včetně meziknihovní výpůjční služby, mezinárodní meziknihovní výpůjční služby a služby Document Delivery Service. Knihovny by mohly participovat i na občanském vzdělávání, kam patří výchova ke státnímu občanství, občanství v EU a dobrovolnictví. Dále se knihovny věnují vzdělávání, zejména informační gramotnosti a celoživotnímu učení a poradenství. Knihovna je v tomto směru bránou k poznání (obrázek 5).

Obrázek 5: Informační gramotnost (Center of Reference for Education – CORE, 2013)

Informační gramotnost je definována jako schopnost získávat, kriticky hodnotit, vybírat, používat, vytvářet a sdělovat informace vedoucí k poznání a moudrosti. Informační gramotnost zahrnuje mediální gramotnost, matematickou gramotnost, počítačovou gramotnost, tradiční gramotnost (umění číst a psát) a knihovnické instrukce (umění pracovat s knihou a informacemi, orientace v knihovnách) ad.

Nesmíme zapomínat ani na zábavnou funkci veřejných knihoven, která zahrnuje kulturně-výchovnou činnost (výstavy, autorská čtení, besedy se spisovateli, odborné přednášky atd.). Služby musí být kvalitní, jejich kvalitu posuzuje koncový uživatel. Kvalitní služby vykazují tyto znaky: spolehlivost a preciznost; ochota a pohotovost při pomoci uživateli; znalost, kompetence, zdvořilost a důvěryhodnost knihovníků a starostlivost a individuální péče věnována uživateli; kvalitní věcné a personální vybavení knihovny (Zeithaml, Berry, Parasuraman, 1990).

Distribuce služeb. Služby nejčastěji probíhají v budovách knihoven, které jsou účelově zařízené. Pro větší dostupnost služeb mají knihovny v městských částech pobočky. Případně služby probíhají elektronicky, většina větších knihoven má vlastní webové stránky, které jsou přístupné z domova uživatelům. Existují i pojízdné knihovny („knihovny na kolečkách“), které zajišťují účelně vybavené

bibliobusy. Mezi speciální distribuci patří elektronické dodávání dokumentů (na tuto službu se specializuje Národní technická knihovna v Praze) a donáška knih do domu pro potřebné zákazníky.

Distribuční politikou se knihovna snaží dodat služby v požadovaném čase a zejména zajistit jejich dostupnost. Alfou a omegou je dostatečná a vyhovující provozní doba.

4. Koordinace a kontrola

Koordinovaný marketing znamená, že různé funkce marketingu jsou vzájemně koordinované, včetně koordinace s ostatními odděleními knihovny. Jde o vyjádření vztahu jednotlivých zaměstnanců k uživateli, o sladění externího, interního a interaktivního marketingu v knihovně.

• Rozpočet

Promyslete, kolik financí vám implementace marketingové koncepce přinese. Pokuste se vyčíslit výdaje spojené s marketingem a dobu návratnosti investic. Náklady na marketing je možné snížit různými způsoby, např. pro různé výzkumy a analýzy využijeme studentů vysokých škol. Získáme sponzory, kteří zajistí finanční podporu. Spolupracujeme s médii, která zajistí bezplatnou Public Relations. V rámci běžného rozpočtu ušetříme i aktivizací vnitřních zdrojů. Zpoplatníme nadstandardní služby knihovny (různé kurzy). Je důležité propojit rozpočet s realitou. Stanovit maximální částku, kterou jsme ochotni na implementaci marketingu vydat. S těmito náklady musíme počítat už při tvorbě rozpočtu. Knihovně se doporučuje spojit se s odborníky – profesionálními marketéry, kteří dokážou účinnost marketingové koncepce vyhodnotit.

• Organizace a řízení zaměstnanců

Organizační strategie se dá definovat jako dlouhodobý směr a cíl knihovny k uspokojování potřeb zainteresovaných subjektů tím, že dosahuje konkurenčních výhod v měnícím se prostředí skrze své schopnosti a zdroje (Slavík, Jakub, 2014; s. 30). Organizační struktura knihoven by měla být co nejjednodušší, bez zbytečných mezičlánků.

Lidé nemohou nahradit špatné služby, ale jsou základním faktorem v procesu služeb. Zaměstnanci knihovny reprezentují knihovnu u zákazníků. Mohou její hodnotu zvyšovat, ale i snižovat.

Služby spoluvytváří i zákazníci knihovny, jsou hlavním motivem definovaných poslání a vizí knihovny. Každý zaměstnanec by měl vědět, že uživatel je v knihovně centrem pozornosti. Marketing v knihovně není záležitostí jedinců, ale všech zaměstnanců napříč knihovnou. Implementace marketingové koncepce mimo jiné znamená, že zaměstnanci projdou školením, různými workshopy, aby ovládli marketingové chování a dokázali koncepci realizovat v praxi. Sebelepší marketingová koncepce nemá šanci uspět, pokud ji nevezmou zaměstnanci na vědomí a nebudou podle ní pracovat.

• Prognózy vývoje vnitřního a vnějšího prostředí knihovny

Prognóza je systematicky odvozená výpověď o budoucím stavu objektivní reality. Na rozdíl od hypotézy je prognóza ohodnocena mírou spolehlivosti. Oproti prosté předpovědi nebo tvrzení se opírá o vědecké poznatky. Zkoumáme působení vlivů vnějšího a vnitřního prostředí knihovny. Vnější prostředí knihovny členíme na makroprostředí a mikroprostředí (Jakubíková, Dagmar, 2013; s. 126). V případě makroprostředí zkoumáme vlivy demografické, politické, legislativní, ekonomické, sociokulturní, geografické, technologické a ekologické, kdežto v případě mikroprostředí partnery knihovny, zákazníky knihovny, konkurenci a vůbec veřejnost/veřejné mínění. V případě vnitřního prostředí knihovny sledujeme vývoj zdrojů (personál, kapitál, materiál/knihovní dokumenty) – hmotných, finančních, lidských a nehmotných. Jde o umění managementu knihovních zdrojů získat a hospodárně využívat. Svou roli v případě vnitřního prostředí hraje organizační struktura knihovny, její identita v místní komunitě, image, firemní kultura a další související činnosti. Zkoumají se prognózy služeb, prognózy vývoje techniky a technologií a prognózy lidských zdrojů.

Specifickým problémem knihoven je práce s dobrovolníky. Knihovna a její zaměstnanci se musejí soustředit na své poslání a na zajišťování hlavní činnosti knihovny. Dobrovolníci se dají využít v různých nadstandardních službách, případně pro nejrůznější aktivity knihovny, které kmenoví zaměstnanci nestačí zajišťovat. Využívání dobrovolníků je běžné zejména v komunitních knihovnách.

Poznání trendů umožňuje knihovnám změnit se. Slogan pro knihovnické služby by mohl znít např. takto: „*Pomáháme vám využít vaše informace*“ nebo „*Informace/znalosti do každé rodiny*“, případně takto: „*Knihovna: třetí oblíbené místo v životě lidí – domov, práce, knihovna*“, „*Mám svého lékaře, právníka a knihovníka*“ atd. V knihovnách jsou nositelkami trendu významné komerční instituce: OCLC a RLG – neziskové počítačové výzkumné organizace pro knihovny. CENL (společnost ředitelů národních knihoven) včetně akademických knihoven (které určují směr). IFLA – Mezinárodní federace knihovnických asociací a institucí je organizace zastupující zájmy uživatelů knihovnických a informačních služeb. Představuje globální pohled na knihovnictví a knihovnickou profesi. LIBER – Sdružení evropských vědeckých knihoven a jiné.

Trendům se věnuje časopis *Library Trends* (The Johns Hopkins University Press; adresa: http://www.press.jhu.edu/journals/%20library_trends/).

Příklady marketingových koncepcí knihoven ve světě

Všechny zkoumané zahraniční knihovny se vyznačují tím, že si zakládají na motivaci svých zaměstnanců.

THE KANSAS CITY PUBLIC LIBRARY

Veřejná knihovna v Kansas City (The Kansas City Public Library) ve státě Missouri funguje od roku 1873. V roce 2004 otevřeli novou moderní budovu knihovny. Leitmotivem budovy je kniha. Otevřená kniha je vchodem do knihovny, schody evokují regály s knihami, lavičky před knihovnou jsou ve tvaru knihy. Architekti

vycházeli ze skutečnosti, že filozofií knihovny je slogan „*Knihovna je poslem znalostí.*“ Centrem klubové/spolkové činnosti je pobočka Waldr Brauch – jedná se o komunitní centrum, na které navazují veškeré komunitní služby centrální knihovny a devíti poboček.

Marketingová koncepce kansaské veřejné knihovny stojí na těchto pilířích:

V centru dění je čtenář. Zaměřují se na nabídku, nabízejí bohatý a aktuální fond, který je zacílený na potřeby komunity. Zakládají si na moderních ICT (digitální výpůjčky, e-sloužby, e-booky, elektronické dodávání služeb, vzdálený přístup do databází, možnost stahování různých SW a mobilních aplikací atd.). Mají promyšlený systém financování (pronájmy atd.), zaměřují svou pozornost na fundraising. Mají bohatou klubovou činnost, věnují se poradenským službám a celoživotnímu učení. Nabízejí zajímavé služby a informační produkty, které mají výbornou reklamu, jsou kvalitní a zaměstnanci, kteří je realizují, dělají svou práci poctivě.

VEŘEJNÉ KNIHOVNY V DUBAJI (Spojené arabské emiráty)

Dubaj je jedním ze sedmi federativních autonomních emirátů rozprostírajících se na východě Arabského poloostrova, které svým místním obyvatelům (rodilým Emiráťanům) poskytují zdarma veškerou zdravotní péči, školství a důchodové zabezpečení. Místní obyvatelstvo však tvoří přibližně jen 20 %, zbývající část Emiráťů obývají přistěhovalci, zejména z Asie a jiných muslimských zemí.

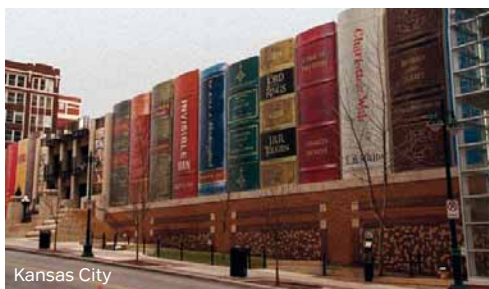
Systém veřejných knihoven v Dubaji tvoří Centrální knihovna se svými pěti pobočkami, dále pak veřejné knihovny Hatta a Al Twar. Všechny veřejné knihovny zakládá a řídí Ministerstvo kultury. Registrovaným uživatelem se může stát rodilý Emiráťan nebo ten, kdo se prokáže dokladem dlouhodobého pobytu v této zemi. Takovému zájemci o užívání veřejných knihoven je vystaven čtenářský průkaz, na jehož základě je oprávněn navštívit a využívat služeb jakékoliv veřejné knihovny v celých Emirátech. Registrační poplatek činí pouze 50 UAE dirhamů (=300 Kč) a platnost trvá pět let. Děti do 12 let mají registraci zdarma. Taktéž otevírací doba všech veřejných knihoven je jednotná, od neděle do čtvrtka, od 8 hodin ráno do 19 hodin večer.

Marketingová koncepce stojí na těchto pilířích:

V centru dění je dětský čtenář. Služby pro dětské čtenáře zaměřují zejména na rozvíjení informační gramotnosti. Dalším pilířem je snaha o sjednocení knihovnických služeb v zemi, jednotné webové stránky pro všechny veřejné knihovny, jednotné logo knihoven, jednotný čtenářský průkaz, který platí ve všech knihovnách v Emirátech. Jednotná a poměrně dlouhá provozní doba, přesto sílí hlasy, které volají po nepřetržitém provozu. Mají i jednotný online katalog VIRTUA, dbají na zavádění nejnovějších ICT do knihoven, budují eLibrary systém, elektronické knihovny, kde nabízejí plné texty dokumentů.

BIBLIOTHECA ALEXANDRINA (Egypt)

Posláním a cíle knihovny: být významným centrem v oblasti vytváření a šíření znalostí; být místem pro setkávání, sblížování a budování vztahů mezi jednotlivými kulturami.

Kansas City

Alexandrie

Dubaj

Novodobá Alexandrijská knihovna vznikla v roce 1988. Nepředstavuje pouze egyptskou národní knihovnu, ale také centrum pro uchovávání vzácných knih a jiných dokumentů. Jedná se o první digitální knihovnu v regionu a jednu z 32 partnerských institucí, které se staly součástí projektu Světové digitální knihovny vytvořeného organizací UNESCO.

Marketingová koncepce Alexandrijské knihovny stojí na těchto pilířích:

V centru dění je vzdělávání uživatelů. Knihovna nabízí rovný přístup k příležitostem vzdělávání (v zemi je 60 % negramotných žen a 37 % negramotných mužů), v tom směru knihovna supluje stát.

Druhým pilířem je občanské vzdělávání veřejnosti, budování alexandrijské komunity, vzdělávání v oblasti principů demokracie, lidských práv apod.

Třetí pilíř je propojení jednotlivých kultur a naplnění odkazu vzniku knihovny.

ZÁVĚREM

Knihovny jsou propracovanými informačními systémy a v poskytování informačních služeb a produktů nejsou na trhu jediné. Při plánování, projektování a zprostředkování nabídky se neobejdou bez kvalitní marketingové koncepce. Jaké cíle, stavební kameny, klíčové rysy a pilíře si knihovny zvolí pro svou marketingovou koncepci, závisí na znalosti komunity a lokálních podmínkách, kde působí. Mottem by jim mohla být například výzva: „*Pojďme spolu zkvalitňovat život v komunitě!*“

INFORMAČNÍ ZDROJE:

1. BLAŽKOVÁ, Martina. *Marketingové řízení a plánování pro malé a střední firmy*. Praha: Grada, 2007. 278 s. ISBN 978-80-247-1535-3.
2. Center of Reference for Education (CORE). [online]. ©2013 [cit. 2014-07-14]. Dostupné z: <http://centerofreferenceforeducation.blogspot.cz/search?q=library+instruction>. Guarant International [online]. ©2013 [cit. 2014-07-14]. Dostupné z: www.guarant.cz
3. JAKUBÍKOVÁ, Dagmar. *Strategický marketing: strategie a trendy*. Praha: Grada, 2013. 362 s. ISBN 978-80-247-4670-8.
4. KOTLER, Philip. *Moderní marketing*. Praha: Grada, 2007. 1041 s. ISBN 978-80-247-1545-2.
5. KOTLER, Philip a Gary ARMSTRONG. *Marketing*. Praha: Grada, c2004. 855 s. ISBN 80-247-0513-3.
6. KOTLER, Philip. *Marketing podle Kotlera: jak vytvářet a ovládnout nové trhy*. Praha: Management Press, 2000. 258 s. ISBN 80-7261-010-4.
7. SLAVÍK, Jakub. *Marketing a strategické řízení ve veřejných službách: jak poskytovat zákaznický orientované veřejné služby*. Praha: Grada, 2014. 183 s. ISBN 978-80-247-4819-1.
8. STEJSKAL, Jan. *Měření hodnoty veřejných služeb: (na příkladu veřejných knihoven)*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013. 206 s. ISBN 978-80-7478-412-5.
9. WALZ, M. *Bibliotheksmanagement – Arbeiten in der Qualitätsspirale. Knihovnický zpravodaj Vysočiny* [online]. Překlad H. Bartošová. 2010, roč. 10, č. 1 [cit. 2014-07-14].
10. WESTWOOD, John. *Jak sestavit marketingový plán*. Praha: Grada, 1999. 117 s. ISBN 80-7169-542-4. Dostupné z: <http://kzv.kkvysociny.cz/archiv.aspx?id=1249&idr=10&idci=25>
11. ZEITHAML, Valarie A., Leonard L. BERRY a A. PARASURAMAN. *Delivering quality service: balancing customer: perceptions and expectations*. New York: Free Press, c1990. xii, 226 s. ISBN 0-02-935701-2.

INFORMAČNÍ ZDROJE ZAHRANIČNÍCH PŘÍKLADŮ:

1. Annual report. In: *Bibliotheca Alexandrina* [online]. 2011-2012 [cit. 2014-06-19]. Dostupné z: http://www.bibalex.org/Publications/BA_AnnualReports_EN.aspx
2. *Bibliotheca Alexandrina* [online]. 2014 [cit. 2014-06-20]. Dostupné z: http://www.bibalex.org/Home/Default_EN.aspx
3. CEJPEK, Jiří. Alexandrijská knihovna: myšlenka a její uskutečnění. *Národní knihovna*, 2002, roč. 2, č. 2, s. 125–127. ISSN 0862-7487.
4. *Dubai Community Theatre & Art Center* [online]. 2014 [cit. 2014-06-15]. Dostupné z: <http://www.ductac.org/index.php>
5. ILLÍKOVÁ, Denisa. Vznik starověké Alexandrijské knihovny. *Duha* [online]. 2012, roč. 26, č. 1 [cit. 2014-06-20]. ISSN 1804-4255. Dostupné z: <http://duha.mzk.cz/clanky/vznik-staroveke-alexandrijske-knihovny>
6. KAPPELLER, Christoph. The architecture of the new library of Alexandria. *The Massachusetts Review*, 2001, vol. 42, no. 4, p. 573-584.
7. Libraries. *United Arab Emirates Ministry of Culture Youth & Community Development*. [online]. 2014 [cit. 2014-06-18]. Dostupné z: <http://www.mcyd.ae/en/Libraries/Pages/AboutUS.aspx>
8. SKOLKOVÁ, Linda a Ibrahim ABU EL-KHAIR. O egyptském knihovnictví. *Ikaros* [online]. 2002, roč. 6, č. 11 [cit. 2014-06-15]. ISSN 1212-5075. Dostupné z: <http://www.ikaros.cz/o-egyptskem-knihovnictvi>
9. *The Old Library* [online]. 2013 [cit. 2014-06-18]. Dostupné z: <http://www.theoldlibrary.ae/>
10. *The Kansas City Public Library* [online]. ©2013 [cit. 2013-10-25]. Dostupné z: <http://www.kclibrary.org/>
11. WILKINS, Stephen. Higher education in the United Arab Emirates: an analysis of the outcomes of significant increases in supply and competition. *Journal of Higher Education Policy and Management*. 2010, vol. 32, no. 4, p. 389–400.

MALÝ BIBLIOBUS JAKO VELKÝ PROPAGAČNÍ PŘEDMĚT

SMALL BIBLIOBUS AS A BIG PROMOTIONAL ITEM

Ondřej Fiedler

Městská knihovna v Praze

Abstrakt

Městská knihovna v Praze letos slaví 75 let od doby, kdy do pražských ulic vyjel první bibliobus. Oskar, nový bibliobus v malém provedení, jezdí od roku 2013 i na místa, kam se velké bibliobusy nedostanou, např. do libovolné pražské školy, do domova pro seniory nebo na zahradu školky. Oskar také nabízí kulturně-vzdělávací programy pro všechny věkové kategorie. Důležitá je i jeho propagační funkce: účast pojízdné knihovny na různých veletrzích a festivalech má za cíl atraktivním způsobem oslovovat stávající i potenciální čtenáře a stát se běžnou součástí pražského kulturního dění.

Abstract

This year it is 75 years since the first bibliobus of the Municipal Library of Prague started to cruise the streets of Prague. From 2013, Oskar, new bibliobus in a small package, visits even those places where large bibliobuses cannot easily get as any of Prague schools, nursing homes or kindergartens. Oskar also offers cultural and educational programs for all ages. Its promotional function is important as well: mobile library participating in various fairs and festivals aims to approach current and potential readers by attractive ways and to become a common part of Prague cultural life.

Klíčová slova

bibliobus Oskar, pojízdná knihovna, mobilní služby, outreach, propagace knihovny

Bibliobusy potřebují změnu

Historie pražské pojízdné knihovny letos překračuje pomyslný milník, neboť Městská knihovna v Praze (MKP) slaví 75 let od zahájení provozu svého prvního bibliobusu. Je to výročí, jež se připomíná v průběhu celého letošního roku formou komplexní komunikační linie s názvem „Rok v pohybu“, která tematicky zastřešuje různé druhy služeb knihovny a promítá se např. i do vizuálního zpracování propagačních a informačních materiálů. K dějinám pražských bibliobusů je třeba dodat, že se nejednalo o 75 let nepřetržitého provozu: první autobus značky Praga sice vyjel do ulic již v roce 1939, ale o rok později byl zabaven německou armádou a sloužil jako sanitní vůz. Služby pojízdných knihoven mohli Pražané začít opět využívat až od roku 1949. Od té doby se průběžně měnil počet bibliobusů od jednoho do tří, počet stanic od devíti do čtyřiaadvaceti a přesouvalo se i jejich zázemí. V tomto po-

sledním ohledu byl zvláště významný rok 2009, kdy v rámci MKP vzniklo samostatné Oddělení mobilních služeb se sídlem ve filmových ateliérech v Hostivaři.

Dlouhou dobu existovala obecně sdílená představa, že náležitě vyhotovený bibliobus by měl být především rozměrný vůz typu autobusu nebo velkého nákladního vozidla, neboť jeho primární funkcí je do určité míry kompenzovat chybějící „kamennou“ knihovnu v okrajových částech města nebo v hustě osídlených oblastech, kde knihovny sice jsou, ale jejich umístění není natolik strategické, aby k nim měli snadný přístup i občané vázaní na danou lokalitu (senioři, děti, osoby na mateřské dovolené atd.). Velké bibliobusy do těchto lokalit měly zajíždět pravidelně podle přesného jízdního řádu a nabízet standardní knihovnické služby, tj. zejména půjčování a vrácení knih, resp. v 21. století také možnost připojit se k internetu. Popsaným způsobem pražské pojízdné knihovny skutečně fungovaly i nadále fungují a svůj cíl splňují víceméně úspěšně. Přesto se od konce 20. století začalo ve stále větší míře ukazovat, že možnosti pojízdných knihoven zdaleka nejsou vyčerpané a že by dokonce bylo vhodné bibliobusy takřikajíc oživit – aby se staly pružnějšími a atraktivnějšími – a přizpůsobit je tak současné společnosti, jež pochopitelně přichází s poněkud odlišnějšími nároky než v době kolem poloviny 20. století. ^[1] Částečně i přičiněním inspirace ze zahraničí (zvláště ze skandinávských pojízdných knihoven) postupně vznikla idea nového bibliobusu, který by byl mnohem menší, ale jehož spektrum služeb by bylo výrazně komplexnější, strukturovanější i zajímavější.

Od roku 2010 se Oddělení mobilních služeb MKP orientuje podle nové koncepce, v níž má nezastupitelné místo snaha o uvedení malého bibliobusu do provozu a testování různých možností jeho využití v pilotním provozu. Příprava zcela nového druhu pojízdné knihovny si žádala nasazení množství různých pracovních skupin, neboť bylo třeba zajistit nákup a přestavbu vhodného vozidla, vybavení vozidla a pochopitelně také vymyslet a uspořádat smysluplnou ideovou koncepci, od jejichž cílů se odvíjejí konkrétní funkce, jež by měl malý bibliobus naplňovat. Mezi stěžejní koncepční cíle mini-bibliobusu byla zařazena podpora mobility služeb i pro ty pražské lokality, ^[2] kam by byl příjezd velkých bibliobusů problematický nebo nemožný vzhledem k jejich rozměrům či hmotnosti, dále možnost pravidelného kontaktu s cílovými uživateli knihovnických i kulturně-vzdělávacích služeb ve vybraných institucích (školy, školky, domovy pro seniory apod.) a v neposlední řadě také podpora marketingových a propagačních aktivit MKP. Proces přípravy a realizace stanovené koncepce se pochopitelně neobešel bez obtíží rozličného charakteru, které jej značně zpomalovaly, a tento proces tak nakonec trval tři roky: nový bibliobus, jenž vůbec poprvé dostal své oficiální jméno – „Oskar“, zahájil provoz v březnu roku 2013.

[1] Tím není nikterak myšleno, že by velké bibliobusy byly v současné době jakkoliv nedostačující či zastaralé. Mají jen odlišné funkce, které rozhodně nejsou zbytečné a které (minimálně v rámci MKP) vykonávají velice dobře. Ve srovnání s „kamennými“ pobočkami MKP vykazují pojízdné knihovny celkem progresivní statistický nárůst čtenářů.

[2] Jelikož MKP je zřizována Magistrátem hlavního města Prahy, provoz bibliobusů musí probíhat pouze uvnitř hranic kraje hlavního města Praha.

Parametry a vybava

Bibliobus Oskar je malá dodávka, která se hmotností vejde do 3,5 tuny, takže ji může řídit kdokoliv s řidičským průkazem typu B. Jedná se o vůz Fiat Ducato Maxi v největším možném provedení, tj. zhruba tři metry výšky, šest a půl metru délky a dva metry šířky, což jsou rozměry skutečně „na míru“, aby se vešel téměř všude (pokud je někde nějaký problém, tak to bývá nejčastěji výška, která příliš nesvědčí větším stromů v městských parcích). Vnější výtvarná podoba Oskara (motiv ptáčků nesoucích písmena slov „Knihy v pohybu“) pochází z dílny Václava Šlajcha. Uvnitř vozu jsou dvě otočná sedadla, díky nimž se z řidiče může stát během vteřiny knihovník, dále pohyblivý knihovnický pult s notebookem napojeným přes wi-fi na internetovou síť knihovny, automatické posuvné boční dveře, kudy se přes výsuvný schůdek chodí dovnitř, a pak samozřejmě regály na knihy (při maximálním naplnění se sem vejde zhruba 700 svazků) a rozličné úložné prostory. Oskar je vybaven také stahovatelnou markýzou, osvětlením pomocí LED pásek uvnitř i zvenku, externími reproduktory, z nichž lze přehrávat hudbu či hlasový projev z mikrofonu, dále veřejnou wi-fi síť a dvěma iPady, jež nahrazují klasické čtenářské počítače s internetem a nabízejí širokou škálu zábavních i vzdělávacích aplikací. V kufru vozí Oskar „outdoorové“ vybavení, jako jsou např. skládací židle a stůl, stojany na knihy, stoličky a stolečky pro nejmenší, nepromokavé polštářky či prostorná pevná deka.

Typy stanic

Jelikož v současné době stále ještě probíhá rozšířený pilotní provoz malého bibliobusu, škála typů míst, kam Oskar jezdí a kde poskytuje služby, je stále velmi široká, neboť podstatným cílem koncepce je ustálit provoz Oskara v maximálně funkční podobě.

Předně Oskar nemá téměř žádné veřejné pravidelné stanice jako dva velké bibliobusy, kde se obvykle „pouze“ půjčují a vracejí knihy (resp. zapisují se noví čtenáři atd.), ačkoliv krátkodobě i dlouhodobě již na těchto stanicích „zaskakoval“ z technických či jiných důvodů. Přestože se do interiéru malého bibliobusu důstojně vejde jen asi pět dospělých osob, provoz ukázal, že Oskar zvládne adekvátně obsloužit v zásadě stejný počet čtenářů jako velký bibliobus, tj. maximálně zhruba dvacet za hodinu. Specifická je pak situace, kdy Oskar zastupuje za dočasně uzavřenou „kamennou“ pobočku MKP, což byl v posledním roce poměrně častý případ; reakce čtenářů na to, že místo pobočky mají alespoň jednou týdně bibliobus spíše než nic, jsou v drtivé většině případů velmi pozitivní. Méně časté i méně úspěšné byly akce, kdy Oskar stál před normálně otevřenou pobočkou jako atraktivní poutač.

Pravidelně – jednou za dva týdny – Oskar jezdí do domova s pečovatelskou službou pro seniory, kde je sice návštěvnost podprůměrná, ale velmi pozitivní odezvy od čtenářů. Další pravidelná stanice je před velkým obchodním centrem, kam Oskar dojíždí jednou za čtyři týdny spíše z propagačních důvodů (viz dále). Nejčastější pravidelné stanice jsou v základních školách: všechny pojízdné knihovny MKP mají velmi silnou dětskou čtenářskou základnu,^[3] což je dané právě škol-

ními stanicemi. Oskar jich má šest a navštěvuje je jednou za dva nebo čtyři týdny. Jejich návštěvnost závisí v největší míře na spolupráci ze strany vedení školy i jednotlivých učitelů; nejvíce čtenářů tak Oskara navštěvuje paradoxně ve škole, kde je pět tříd, a nejméně ve škole, kde je 24 tříd. Spíše nepravidelně pak malý bibliobus jezdí do mateřských škol, kde se knihy pochopitelně půjčují jen minimálně, ačkoliv velmi úspěšné bývají účasti na odpoledních akcích pro rodiče s dětmi. Obdobně se Oskar zúčastňuje také akcí pořádaných domy dětí a mládeže, včetně příměstských táborů.

Oskar se dále nepravidelně, ale v teplých měsících velice často, zúčastňuje různých akcí, jako jsou festivaly, veletrhy či dětské dny, ať už se jedná o krátkou půldenní akci, čtyřdenní veletrh v uzavřené hale (For Kids) nebo festival trvající čtrnáct dní (Letní Letná). Na akcích tohoto typu bývá velké množství návštěvníků, které je snadné oslovit, takže účast bibliobusu zde má zejména propagační charakter. O něco složitější je situace, kdy Oskar přijede do parku, ke koupališti či jen tak na ulici (např. na nějakém dopravním uzlu, jako je stanice metra), neboť zde není zajištěný „přirozený“ přísun návštěvníků jako na velkých akcích a obecně je i těžší oslovit někoho, kdo primárně nepřišel za kulturou či zábavou.

Nabídka služeb

Na uvedeném výčtu míst, kam Oskar více či méně často jezdí, se jasně ukazuje, že s malým bibliobusem se výrazně rozšířily možnosti nejen z hlediska toho, kam je vůbec možné přijet, nýbrž i vzhledem k tomu, jaké služby je možné „mobilně“ zprostředkovat. Jak bylo popsáno výše, je jasné, že Oskar může docela dobře fungovat stejně jako velký bibliobus, tj. pravidelně navštěvovat lokality, kde chybí adekvátní pobočka knihovny, a poskytovat zde klasické knihovnické služby. Tím, že se díky svým rozměrům dostane i do libovolné pražské školy a školky, se mu však zároveň otevírá možnost přivést kromě knih i kulturní a vzdělávací program pro danou věkovou kategorii. Kromě pravidelných školních stanic totiž Oskar a jeho knihovníci jezdí do různých základních a mateřských škol i nepravidelně a zde realizují besedy/lekce či jiné aktivity na různá témata. Besedy se samozřejmě často konají i ve školách, kam Oskar dojíždí pravidelně; příkladem může být obligátní série besed pro první třídu zakončená pasováním na čtenáře. Na webových stránkách knihovny si lze zobrazit kalendář, kde Oskar bude a kdy má volno, a poté již stačí zavolat a domluvit se s „pojízdnými“ knihovníky na detailech besedy, kterou lze připravit takřka jak na míru. Možnost objednat si služby bibliobusu využívají nejčastěji školky.

Rozličné animační programy připravují „pojízdní“ knihovníci také na „kulturních“ akcích. Před bibliobusem se v takových případech vytvoří pohodlná odpočinková

---

[3] Výpůjčky dětských knih tvoří téměř třetinu všech výpůjček v bibliobusech. To je mnohonásobně víc než na většině „kamenných“ poboček. Z hlediska počtu „zalogovaných“ čtenářů (čtenářů, kterým byl v bibliobusu z kteréhokoliv důvodu načten průkaz do počítače) je poměr dětí, tj. čtenářů mladších patnácti let, ještě vyšší: více než dvě pětiny zalogovaných jsou tvořeny dětskými čtenářskými průkazy.

zóna, kde je možné si sednout do křesla pod markýzou, s nejmenšími dětmi si lehnout na deku, kde jsou rozložená leoporela a dřevěné „SMART“ hry, zatímco starší děti si mohou u stolečků kreslit, hrát deskové hry nebo si vyzkoušet tablety. K tomu se mohou zapojit do různých soutěží, tvůrčích činností nebo dalších her, často tematicky spojených s danou akcí. Zvláště na letních festivalech pak dobře funguje předčítání pro děti, k němuž lze využít mikrofon a reproduktory zabudované přímo do vozidla. Oskar sice svou vizuální podobou i svým vybavením cílí spíše na kategorii dětí mladších patnácti let, ale zúčastňuje se i akcí určených mládeži či dospělým, např. již fungoval jako mobilní knihovnické zázemí pro autorská čtení pod širým nebem. Jelikož akce typu Bambiriáda, Letní Letná i mnohé dětské dny mívají vysokou návštěvnost, k zajištění hladce probíhajícího programu u bibliobusu jsou téměř vždy využíváni asistenti z řad dobrovolníků. Zvláště na akcích v teplých měsících je o dobrovolnickou činnost u pojízdné knihovny poměrně velký zájem.

Propagační předmět a předmět propagace

Jednou ze zcela stěžejních funkcí Oskara je aktivní i pasivní propagace knihovny. Malý bibliobus slouží doslova jako pojízdná reklama na Městskou knihovnu v Praze; tím, že je mobilní a neustále je někde jinde, se všudypřítomným stává nejen logo MKP, ale i knihovna jako taková se všemi službami, které nabízí, neboť bibliobus Oskar je de facto pobočka v mini provedení, jež ovšem kvantitu nabízeného fondu nahrazuje kvalitou. Mimořádná atraktivita je daná jednak dobrým přídělem nových knižních titulů, ale také filmových hitů na DVD, jakož i hudebních CD a audioknih. K vypůjčení na místě (i bez čtenářského průkazu) jsou určeny kromě knih a oblíbených komiksů především různorodé deskové hry pro všechny věkové kategorie. Oskar tak prezentuje celou šíři nabídky toho, co je možné si v síti MKP půjčit (kromě obrazů, gramofonových desek a dalších velmi specifických titulů). Kromě sebe sama je Oskar plný dalších propagačních předmětů, hlavně různých letáků, bannerů a stojanů, upozorňujících na základní služby knihovny (kolik stojí registrace atd.), na další možnosti, o nichž zatím není příliš velké povědomí (v artotéce si lze půjčovat obrazy apod.), a především na akce knihovny na pobočkách, celoknihovní akce či akce přímo u Oskara.

Propagační funkce bibliobusu stojí v popředí zejména při účasti Oskara na více či méně komerčních veletrzích, kde se (v případě, že se nejedná o veletrh související s knihami) pohybuje velké množství lidí, kteří Městskou knihovnu v Praze vůbec neznají, případně ani nevědí, co je knihovna. Tím, že se Oskar vejde i do uzavřené haly, se zde otevírají možnosti nejen lidem rozdat letáky o knihovně, nýbrž knihovnu v malém provedení jim i na místě ukázat, a to s možností se okamžitě zaregistrovat a něco si vypůjčit. Výhodou knihovny jako instituce je, že na ni téměř nikdy nereagují negativně, méně často neutrálně, takže ve většině případů pozitivně. Obraz knihovny jako atraktivní instituce s mnoha možnostmi a službami, které jsou v drtivé většině případů zdarma, ^[41] pak podpoří právě samotný „velký propagační předmět“ – bibliobus Oskar, který v často neosobním a hektickém prostředí veletrhu dokáže vytvořit příjemně působící zónu, kde si rodiče odpočnou a děti si mohou hrát. K vytvoření takové zóny pojízdná knihovna využívá

mimo jiné i spolupráci s firmou, která na hojně navštěvované akce půjčuje pohodlné sedací vaky výměnou jen za svou propagaci.

Značná rozmanitost akcí a míst, kam bibliobus jezdí, s sebou nese také proměnlivost cílových skupin z hlediska uživatelských služeb i propagace a žádá si odlišný program, propagační techniky nebo případně i skladbu knihovního fondu v bibliobusu. Na veletrh Profesia days se tak vozí mimořádná nabídka knih týkajících se obecně vzato procesu hledání zaměstnání a způsobů, jak v něm uspět; před obchodním centrem Arkády Pankrác bibliobus propaguje projekt MKP s názvem Dejme knihám další šanci (darování knih určených pro zařazení do fondu); na koupališti Žluté lázně se vytvoří odpočinková letní čítárna se spoustou časopisů a křížovek k rozebrání, přičemž při předložení čtenářského průkazu MKP je vstup na koupaliště zdarma; na Bambiriádě, festivalu volného času, se program zaměřuje hlavně na děti, na něž u bibliobusu čeká spousta her, kreslení a vyrábění, zatímco na PragoFFestu, jehož účastníky tvoří zase mládež orientovaná na fantastiku, byla připravena soutěž na motivy Hobita o zajímavé ceny. Velmi úspěšnou cestou, jak prezentovat knihovnu velkému množství lidí v krátkém čase, je účast bibliobusu na různých „dětských dnech“, neboť Oskar zde zpravidla slouží jako jedno ze stánovišť, která všechny děti (a obvykle tedy i jejich rodiče) musejí obejít a splnit zde nějaký úkol. Jako klíčová se tak z hlediska úspěšnosti propagace jeví potřeba být součástí nějaké větší akce, což vyžaduje úzkou spolupráci s organizacemi či institucemi, jež tyto akce pořádají. Jistou výjimkou je v tomto ohledu „narozeninová party“ k oslavě 75. výročí pojízdné knihovny, kterou pořádá MKP a které se zúčastní všechny tři bibliobusy i další „mobilní služby“, např. z řad Městské policie. Ani v tomto případě však nejde o zcela svébytnou akci, neboť se bude konat v Muzeu dopravního podniku, které nabízí další „pojízdné“ atrakce.

Aby byl velký propagační předmět co nejuspěšnější, je zapotřebí, aby se sám do značné míry stal předmětem propagace. V letošním roce je propagace v tomto směru vystupňovaná tím, že komunikačním schématem MKP je právě pohyb, cestování a mobilita. Bibliobus Oskar se tak objevuje na spoustě tištěných materiálů určených k rozdávání, jako jsou záložky, vystřihovánky, pohlednice či informační letáky. Akce s Oskarem jsou pochopitelně náležitě propagovány prostřednictvím webových stránek knihovny, ačkoliv velmi důležitou roli hraje Oskarova propagace na sociálních sítích (Oskar má dokonce vlastní facebookovou stránku). Snad nejlepší způsob propagace jakéhokoliv propagačního předmětu je nakonec stejně jeho samotné vystavování, takže Oskar se poměrně úspěšně dostává do obecného povědomí už jen tím, že je často vidět, ať už na silnicích, na akcích či ve školách, což mu dává vskutku široký rozsah působnosti.

Za poněkud problematickou lze považovat otázku měřitelnosti úspěšnosti propagace. Problém spočívá v tom, že kromě různých statistických údajů přímo z biblio-

---

[4] Roční registrační poplatek v MKP stojí 60 Kč a děti do patnácti let mají registraci zdarma.

U akcí s Oskarem se pak osvědčilo nabízet i zápis do knihovny na 2 měsíce zdarma – každý, kdo přijde k bibliobusu a má s sebou občanský průkaz, si tak může okamžitě a zdarma vypůjčit nejnovější knižní, filmové či hudební tituly.

busu nelze snadno zjistit, kolik lidí po zkušenosti s bibliobusem změnilo svůj vztah ke knihovně, neboť „stanice“ Oskara na festivalech a veletrzích (jejichž propagační potenciál je nejvyšší) jsou obvykle nepravidelné a jednorázové, takže zde dochází pouze k prvotnímu oslovení bez možnosti testovat dlouhodobý marketingový impakt. Na druhou stranu lze do jisté míry měřit počet a frekvenci mediálních odkazů na malý bibliobus, kterých bylo za dobu, po níž je v provozu (tj. rok a půl), kolem třiceti, ať už se jedná o zprávy v tisku, rozhlasové a televizní spoty nebo různé internetové články, jež se obvykle týkají jeho účasti na akcích. Oskar už si také stihl zahrát ve filmu *Bony a klid 2*.

Limity a specifika

Bibliobus v malém provedení přináší zároveň mnoho nevýhod a omezení, které se dotýkají nejen čtenářů, nýbrž a především „pojízdnych“ knihovníků. Bibliobusy sice mají „kamenné“ zázemí, kde je společný sklad knih, z něhož lze doplňovat či obměňovat fond ve všech třech bibliobusech, ale když jsou takřkajíc v terénu, zázemí „kamenné“ knihovny jim mnohdy citelně schází. V malém bibliobusu na rozdíl od velkých (kromě očividně menšího výběru titulů a méně místa obecně) chybí WC a tekoucí voda; v létě zde není možné klimatizovat a v zimě sice dobře funguje přídavné topení, ale jen za předpokladu, že jsou zavřené vchodové dveře, které se nacházejí přímo vedle sedadla pro knihovníka – pokud tedy dovnitř pravidelně někdo vchází, topení interiéru vozidla adekvátně nevyhřeje. V zimním provozu, kdy se kromě topení i často svítí, také mohou nastat problémy s nástavbovými bateriemi, které bibliobus napájají proudem, a stává se, že je kvůli nim třeba topení úplně vypnout. Dalším častým technickým problémem bývá internetový signál, který, pokud je příliš nízký nebo žádný, způsobuje, že je třeba obsluhovat čtenáře jen v režimu off-line, což je nepříjemné opět jak pro knihovníky, tak pro čtenáře. Významným limitem je také maximální hmotnost vozidla 3,5 tuny, kterou je mnohdy těžké nepřesáhnout, pokud např. bibliobus odjíždí plně naložený venkovním vybavením na několikadenní akci, nehledě na zhoršené jízdní vlastnosti vozidla. Samotnou kapitolou je vliv počasí. Že v zimě lze očekávat chladno a v létě teplo, je celkem zřejmé, ale pokud na venkovní akci prší, efekt malé pojízdné knihovny, kam se vejde jen minimální počet osob, tím výrazně klesá. Chybějící zázemí „kamenné“ knihovny se pak projevuje rovněž při vzdělávacích akcích, tj. při různých besedách či workshopech pro základní a mateřské školy: děti absolvují program buď přímo ve škole, nebo venku před bibliobusem, a zdaleka je tolik nezasáhne atmosféra typického prostředí knihovny, knihovníci zase ztrácí „přirozenou“ oporu známého prostředí a téměř úplně postrádají možnosti zadat úkoly z kategorie vyhledávání určitých knih v regálech apod.

Další limity jsou finančního, personálního a logistického charakteru. Provoz pojízdné knihovny pochopitelně není levný. Podle statistiky provozních nákladů poboček MKP za rok 2013 mělo Oddělení mobilních služeb zdaleka nejvyšší čísla: 209,97 Kč na 1 návštěvníka a 53,87 Kč na 1 výpůjčku (průměr všech poboček je 70,09 Kč, resp. 21,18 Kč). Čím vzdálenější je místo, kam bibliobus jede, tím jsou jeho služby dražší, což pak vyvolává z jistého úhlu pohledu nespravedlivě polože-

nou otázku, zda lze vyhovět a poskytovat služby vzdáleným lokalitám ve stejné míře jako těm blízkým (vůči zázemí bibliobusů v Hostivaři). Po personální stránce zajišťují provoz bibliobusu Oskar celkem tři knihovníci (dvě ženy a jeden muž), dohromady však jen 2,0 pracovního úvazku. Významnou část organizační činnosti (zejména dojednávání účasti na větších akcích) pak vykonává vedoucí Oddělení mobilních služeb. Do školních a dalších pravidelných stanic obvykle s Oskarem jede pouze jeden knihovník, na akcích jsou pak jeden nebo dva knihovníci, přičemž kvalitní zajištění větších akcí by se neobešlo bez pomoci dobrovolníků. Knihovníci z Oskara jsou všichni zároveň řidiči, tudíž není snadné je zastoupit v provozu v případě většího personálního výpadku. Kromě toho si „pojízdní“ knihovníci sami zajišťují téměř veškerou produkci: aktivně oslovují stávající i potenciální partnery ke spolupráci a vybírají mezi zájemci, podílejí se na propagaci Oskara přes webové stránky knihovny a vlastní Oskarův facebook; z hlediska poněkud složitější logistiky pak musejí koordinovat pohyblivý rozvrh stanic bibliobusu tak, aby na sebe jednotlivé stanice pokud možno obsahově i místně navazovaly, a na organizačně složitějších akcích operativně rozhodují o umístění bibliobusu a zajišťují zde bezpečný, ale zároveň příjemný prostor okolo něj.

Vize budoucnosti

Přestože se nový koncept pojízdné knihovny, z něhož se zrodil malý bibliobus, ukázal jako zdařilý a samotný Oskar naplnil svá očekávání, otázkou zůstává, kterým směrem by se mobilní služby knihovny měly vydat v budoucnu. V pilotním provozu je Oskar stále ještě ve fázi, kdy se zkouší, k čemu je dobrý, a k čemu ne, a i proto je jeho program tak rozmanitý. Výsledkem tohoto „testování“ by měla být koncepce konečná, z níž by jasně plynulo, zda by se měl mini-bibliobus soustředit skutečně jen na propagaci, nebo se více zaměřit na kulturně-vzdělávací programy, anebo se vrátit k původní funkci pojízdné knihovny, tj. poskytovat standardní knihovnické služby v místech, kde adekvátní knihovna chybí. Jedna z těchto funkcí sice bude muset být stěžejní, ale už teď je jasné, že Oskar bude v určitém poměru i nadále vykonávat každou z nich. Co zůstane neměnnou doménou mobilních služeb, je snaha poskytovat služby knihovny nejenom těm, kteří by je využívat chtěli, ale nemohou, nýbrž také těm – a to je právě zásadní propagační úkol –, kteří ještě ani netuší, že jim knihovna může něco zajímavého nabídnout. Když nepřijedete vy k nám, my přijedeme za vámi – tak by bylo možné definovat stále používanější pojem „outreach“ a poslání pojízdné knihovny nového typu. Pokud první malý bibliobus svá očekávání dokonce překoná, nepochybně to nepotrvá dlouho a (přínejmenším v MKP) k němu přibudou další.

NASTUPTĚ SI, PROSÍM... A STAŇTE SE NAŠIMI ČTENÁŘI!

GET ON, PLEASE... AND BECOME OUR READERS!

Jana Kuncová, Edita Vališová

Knihovna Jiřího Mahena v Brně • public@kjm.cz • redaktor@kjm.cz

Abstrakt

Základním smyslem marketingové kampaně *Knihovna v tramvaji – Tramvají do knihovny* je elegantní a zřetelná komunikace dobrého jména značky „knihovna“. V podobě tramvaje tak knihovna provází město Brno a jeho obyvatele v jejich každodenních životech, navozuje v ulicích města pohodu a optimismus a motivuje jeho obyvatele k další či vůbec první návštěvě knihovny. Tisíce cestujících je pohodlím tramvaje zváno do knihovny a povzbuzováno v touze prožít zde a na vlastní kůži tajuplný svět literatury. Nastupte si, prosím... a staňte se našimi čtenáři.

Na srdce projektu – tramvaj čtenářů – navazují další způsoby propagace a publicity zahrnující i komunikaci na sociálních sítích. Designové ztvárnění tramvaje se promítlo do nového vizuálního stylu knihovny, je implementováno v celé síti 31 poboček a Ústřední knihovně se dvěma detašovanými pracovišti, provází nabídkou služeb i kolekcí propagačních předmětů.

Abstract

The basic goal of the marketing campaign *Library in the tram – Tram to the library* is an elegant and clear communication of the good name of the brand “library”. As a tram, the library accompanies the city of Brno and its people in their everyday lives, brings peace and optimism into the streets, and motivates people to visit the library again or even to come for the first time. The comfortable environment of a tram invites thousands of passengers to the library and stimulate their desire to get to know the mysterious world of literature there better. Get on, please... and become our readers!

Other methods of promotion, publicity and communications, including on social networks, follow the main idea of the project – a tram for readers. The tram’s design has been reflected in the new visual style of the library, it has been implemented in all 31 branches and the Central Library with its two detached offices, which provides a variety of services as well as a collection of promotional items.

Klíčová slova

Knihovna Jiřího Mahena v Brně, tramvaj čtenářů, marketing knihoven, čtenářská kampaň, čtenářství a propagace

Knihovna Jiřího Mahena v Brně obstála v konkurenci více než třiceti knihoven z celého světa a za svůj projekt *Knihovna v tramvaji – Tramvají do knihovny* získala 1. místo v mezinárodní marketingové soutěži IFLA International Marketing Award, kterou každoročně organizuje Mezinárodní federace knihovnických asociací a institucí. Ocenění projektu na mezinárodní úrovni je pomyslnou tečkou za kampaní, která byla v myslech některých z nás již dlouhou dobu předtím, než se jí podařilo zrealizovat. Vyvézt knihovnu do ulic města byla myšlenka, kterou se podařilo uskutečnit nejen díky finančním prostředkům plynoucím ze získání ceny Knihovna roku 2012, ale především díky nadšení a energii marketingového týmu uvnitř knihovny a partnerům, které se nám pro tento projekt podařilo najít. Co tedy projekt, který je v rámci České republiky svým provedením unikátní, přináší knihovně či obyvatelům Brna?

Mezi primární lidské potřeby stále patří touha po poznání, která jde ruku v ruce s vnitřní potřebou mít někde své kořeny, identifikovat se s místem, kde žiji, vnímat jeho osobitý tep a bezpečí, neztratit se v anonymitě velkoměsta a ve virtuálních sítích. Místem s takovým nábojem i potenciálem je knihovna a dnes i její tramvaj. Na této myšlence je založena filozofie celého projektu. Ne každý na cestě za svými každodenními povinnostmi projde kolem knihovny, ne každý si sám do ní najde cestu. Ale knihovna může ve městě, protkaném hustou sítí tramvajových linek, vyjet za ním, rozjasnit chvíle čekání na zastávce při příjezdu pestrobarevné tramvaje, umí ukrátit dlouhou cestu četbou úryvků ze zajímavých knih.

Základním smyslem této marketingové kampaně je elegantní a zřetelná komunikace dobrého jména značky „knihovna“. V podobě tramvaje tak knihovna provází město Brno a jeho obyvatele v jejich každodenních životech, navozuje v ulicích města pohodu a optimismus a motivuje jeho obyvatele k další či vůbec první návštěvě knihovny. Tisíce cestujících je pohodlím tramvaje zváno do knihovny a povzbuzováno v touze prožít zde a na vlastní kůži tajuplný svět literatury.

Koncept kampaně je tvořen tak, aby kontinuálně rozvíjel dřívější projekty knihovny, nebyl ojedinelým krátkodobým produktem a nesl potenciál pro řadu budoucích modifikací. Z každodenního rytmu života vychází i vlastní pojetí tramvaje. Prvou rolí je zaujetí každého, kdo se pohybuje v ulicích města, – pestrá, veselá tramvaj, na kterou je příjemný pohled. Ten je z vnější strany tvořen z letících písmen ve výsledku tvořících 100 nejpůjčovnějších knih (seznam aktuální v době přípravy realizace), jejichž skladba odráží vkus čtenářů či inspiruje k četbě zajímavých titulů. Pro ty, kdo netrpělivě čekají na tramvaj na startu rušného dne či jsou na jeho sklonku unaveni, pak znamená optimistické osvěžení a radost, že mohou cestovat právě tímto vozem. Uvnitř tramvaje je prvý dojem promyšleně rozvíjen. Interiér je tematicky dělen dle cílových skupin a informace jsou rozmístěny ve vazbě na obvyklý způsob využívání tramvaje. V přední části tramvaje, kde jsou místa pro hendikepované a také zde obvykle nastupují senioři, je „oddělení knihovny“ právě pro ně. V prostoru pro kočárky je „oddělení pro děti“ s maskotem knihovny pro dětské čtenáře opičkou Rozárkou. Informační texty, typy knihovníků i úryvky z knih jsou tematicky rozlišeny také pro dospělé čtenáře či milovníky

hudby. Interiér tramvaje je několikrát do roka obměňován tak, aby přinášel pro cestující stále nové podněty.

Kromě každodenního provozu, kdy je čtenářská tramvaj nasazována na pravidelnou linku cca čtyřikrát týdně, jsou v průběhu roku realizovány různé čtenářské kampaně. Jednou z nich je akce Knižní revizor – v určených dnech „revizor“ odměňuje cestující, kteří si čtou, drobnými dárky. Tuto aktivitu realizujeme za přispění studentů a dobrovolníků z řad veřejnosti. Neméně zajímavou aktivitou, kterou jsme v naší tramvaji zrealizovali, bylo umístění QR kódů v interiéru, odkazujících na volně dostupné e-knihy, které si cestující mohou stáhnout do svých mobilních zařízení. Čtenářská tramvaj byla rovněž využita při mezinárodním setkání v rámci partnerských měst Brno – Stuttgart, kdy u odstavené tramvaje v centru města probíhal kulturní program pro náhodné kolemjdoucí i pro pozvanou delegaci. Uskutečnilo se v ní i autorské čtení Pavla Tomeše v rámci Noci literatury 2014 či v podobě netradiční jízdy byla využita jako odměna pro děti, které se zúčastnily Noci s Andersenem.

Kromě vytvoření neotřelé propagační kampaně bylo naším cílem implementovat vytvořenou grafiku do celého vizuálního stylu knihovny, který byl v té době již zastaralý. Motiv knih se tedy začal postupně objevovat na propagačních tiskovinách, předmětech (hrníčky, čtenářské placky, záložky, kalendáře, pohlednice...), webu i interiérech a exteriérech jednotlivých provozů, tak aby byla knihovna snadno identifikovatelná.

Jak již bylo v úvodu řečeno, celý projekt by nebyl úspěšně realizován nebýt vstřícného přístupu partnerů – na prvním místě Dopravního podniku města Brna v čele s generálním ředitelem Milošem Havránkem, který byl této myšlence od začátku pozitivně nakloněn a celou kampaň neustále podporuje a společně s námi rozvíjí. Druhým z partnerů je reklamní agentura Kangaroo, která byla schopna naše představy o čtenářské tramvaji zrealizovat tak, aby oslovila širokou veřejnost a aby bylo možno vizuální styl tramvaje přenést i do vizuálního stylu celé knihovny.

O tom, že ocenění na mezinárodní úrovni je opravdu jen pomyslnou tečkou za kampaní, svědčí i další plány, které v rámci kampaně připravujeme. Jedním z hlavních je umístění samotných knih do tramvaje, tak aby byly cestujícím k dispozici ke čtení. Zároveň budou umístěné kapsy sloužit pro vzájemnou výměnu knih mezi samotnými cestujícími. Tím se stane naše tramvaj opravdu pojízdnou knihovnou vyrážející do města a v duchu hesla „Nastupte si, prosím... a staňte se našimi čtenáři!“ bude ještě více zvát do světa literatury i naší knihovny.

KOMUNIKACE S TEENAGERY: CO OD NÁS CHTĚJÍ?

COMMUNICATION WITH TEENAGERS:
WHAT THEY WANT FROM US?

Miloslav Linc

Městská knihovna v Praze • miloslav.linc@mlp.cz

Abstrakt

Když se tvoří knihovna pro mladé, je důležité se jich ptát, co chtějí. I proto, že knihovníci trpí profesní slepotou. Tento příspěvek se zabývá tím, jak jsme se ptali v Městské knihovně v Praze a co jsme se z odpovědí dozvěděli. Z poslední doby máme k dispozici tři dotazníky, jejichž odpovědi jsou si hodně podobné a co víc – odpovídají všeobecným moderním trendům, jak jsou prezentovány v odborných publikacích. Mladí nejsou výjimkou – stejně jako bychom se měli ptát každého našeho uživatele, jakou knihovnu chce, musíme se tak ptát i teenagerů. Je to jeden ze způsobů, jak docílit stavu, aby naše knihovna byla i jejich knihovnou.

Abstract

When we form teenspace in library, it is important to ask teenagers what they want. Because librarians suffer from "professional blindness". This article is concerned with how we ask in Municipal Library of Prague and what we learned from answers. We have three questionnaires and the answers are mostly the same. In general correspond to modern trends presented in professional publications. Teenagers are no exception – as we should ask all our users, we have to ask teenagers. It is one of ways to achieve, that our library will be their library.

Klíčová slova

dotazníky, facebook, knihovny, průzkumy, teenageři, teenzone

Knihovny v poslední době šlapou mladým na krk. Je to jedině dobře, protože po dlouhé pauze začínají opět vznikat v knihovnách oddělení pro mládež, jež mohou mladým lidem nabídnout přesně to, co oni sami chtějí. Objevujeme Ameriku, zdá se někdy. S velkým nasazením budujeme něco neobyčejného. Zůstává ale otázka, která jako pachuť visí nad každým našim činem: chceme to jenom my, nebo to chtějí i „oni“?

Ve své praxi se čas od času z různých stran a z různých knihoven setkávám s tvrzením v duchu těchto vět: „Stovky našich čtenářů chtějí knihovnu tichou, chtějí tu stoly k studiu, nechtějí nic navíc, líbí se jim tu. Kde berete ty vaše informace, že chtějí něco jiného? My nikdy nic takového od nikoho neslyšeli.“

I proto není na škodu zrekapitulovat si, co mladí odpovídají – když se je povede ulovit – a jak se jejich přání liší od našich služeb. Jak moc bychom jim měli naslouchat.

Za prvé je potřeba si položit otázku, koho se ptáme. Zda našich čtenářů, kteří k nám chodí, nebo potencionálních čtenářů, kteří o nás vědí, i když nechodí, čtenářů, kteří k nám už nechodí, nebo těch, kteří o knihovně vědí maximálně to, že v ní jsou knihy. Odpovědi těchto lidí se pak samozřejmě liší.

Už jen při třídění těchto odpovědí vychází najevo jeden fakt: co je v knihovně možné, a co není, vychází z předchozích zkušeností (vlastních i cizích). Kdo v knihovně jako děcko jenom studoval a knihovnice jej okřikovaly, aby byl zticha, bude studovat i nadále a čemukoliv dalšímu se velmi podívat.

Pro správné naladění teenagerů je třeba s dotyčnými komunikovat už v jejich dětství. Přesvědčit je, že knihovna není jenom nějakou externí součástí školy a vzdělávacího systému, ale svébytným prostorem, kde literární postavy ožívají, fantazie kvete a kde je možné cokoliv!

Velkým problémem bývá, že se většinou ptáme našich zákazníků – z toho prostého důvodu, že na ty dosáhneme a umíme je oslovit. Jejich odpovědi se pak trochu liší od odpovědi těch, kteří jsou knihovnou dosud nepolíbení. A stávající čtenáři jsou ovlivněni námi a jen obtížně si představují něco dalšího, než už jim nabízíme.

Druhým faktorem, který ovlivňuje odpovědi, jsou samozřejmě otázky. Zde je chyba zejména na naší straně, protože ve všech dotaznicích se ptáme víceméně na totéž – návodné otázky pak přinášejí očekávané odpovědi. Mnohdy se bojíme vystoupit z vlastního stínu a zeptat se třeba: „Chtěl bys v knihovně grilovat a při požívání krvavého steaku si poslechnout předčítání nějakého krvavého hororu?“ nebo „Kam máme v knihovně postavit U-rampu a kam bar?“ Čistě i proto, že sami víme, že nic takového mít nemůžeme. I když... kdo ví?

Mnohdy se knihovníci odváží zeptat: „Proč bys knihovnu nedoporučil svým známým?“ A zde většinou nalezneme nejvíce zajímavých odpovědí. Protože, příznivě si to, jako knihovníci máme bez výjimky klapky na očích a snažíme se v knihovně vidět jenom to nejlepší. Ale touto provozní slepotou teenagery do knihoven nenalákáme (ostatně to platí nejenom o teenagerech, ale bez rozdílu o každém našem čtenáři).

S Městskou knihovnou v Praze je spojeno několik anket, z nichž čerpáme odpovědi a podněty.

Se zaměřením čistě na naše čtenáře proběhla anketa s názvem *Knihovna pro tebe*, kde jsme se ptali zejména na webové služby, elektronické knihy s povinnou četbou a částečně i na prostor samotné knihovny. Z výsledků této ankety vzešly zejména nové stránky www.k4u.cz. Průzkum proběhl v roce 2013 a odpovědělo na něj 310 respondentů ve věkové kategorii 15–18 let.

Se studenty gymnázia Pod Alejí jsme se na počátku roku 2013 bavili na téma pobočky nové pobočky na Petřínách. Zde odpovědělo 200 studentů, někteří přímo na pobočce, jiní, knihovnou zcela nepolíbení, hromadně ve škole. Z tohoto dotazníku vycházíme při přípravě prostor – i proto, že se výsledky v hojně míře shodují s výsledky průzkumů prováděných jinde, včetně zahraničí, a zdá se, že všichni autoři (zejména zahraničních) publikací „jak vytvořit knihovnu pro mladé“ z těchto dotazníků opisovali, protože jinak se tato shoda nedá vysvětlit. A že by studenti četli zahraniční odborné práce na toto téma, nepředpokládáme.

Třetím dotazníkem, s nímž pracujeme, je dotazník k diplomové práci Moniky Ovesné na téma „dospívající dívky v knihovně“, který proběhl v první půlce roku 2014. Účastnilo se jej 176 dívek – distribuce proběhla částečně skrze gymnázium Omská, částečně přes Facebook.

Co se z tohoto vzorku téměř sedmi set mladých lidí dozvídáme?

Drtivá většina dotazovaných do knihovny chodí. To je dobrá zpráva (ale zase to může být jenom tím, že u nich víme, jak se jich zeptat).

Drtivá většina do knihovny chodí pro knížky – i to je celkem povzbuzující. Na druhou stranu vládne všeobecné přesvědčení, že všechny informace se dají sehnat na internetu, a důvodem nechození do knihovny u těch pár lidí, co k nám nezavítají, je i to, že všechny důležité knihy si dotyčný koupí nebo stáhne. Zde vyvstává pro knihovnu nebezpečí: protože role internetu (včetně on-line knihovních služeb) bude sílit, zároveň s tím se bude oslabovat i role kamenné knihovny. Z tohoto důvodu je potřeba přemýšlet i nad komunitní funkcí knihovny pro mladé, nejenom tou vzdělávací. Pomalinku se přikláním k názoru, že postupem času se staneme kulturními centry s knihovnou, což nevzbuzuje přílišné nadšení u některých knihovníků, kteří by samozřejmě radši knihovnu, v případě nouze knihovnu s přidruženým, a ne tak zásadním kulturním centrem.

Drtivá většina mladých touží po knihovně s knihami, s tichým prostorem určeným pro studium a odděleným od zbytku hlučnějších prostor. Ano, studenti k nám chodí studovat z mnoha důvodů (doma nemají klid, nemohou se soustředit atd.). Proto i při vymýšlení super a cool knihovny bychom měli na tyto studenty pamatovat – buď zónováním v prostoru (lepší varianta), nebo alespoň v čase (horší, ale pořád ještě to ujde). Na druhou stranu prostor určený k relaxaci je v požadavcích zastoupen stejně často, takže vytvořit pouze studijní knihovnu také není ideální cestou.

Naprostá většina touží po kavárně nebo čajovně přímo v prostoru knihovny. To zcela bez diskusí. Podle všech indicií by ideální knihovna měla mít podobu literární kavárny (několikrát se objevuje jako vzor klub Unijazz v Praze, jako jediná konkrétní inspirace). Automat na kávu někde v předsálí už nestačí.

Pohodlné posezení je další nutnou podmínkou – ať už jde o pohovky, sedací pytle, polštáře a další místa. Nikoliv však ve velkém otevřeném prostoru, ale v místech, kde je větší soukromí (stačily by záhyby regálů). Proč jsou čajovny plné

čtoucích si lidí, ale otevřené velké prostory knihovny s tvrdými židlemi maximálně obsazené studenty a bezdomovci?

Přece nechceme knihovnu degradovat na studovnu, kde máme rádi jenom naučnou literaturu? My chceme knihovnu, kam budou lidé chodit i poté, co dostudují!

Mladí se téměř stoprocentně shodnou i na tom, že velmi důležitý je knihovník – a praxe ukazuje, že pro knihovnu a její služby je možná tím nejdůležitějším. Se správným člověkem na správném místě pak funguje vše i bez dalších přídavných efektů. Naopak zkušenost se zamračeným knihovníkem má opačný efekt – dotyčný nepřijde už nikdy nikam, knihovny jsou pro něj uzavřeny, i když všichni víme, že i zamračený knihovník měl možná jenom špatný den a jindy se usmívá. Na druhou stranu mnozí upřednostňují, když je „nikdo neotravuje“, a s knihovníkem nemají tendenci si povídat. Možná i proto tak rádi posedávají po McDonaldech – mohou zde ušetřit, protože kolem nich nepobíhá číšník jako v kavárně a neptá se, jestli si ještě něco objednájí, nikdo je nehlídá, a mají zde prostor si povídat a zasmát se, aniž by nad nimi někdo stál a prosil je, aby byli zticha, protože si „nějaký důchodce čte noviny“.

Tyto dotazníky ale slouží i jako zrcadlo našich schopností prezentovat to dobré, co už máme. Opakované prosby o zavedení internetu v okamžiku, kdy všechny naše prostory jsou pokryty vcelku kvalitním signálem wifi přístupným zdarma, svědčí o tom, že i věci pro nás samozřejmé je potřeba stále opakovat.

Všechny zkušenosti s dotazníky – nejenom naše, ale i odjinud – ukazují, že je důležité s mladými komunikovat. Ani ne proto, abychom si ověřili, že říkají, co chceme slyšet, ale aby i oni sami věděli, že jde hlavně o ně. Teprve když je zapojíme (citlivě, protože ne všichni se chtějí podílet na aktivitách knihovny), získáme od nich potřebné informace. Zapojením je třeba i komunikace na facebooku či jiných sociálních sítích – pouhé posílání vtipných obrázků a zajímavých odkazů není úplně funkční. Jak zjišťuji, tak noví fanoušci se objevují zejména poté, co stránku propojíme s nějakou zajímavou akcí, jíž se dotyční zúčastní nebo chtějí zúčastnit. Teprve toto vtáhnutí do děje, zdá se, funguje.

Proto se ptejme. Naslouchejme. A hlavně konejme, protože jinak komunikace s mladými lidmi ztrácí smysl.

REGIONÁLNÍ KAMPAŇ JAKO NÁSTROJ MARKETINGU

REGIONAL CAMPAIGN AS TOOL OF MARKETING

Vladimíra Buchtová

Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové • Vladimira.Buchtova@svkhk.cz

Abstrakt

Jedním z mnoha úkolů knihovny je uchovávat regionální zdroje a rozšiřovat je s cílem informovat co nejširší veřejnost. Jak zviditelnit něco, co se neobjeví v celoplošných médiích? Jsou vůbec knihovny v regionu schopny komunikovat mezi sebou tak, aby výsledný efekt byl co nejvýraznější? Příspěvek se zabývá možnostmi propagace regionálních fondů z hlediska krajské knihovny. Navržené metody lze však aplikovat v menším měřítku i v knihovnách menších, což je zřejmé z uvedených příkladů.

Abstract

One of the many library roles is to keep the regional sources and extend them to inform the general public. How to make visible something that will not appear in the nationwide media? Are the regional libraries able to cooperate and communicate with each other so that the final effect was the most striking? This paper deals with the possibilities of regional collections promotion in terms of the Regional library. However, the suggested methods can be applied on a smaller scale also in the smaller libraries which is evident from mentioned illustrations.

Klíčová slova

fondy, kampaň, knihovna, marketing, prezentace, propagace, public relations, region, reklama

Určitě mi dáte za pravdu, že zviditelnit služby knihoven pro širokou veřejnost není malý úkol. Problém je už ten, že ne každý čte, ne každý je na knihovnu zvědavý, ne každý ji považuje za nepostradatelnou, spíše naopak. Možná pořádáte spoustu zajímavých akcí, ale návštěvníci se nehrnou. Služba není výrobek, a proto je mnohem těžší přesvědčit o jejích kvalitách. Jak ale dát o tom všem vědět širšímu okolí? Pravidlo číslo jedna zní: dělejte reklamu, propagaci, rozšiřujte povědomí o tom, že tady jste.

Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové v rámci nové koncepce vyhlásila regionální kampaň pro rok 2014 s názvem *Bohatství regionálních fondů a informací v našich knihovnách*. Stalo se tak 19. listopadu 2013 na prvním ročníku královéhradecké knihovnické konference *Kam kráčíš, knihovnictví*. Studijní a vědecká knihovna spolu s knihovnami Královéhradeckého kraje se v tomto roce zaměřila na pro-

pagaci této oblasti knihovnické činnosti s cílem informovat co nejširší veřejnost o možnostech knihoven.

Kampaní je míněna celoroční či dlouhodobá a systematická pozornost věnovaná jednomu tématu. Kampaň má své vlastní logo i motto *Víme, kde jsme doma?* a je primárně zaměřená na obyvatele našeho kraje. Logo i motto je společné pro všechny knihovny v kraji. Jednotná společná „značka“ je pro veřejnost dobře čitelná a snáze zapamatovatelná.

Studijní a vědecká knihovna získává regionální literaturu od doby svého vzniku v roce 1949. Regionální fond byl v počátcích organizován jako součást celého knihovního fondu. Teprve od roku 1986 je regionální fond ukládán zvlášť. V roce 2002 byla ve studovně otevřena regionální badatelna. Co se týká územního rozsahu regionu, jedná se v současnosti o pět regionů a tři krajinné oblasti (Hradec Králové, Rychnov nad Kněžnou, Náchod, Trutnov, Jičín).

Logo kampaně

Kampaň či propagace regionálních fondů je tedy primárně zaměřena směrem ke knihovnám Královéhradeckého kraje a rovněž směrem k veřejnosti. Byly naplánovány semináře o regionálních fondech Studijní a vědecké knihovny v Hradci Králové. První z nich proběhl 29. dubna 2014 a byl zaměřen na potřeby profesionálních knihoven kraje a na praktický nácvik práce s informačními zdroji. Na

programu byly prezentace na téma *Praktické zkušenosti z akvizice regionálních dokumentů*, o kterých pohovořily Mgr. Vlasta Havrdová a Lenka Špátová z odboru doplňování a zpracování fondu, a *Regionální dokumenty krajské knihovny a jejich zpřístupnění veřejnosti i knihovnám – výklad a praktické příklady vyhledávání v databázích*, o kterých přednášela Bc. Marcela Procházková z úseku informačních a rešeršních služeb. Součástí semináře byla prohlídka volného výběru regionálních dokumentů s výkladem. Ucelená sbírka se nachází ve studovně v pátém podlaží knihovny, ve studovně periodik ve čtvrtém podlaží knihovny a ve volném výběru ve třetím podlaží. Fond regionální literatury ve studovně je rozdělen do tří základních oddílů – vlastivěda, osobnosti, skripta – a obsahuje naučnou literaturu, mapy, drobné tisky, letáčky a divadelní programy, to vše s možností prezenční výpůjčky, kopírování a skenování. Vše je dostupné všem. K dispozici jsou rovněž databáze Kramerius, TamTam a Výročí regionálních osobností. K regionálním osobnostem jsou také pravidelně připravovány prezentační panely k aktuálním výročím, které jsou umístěny v pátém podlaží.

Co se týká zviditelnění regionální kampaně, nemohu nezmínit rovněž knihovnicko-informační zpravodaj Královéhradeckého kraje *U nás*. Pravidelná rubrika

Naše téma je tento rok zcela ve znamení regionu. V prvním čísle byly k tématu uveřejněny mimo jiné články *Regionální fond knihovny aneb Vyhledávání v databázích – část 1: Výročí regionálních osobností nebo Databáze Přehled regionálních periodik do r. 1963*. V obou příspěvcích naleznete jednoduchý návod, jak v databázích hledat a nalézt to, co opravdu potřebujete.

Ne každá knihovna má stejné možnosti, ne každá má stejně bohatý fond. Určitě v něm ale máte něco, o co byste se chtěli podělit se svými uživateli. Určitě je v něm monografie, periodikum či jiný dokument, který nikdo jiný nemá – a to je vaše bohatství. A docela určitě v nich najdete informace o osobnosti, události či přírodní zajímavosti, které stojí za sdílení nejen s návštěvníky vaší knihovny. Můžete přitom využít i celostátních knihovnických aktivit. Celostátních akcí je poměrně dost. Nemusíte stihnout všechny. Vyberte si jednu a použijte téma z vašeho regionu. Na dané téma lze uspořádat přednášku, výstavu, prezentaci či besedu, která osloví vaše čtenáře či návštěvníky.

Propagace směrem k veřejnosti, kterou v SVK HK zajišťuje oddělení vnějších vztahů a marketingu služeb, začala vytvořením prvních dvou panelů v přízemí knihovny. Leden a únor patřily tématu *Kultura*, březen a duben tématu *Příroda*, květen a červen tématu *Místopis*. Prázdniny patřily *Hospodářství*. Září a říjen *Dějinnám* a listopad a prosinec *Regionálním osobnostem*. Panely jsou opatřeny logem kampaně a návštěvník knihovny se může seznámit s vybranými regionálními tipy, které jsou vystaveny i s odkazem na panelu. Dominantní část panelu patří „návodu“, jak vyhledat články, monografie či mapy co nejrychleji a neefektivněji. Pokud jste z malé knihovny, můžete se svým čtenářům věnovat osobně. Pokud je vaše knihovna větší a je v ní živo, lze vyrobit tabulky, které krok za krokem názorně předvedou, jak vyhledat modelový článek v online katalogu či žádanou monografii ve volném výběru. Pro názornost uvádím příklad:

Máte rádi přírodu, kulturu a výlety? Chcete se něco dozvědět o Královéhradeckém kraji? Chystáte se na výlet a rádi předem víte, „do čeho jdete“? Stačí otevřít náš online katalog a začít vyhledávat...

Prvním krokem při vyhledávání je vybrat si typ vyhledávání – v našem případě budeme tvořit složitější dotaz, proto jsme zvolili „Pokročilé“.

Střední a vědecká knihovna v Hradci Králové: ELEKTRONICKÝ KATALOG - ČTENÁŘ NEPŘIHLÁŠEN				
Přihlášení	Osobní knihovna	Nastavení	Dotazy	Oběti
Nová registrace	Profilová	Vyhledávání	Výsledky dotazu	Přechod dotazy
Jednoduché vyhledávání		Vyhledávání z více polí	Pokročilé vyhledávání	
Bibliografická báze - Pokročilé vyhledávání				
Pole pro vyhledávání		Zadejte slovo nebo slovní spojení	Blížkost slov?	Poč. záznamů
Klíčová slova		juristické průvodce	* Ne ☐ Ano ☐	
Východní Čechy - místopis		cz-cs OR e-xtkr	* Ne ☐ Ano ☐	
Všechna pole			* Ne ☐ Ano ☐	
Báze pro vyhledávání				
Pro zobrazení záznamů klepněte na Celkový počet záznamů.				Celkem:
<input type="button" value="OK"/> <input type="button" value="Vytvořit formulář"/>				
Omezit vyhledávání na:				
Jazyk dokumentu:	všechny	Rok vyd. od - do:		
Druh dokumentu:	knihy			

Další důležitou věcí, kterou bychom si měli rozmyslet, než začneme vyhledávat, jsou vhodně zvolená klíčová slova. V katalogích jsou většinou řízena rejstříkem, proto se může stát, že některá běžná slovní spojení nenajdeme - ale najdeme jejich synonyma. Vhodné je také automatizovat si některé vyhledávací „figly“, jako jsou např. booleanové operátory (AND, OR, NOT), které mj. v upravené verzi používá Google např. i vyhledávač Google

Střední a vědecká knihovna v Hradci Králové: ELEKTRONICKÝ KATALOG - ČTENÁŘ NEPŘIHLÁŠEN				
Přihlášení	Osobní knihovna	Nastavení	Dotazy	Oběti
Nová registrace	Profilová	Vyhledávání	Výsledky dotazu	Přechod dotazy
Jednoduché vyhledávání		Vyhledávání z více polí	Pokročilé vyhledávání	
Bibliografická báze - Pokročilé vyhledávání				
Pole pro vyhledávání		Zadejte slovo nebo slovní spojení	Blížkost slov?	Poč. záznamů
Klíčová slova		juristické průvodce	* Ne ☐ Ano ☐	
Východní Čechy - místopis		cz-cs OR e-xtkr	* Ne ☐ Ano ☐	
Všechna pole			* Ne ☐ Ano ☐	
Báze pro vyhledávání				
Pro zobrazení záznamů klepněte na Celkový počet záznamů.				Celkem:
<input type="button" value="OK"/> <input type="button" value="Vytvořit formulář"/>				
Omezit vyhledávání na:				
Jazyk dokumentu:	všechny	Rok vyd. od - do:		
Druh dokumentu:	knihy			

Návod je samozřejmě delší, protože obsahuje i popis, jak najít mapu či jak vyhledat co nejnovější zdroj nebo co dělat, chceme-li získat článek. Návod je dílem oddělení bibliografie. Částí propagačního panelu je i ukázka řešerše na regionální téma, obrázky z periodik, obálky monografií nebo ukázka bibliografického záznamu.

Ve volném výběru jsou pro lepší orientaci návštěvníků logem označena místa, kde se nachází regionální fond knihovny.

 Protože hledáme turistické průvodce Královéhradeckého kraje, musíme dotaz omezit geograficky – k tomu je nejvhodnější využít pole „Východní Čechy – místopis“, kam zapíšeme slovně nebo kódem „Královéhradecký kraj“ = e-xr-kr (čl. od r. 2002) nebo „východní Čechy“ = cz-ce (čl. do r. 2002), popř. oboji spojené vhodným operátorem (OR = „nebo“, AND = „a zároveň“)

Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové: ELEKTRONICKÝ KATALOG • ČTENÁŘ NEPŘÍJÍ AŽEN

Filtrážní | Ověřovací karta | Nastavení | Databáze | Odkazy
 Nová registrace | Prohlášení | Vyhledávání | Výsledky dotazu | Přehled dotazů

Jednoduché vyhledávání | Vyhledávání z více polí | Pokročilé vyhledávání

Bibliografická báze - Pokročilé vyhledávání

Pole pro vyhledávání   Zadejte slovo nebo slovní spojení   Blížkost slov?   Poč. záznamů

Klíčová slova	Historická pořadka	* Ne	Ano	
Východní Čechy - místopis	cz-ce OR e-xr-kr	* Ne	Ano	
Všechna pole		* Ne	Ano	

Báze pro vyhledávání
 Pro zobrazení záznamů klepněte na Celkový počet záznamů.   Celkem:

Omezit vyhledávání na:

Jazyk dokumentu: všechny   Rok vyd. od - do: 8888 (Použítě 7 pro prázdnou tabulku, pokud nechcete použít)

Druh dokumentu: Knihy

 Můžeme si také zvolit druh dokumentu, který chceme vyhledat. Pokud hledáme vlastní průvodce, zvolíme jako druh dokumentu knihy. (Dotaz můžeme popř. dále i časově nebo jazykově omezit.) Výsledkem dotazu je v našem příkladu 152 záznamů.

Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové: ELEKTRONICKÝ KATALOG • ČTENÁŘ NEPŘÍJÍ AŽEN

Filtrážní | Ověřovací karta | Nastavení | Databáze | Odkazy
 Nová registrace | Prohlášení | Vyhledávání | Výsledky dotazu | Přehled dotazů

Jednoduché vyhledávání | Vyhledávání z více polí | Pokročilé vyhledávání

Bibliografická báze - Pokročilé vyhledávání

Pole pro vyhledávání   Zadejte slovo nebo slovní spojení   Blížkost slov?   Poč. záznamů

Klíčová slova	Historická pořadka	* Ne	Ano	
Východní Čechy - místopis	cz-ce OR e-xr-kr	* Ne	Ano	1247
Všechna pole		* Ne	Ano	53768

Báze pro vyhledávání
 Pro zobrazení záznamů klepněte na Celkový počet záznamů.   Celkem: 152

Omezit vyhledávání na:

Jazyk dokumentu: všechny   Rok vyd. od - do: 8888 (Použítě 7 pro prázdnou tabulku, pokud nechcete použít)

Druh dokumentu: Knihy

Pro další informace použijte tabulku [kódů jazyka](#) dokumentu/originálu.

V neposlední řadě vydává knihovna občasník pro své uživatele, který nese název podle neobvyklého půdorysu knihovny: X. Na tento rok jsou naplánována čtyři čísla, z nichž již tři byla vydána. Kromě běžných rubrik, jako jsou například *Novinky*, *Připravujeme*, *Ohlédnutí zpět* a *Naše rešerše*, byly ještě přidány aktuální rubriky s názvem *Regionální zdroje* a *Regionální tip a něco navíc...* V nich opět můžete najít rady o regionálních informacích dostupných přes bibliografickou databázi online katalogu, informace o digitální knihovně SVK HK a systému Kramerius a dalších databázích zaměřených na regionální zdroje. V rubrice *Regionální tip* je na pokračo-

Výsledek vyhledávání pak může vypadat takto. S výsledkem lze dále pracovat, např. seřadit záznamy podle data vydání, nebo dokumenty přímo objednat.

Vybrané záznamy: [Zobrazit vybrané](#) | [Uložit do seznamu](#) | [Vytvořit podrobnější](#) | [Přidat do mé schránky](#) | [Uložit na server](#)
 Celý záznam: [Vyhledat vše](#) | [Znovu vyhledat](#) | [Ohodnotit](#) | [Zpětná](#) | [Filtry](#) | [Zpráva o výsledcích](#)

Výsledky dotazu: **Klíčová slova:** turistické průvodce ANID Východní Čechy **OR** cz-c4 **OR** a-z-kr **AND** Slova-Forma **BK**; **Razeno podle:** Rok vydání (sestupně) **Název**
 Mezinárodní sazoba: **Náz.** **RokVydání** **Náz.** **RokVydání** **Náz.** **RokVydání** **Náz.** **RokVydání** **Náz.** **RokVydání**
 Pro změnu seřazení záznamů klikněte na podřízek sloupce. Limit pro seřazení je 5000 záznamů.

Záznamy 1 - 20 z 152

#	Název	Autor	Formát	Rok vydání	Jednotky vypůjčeno	
1	Dívky na vyhledání rodinné soustavy / Petr David, Vladimír Soukup ; ilustrace Petr Urban	David, Petr, 1949-	Kniha	2012	0/20	Objednat
2	Cestopisný sp. Česka a okolí... Hledání stříbrných zrcadel / Martin Leschinger,	Leschinger, Martin, 1980-	Kniha	2013	0/20	Objednat
3	Česky nář. (seřazeno turisticky)	Kniha	2013	0/20	Objednat	
4	Chrástská krajina odstav. Český nář. regionální výhled / here Zdeněk Měsíček	Měsíček, Zdeněk, 1956-	Kniha	2013	0/20	Objednat
5	Kam za zářivým nápisem napříč údolím (jednovánek) redaktor Luděk Sládek	Sládek, Luděk, 1961-	Kniha	2013	0/20	Objednat
6	Labská vyhlídka a Královohradecký kraj... Labská stezka / autor publikace Jan Ritter st.	Ritter, Jan, 1950-	Kniha	2013	0/20	Objednat
7	Průvodce Ostřehom horami a jejich podobou, aneb, Pověsti do Královčiny pohádkové	Lukášek, Josef	Kniha	2013	0/20	Objednat
8	Dívky na vyhledání... na kole, pěšky, vlakem i lanovkou... 70 nejzajímavějších vyhledání	Štáhl, Jiř, 1956-	Kniha	2013	0/20	Objednat
9	Dívky na vyhledání... / Petr David, Vladimír Soukup ; ilustrace Petr Urban	David, Petr, 1949-	Kniha	2012	0/20	Objednat
10	Česky nář. / Petr David. [et al.]	David, Petr, 1949-	Kniha	c2012	0/20	Objednat
11	Kam na vyhledání a kolébání... Čechy / Zdeněk Přenosil ; ilustrace Eva Odobová	Přenosil, Zdeněk, 1974-	Kniha	2012	0/20	Objednat
12	Hledání soustavy... turistická průvodce Královčiny zeměpisní / Lukáš Štáhl	Štáhl, Lukáš	Kniha	2012	0/20	Objednat
13	Královčiny... záznamy hory / Jan Eliášek, Petr Štáhl (seřaz.)	Eliášek, Jan, 1971-	Kniha	2012	0/20	Objednat
14	Nikodem Josef Štáhl... průvodce / Aleš Fettes ; aut. ilustrace Roman Unger, Pet	Fettes, Aleš, 1933-	Kniha	2012	0/20	Objednat

vání prezentována kniha regionální autorky dr. P. Koritenské *Cesta dívek za vzděláním*, která mapuje výuku a vzdělávání dívek na školách v Hradci Králové a okolí začátkem 20. století. V této rubrice najdete rovněž turistické tipy na výlet. Rubrika *Rešerše* představuje vždy regionální osobnost.

Propagace regionu se týká také programu Klubu seniorů při Studijní a vědecké knihovně v Hradci Králové, který funguje od roku 2012. Kromě klubové činnosti nabízíme členům Klubu seniorů i program Akademie volného času. A právě tento program je letos zaměřen na královéhradecký region. Ve spolupráci s Muzeem východních Čech jsme pro členy připravili několik návštěv muzea se zaměřením na Hradec Králové a nejbližší okolí a rovněž přednášky, které se týkají osobností, jež jakkoli zasáhly do kulturního nebo společenského dění v Hradci Králové nebo v jeho okolí. Členové Klubu obdrží na závěr každého semestru i osvědčení o jeho absolvování.

Přednášky, které knihovna běžně pořádá a které mají vztah k regionu, jsou rovněž označeny na pozvánkách, na plakátu, na webu knihovny, na plazmách uvnitř knihovny a na Facebooku logem označujícím regionální kampaň. Jednou z přednášek určených veřejnosti byla i prezentace Bc. Marcely Procházkové *Regionální fond knihovny aneb Praktické ukázky vyhledávání v databázích*.

Dobrým tipem je i turistická vizitka. Studijní a vědecká knihovna má svou turistickou vizitku od června tohoto roku a zařadila se tak k nemnohým knihovnám v České republice, které lákají k návštěvě i turisty-sběratele. Naši turistickou vizitku totiž můžete získat pouze u nás, což sběratele vizitek určitě přiláká. A to znamená přinejmenším navštívit náš region a potažmo naši instituci. Turistická vizitka do propagace regionu určitě patří.

Co je však nejdůležitější – knihovny v Královéhradeckém kraji se aktivně připojily k této kampani. Uvedla bych některé příklady – například Knihovna města Hradce Králové založila na svém webu nový oddíl s názvem *Naše město*. Zde propagují nejen své vlastní databáze, regionální informace a služby knihovny, ale i další kulturní instituce v Hradci Králové a královéhradecké kultury a informační portály. Tento oddíl vznikl speciálně za účelem podpory krajské kampaně. V této knihovně rovněž proběhl křest knihy *Můj Hradec Králové*. Publikace je o regionálním spisovateli a badateli Zdeňku Doubkovi, který v knihovně zároveň oslavil významné životní jubileum – 80. narozeniny.

Knihovna města Police nad Metují se zapojila do kampaně soutěží s názvem *Také žili v Polici nad Metují*. Připravili zde a ještě připravují dvanáct medailonků osobností, které jsou nějakým způsobem spjaty s tímto místem. Každý měsíc je představena čtenářům jedna osobnost. Jsou uvedeny zdroje, ze kterých byly čerpány informace, a nakonec je připravena otázka vztahující se k této osobnosti. Na úspěšného luštitelce čeká odměna v podobě knihy. Co na tom je ale nejlepší – shromážděné informace jsou čerpány z regionálních zdrojů knihovny a navíc i z databáze *Výročí regionálních osobností*, které najdete na webu Studijní a vědecké knihovny. A jako bonus navíc – shromážděné regionální informace budou ve zmí-

**Studijní a vědecká knihovna
v Hradci Králové**

Vás určíme zve na praktická školení uživatelů

Knihovna a vědecká knihovna
Hradec Králové

Regionální fond knihovny

2014

Praktické ukázky vyhledávání v databázích

Proč?
Regionální fond knihovny je tvořen množstvím knih, periodik, ale i dalších druhů dokumentů tematicky zaměřených na Královéhradecký kraj. Tyto dokumenty lze vyhledávat a získat prostřednictvím řady uživatelských elektronických databází. Přijďte se proto do knihovny seznámit a vybrat si informační zdroje a vyzkoušet si vyhledávání v nich.

Kdy?
Pondělí 10. března 2014 v 16.00 - 18.00

Kde?
Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové, počítačová učebna v 5. podlaží

Naše nabídka:

- **Online katalog** - vyhledávání různých druhů dokumentů regionálního charakteru z fondu knihovny
- **Databáze Kramerius** - digitální knihovna regionálních periodik a monografií
- **Výročí regionálních osobností** - knize osobností Královéhradeckého kraje
- **TamTam** - plán testů se strovk českých produktů, včetně regionálních

Následovat bude prohlídka knihovny s výkladem zaměřeným právě na regionální fond.

něně knihovně sloužit jako minidatabáze regionálních osobností, čímž bude významně obohaten místní fond regionální literatury.

Dalším příkladem je Městská knihovna Náchod se svým mezigeneračním projektem *Babi, dědo, jdeme do toho spolu*, kdy prarodič a vnuče ve věku 6–12 let tvoří studijní tým, který bude chodit na přednášky do knihovny a plnit úkoly v terénu. Tématem pilotního dílu je Hledání historie Náchoda. Čili opět regionální téma. Dále knihovna vyhlásila v dětském oddělení soutěž *Náchod – moje město* pro všechny děti, které baví pátrat po zajímavostech z historie.

A do třetice – dětské oddělení Městské knihovny v Dobrušce vyhlásilo na léto celoprázdninovou hru s názvem *Známe své okolí?* Pro mladé čtenáře byl vyhotoven „pracovní list“ s barevnými obrázky míst, která měli za úkol určit, případně je s rodiči navštívit a seznámit se s nimi blíže. Vyplněné hrací listy je nutné odevzdat nejpozději do poloviny září, vyhlášení vítězů se uskuteční začátkem října v Týdnu knihoven.

To je jen zlomek práce a aktivit, které zatím regionální kampaň přinesla, ale do konce roku se určitě dočkáme dalších pozitivních výsledků. Koneckonců, jak už řekl kdysi kdosi moudrý, marketing není nic jiného než civilizovaná forma války, ve které se většina bitev vyhrává slovy, myšlenkami a logickým myšlením, a kdo jiný než knihovníci by takovou bitvu měl vyhrát?

KNIHOVNA JAKO (NE)ZANIKAJÍCÍ INSTITUCE – ZÁVĚRY PROJEKTU BIBLIOEDUCA

LIBRARY AS AN INSTITUTION (NOT) CEASING TO EXIST
– BIBLIOEDUCA PROJECT CONCLUSIONS

Alžběta Strnadová, Beáta Holá, Michaela Navrátilová

KTP – Společnost pro kvalifikaci na trhu práce, o. s.

- alzbeta.strnadova@ktp-qualification.eu
- beatahola@seznam.cz
- michaela.navratilova@ktp-qualification.eu

Abstrakt

Projekt BiblioEduca dva roky podporoval jihomoravské knihovny v jejich snaze vymanit se z kategorie „institucí minulosti“. Ze spolupráce desítek odborníků z ČR i Spojených států vzešel program zaměřený na rozvoj vzdělávání dospělých. Klíčovým tématem se přitom ukázalo být především budování obrazu knihovny jako vzdělávací instituce s jasnou vizí, distinktivním cílem a nadčasovou hodnotou. Nikoli vytvoření, ale prosazení této vize a schopnost ji přesvědčivě sdělit veřejnosti i zřizovateli se zdá být kamenem úrazu českých knihoven. A zároveň i klíčem k sebejisté vzdělávající knihovně budoucnosti.

Abstract

For two years, the BiblioEduca project has been supporting public libraries in the Southern Moravia region to reach beyond the category of “institutions of the past”. With dozens of experts from the Czech Republic as well as the United States collaborating, an adult education focused program was developed. Building the image of an educational institution with a clear vision, distinctive purpose and timeless value became the key topic of the project. Not creating, but enforcing this vision and the ability to communicate it both with the founder and public seems to be the stumbling block of Czech libraries. At the same time, it might be the way towards a confident educating library of the future.

Klíčová slova

BiblioEduca, knihovny a vzdělávání, vize a poslání knihoven, strategie a strategická partnerství, vzdělávání knihovníků

Ačkoli projekt BiblioEduca [1] oficiálně startoval v lednu 2012 v neziskové organizaci KTP v Brně, jeho neformální zrod spadá do doby dřívější. Do momentu, kdy se studenti brněnského Kabinetu informačních studií a knihovnictví začali ptát, jak lze lépe a efektivněji vzdělávat dospělé návštěvníky knihoven. Právě z této poptávky vzniklo propojení KISKu a metodiků vzdělávání z KTP. Cílem bylo vytvořit vzdělávací program pro knihovníky z veřejných knihoven, který by na příkladech konkrétních témat seznámil účastníky s moderními trendy a metodickými nástroji používanými ve vzdělávání dospělých.

Protože šlo o první pokus o systematickou spolupráci mezi vzdělavateli a KISKem, následovala dlouhá analytická fáze. Bylo třeba zodpovědět základní otázky, které se táhly dvouletou spoluprací a které považujeme za zásadní pro to, aby knihovny mohly a dokázaly formulovat a prosadit vlastní hodnotu a cíle.

Klíčové otázky, s nimiž projektový tým metodiků vzdělávání obcházel zástupce knihovnické obce, zněly:

- Jaké jsou knihovny?
- Jaké byste knihovny chtěli mít za pět, deset, patnáct let?

Jinými slovy: kdo jsme, kam jdeme a jakou vizi máme do budoucna?

Odpovědi se napříč knihovnickou komunitou de facto shodovaly, a to jak v praxi, tak na akademické úrovni. Knihovny touží být *centrem vzdělání, vzdělávání a vzdělanosti, otevřenými komunitními centry* stavějícími na *tradičních hodnotách* a zároveň přinášejícími nové trendy. A právě tyto vize způsobily, že se prvních několik měsíců BiblioEducy neslo v duchu zmatku. Vysvětlení výše zmíněných termínů se totiž lišilo prakticky u každého, s kým jsme v průběhu analýz hovořili. Vedle rozvoje moderního a efektivního vzdělávání se proto jedním z klíčových cílů projektu BiblioEduca stalo podpořit knihovny v náročném procesu formulování něčeho, co jedna z lektorek projektu, výkonná ředitelka Howard County Library v americkém Marylandu Valerie Gross, nazývá *distinktivním cílem* [3]. A to nikoli primárně z marketingových, nýbrž strategických důvodů. Mnohem dříve, než můžeme image knihovny komunikovat „ven“, veřejnosti, médiím atd., musíme mít strategii, která je jasná, srozumitelná a realizovatelná pro nás samotné.

Na následujících řádcích se pokusíme naznačit pět hlavních trendů a potřeb, na něž jsme v průběhu práce na projektu naráželi, a zjednodušené návrhy řešení, která jsme knihovnám předkládali na základě našich zkušeností, průběžných analýz v příslušných komunitách, sběru dat mezi aktivními občany v Brně a neustálému zapracovávání zpětné vazby od knihovníků samotných. Nejde o kritiku, která by chtěla ztrhat knihovnickou profesi nebo hrdost. Právě naopak. Následující doporučení si troufáme formulovat jako doporučení právě proto, že se dvouletou praxí ověřilo, že mít je na paměti pomáhá knihovníkům, aby si hrději stáli za svou prací, viděli do budoucnosti a nebáli se změn, které dnešní turbulentní doba přináší. Jedna z našich knihovnic po jednom semináři napsala: „*Měla jsem pocit, že se stávám členem nějaké tajné významné organizace, něco jako svobodní zednáři, kteří ovlivňují myšlení lidí, nejen obyčejná knihovnice.*“ A právě to je pocit, který by knihovníci měli zcela po právu získat, a zároveň důvod, proč vznikl následující text.

1. Postoje a hodnoty knihovníka

O stereotypu knihovníka jako tichého, nevýrazného introverta hovořit nebudeme, protože tomu by věřil pouze někdo, kdo se s knihovníkem nikdy nesetkal. Co ale považujeme za důležité, je postoj knihovníků k vlastnímu vzdělávání a ochota vstřebávat nové trendy. Závěry, které naleznete v seznamu níže, budou mnohým připadat samozřejmé a jejich posouzení ponecháváme na čtenáři.

- **Další vzdělávání knihovníků jako upřímná a přirozená součást osobnostního a profesního rozvoje, nikoli jen instrumentální pomůcka k dosažení jiných cílů.**

Chceme-li veřejnosti zprostředkovávat kvalitní vzdělávání a motivovat svoji komunitu k tomu, aby se rozvíjela, je sebevzdělávání a kladný postoj k němu klíčovou podmínkou úspěchu. Neexistuje vzdělávací akce, která „není užitečná pro knihovnickou praxi“. V nejhorším případě půjde o akci, na níž zjistíme, že „takhle to nikdy dělat nechceme“. Z praxe BiblioEducy přitom vyplynulo, že přesvědčit knihovníky, aby upustili od hledání konkrétních návodů a užívali si možnost rozvíjení vlastní osobnosti, někdy není tak snadné, jak by se dalo očekávat.

- **Boj s rigiditou představ o tom, co je a není vzdělávání, aneb zapomeňte proboha na besedy.**

Budoucnost vzdělávání nespočívá ani tak ve změně obsahu, nýbrž formy. Besedy a výstavy jsou formát přežitý a pro dnešní dospělé (a z nich se vyvíjející seniory) málo přínosný. V projektu BiblioEduca navrhovali knihovníci k šesti různým tématům seznamy vzdělávacích aktivit, které nespočívají v besedách a výstavách. Dostupné jsou v uzavřené sekci webu www.biblioeduca.cz a na vyžádání u projektového týmu. Stačí jen nemít strach z inovace.

- **Inovativní podněty zvenčí přijíme kriticky, a ne negativisticky.**

Trendem dnešní doby je navazování spojení, a to i těch zcela nepravděpodobných. Neznamená to, že vám někdo cizí říká, jak dělat vaši práci. Znamená to vnímat, kritizovat a hledat možnost adaptace na naše podmínky. Být skeptický není totéž jako být negativistický a odpověď „to nejde“ by měla být poslední možností teprve poté, co vyzkoušíte všechny ostatní. Nikdy ne první reakcí.

- **Nápady neslouží ke kopírování, ale zpracování a zapracování do vlastní strategie.**

I naprosto nečekaná spojení a nepředpokládané nápady mohou mít skvělý výsledek, pokud si je dokážete adaptovat. Prvních několik měsíců BiblioEducy jsme nejčastěji slyšeli odpověď „to u nás nepůjde“. Zbývajících 18 měsíců bylo nejčastější reakcí „to je dobré, ale tohle my budeme muset trochu jinak“. Naše doporučení proto zní: nechávejte se inspirovat *volně*. Nikdo jiný nezná vaši knihovnu a komunitu tak dobře jako vy. Využívejte té výhody kreativně.

- **Strach z neúspěchu a novot je podnětem pro další nebo jiný typ akce, nikoli konec.**

Pokud si nejste jistí, zda se inovativní, odvážný nápad uchytí, obraťte se otevřeně s touto otázkou na svoji komunitu. Najděte si *opinion leadery* a aktivní občany ve svém okolí a ptejte se jich: „*Jak bychom mohli toto udělat, aby to vyšlo?*“

- **Sdílení knihovnických nápadů jako strategický nástroj.**

Vytvořte si platformu pro sdílení nápadů, která bude obsahovat klíčové informace o tom, jak ta která aktivita zapadá do vaší knihovní strategie, na co dát pozor, s kým se spojit. E-mailový kontakt na lektora najde Google, ty opravdu důležité informace víte pouze vy.

— **Vysoké nároky na vlastní seberozvoj.**

Náročnost knihovnické profese se nemění ani tak kvantitativně jako kvalitativně. V budoucnu bude knihovník čím dál více potřebovat nové dovednosti – prezentační a lektorské dovednosti, cizí jazyky, počítačovou gramotnost...

— **Vysoké nároky na lidi, které si pustíte do knihovny jako hosty.**

Nedopustte, aby lektor, který v knihovně přednáší, nesplňoval vysoké nároky. Knihovna je garantem kvality vzdělávání a služeb a máte veřejností přiznané právo požadovat naplnění kritérií takové kvality.

— **Naučte se aktivně naslouchat a divergentně myslet.**

Každý rozhovor s každým člověkem může být podnětem pro aktivity vaší knihovny nebo posílení vaší role vůči zřizovateli. Když to budeme mít na paměti, budeme moci neustále hledat nové možnosti, a ne pouze řešení nejpálčivějších problémů.

2. Maximální propojení

Izolace je největším nebezpečím pro kohokoli, kdo chce být v dnešní době úspěšný, resp. prospěšný. Způsoby a možnosti propojování jsou přitom prakticky neomezené.

— **Propojení s kýmkoli má smysl.**

Každé sdružení, instituce nebo skupina lidí mohou být vaším partnerem, hostem nebo podporovatelem, když o nich víte a nebojíte se říct si o pomoc. Jak je možné, že jsme za jeden den po FB posbírali 10 příslibů neziskovek o tom, že rádi knihovnám pomohou a propojí se s nimi, a knihovny to ještě nedělají?

— **Nejde jen o knihovny.**

Účastněte se networkingových událostí, které se nijak netýkají knihoven, ale přesto vám mohou přinést smršť nápadů nebo jen osvěžení mysli a kreativity. Příkladem jsou třeba TEDx, EduFórum, Česko mluví o vzdělávání, BarCamp, BabelCamp, akce pražského či brněnského HUBu, NaučmeseFest, HydePark Zelňák, Science Café, Den bezpečného internetu, FairTrade snídaně... Stačí si vybrat.

— **Vize a strategie knihovny, které zná každý vzdělávatel...**

Naučte se prezentovat vize a strategie své knihovny všem vzdělávacím institucím v širším regionu. K úspěšnému propojení o vás musí vědět vysoké, střední i základní školy, jazykovky, ZUŠ, neziskové organizace, hasiči, fotbalisté, skauti, domovy důchodců a KLASy... Učiňte tak a můžete u toho mimo jiné nacvičovat nový jazyk knihovnictví, který pojímá knihovny jako komunitní vzdělávací instituce nabízející rovné příležitosti ve vzdělávání všem cílovým skupinám.[2]

— **...a každý, kdo hraje ve vašem mikroregionu jinou významnou roli.**

To, jak chcete kultivovat region, bude zajímat i podnikatele a jiné zaměstnavatele, ne-vzdělávací neziskovky, profesní sdružení, expaty, úřady, dopravce atd.

— **Dobrovolnictví, praxe a stáže.**

Dobrovolnictví je nejen skvělou možností spolupráce, ale stává se mnohdy existenciální potřebou mladých dospělých. Sami oslovujte školy, instituce a občany,

přizvěte je ke spolupráci a poskytněte jim vedení, zástitu a možnost *být užitečný*. Definujte své potřeby, říkejte si o pomoc a koordinujte hledání řešení. (Pomohou vám specializované organizace, jako je Ratolest, Frank Bold, Hestia ad.)

— **Nebojte se připojit.**

Není ostuda navrhnout, že se zviditelníte na akci někoho jiného, když vymyslíte jeden zajímavý element, kterým jejich akci oživíte. Sdílíte tím čas nezbytný na organizaci, náklady a obě instituce z toho mají popularizaci a propagaci.

— **Spojujte se s ostatními knihovnami – spolu budete silnější.**

Pokud máte nějakou potřebu a bojíte se, že jste na to malí a máte malou moc, nedosáhnete na podporu, ptejte se ostatních knihoven, jestli náhodou nechtějí to stejné. Zbytečně často vedou knihovny osamělé války na mnoha frontách.

3. Knihovna ven z knihovny – ovládněte prostory vaší lokality

— **Zapomeňte na besedu.**

Jak bylo zmíněno výše, besedami s odporem Čechů ke vzdělávání nic nezmůžeme. Pokud vám u nějaké cílové skupiny extrémně funguje, přinejmenším ji obohaťte o interaktivní prvky. Proč? Přicházející generace seniorů už na klasickou besedu slyšet nebudou a interaktivními prvky si pojistíte zájem i do budoucna. Téma moderních metodických nástrojů je pro tým BiblioEducy klíčové a vydalo by na samostatnou publikaci. Obratě se na nás, pokud máte podezření, že by vám mohla změna formy pomoci „prodat“ vaše aktivity.

— **Ovládněte prostory své lokality.**

Nebojte se oslovovat instituce a vedení vaší obce a regionu s odvážnými nápady na činnosti, akce, eventy mimo vaši knihovnu. I samoobsluha může být partnerem pro komunikaci s veřejností.

— **Popusťte uzdu vaší fantazii v tom, jaké místo se k čemu hodí.**

Propojování nepropojitelného zajistí rozruch, o kterém se bude mluvit. Lepší marketingový nástroj než šuškanou pro knihovnu sotva naleznete. Možností jsou spousty – pikniky v parku, vaření na náměstí, sázení stromků spojené s promítáním a čtením, knižní klub v prostorách knihkupectví, workshop zážitkové pedagogiky na dětském hřišti, historické procházky s výkladem po obci i okolí, promítání na všech možných i nemožných promítacích plochách, veřejné čtení tam, kde se vyskytuje samo mnoho lidí a nikdo by to nečekal, flashmoby s tematikou čtení, soutěže pro různé skupiny vaší komunity, označování veřejných prostor kultivačními samolepkami, nápisy, bannery, letáčky...

— **Vytvořte podpis knihovny.**

Vymyslete si – ideálně ve spolupráci se svou komunitou – sadu identifikačních prvků a pravidel pro sebeprezentaci mimo knihovnu. Cokoliv budete dělat mimo vaše prostory, mělo by být vždy snadno rozpoznatelné. Např. kombinace banner, vlaječky, trička v barvách knihovny, balonky, hudební znělka, která na akci bude zaznívat, maskot, osvětlení, svoje „obrandované“ kelímky na pití, pomalovaný party stan v parku, stezka s knihovnickými zastaveními, schránka s nápisem „chci, aby v knihovně bylo“, označená knihovnická lavička na náměstí...

— **Nový život mrtvým místům.**

V každé obci se najdou šedivé zídky, rozbité hřiště, temné zákoutí v parku. Podívejte se na své okolí očima filmaře a zkuste se zamyslet, zda by některé z těchto míst nemohlo svou atmosférou nebo jen prázdnou plochou k pomalování posloužit vaší propagaci.

4. Analýza potřeb a leadership

— **Naučte se dělat analýzu potřeb.**

K dobře provedené analýze vzdělávacích potřeb své komunity nepotřebujete statistické programy a metodology, stačí postupovat rozumně – ptejte se lidí na otázky, které vycházejí z vaší strategie, ptejte se všech na to stejné a vyhodnoťte odpovědi. Ptejte se otevřenými doplňovacími otázkami a ujistěte se, že je jim dobře rozumět a že vedou k odpovědím, které obsahují vše, co potřebujete vědět. Ideálním partnerem pro provádění analýzy jsou katedry knihovnictví, pro které jsou komunitní vzdělávání a potřeby do budoucna perspektivním tématem.

— **Najděte si *opinion leadery*.**

Jinými slovy naslouchejte těm lidem kolem vás, kteří mají co říct, a to bez ohledu na věk, pohlaví, náboženství, politickou orientaci nebo instituci, v níž působí. Důležité je, co umí, jak jsou otevření, jak se vyznají ve světě a různých oborech a jaký mají dopad na akčnost vaší komunity.

— **V prvé řadě knihovník.**

Při návrzích aktivit pro svoji knihovnu upřednostňujte zájmy vaší role jako knihovníka/knihovnice před osobními zájmy jako soukromé osoby. Přece jenom jste veřejná osoba, která by měla mít zájem o rovnoměrné přilákání všech cílových skupin bez ohledu na osobní preference. Zároveň máte velký vliv na lidi kolem sebe a z toho vyplývá i jistá zodpovědnost.

— **Knihovník jako spouštěč spolupráce.**

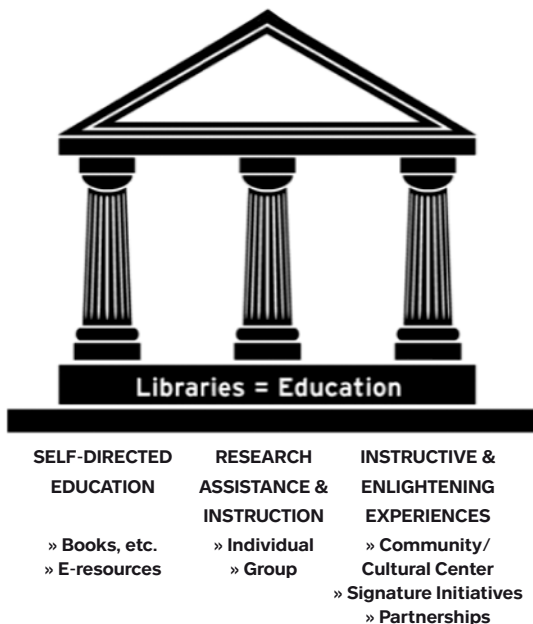
Věřte své komunitě, zohledňujte její přání a potřeby, vtahujte ji, dávejte jí možnost opravdu se zapojit. Knihovna je ta, kdo může prolomit začarovaný kruh nečinnosti a nezájmu, protože aktivistů, kteří přijdou a osloví vás sami od sebe s nabídkou spolupráce, je poskrovnu.

5. Strategické vedení

— **Koncepce.**

Pevně stanovená koncepce knihoven má nespočet výhod, z nichž stěžejní jsou:

- Zpřehlednění priorit knihovny pro organizaci práce i pro komunikaci se zaměstnanci.
- Usnadnění prezentace smyslu a aktivit knihovny u zřizovatele, na veřejnosti i pro potenciální partnery.
- Vymezení cílových skupin, krátkodobých, střednědobých a dlouhodobých cílů a indikátorů jejich úspěšného naplňování.

Pokud jste vizuální typ, vytvořte si grafické zpracování, které vám usnadní práci se složitějšími tématy. Jako příklad doporučujeme k nahlédnutí strategické materiály a třípilířové schéma Howard County Library od Valerie Gross [dostupné z 3].

— **Neutralita vs. otevřenost.**

Vymezte se ve strategii jasně vůči riskantním a problematickým oblastem, jako je politika, náboženství, ekonomické střety zájmů. Definujte, zda a v jakém rozsahu budete dávat v knihovně prostor politickým subjektům, náboženským organizacím či hnutím a komerčním firmám. To, že veřejnost ví o vašich sympatiích k jedné politické straně či náboženství, může ovlivnit popularitu a pozici vaší knihovny víc, než si možná myslíte. Vaše soukromé preference jsou v pořádku, jako knihovník však musíte ukázat veřejně schopnost se od nich v knihovně distancovat.

— **Etický kodex.**

Etika knihovnické činnosti je podceňované téma a sami nejlépe víte, na jaké morální křižovatky narážíte. Rozhodněte se pro maximální otevřenost, nebo naopak maximální neutralitu, všechno mezi tím je velmi obtížné ustát. Maximální otevřenost znamená, že uspořádáte politickou debatu se všemi regionálními kandidáty a ustojíte možné vyhocené situace a jejich případné důsledky. Potom jste knihovnou maximálně otevřenou, ve které mají stejný prostor všechny strany. Nebo se rozhodněte, že knihovna zachová neutralitu tím, že žádným politickým, náboženským či ekonomickým subjektům prostor pro propagaci neposkytne, pokud nebude neziskový a nebude integrální součástí koncepční spolupráce. Pokud se

chcete pohybovat na straně velké otevřenosti, vytvořte si etický kodex, do kterého se akce a zapojení třetích stran v knihovně musí vždy vejít.

— Poslání knihovny.

Definujte si srozumitelné poslání, které vám zajistí „popularitu a přežití“. Srozumitelné poslání je takové, které pochopí každý zaměstnanec knihovny a rád s ním ztotožní. Bude mu rozumět každý občan obce, ale zároveň bude toto poslání relevantní pro vedení obce či další instituce, od kterých žádáte finanční podporu.

Závěrem

Ač návštěvníci z jiného oboru, za téměř dva roky intenzivní práce s 30 jihomoravskými knihovnicemi jsme se knihovnicím přiblížili natolik, že je obtížné zůstat nestranní a udržet si svůj pohled zvenčí, který na počátku vzbuzoval v knihovnicích nejsilnější skepsi a nakonec byl snad největším přínosem. Na mnoha věcích se s knihovnicemi neshodneme a některé z našich nápadů mohou ztroskotat na praktické proveditelnosti nebo reálných možnostech knihoven. Přínosem, o který však stálo za to bojovat, je vzájemné naslouchání s odborníky z jiných oborů. A kdyby ochota hovořit o své práci a otevřít se podnětům a nápadům zvenčí – kriticky, nikoli negativisticky – byla tím jediným, čeho BiblioEduca dosáhla, považovali bychom projekt za úspěšný.

BIBLIOGRAFIE:

1. *BiblioEduca* [online]. BiblioEduca, © 2013–2014 [cit. 2014-07-02].
Dostupné z: <http://www.biblioeduca.cz/>
2. GROSS, Valerie J. *Transforming our image, building our brand: The education advantage*. Santa Barbara: Libraries Unlimited, 2012. ISBN 978-1-59884-770-3.
3. GROSS, Valerie J. *Valerie J. Gross*. © 2014. [cit. 2014-07-02].
Dostupné z: <http://valeriegross.com/>
4. GROSS Valerie J. (30. 5. 2014). *Who We Are, What We Do, Why It Matters: Our Distinctive Purpose*. Brno, KISK FF MU.

PRIORITA 19 ANEB MARKETING PODLE KONCEPCE

PRIORITY NO. 19 OR MARKETING ACCORDING
TO THE CONCEPT OF CZECH LIBRARIES DEVELOPMENT
FOR 2011–2015

Pavλίna Lonská

Městská knihovna v Praze • pavlina.lonska@mlp.cz

Abstrakt

Priorita 19 je jedním ze strategických cílů Koncepce rozvoje knihoven v ČR na léta 2011–2015, jejím úkolem je podpora marketingových aktivit centrálních i lokálních služeb systému knihoven. Pracovní skupina, koordinována Městskou knihovnou v Praze, se věnovala popularizaci samotné koncepce, nyní spolupracuje s Centrálním portálem českých knihoven Knihovny.cz. Cílem Priority 19 je příprava informační části portálu, která bude soustředit informace o českých knihovnách a jejich službách na jednom místě.

Abstract

Priority No. 19 is one of the strategic goals of the Concept of Czech Libraries Development for 2011–2015, its mission is to support the marketing activities of central and local services of Czech library system. The working group, coordinated by the Municipal Library of Prague, was devoted to popularizing the Concept itself, now works in collaboration with the Central Portal of Czech Libraries Knihovny.cz. Current goal of Priority No. 19 is the preparation of an information part of portal that will concentrate information about Czech libraries and their services in one place.

Klíčová slova

Centrální portál českých knihoven Knihovny.cz, Koncepce rozvoje knihoven v ČR na léta 2011–2015, marketing služeb knihoven, veřejné knihovnické a informační služby

Pozice marketingu v Konceptu rozvoje knihoven

Kvalita, efektivita a marketing služeb je jedno z šesti hlavních témat současné *Koncepce rozvoje knihoven v ČR na léta 2011–2015*, která obsahuje celkem dvacet jedna priorit sdružených do šesti stěžejních témat ve vývoji českého knihovnictví. Každý cíl je v gesci vybraného zpravodaje z Ústřední knihovnické rady, jemuž je k dispozici garant z Národní knihovny ČR a příslušná pracovní skupina, která řeší plnění stanoveného cíle.

V porovnání s předchozí *Koncepcí rozvoje knihoven na léta 2004–2010* lze sledovat společná témata, která jsou stále aktuální, např. rozvoj regionálních funkcí,

komunitní role knihoven, budování knihovnických fondů, zajištění přístupu k elektronickým informačním zdrojům, zlepšení přístupu ke službám či měření kvality a efektivitu služeb. Jiná témata získala prioritu, a to zejména digitalizace knihovnických fondů, povinný výtisk pro digitální a digitalizované dokumenty či koncepce dlouhodobé ochrany těchto dokumentů. K již zmíněným tématům navíc přibýly cíle nové, které reflektují současný vývoj českého knihovnictví a predikují vývoj budoucí, např. centrální dostupnost služeb přes jednotný portál, hodnocení návratnosti investic v knihovnách nebo podpora marketingových aktivit knihoven. Většina dílčích cílů v rámci koncepce je mezi sebou provázána a logicky (nebo v některých případech intuitivně) na sebe navazují. K této prostupnosti témat dochází také v oblasti věnované marketingu, kterou tvoří čtyři samostatné priority s čísly 16–19.

Priorita 16 s názvem *Aktualizovat a zavést do praxe standardy kvality veřejných knihovnických a informačních služeb* (zpravodaj PhDr. V. Richter) byla naplněna v roce 2012 prostřednictvím novelizace Metodického pokynu Ministerstva kultury k vymezení standardu veřejných knihovnických a informačních služeb poskytovaných knihovnami zřizovanými a/nebo provozovanými obcemi a kraji na území ČR, vydaného pod názvem *Standard pro dobrou knihovnu*. V rámci priority se nadále řeší zpracování standardu prostorového vybavení knihoven.

Cílem priority 17 je *Zpracovat metodiku ekonomických výzkumů návratnosti investic v knihovnách* (zpravodaj RNDr. T. Řehák). Měření efektivitu poskytovaných služeb v knihovnách a hodnocení jejich přínosu probíhá na více úrovních. Metodická příručka pro měření hodnot služeb knihoven byla publikována pod názvem *Neocenitelné služby knihovny a jak je ocenit* coby výstup tříletého projektu. Souběžně již devátým rokem pokračuje projekt *Benchmarking knihoven*, díky němuž mohou knihovny vzájemně poměřovat svou výkonnost a kvalitu poskytovaných služeb.

Priorita 18 znamená *Podporovat šetření informačních potřeb obyvatel na národní a lokální úrovni a využívat je pro optimalizaci veřejných knihovnických a informačních služeb* (zpravodaj PhDr. V. Richter). Součástí plnění byl průzkum dospělé populace pod názvem *Četba a čtenáři ČR 2013*, na nějž posléze navázal průzkum dětských čtenářů *České děti jako čtenáři 2013*. Ve spolupráci Národní knihovny ČR, Kabinetu informačních studií a knihovnictví Masarykovy univerzity v Brně a společnosti Survio byl iniciován vznik standardizovaného dotazníku ke zjišťování spokojenosti čtenářů pro potřeby knihoven. Aktivity KISK FF MU daly vzniknout také informačnímu portálu <http://vyzkumy.knihovna.cz/>, jehož součástí byl mj. e-learningový kurz věnovaný problematice výzkumů v prostředí knihoven.

Priorita 19 se zabývá marketingem služeb knihoven a snaží se *Podporovat marketingové aktivity centrálních i lokálních služeb systému knihoven* (zpravodaj RNDr. T. Řehák). Záměrem tohoto cíle je zvýšit v široké veřejnosti podíl lidí, kteří mají širší povědomí o činnosti knihoven a aktivně využívají jejich služeb. Pracovní skupina se v první etapě své činnosti zaměřila na komunikační podporu samotného dokumentu *Koncepce rozvoje knihoven*, jehož povědomí bylo nutné v široké knihovnické veřejnosti posílit (pro tyto účely vznikl projekt *Quo vadis, knihovno?*). Těžiště

zájmu se následně posunulo ke spolupráci s připravovaným Centrálním portálem českých knihoven Knihovny.cz, který představuje jeden z nejdůležitějších cílů koncepce.

Koncepce nově, stručně, srozumitelně (projekt Quo vadis, knihovno?)

Pracovní tým pro realizaci Priority 19 se již ve svých začátcích v roce 2012 domníval, že kromě marketingových aktivit, které knihovnám pomohou upevnit jejich místo ve společnosti a v očích čtenářů i zřizovatelů, by mělo být součástí řešení priority také seznámení knihovnické veřejnosti s trendy, které je možné v dlouhodobějším rozvoji knihoven sledovat. Jedině tehdy, pokud bude co nejširší okruh odborné veřejnosti nejen vědět, ale zejména rozumět trendům v rozvoji veřejných knihovnických a informačních služeb, je možné začít efektivně naplňovat stanovené cíle. Knihovny jsou v dnešní době, i přes rozvoj komunikačních a informačních technologií, vnímány velkou většinou knihovníků i čtenářů jako místa jistoty a stability. Proti tomu **nové trendy v knihovnictví** znamenají změnu, a to mnohdy velmi citelnou. Ať už se jedná o proměnu funkce knihovny od půjčovny knih k místu, kde se hrají hry, koncertuje, maluje po stěnách, až po změnu vnímání systému knihoven. Dnešní trend směřuje k maximálnímu sdílení – fondů, informací, inspirací, čtenářských identit, jednotného vizuálu a komunikace. A je zapotřebí tyto trendy srozumitelně komunikovat a vysvětlit, aby o nich byli zejména knihovníci dostatečně informováni.

Tyto úvahy byly impulsem k tomu, aby se Priorita 19 věnovala po celý rok 2013 komunikací samotné koncepce a trendů v českém knihovnictví směrem k co nejširší odborné veřejnosti. Projekt získal příhodný název **Quo vadis, knihovno?** a uskutečnil se za podpory Ministerstva kultury ČR. Cílem bylo oslovit koncepcí nejenom co nejvíce knihovníků z různých typů knihoven, ale také studenty knihovnických oborů a v neposlední řadě i zřizovatele knihoven. Základem komunikační strategie se stalo motto „*Otevíráme novou kapitolu knihovnictví*“, které se šířilo různou formou – prostřednictvím tištěných materiálů, audiovizuálně, online na webu, ale i formou osobních setkání s našimi lektory.

Informační brožura **Trendy českého knihovnictví: cíle pro rok 2015 a jak jich dosáhnout** byla připravena jako zkrácená, beletrizovaná a čitelnější verze textu původní koncepce. Každému z šesti stěžejních témat byla věnována jedna stránka, doplněná o příklady dobré praxe z českých knihoven. Text doplnil stručný přehled dotačních programů Ministerstva kultury ČR, ze kterých mohou knihovny čerpat podporu při naplňování myšlenek koncepce, a přehled zajímavých koncepcí ze zahraničí. Podle heslem **Otevíráme novou kapitolu knihovnictví** vznikl barevný skládací leták a krátký videospot, přičemž obě vyjádření různými způsoby znázornily všech šest hlavních myšlenek Koncepce. Témata, aktivity a aktuální dění okolo Koncepce a Priority 19 průběžně mapoval a stále ještě mapuje informační web <http://koncepce.knihovna.cz/>. Grafická úprava všech tištěných materiálů vznikla v jednotném vizuálním stylu připravovaného Centrálního portálu českých knihoven Knihovny.cz.

Obrázek 1:
Titulní list brožury
Trendy českého knihovnictví

Obrázek 2:
Nová struktura informační části portálu
Knihovny.cz

Dynamickou část projektu tvořila stejnojmenná **série přednášek a workshopů**, během níž šest lektorů navštívilo celkem šestnáct knihoven, uspořádalo dvacet přednášek a oslovilo přes šest set účastníků ve všech krajích republiky. Kromě přednášek v krajských knihovnách bylo uspořádáno ještě několik dalších setkání s odbornými a specializovanými knihovnami. Mezi ústřední témata přednášek patřil připravovaný Centrální portál českých knihoven Knihovny.cz, výsledky průzkumu měření hodnoty služeb knihoven nebo poslední průzkum čtení a čtenářství v České republice. Přednášky se také věnovaly standardům veřejných knihovnických a informačních služeb, komunitní roli knihoven nebo pracovníkům knihoven. Souběžně s projektem *Quo vadis, knihovno?* byla řešena propagace Centrálního portálu českých knihoven Knihovny.cz, kdy ve spolupráci s grafickým studiem Imagery vznikl informační leták a ve spolupráci s produkční společností Punk Film animovaný videospot.

Informační rozcestník Knihovny.cz

Jedním z dílčích úkolů Priority 19 je zvýraznit orientaci knihoven na služby koncovým uživatelům, využít metod marketingu a aktivního public relations k trvalé prezentaci poskytovaných a připravovaných služeb knihoven. Vzhledem k přípravě Centrálního portálu českých knihoven Knihovny.cz (v koncepci Priorita 6 s cílem *Vytvořit jednotné rozhraní systému knihoven s cílem zprostředkování všech nabízených služeb z každé knihovny*) se pracovní skupina rozhodla navázat spolupráci s řešitelským týmem tohoto projektu a pracovat na přípravě informační části portálu Knihovny.cz. Vznikl projekt na rok 2014 s názvem *Informační část Centrálního portálu českých knihoven Knihovny.cz*.

Přestože se role knihoven v současnosti mění a knihovny už nejsou pouze půjčovnami knih, stále většina občanů netuší, co všechno jim mohou knihovny nabídnout. Neexistuje jedno společné místo, kde by se tyto informace mohli dozvědět. Informace o aktivitách a službách knihoven jsou v různé kvalitě a šíří roztržštěny na mnoho webových portálů. Lze říci, že současný stav je zejména pro nejširší veřejnost uživatelsky nepřívětivý a neatraktivní. Proto činnost pracovní

skupiny začala usilovat o možnost soustředit **informace o českých knihovnách, jejich službách a aktivitách pro širokou veřejnost** ve stručné a srozumitelné podobě na jednom místě. Tuto funkci dříve splňoval projekt *Knihovny.cz: portál o českých knihovnách* (dostupný z <http://archiv.knihovny.cz/>). Záměrem tohoto projektu, realizovaného v roce 2004, bylo informovat širokou veřejnost o knihovnách, jejich službách a možnostech, které knihovny nabízejí pro kteréhokoli obyvatele ČR. Pracovní skupina převzala tuto myšlenku s cílem původní obsah redesignovat, tedy nově rozčlenit, přetextovat a graficky upravit, a to vše zpřístupnit na doméně www.knihovny.cz.

Nová struktura obsahu se stala předmětem dotazníkového šetření, které proběhlo během března a dubna roku 2014. Jeho záměrem bylo zjistit názory knihovníků na obsah a strukturu připravované informační části portálu *Knihovny.cz*. Výsledky průzkumu, kterého se zúčastnilo celkem 477 respondentů, ukázaly, že většina z oslovených knihovníků souhlasí s představou pracovní skupiny Priority 19. Informační rozcestník o českých knihovnách a jejich službách by měl obsahovat:

- informace o síti českých knihoven;
- informace o službách a zdrojích českých knihoven;
- informace o akcích, které se konají v knihovnách po celé republice;
- přehledný adresář knihoven;
- referenční službu *Ptejte se knihovny*;
- informace o projektu *Centrální portál českých knihoven Knihovny.cz*.

Přípravu nové podoby informačního portálu zahájí vypracování funkční analýzy webových stránek www.knihovny.cz, jejímž výstupem bude optimální struktura nových webových stránek. Na výsledky analýzy poté navážou práce spjaté s textací webu a grafickou úpravou.

BIBLIOGRAFIE:

1. *Centrální portál českých knihoven Knihovny.cz* [videospot]. Režie Klára Marešová. Praha: Punk Film, s. r. o.; Ultrafun, o. s., 2013. Délka 1:20 min. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=THBjzVTDQWA>
2. ČESKO. MINISTERSTVO KULTURY. *Koncepce rozvoje knihoven ČR na léta 2011–2015 včetně internetizace knihoven: knihovny pro EVROPU 2020* [online]. Praha: Ministerstvo kultury České republiky, 2012 [cit. 2014-06-23]. Dostupné z: http://www.mkcr.cz/assets/literatura-a-knihovny/Koncepce_rozvoje_knihoven_2011-2015.pdf
3. HEJDUK, Marek, ed. *Trendy českého knihovnictví: cíle pro rok 2015 a jak jich dosáhnout*. 1. vyd. Praha: Městská knihovna v Praze, 2013. 12 s. Dostupné z: <http://koncepce.knihovna.cz/ke-stazeni/>
4. *Knihovny pod jednou střechou: Knihovny.cz* [leták]. Grafická úprava Anna Issa Šotolová. Praha: Imagery, 2013. 4 s. Dostupné z: <http://koncepce.knihovna.cz/ke-stazeni/>
5. *Otevíráme novou kapitolu knihovnictví* [leták]. Grafická úprava Anna Issa Šotolová. Praha: Imagery, 2013. 2 s. Dostupné z: <http://koncepce.knihovna.cz/ke-stazeni/>
6. *Otevíráme novou kapitolu knihovnictví* [videospot]. Režie Jiří Beránek. Praha: Punk Film, s.r.o., 2013. Délka 1:22 min. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=un1Fk2jvSHE>
7. RICHTER, Vít. *Koncepce rozvoje knihoven v České republice na léta 2004 až 2010*. *Národní knihovna: knihovnická revue* [online]. 2004, roč. 15, č. 3, s. 123–151. ISSN 1214-0678. Dostupné z: <http://knihovna.nkp.cz/nkkr0403/0403123.html>

Tematický blok

**KATALOGIZAČNÍ
PRAVIDLA RDA
V ŠIRŠÍCH
SOUVISLOSTECH**

3

GARANT:
Ing. Jiří Mika

VÝVOJ RDA A JEJICH PROSAZOVÁNÍ VE SVĚTĚ

DEVELOPMENT OF RDA AND ITS IMPLEMENTATION IN THE WORLD

Jarmila Příbylová

Národní knihovna ČR • jarmila.pribylova@nkp.cz

Abstrakt

Pravidla RDA (Resource Description and Access) byla po prvním vydání a otestování zavedena ve velkých knihovnách v USA i v dalších knihovnách v anglickojazyčné oblasti. Zejména země používající dosud pravidla AACR2R v současné době stojí před rozhodnutím, jak řešit budoucí situaci, kdy se AACR2R přestanou vyvíjet a zároveň se velké množství záznamů v databázích bude objevovat v podobě odpovídající RDA. Některé již mají jasný plán na převzetí pravidel a zároveň se aktivně podílejí na dalším vývoji RDA (německy mluvící země); některé se připravují na nová pravidla, ale definitivní rozhodnutí ještě nepadlo; další se jednoznačně rozhodly tato pravidla nepřevzít (Itálie). Od roku 2009 vyvíjí v této oblasti činnost i sdružení EURIG, které se snaží jednak o společný postup při zavádění RDA v rámci Evropy, jednak zpracovává vlastní návrhy na úpravy pravidel, protože práce na RDA stále probíhají – průběžně se zapracovávají změny některých pravidel i další úpravy textu.

Abstract

After first publication and testing of the new cataloguing code RDA (Resource Description and Access) it was implemented in many large libraries in the USA and other English-speaking countries. The development of AACR2R ceased, the number of records described according to RDA is growing and the countries using now rules AACR2R have to decide how to deal with the new situation. Some of the national and university libraries began to use RDA in their catalogues, some plan to implement RDA this or next year, others are preparing to implement RDA, but the definitive decision was not yet made; Italy decided not to implement the rules. European RDA Interest Group (EURIG) is active in this field since 2009. The group is trying to promote cooperation on implementing RDA in Europe. As the work on the RDA continues and revisions are still incorporated into the rules, EURIG prepares its own proposals for rule revisions.

Klíčová slova

anglo-americká katalogizační pravidla, katalogizační pravidla a standardy, RDA (katalogizační pravidla), mezinárodní spolupráce

Vývoj RDA

V posledních letech se v řadě velkých bibliografických databází stále více prosazují namísto dosavadních katalogizačních pravidel AACR2R nová pravidla RDA (Resource Description and Access).

Pravidla AACR2R (Anglo-American Cataloguing Rules – Anglo-americká katalogizační pravidla), používaná již od r. 1967 nejen v angloamerické oblasti, ale i v řadě dalších zemí včetně ČR, postupně zastarala – zejména z důvodu vzniku nových druhů dokumentů a rozvoji nových možností přístupu k informacím. Navazovala na předcházející katalogizační tradici a původně vycházela především z potřeb popisu tištěných dokumentů. Byla sice průběžně aktualizována podle nových potřeb, ale ani tyto aktualizace nestačily konzistentně pokrýt všechny potřebné změny. Stoupala potřeba místo dílčích úprav provést důkladnou revizi a přepracování pravidel.

NAVRHOVANÁ STRUKTURA ČÁSTI I PŮVODNĚ PLÁNOVANÝCH PRAVIDEL AACR3

Introduction
Section A. GENERAL RULES
A1 General Rules for Description
A2 Resources Issued in Successive Parts
A3 Integrating Resources
Section B. Supplementary Rules Applicable to Specific Types of Content
B1 Text
B2 Music
B3 Cartographic Resources
B4 Graphics
B5 Three-Dimensional Resources
B6 Sound
B7 Moving Images
Section C. Supplementary Rules Applicable to Specific Types of Media
C1 Print and Graphic Media
C2 Micrographic Media
C3 Tactile Media
C4 Three-Dimensional Media
C5 Audio Media
C6 Projected Graphic, Film, and Video Media
C7 Digital Media

V počátcích byl tedy pouze záměr přepracovat stávající pravidla pod pracovním názvem AACR3 a přizpůsobit je novým požadavkům, což měl za úkol Společný řídicí výbor pro revizi AACR (Joint Steering Committee for Revision of AACR – JSC).

Struktura nových pravidel se zpočátku příliš nelišila od AACR2R. Po prvních pokusech o úpravy se ovšem ukázalo, že je třeba začít přepracováním konceptuálního modelu pravidel. V roce 2005 došlo k zásadnímu rozhodnutí přeorganizovat text nových pravidel a jejich řazení přiblížit struktuře FRBR (Functional Requirements for Bibliographic Records) a FRAD (Functional Requirements for Authority Data).

STRUKTURA PRAVIDEL RDA

0: Introduction

Section 1: Recording Attributes of Manifestation & Item

Section 3: Recording Attributes of Person, Family, & Corporate Body

Section 4: Recording Attributes of Concept, Object, Event & Place

Section 5: Recording Primary Relationships Between Work, Expression, Manifestation, & Item

Section 6: Recording Relationships to Persons, Families, & Corporate Bodies

Section 7: Recording Relationships to Concepts, Objects, Events, & Places

Section 8: Recording Relationships between Works, Expressions, Manifestations, & Items

Section 9: Recording Relationships between Persons, Families, & Corporate Bodies

Section 10: Recording Relationships between Concepts, Objects, Events, & Places

ROZEPŠANÝ OBSAH SEKČÍ 1 A 2 V RDA (odpovídající původní části I AACR3)

Section 1: Recording Attributes of Manifestation & Item

1: General Guidelines on Recording Attributes of Manifestations and Items

2: Identifying Manifestations and Items

3: Describing Carriers

4: Providing Acquisition and Access Information

Section 2: Recording Attributes of Work & Expression

5: General Guidelines on Recording Attributes of Works and Expressions

6: Identifying Works and Expressions

7: Describing Content

Pravidla byla nově uspořádána do 10 sekcí – první čtyři sekce se zabývaly popisem atributů jednotlivých entit odpovídajících FRBR a FRAD, šest dalších sekcí se zaměřovalo na popis vztahů mezi entitami. Tato pravidla autoři nazvali Resource Description and Access (RDA). V roce 2007 byl i výbor samotný přejmenován na „Joint Steering Committee for Development of RDA“. V počátcích prací na RDA měl šest členů: American Library Association (ALA), Australian Committee on Cataloguing, British Library, Canadian Committee on Cataloguing, Chartered Institute of Library and Information Professionals (CILIP) a Library of Congress. Od roku 2012 je členem výboru také Deutsche Nationalbibliothek (DNB).

V roce 2010 byla nová pravidla publikována. Výsledek vyvolal řadu diskusí – někteří uvítali radikální změnu uspořádání pravidel, jejich přiblížení k modelu FRBR a osvobození od převažující orientace na tištěné dokumenty, jiným se pravidla zdála nevhodná pro praktické použití, text považovali za nesrozumitelný a výhrady byly i k některým konkrétním změnám v pravidlech oproti AACR2R. Bylo tedy rozhodnuto pravidla otestovat při praktické katalogizaci. Na testování se podílela řada knihoven nejen v USA, ale i v dalších zemích. „Jádrem“ skupiny testující pravidla byly tři americké národní knihovny: Library of Congress, National Agricultural Library a National Library of Medicine; kromě celkem 30 oficiálních účastníků testu bylo umožněno podílet se na testování i dalším institucím, které projevíly zájem. Testování probíhalo v „živých“ databázích za normálního provozu, takže již od roku 2010 jsme např. v databázi Library of Congress nebo OCLC mohli běžně vidět záznamy popsané podle RDA.

Počátkem roku 2011 proběhlo vyhodnocení testu. Většinou testujících institucí nová pravidla v zásadě vyhovovala, ale před jejich definitivním přijetím považovaly za vhodné provést ještě některé změny, zejména upravit text z hlediska srozumitelnosti. Library of Congress, National Agricultural Library a National Library of Medicine se rozhodly začít popisovat podle RDA po provedení hlavních úprav od dubna 2013, ale některé další knihovny se po ukončení testu v roce 2011 již nevrátily k AACR2R a pokračovaly v popisu podle RDA.

Pravidla RDA byla zveřejněna online v rámci stránek nazvaných RDA Toolkit. Součástí Toolkitu je i řada dalších informací včetně úplného textu pravidel AACR2R, katalogizační politiky některých velkých knihoven, mapování pravidel RDA vůči formátu MARC a odkazů na některé další užitečné zdroje informací. Přístup do textu pravidel RDA i AACR2R je placený, některé části Toolkitu jsou přístupné bezplatně. Vydavateli Toolkitu jsou American Library Association (ALA), Canadian Library Association a nakladatelství Facet Publishing. Pravidla RDA byla nově vydána i v tištěné podobě.

V současné době je text RDA přeložen do francouzštiny, španělštiny, němčiny a čínštiny.

Úpravy textu pravidel

Krátce po vyhodnocení testování začaly probíhat plánované změny v pravidlech a úpravy jejich textu. Podle potřeby se v nich pokračuje i nadále.

Pro úpravy a změny v textu RDA jsou zavedeny tři postupy:

První z nich jsou jednoduché opravy, obvykle u překlepů a dalších drobných chyb. Chyby se hlásí přímo tajemníkovi JSC a při nejbližší příležitosti jsou opravy zaneseny do textu.

Dalším možným postupem je tzv. „Fast Track“ – bez dlouhého projednávání se tímto způsobem zavádějí změny ve slovosledu, přidávání nebo odstraňování příkladů a podobné úpravy, které nemají dopad na konečné vyznění příslušného pravidla. Tyto změny už musejí být schváleny členy JSC. Zásadně do procesu „Fast Track“ nejsou zařazovány změny, které zahrnují přečíslování pravidel, přidávání nových pravidel nebo rušení starých a podstatné změny v existujících pravidlech (tedy takové, které mohou ovlivnit způsob zápisu určitého údaje při katalogizaci).

Podrobně se pak projednávají návrhy na skutečné změny ve znění některého pravidla, doplnění/vyškrtnutí některých bodů, přidání alternativních pravidel apod. Tyto návrhy, podávané písemně ve stanovené formalizované podobě, jsou publikovány na stránkách JSC a všichni členové JSC se k nim mají vyjádřit – buď vlastním komentářem, nebo alespoň stručným sdělením souhlasu/nesouhlasu s návrhem změny. Kromě členů JSC se na tomto procesu podílejí i další spolupracující instituce (EURIG, ISSN, IFLA – Pracovní skupina ISBD). Konečné rozhodnutí JSC o přijetí/nepřijetí změny je také publikováno v rámci pracovních dokumentů JSC a poté začleněno do textu RDA.

Rozdíl v terminologii je i při zanášení změn do RDA – ty, které jsou výsledkem oprav typu „Fast Track“, jsou nazývány „update“, zatímco úpravy po zanesení větších změn, které prošly procesem publikování a schvalování jednotlivými členy JSC, jsou označovány jako „release“.

Všechny návrhy i vyjádření k nim se publikují ve standardizované podobě s předepsaným číslováním.

Celý postup má bohužel tu nevýhodu, že množství alternativních pravidel vzrůstá: ve chvíli, kdy se schvalující instituce nemohou dohodnout, častým řešením je zavedení alternativního pravidla, umožňujícího katalogizátorovi zvolit jednu z variant. Stejně jako i v minulosti měla většina velkých knihoven, sdružení knihoven nebo národních katalogizačních agentur vlastní systém interpretací, i nyní si tedy budují vlastní katalogizační politiku, tj. systém výkladů, doplňků pravidel a zejména rozhodnutí o přijetí/nepřijetí alternativního pravidla.

RDA ve světě

RDA byla od počátku koncipována jako pravidla mezinárodní. Původními členy výboru JSC byly převážně anglickojazyčné instituce (za výjimku – alespoň částečně – bylo snad možno považovat pouze Kanadu). Později se členem JSC stala Deutsche Nationalbibliothek (DNB) a na vývoji RDA spolupracují i další mezinárodní instituce.

Od roku 2009, respektive 2011 působí v oblasti RDA sdružení EURIG, které se snaží o společný postup při zavádění RDA v rámci Evropy.

EURIG byl oficiálně založen v roce 2011, ale první jednání proběhla již na konferenci IFLA roku 2009. Sdružuje velké evropské knihovny se zájmem o RDA a jeho cílem je napomáhat v podpoře společných profesionálních zájmů uživatelů (i potenciálních uživatelů) pravidel RDA v Evropě.

Přestože není členem JSC, má možnost podávat i vlastní návrhy na úpravy RDA a vyjadřuje se k návrhům ostatních účastníků a navrhuje členy pracovních skupin působících při JSC.

Na činnosti v oblasti RDA se velice aktivně podílí Německo. Nejen prostřednictvím svého působení ve sdružení EURIG, ale i tím, že Deutsche Nationalbibliothek (DNB) se jako zástupce jediné země mimo anglickojazyčnou oblast stala členem JSC a má tedy možnost ovlivňovat přímo další vývoj pravidel. To nepochybně věci prospělo, protože DNB přináší jiný úhel pohledu. Právě z německého prostředí často přicházejí připomínky (jak oficiální v rámci JSC, tak v různých diskusních skupinách) v situacích, kdy text RDA vzhledem k převaze autorů z anglicky mluvících zemí s anglosaskou tradicí např. v oblasti práva nebo státní správy má tendenci opomíjet odlišnou praxi i odlišné možnosti či potřeby jazyka v jiných částech světa.

(Často se ostatně jedná o pravidla „zděděná“ po AACR2R. Příkladem může být z AACR2R původně beze změn přejaté pravidlo vynechávání úvodního členu

u unifikovaných názvů, což v angličtině není zdaleka takový problém jako v jiných jazycích. Pravidlo se změnilo právě na základě připomínek DNB.)

S velkou energií se Německo pustilo do zavádění RDA ve spolupráci s dalšími německy mluvícími zeměmi. Společně s Rakouskem a německy hovořící částí Švýcarska vypracovalo podrobný plán přechodu na katalogizaci podle RDA (má k němu dojít v roce 2015) i systém navrhování a schvalování interpretací. Buduje společně s Rakouskem a německy mluvící částí Švýcarska svoji vlastní katalogizační politiku, tj. sérii interpretací pravidel a rozhodnutí o volbě v případě alternativních pravidel.

Německo také v srpnu 2014 organizuje satelitní zasedání IFLA věnované problematice RDA.

Podle informací zveřejněných na RDA Toolkitu v současné době již popisují podle RDA národní i další velké knihovny (zejména univerzitní) v USA, Kanadě, Velké Británii a několika asijských zemích. V letošním nebo příštím roce hodlají přejít na RDA národní knihovny v Německu, Nizozemí, Finsku, Irsku a ve Skotsku.

Jednoznačné rozhodnutí nepřevzít RDA padlo v Itálii, kde byla v nedávné době dokončena nová italská katalogizační pravidla REICAT.

Všechny země používající dosud pravidla AACR2R stojí před rozhodnutím, jak řešit nastávající situaci. Dříve nebo později podpora starých pravidel pravděpodobně skončí. Po dokončení RDA se přestalo pracovat na změnách a úpravách v AACR2R, takže není perspektiva jejich vývoje, řešení nových problémů nebo zpracování jakékoli další problematiky. Prozatím fungují paralelně s RDA, ale úplné znění AACR2R v online podobě bylo již před časem přesunuto na stránky RDA Toolkitu. To znamená, že kdo chce v praxi používat AACR2R online, musí mít předplacený Toolkit, stejně jako kdyby používal RDA. Kromě toho se nástup RDA projevuje i v aktualizacích formátu MARC 21, které jsou vytvářeny speciálně k tomu, aby bylo možno řádně zapisovat všechny údaje požadované RDA, a v textu manuálu MARC 21 se začíná běžně objevovat terminologie RDA/FRBR.

V současné době vzrůstá počet nových záznamů popsaných převážně podle RDA ve všech velkých databázích, které u nás využíváme pro import záznamů zahraničních dokumentů, a neustále jich přibývá – včetně databáze OCLC, kde je u nových záznamů upřednostňován popis v souladu s RDA.

BIBLIOGRAFIE:

1. Resource Description and Access (RDA). *Deutsche Nationalbibliothek* [online]. Leipzig: Deutsche Nationalbibliothek, 29. 4. 2014 [cit. 2014-07-13]. Dostupné z: <http://www.dnb.de/rda>
2. *Joint Steering Committee for Development of RDA* [online]. JSC, 2009, 4. 5. 2014 [cit. 2014-07-13]. Dostupné z: <http://www.rda-jsc.org/index.html>
3. *RDA Toolkit: resource description & access* [online]. [Chicago]: American Library Association, ©2010- [cit. 2014-07-15]. Dostupné z: <http://www.rdatoolkit.org/>

RDA – NOVÁ KATALOGIZAČNÍ PRAVIDLA

RDA – THE NEW CATALOGING RULES

Jaroslava Svobodová

Národní knihovna ČR • jaroslava.svobodova@nkp.cz

Abstrakt

Pravidla RDA budou 1. 4. 2015 zavedena do české katalogizační praxe, stanou se závaznými pro Českou republiku. Nejvýznamnější změnou oproti AACR2R je celkový přístup k popisu zdrojů, a tím i změna struktury pravidel. Vedle výrazných změn v popisné katalogizaci se mění a rozšiřuje i použití autorizovaných selekčních údajů a také tvorba autorizovaných forem jmen. Přechod na RDA si v mnoha knihovnách vyžádá i přechod na formát MARC 21, protože dosud hojně používaný formát UNIMARC neumožňuje plně zápis údajů podle RDA.

Abstract

Rules RDA will be introduced in the Czech cataloging practices in 2015-04-01 and become mandatory for the Czech Republic. The most significant change from AACR2R is the overall approach to the description of resources, and thus change the structure of the rules. In addition to major changes in the descriptive cataloging amending and extending the use of authorized access points and the creation of authorized forms of names. Go to the RDA in many libraries also should go to the MARC 21 format, as yet widely used format UNIMARC does not fully provide data entry by the RDA.

Klíčová slova

katalogizace, katalogizační politika, katalogizační pravidla, RDA, standardy, výměnné formáty, zpracování dokumentů

Pravidla RDA – Resources Description and Access – jsou novou normou pro popis dokumentů, která nahrazuje i u nás dosud platná pravidla AACR2R, jejichž vývoj byl ukončen roku 2005. Pravidla RDA vycházejí z modelů FRBR a FRAD, proto je jejich struktura odlišná od AACR2R. Také terminologie se částečně liší (např. záhlaví x autorizovaný selekční údaj, unifikovaný název x preferovaný název). Některé změny vycházejí i z konsolidovaného vydání ISBD. Ovšem řada pravidel byla doslovně převzata z AACR2R, jen byla zařazena pod jiné kapitoly.

Pravidla RDA jsou primárně dostupná v angličtině v online verzi – RDA Toolkit (<http://www.rdatoolkit.org/>). Nejsou ovšem volně k dispozici, přístup je placený. Pro první informaci lze využít třicetidenní zkušební přístup zdarma. Existuje sice i tištěná podoba, ale ta je poměrně neaktuální, protože RDA se pravidelně několikrát ročně aktualizují a doplňují. Kromě toho RDA již při svém vzniku počítala s použitím online a obsahují velké množství hypertextových odkazů, kterými jsou

jednotlivá pravidla navzájem propojena, což značně ztěžuje práci s knižní podobou pravidel, protože uživatel je nucen často listovat a „přeskakovat“ mezi různými kapitolami.

Pravidla jsou rozdělena do několika sekcí (oddílů), které se zabývají popisem vlastností jednotlivých entit (dílo, vyjádření, provedení a jednotky) a popisem vztahů mezi entitami. Úvodní součástí každé sekce je soupis povinných údajů (core elements), tj. stanovené minimum použitelných a snadno zjistitelných informací, které se uvádějí v záznamu.

Oddíl 1 se zabývá popisem atributů provedení (fyzická prezentace vyjádření díla) a jednotek (jednotlivé exempláře provedení), tj. pravidly popisné katalogizace. Tyto údaje slouží k identifikaci a jednoznačnému rozlišení popisovaných dokumentů.

Oddíl 2 se zabývá popisem atributů díla (intelektuální či umělecký výtvar) a vyjádření (intelektuální či umělecká realizace díla). Údaje slouží k jednoznačné identifikaci konkrétního díla nebo jeho vyjádření.

Oddíl 3 se týká popisu atributů osob, rodin a korporací, které jsou spojené s bibliografickým zdrojem. Vlastně jde o pravidla pro tvorbu autoritních údajů.

Oddíl 4 bude věnován věcnému zpracování, zatím je k dispozici jen kapitola geografická jména.

Oddíly 5–10 se týkají způsobu zápisu vztahů mezi různými entitami a/nebo mezi zdroji, tj. volby selekčních údajů.

V příloze pak najdeme doplňující instrukce, např. pro psaní velkých písmen, zkratk a symbolů, pro zápis rolí apod. Najdeme tu i přehled interpunkce ISBD, která sice není výslovně v RDA jmenována, obvykle ani uváděna v příkladech, ale je „tak nějak automaticky“ pokládána za obecně používanou.

RDA obsahují velké množství alternativních pravidel, což znamená, že národní katalogizační agentura musí v zájmu jednotného zpracování určit, která se budou používat. Země, které přijaly či přijmou pravidla RDA, tak vytvářejí vlastní systém národních interpretací.

Na první pohled nejvýraznější změnou oproti AACR2R je zápis bibliografických údajů přesně tak, jak se vyskytují na zdroji, tj. žádné zkracování slov, výpustky, nahrazování slovních vyjádření číslicemi, opravy nepřesností a chyb tisku. Zdrojem popisu se stává celý dokument, takže dochází i k omezení hranatých závorek v údajích o názvu a odpovědnosti.

Zásadní odlišností je zcela jiný přístup k popisu druhu dokumentu. Dřívější možnost označení druhu dokumentu jediným výrazem (směšoval hledisko fyzické formy, obsahu, ale i způsobu zápisu: buď zvukový dokument, nebo elektronický dokument) byla nahrazena třemi hledisky, z nichž se k dokumentu přistupuje – typ obsahu, typ média a typ nosiče. Typ obsahu je údaj na úrovni vyjádření, typ média a nosiče je údaj na úrovni provedení.

Typ obsahu je kategorie odrážející základní formu komunikace, v níž je obsah vyjádřen, a lidský smysl, jehož prostřednictvím má být vnímán. Typ obsahu vyjádřený formou obrazu též odráží prostorové dimenze, v nichž má být obsah vnímán, a vnímání přítomnosti nebo absence pohybu. Např. text, taktilní text, zápis hudby, hraná hudba, trojrozměrný pohyblivý obraz.

Typ média je kategorie odrážející obecný typ zařízení, které je potřebné pro zprostředkování (zobrazení, přehrání, spuštění atd.) obsahu zdroje. Např. bez média, video, projektor, audio.

Typ nosiče je kategorie odrážející formát paměťového média a jeho nosiče v kombinaci s typem zařízení, které je potřebné pro zprostředkování (zobrazení, přehrání, spuštění atd.) obsahu zdroje. Např. flipchart, zvukový disk, počítačový disk, online zdroj.

Došlo i ke změně pojetí nakladatelských údajů – tyto údaje jsou v pravidlech RDA rozděleny do samostatných bloků, nově je oddělený zápis pro vytvoření díla, vydání, distribuci, výrobu a datum copyrightu.

Značně se rozšiřuje použití autorizovaných selekčních údajů (unifikovaných názvů). Na rozdíl od AACR2R by se podle RDA měly unifikované názvy uvádět téměř u všech provedení.

Dochází též k dílčím změnám při tvorbě autorizovaných forem jmen osob, korporací či názvů anonymních děl (např. profese jako doplněk u osob; místo konání akce, i když je součástí jména akce; části Bible bez vloženého názvu S.Z./N.Z.).

Kromě toho byly v RDA oproti pravidlům AACR2R provedeny další změny v případech, kdy dosavadní pokyny pro volbu/zápis údajů byly vyhodnoceny jako zastaralé nebo nevyhovující.

RDA a formáty

Přechod na RDA řeší v současné době jen MARC 21. Formát UNIMARC zápis podle RDA neumožňuje. Nová pole MARC 21 a údaje v nich zapsané podle RDA jsou natolik odlišné, že je nelze jednoznačně konvertovat do formátu UNIMARC. V souvislosti s přechodem na RDA proto doporučujeme knihovnám s formátem UNIMARC přechod na MARC 21. V používaných systémech není obvykle nutné měnit všechny moduly, ale pouze ty, jež souvisejí s katalogizací. Přechod je od letošního roku podporován na doporučení Ústřední knihovnické rady ČR z programu VISK.

Ve formátu MARC 21 kromě dílčích úprav mnoha polí a podpolí byla přidána i nová pole, která umožňují zápis nových údajů podle RDA – např. 264, 336, 337, 338:

- pole 264 umožňuje zapisovat údaje o nakladateli, distribuci, tisku atd. v dostatečně strukturované podobě, nahrazuje pole 260;
- pole 336, 337 a 338 nahrazují dosavadní podpole \$h v poli 245, tj. nahrazují obecné označení druhu dokumentu údaji o typu obsahu, typu média a typu nosiče.

Ilustrativní příklad

AACR2R

020 \$a 978-80-86573-30-4 (váz.) \$z 80-86573-30-4
040 \$a ABA001 \$b cze
1001 \$a Shakespeare, William, \$d 1564-1616 \$7 jn19981002129 \$4 aut
24010 \$a Hamlet. \$l Český & Anglický \$7 aun2007420096
24510 \$a Hamlet, princ dánský = \$b Hamlet, prince of Denmark / \$c William Shakespeare ; [přeložil Jiří Josek]
24631 \$a Hamlet, prince of Denmark
250 \$a 3., přeprac. vyd.
260 \$a Praha : \$b Romeo, \$c 2012
300 \$a 253 s. : \$b il. ; \$c 22 cm + \$e 1 CD-ROM
504 \$a Obsahuje bibliografické odkazy
546 \$a Souběžný anglický text
7001 \$a Josek, Jiří, \$d 1950- \$7 jo2001100420\$4 trl

RDA

020 \$a 978-80-86573-30-4 \$q(váz.) \$z 80-86573-30-4
040 \$a ABA001 \$b cze \$e rda + LDR/18 kód i
1001 \$a Shakespeare, William, \$d 1564-1616 \$7 jn19981002129 \$e autor
24510 \$a Hamlet, princ dánský = \$b Hamlet, prince of Denmark / \$c William Shakespeare ; přeložil Jiří Josek
24631 \$a Hamlet, prince of Denmark
250 \$a Třetí, přepracované vydání
2641 \$a Praha : \$b Romeo, s.r.o., \$c 2012
300 \$a 253 stran : \$b ilustrace ; \$c 22 cm + \$e 1 CD-ROM
336 \$a text \$2 rdaobsah
337 \$a bez média \$2 rdamedium \$3 kniha
337 \$a počítač \$2 rdamedium \$3 CD-ROM
338 \$a svazek \$2 rdanosič \$3 kniha
338 \$a počítačový disk \$2 rdanosič \$3 CD-ROM
504 \$a Obsahuje bibliografické odkazy
546 \$a Souběžný anglický text
7001 \$a Josek, Jiří, \$d 1950- \$7 jo2001100420 \$e překladatel
70012 \$a Shakespeare, William, \$d 1564-1616. \$t Hamlet. \$l Česky \$7 aun2006373422
70012 \$a Shakespeare, William, \$d 1564-1616. \$t Hamlet. \$l Anglicky \$7 aunXXXX

RDA v Česku

Vzhledem k mezinárodní spolupráci, přebírání záznamů a dalším aktivitám bylo již dlouho poměrně jasné, že i knihovny v České republice přejdou na nová katalogizační pravidla RDA. A tak na jednání Pracovní skupiny pro jmenné zpracování, která stanovuje a řídí katalogizační politiku v Česku, byl dne 21. 11. 2013 schválen harmonogram přechodu na RDA a stanoven termín na **duben 2015**.

Zároveň byl připraven a schválen Minimální záznam RDA/MARC 21 pro textové monografické zdroje (http://www.nkp.cz/o-knihovne/odborne-cinnosti/zpracovani-fondu/katalogizacni-politika/MinizaznamRDA_schv_opr.pdf), který je základem pro spolupráci se Souborným katalogem ČR.

Pro knihovny s větším fondem či odborné knihovny se doporučuje popisovat dokumenty v rozsahu Doporučené úrovně záznamu RDA/MARC 21 (http://www.nkp.cz/o-knihovne/odborne-cinnosti/zpracovani-fondu/katalogizacni-politika/Doporaznam_RDA_opr.pdf).

Vzhledem k tomu, že pravidla RDA nebudou v nejbližších letech dostupná v českém překladu, bude pro praktickou katalogizaci v zimě 2014 k dispozici elektronický materiál podobný současné příručce *Katalogizace ve formátu MARC 21*. Bude uspořádán podle polí formátu MARC 21 a budou v něm popsány základní pokyny pro zápis údajů podle pravidel RDA včetně českých interpretací a základní interpunkce.

Na počátku roku 2015 by se měla rozběhnout v krajích základní školení katalogizace podle RDA. Školit budou regionálně či oborově příslušní členové pracovní skupiny. Také by měly být přístupné i upravené e-learningové kurzy katalogizace.

Změny pravidel se samozřejmě projeví i v Souborném katalogu České republiky, a to jak v podobě přijímaných záznamů, tak v podobě stahovaných záznamů. Pro knihovny spolupracující se Souborným katalogem České republiky tak budou od jara 2015 platit následující instrukce:

- záznamy předávané do SK ČR do 31. 3. 2015 musí být zpracovány zásadně podle AACR2R;
- od 1. 4. 2015 musí být do SK ČR dodávané nové záznamy (katalogizované de visu) zpracovány podle RDA;
- záznamy z retrokonverze budou až do jejího skončení přijímány v AACR2R; tyto dávky musí být po dohodě zaslány zvlášť a výrazně označeny;
- vzhledem k tomu, že UNIMARC pro RDA nevyhovuje, bude jej SK ČR přijímat pouze po přechodné období, tj. 12 měsíců od zavedení RDA do české katalogizační praxe;
- záznamy, které budou po 1. 4. 2015 dodány do SK ČR v RDA, nebude SK ČR schopen vydávat ke sdílení v UNIMARCu v uspokojivé kvalitě.

Dne 25. 6. 2014 proběhlo další jednání pracovní skupiny, která schválila základní české interpretace: zachování principu hlavního záhlaví, používání a zapisování interpunkce ISBD, ale především stanovení interpretace pro uvádění autorů v bibliografickém záznamu.

Velmi zjednodušeně lze říct, že na rozdíl od AACR2R nebude již omezen počet přímých autorů uváděných v záznamu. Se zavedením RDA skončí „pravidlo tří“ a v bibliografickém záznamu budou zapisováni všichni autoři uvedení na hlavním prameni popisu (např. u tištěných zdrojů na titulní stránce). Také budou jako popisný i selekční údaj uváděni překladatelé hlavního/dominantního textu ve zdroji a ilustrátoři s významným podílem na obsahu zdroje, pokud budou uvedeni v předepsaných pramenech popisu.

Podrobnější informace a zápisy z jednání najdete na stránkách Národní knihovny, Katalogizační politika, záložka RDA:

<http://www.nkp.cz/o-knihovne/odborne-cinnosti/zpracovani-fondu/katalogizacni-politika/rda>.

Přestože se na první pohled může zdát, že jde o zásadní změnu v katalogizaci, ve skutečnosti nejsou rozdíly až tak velké. Mnoho pravidel zůstalo stejných či jen mírně upravených. Po některých změnách se již dlouho volalo, takže např. možnost zapisovat všechny přímé autory zcela jistě přivítají nejen knihovny, ale především autoři a uživatelé. Pro katalogizátory to sice znamená, že budou mít zase o trochu víc práce, ale pro uživatele knihoven by to mělo znamenat lepší vyhledávání a zpřístupnění zdrojů.

ZAVÁDĚNÍ PRAVIDEL RDA Z POHLEDU KRAJSKÉ KNIHOVNY

THE IMPLEMENTATION OF THE RDA RULES FROM THE PERSPECTIVE OF THE REGIONAL LIBRARY

Zuzana Hájková

Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích • hajkova@cbbvk.cz

Abstrakt

Zavedení nových pravidel RDA (Resource Description and Access) do české katalogizační praxe přinese úkoly i pro krajské knihovny. Vedle změn při katalogizaci vlastního knihovního fondu by krajské knihovny měly zajistit, aby nová pravidla byla přijata a užívána i v ostatních knihovnách daného regionu. Znamená to nejen seznámit katalogizátory knihoven s novými pravidly, ale zajistit metodickou pomoc při změně formátu UNIMARC na MARC 21. To vše je důležité nejen z hlediska kooperace a sdílené katalogizace v rámci regionu, ale hlavně v celostátním měřítku – pro potřeby Souborného katalogu ČR. Co tedy knihovny v roce 2015 čeká?

Abstract

Introduction of new RDA rules (Resource Description and Access) to the practice of the Czech catalogue system will create objectives even for regional libraries. Besides changes of catalogization of their own book collection, regional libraries should guarantee that new rules will be accepted and used in all other libraries in the region. That means not only making all cataloguers acquainted with new rules but also provide a methodical help while changing Unimarc to MARC 21 format. All these objectives are crucial for cooperation and sharing of catalogues not only within the region but also within the whole country – for needs of the Union Catalogue of the Czech Republic. So what are the new objectives for libraries in 2015?

Klíčová slova

AACR2R, krajské knihovny, katalogizace, MARC 21, RDA, UNIMARC

Nová pravidla RDA (Resource Description and Access) zamíří v roce 2015 do českých knihoven. Na posledním jednání Skupiny pro jmenné zpracování dokumentů při Národní knihovně ČR byl schválen časový harmonogram – rozhodující bude duben 2015, kdy započne přechod na katalogizaci dokumentů podle RDA. Na stejné datum je navázáno i přijímání záznamů do Souborného katalogu ČR – do března 2015 budou přijímány záznamy zpracované podle AACR2R, od dubna 2015 již podle RDA. Je nezbytné, aby knihovny začaly nová pravidla respektovat a hlavně užívat – nová pravidla totiž mohou ovlivnit vyhledávání i přijímání záznamů v souborných katalozích, může dojít ke zvýšenému počtu duplicit u stej-

ných titulů (změna záhlaví u děl více autorů atp.) Těchto pár skutečností ukazuje, že zavádění nových pravidel RDA se opravdu dotkne většiny českých knihoven.

Postupnému zavádění nových katalogizačních pravidel musí napomoci i krajské knihovny ve svých regionech. Jejich nejbližší úkoly se budou týkat dvou bodů:

1. přechod z formátu UNIMARC na formát MARC21;

2. zajistit informování a školení pravidel RDA v knihovnách svého regionu.

Ad 1.

Na první pohled se zdá, že nová pravidla RDA se nedotýkají přímo bibliografického formátu MARC. V současné době české knihovny vytvářejí a popř. sdílejí záznamy ve formátech UNIMARC i MARC 21. O jednoznačné podpoře formátu MARC 21 se Rada pro katalogizační politiku ČR rozhodla již v roce 2001, velké knihovny jej užívají od roku 2004, tedy více než deset let. Formát UNIMARC již od roku 2000 ztrácí status mezinárodního formátu a mezinárodní podporu, a to včetně podpory finanční ze strany IFLA. Koexistence obou formátů však nebude v následujícím období tak jednoduchá. Formát UNIMARC totiž neumožňuje zápis některých údajů potřebných pro popis podle RDA a zatím nic nenasvědčuje tomu, že by k úpravám formátu mělo dojít. Lze sice pro zápis povinných údajů v UNIMARCu nadefinovat národní pole, ale to není systémové řešení, naopak to přináší vyšší ztrátovost dat při sdílení záznamů i při zaslání záznamů do Souborného katalogu ČR. I grantový program VISK Ministerstva kultury ČR, v prvním i druhém kole VISK 3 pro rok 2014, podpořil projekty knihoven týkající se přechodu na formát MARC 21. Počet knihoven, které tuto nabídku využily, však nebyl dostatečný. Národní knihovna ČR doporučila garantovi VISK změnu podmínek podpory grantů: od roku 2016 podporovat pouze projekty, které zaručí používání pravidel RDA a formátu MARC 21, případně UNIMARC „doplňný“ tak, aby po konverzi splňoval požadavky Minimálního záznamu RDA/MARC 21. Knihovny, které tuto podmínku nesplní, nebudou moci čerpat podpory z těchto grantů.

Krajské knihovny by tedy měly v nejbližším období více působit na profesionální knihovny ve svém regionu, aby si v rámci svých knihovních systémů zajistily změnu bibliografického formátu na MARC 21. Měly by i zajistit základní metodickou pomoc knihovnám při katalogizaci v tomto formátu.

Ad 2.

Krajské knihovny, stejně jako další velké knihovny v ČR, patří mezi nejvýznamnější přispěvatele do Souborného katalogu ČR. Budou se tak řídit výše uvedeným harmonogramem přechodu na nová pravidla, která budou aplikovat na katalogizaci vlastního knihovního fondu, ať to jsou monografie, seriály, speciální druhy dokumentů (jako mapy, hudebniny, zvukové dokumenty atp.). Vedle toho, v rámci plnění regionálních funkcí, by měly předat informace o nových katalogizačních pravidlech do sítě knihoven ve svém regionu. Měly by tedy zajistit i cyklus školení týkající se nových pravidel RDA.

Takový cyklus školení by měl obsahovat:

- Úvodní seminář pro knihovny regionu, který bude zahrnovat **základní informace o přípravě RDA, rozdílech mezi AACR2R a RDA**, nových polích MARC 21, která jsou úzce spojena s aplikací RDA, příklady záznamů zpracovaných podle nových pravidel. K přípravě tohoto semináře může krajským knihovnám pomoci řada materiálů, které jsou nyní k dispozici na stránkách Národní knihovny ČR^[1]. Všechny tyto materiály byly představeny na jednáních Komise pro jmenné zpracování při NK ČR, jejímiž členy jsou i zástupci všech krajských knihoven. Příprava takového semináře zatím nevyžaduje podrobnou znalost pravidel RDA, seminář bude mít spíše funkci prvotního informování a možná i uklidnění katalogizátorů, že nová pravidla nepřinesou tolik podstatných změn, jako s sebou přinesla AACR2R.
- Součástí tohoto úvodního semináře, popř. předmětem samostatného školení, by měly být i informace o tvorbě, aplikaci i příkladech **užití unifikovaných názvů**, především typu autor/název. Jejich význam totiž v souvislosti s aplikací RDA podstatně vzroste.
- **Podrobná školení pravidel RDA** by měla v jednotlivých regionech proběhnout **v prvním čtvrtletí 2015**. Bude jim předcházet školení školitelů, které připraví Národní knihovna, která dá k dispozici i své materiály a prezentace.
- Řadou změn projde i soubor národních autorit ČR, především **autority jmenné**. I na tuto skutečnost by neměly knihovny při přípravě školení zapomenout.

Zavedení nových katalogizačních pravidel RDA do české katalogizace se nezadržitelně blíží. K tomu, aby byl tento proces úspěšný, přispěje nejen Národní knihovna ČR, jejíž role je nezastupitelná, nejen krajské knihovny, které pomohou rozšířit informace o RDA do svých regionů. Svůj velký podíl budou mít všechny knihovny, které nová pravidla začnou respektovat a hlavně užívat v běžné katalogizační praxi.

---

[1] NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR. RDA [online]. Praha: Národní knihovna, 2014 [cit. 2014-07-05]. Dostupné z: <http://www.nkp.cz/o-knihovne/odborne-cinnosti/zpracovani-fondu/katalogizacni-politika/rda>

RDA A BIBFRAME: BUDOUCÍ STANDARDY BIBLIOGRAFICKÉ KONTROLY?

RDA AND BIBFRAME: NEXT STANDARDS FOR BIBLIOGRAPHIC CONTROL?

Barbora Drobíková

Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií
a knihovnictví • barbora.drobikova@ff.cuni.cz

Abstrakt

Katalogizační pravidla RDA jsou koncipována jako tzv. *obsahová pravidla*. Neřeší strukturu záznamu, pořadí polí nebo interpunkci mezi bibliografickými údaji. RDA lze tedy využít pro zápis do různých formátů nejen tzv. marcovských. Příspěvek si klade za cíl zamyslet se nad trendy v oblasti bibliografické kontroly, zejména nad možným využitím pravidel RDA v nových formátech zobrazení a zpřístupnění bibliografických dat založených na jazyku XML.

Abstract

RDA cataloging code is designed as a content code. It does not address the record structure, field order, or punctuation between bibliographic data. RDA can be used with a variety of formats, not only with the MARC formats. The paper aims to reflect trends in bibliographic control, particularly the possible use of RDA code with new formats of display and access of bibliographic data based on XML.

Klíčová slova

anglo-americká katalogizační pravidla, BIBFRAME, bibliografická kontrola, katalogizační pravidla, konceptuální model, RDA, výměnný formát, XML

1. Úvod

Téma naší konferenční sekce jsou pravidla RDA – Resource Description and Access. Jsou to nová katalogizační pravidla navazující silně na anglo-americkou tradici. Anglo-americká katalogizační pravidla v druhém revidovaném vydání (AACR2R) přestala být aktualizována v roce 2003 (v českém jazyce v roce 2005). Od té doby začala být rozvíjena právě RDA, která jsou již druhým rokem v zahraničí využívána, do českého prostředí vstoupí pravděpodobně příští rok. V současnosti jsou u nás nadále platná anglo-americká katalogizační pravidla AACR2R.

Cílem našeho článku je zamyslet se nad trendy v oblasti standardů bibliografické kontroly. V příspěvku se budeme věnovat struktuře pravidel RDA, dále se budeme věnovat vztahu katalogizačních pravidel a výměnných formátů a v neposlední řadě vysvětlíme současný stav formátu BIBFRAME ve vztahu k pravidlům RDA. ^[1]

2. Katalogizační pravidla RDA

Katalogizační pravidla RDA jsou koncipována jako tzv. *obsahová pravidla*. Nezabývají se příliš reprezentací záznamu, formátem apod., jak jsme tomu byli zvyklí u ISBD a AACR2R. K reprezentaci syntaxe popisných dat využívají v příloze „D“ standardu ISBD. Myšlenkou autorů bylo zejména možné využití pravidel RDA v širším spektru formátů, nejen marcovských, ale i modernějších postavených na jazyku XML.

2.1 Konceptuální modely

RDA jsou katalogizačními pravidly vycházejícími z konceptuálních modelů FRBR (více viz FRBR, 2002; FRBR, 2007) a FRAD (více viz FRAD, 2009). Kdo chce porozumět pravidlům, musí znát tyto modely. Samotný název RDA: Resource Description & Access – *Popis a přístup ke zdroji* může být poměrně nejasný. Pojem **Resource** (zdroj) – je chápán jako dokument na úrovni *provedení* podle FRBR.

Účel a rozsah pravidel je formulován na základě definovaných funkčních požadavků ve FRBR a FRAD.

Bod 0.0 (RDA Toolkit) říká, že záznam vytvořený podle RDA je navržen tak, aby umožnil uživateli:

- **nalézt** – zdroj, který odpovídá zadanému dotazu;
- **určit** – potvrdit, že nalezený zdroj odpovídá zamýšlenému zdroji nebo rozlišit mezi dvěma a více zdroji s podobnými vlastnostmi;
- **vybrat** – zdroj, který odpovídá uživatelským potřebám;
- **získat** – přístup ke zdroji.

Záznam (instance) entity spojené se zdrojem (osoba, korporace, rodina atp.) vytvořený podle RDA je navržen tak, aby umožnil uživateli:

- **nalézt** – informace o určité entitě a zdrojích asociovaných s danou entitou;
- **určit** – potvrdit, že entita popisovaná odpovídá entitě zamýšlené nebo rozlišit mezi dvěma nebo více entitami s podobnými názvy (jmény);
- **objasnit** – vztah mezi dvěma nebo více entitami, nebo objasnit vztah mezi popisovanou entitou a jménem, pod nímž je entita známa;
- **porozumět** – proč určitá forma jména nebo názvu byla zvolena jako preferovaná forma.

V pravidlech se plně pracuje s terminologií konceptuálních modelů, zejména FRBR a FRAD. Používají se pojmy:

entita – klíčový objekt zájmu uživatelů bibliografických údajů;

atribut – vlastnost entity;

vztah – vztahy mezi entitami, případně též mezi atributy entit.

Entity definované ve FRBR a FRAD jsou v RDA uplatněny výběrově. Zejména entitu jméno, která je definována ve FRAD, RDA dále spíše aplikují jako atribut, což je pojetí modelu FRBR.

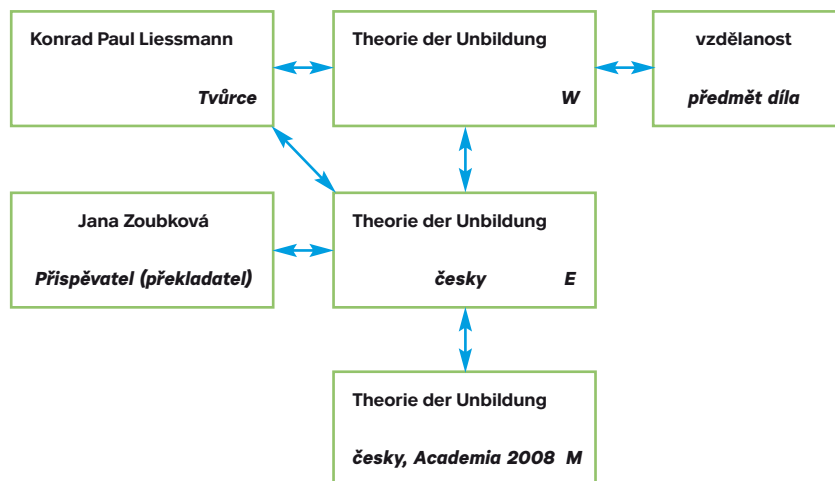
V pravidlech se setkáme s následujícími entitami (RDA Toolkit, bod 0.3):

- dílo – zřetelný intelektuální nebo umělecký výtvor (obsah);
- vyjádření – intelektuální nebo umělecká realizace díla ve formě alfa-numerické, hudební nebo choreografické notace, zvuku, obrazu, objektu, pohybu apod., nebo jiné kombinace těchto forem;
- provedení – fyzické ztělesnění vyjádření díla;
- jednotka – jednotlivý exemplář nebo výskyt provedení;
- osoba – jednotlivec nebo identita vytvořená jednotlivcem (nebo i skupinou);
- rodina – dvě nebo více osob příbuzných narozením, sňatkem, adopcí, registrovaným partnerstvím nebo podobným právním statutem nebo osoby, které sebe prezentují jako rodinu;
- korporace – organizace nebo skupina osob nebo organizací, která je identifikována konkrétním jménem a která jedná nebo chce jednat jako jednotka;
- místo – lokace identifikována jménem.

Pokud se naučíme chápat modely FRBR a FRAD, nebude obtížné osvojit si pravidla RDA, protože jiných změn oproti standardu AACR2R je vlastně poměrně málo. Základem pravidel je logika modelů. Jedině plné využití modelů, zejména vztahů mezi entitami, bude pro reflexi bibliografického univerza v knihovních katalozích přínosné. Bez pokročilého využití modelů a jejich entit, atributů a vztahů by nemělo nasazení nových pravidel smysl.

2.2 Jak by mohly vypadat záznamy podle RDA

podle <http://www.rda-jsc.org/docs/5editor2rev.pdf> (Delsey, 2009)

Obrázek 1: Implementace RDA

W – dílo (work)

E – vyjádření (expression)

M – provedení (manifestation)

Možný scénář implementace logiky RDA by mohl vypadat tak, jak je zobrazeno na obrázku 1. Je to vlastně aplikace modelu FRBR. Každá instance entity má svůj záznam. Nerozlišuje se bibliografický či autoritní záznam tak, jak to známe dnes. Tento způsob zaznamenání informací o jednotlivých instancích entit dnes v běžném marcovském formátu možný není. V současnosti máme vždy bibliografický záznam, který čerpá informace (zejména preferované formy jmen či názvů) z autoritních záznamů. V marcovském záznamu bychom mohli částečně tuto ideu zachytit, pokud bychom důsledně vytvářeli pro všechna díla a jejich tvůrce záhlaví typu jméno-název, která by měla oporu v autoritním záznamu. Taková záhlaví, pokud bychom chtěli být důslední, bychom ale museli tvořit i pro vztah překladu. V případě popisných jednotek obsahujících více děl od různých autorů se totiž přímý vztah toho kterého přispěvatele v současném plochem marcovském záznamu ztrácí. Stejně tak využití kombinace pole 100 a 240 v bibliografickém formátu MARC 21 není příliš užitečné. Proto se pro RDA doporučuje co nejširší využití pole typu jméno-název (např. Schiff, 2011).

ZÁZNAM VE FORMÁTU MARC 21 PODLE RDA

100	1#	\$a	Liessmann, Konrad Paul, \$d 1953- \$7 jn20010309665 \$4 aut
240	10	\$a	Theorie der Unbildung. \$l Česky
245	10	\$a	Theorie nevzdělanosti : \$b omyly společnosti vědění / \$c Konrad Paul Liessmann ; z německého originálu ... přeložila Jana Zoubková
250	##	\$a	Vydání první
260	##	\$a	Praha : \$b Academia, \$c 2008
300	##	\$a	125 stran ; \$c 19 cm
336	##	\$a	text \$2 rdaobsah
337	##	\$a	bez zprostředkování \$2 rdazprostředkování
338	##	\$a	svazek \$2 rdanosič
490	1#	\$a	XXI. století ; \$v sv. 4
700	1#	\$i	Překlad: \$a Liessman, Konrad Paul, \$d 1953-. \$t Theorie der Unbildung
700	1#	\$a	Zoubková, Jana \$4 trl
830	#0	\$a	XXI. století

Poznámky k záznamu:

- RDA uvádí role u jednotlivých tvůrců a přispěvatelů v celých termínech a ne kódech. Toto nepovažujeme za podstatné a bude to pravděpodobně ponecháno v současné praxi.
- RDA nezkracuje – strany, vydání a další údaje. Údaj „sv.“ v poli 490 je zkrácen, protože je ve zkrácené podobě uveden též v publikaci.
- Údaje v podpoli \$2 v polích 336–338 jsou vlastním překladem autorky, v originále je uvedeno: rdacontent, rdamedia, rdacarrier. V těchto polích je též možno jednotlivé typy obsahu, nosiče či zprostředkování uvádět v oficiálních kódech v podpoli \$b.
- Tento typ publikace je poměrně snadno zpracovatelný ve formátu MARC 21 s dodržáním všech potřebných vztahů podle RDA, protože publikace obsahuje pouze jedno dílo od jednoho autora. Kdyby to byl svazek více děl od různých autorů, nelze vyjádřit vztah překladatele díla.

3. Výměnný formát

V České republice je podporovaným výměnným formátem bibliografických i autoritních dat formát MARC 21, který byl přijat jako standard v roce 2004. Formát bibliografických dat je silně závislý na anglo-amerických katalogizačních pravidlech. Musí využívat interpunkci, granularita podpolí je malá. Pořadí podpolí se musí řídit standardy AACR i ISBD. V tomto případě je vidět, že pravidla silně ovlivnila podobu výměnného formátu. Je zřejmé, že v současných počítačových systémech je tento způsob zápisu dat značně zastaralý. Naopak možnosti formátu usnadnily vznik a tvorbu autoritních záznamů, které vlastně AACR vůbec neznají. Knihovnická veřejnost (nejen ta česká) navíc tolik lpěla na přesném zápisu dat do jednotlivých podpolí a polí, že se většinou formát určený původně pro výměnu dat stal i formátem pro zápis dat v interním režimu v jednotlivých systémech. Formát MARC 21 je nekompatibilní s jinými formáty používanými např. v nakladatelské sféře, je zastaralý a dnes jsou obecně podporovány spíše formáty postavené na jazyku XML.

Producentem výměnného formátu MARC 21 je Knihovna Kongresu USA (Library of Congress). Její Pracovní skupina k budoucnosti bibliografické kontroly vydala v roce 2008 souhrnnou zprávu z oblasti bibliografické kontroly s názvem *O záznamu* (On the Record), ve které upozornila na zastaralost formátu MARC 21. Skupina navázala v roce 2011 zprávou *Bibliografický rámec pro digitální věk*. „Konstatovala, že formát MARC se ve své čtyřicetileté historii rozvíjel poměrně rychle a bylo možné jej přizpůsobovat mnoha novým technologiím. Přesto je potřeba vytvořit nový nástroj pro výměnu záznamů, který bude funkční v novém datovém prostředí.“ Zpráva zahájila diskuse o přechodu k novému bibliografickému prostředí nebo jinak řečeno k novému **bibliografickému rámci** (více viz Drobíková, 2013 podle Library of Congress, 2011).

3.1 BIBFRAME jakožto nový výměnný formát

Nový bibliografický rámec nazvaný BIBFRAME vychází z principu propojených dat – linked data. Formát propojených dat pro bibliografická data dále rozvíjí např. OCLC v projektu SchemaBibEx (např. Fons, Penka, Wallis, 2012; Godby, 2013). Využívá pro něj ontologii Schema.org vytvořenou firmami Google, Bing, Yahoo a Yandex.

Podle Mynarze a Zemánka (2010) představují propojená data publikační model pro zveřejňování strukturovaných dat na webu. Podle tvůrců by se měl BIBFRAME stát v podstatě novým výměnným formátem. Celý projekt se nadále rozvíjí a stále probíhají diskuse nad nejrůznějšími aspekty implementace tohoto prostředí. Až bude celý bibliografický rámec více dopracován, bude nutné dát čas producentům knihovnických systémů, aby se mu mohly přizpůsobit. Teprve pak je možné očekávat nasazení prostředí do praxe (LC, 2012- FAQ). Sally Hart McCallum (LC, 2014) v rámci *LC BIBFRAME Update Forum* uvedla, že se bude pravděpodobně prostředí BIBFRAME pro sdílení a výměnu bibliografických dat spolu se současným marcovským prostředím používat vedle sebe velmi dlouhou dobu.

Ontologie BIBFRAME (v RDF) vychází ze základního modelu, který se skládá z následujících tříd (entit) (převzato z LC, 2012-):

- tvůrčí dílo,
- instance,
- autorita,
- anotace.

Tvůrčí dílo – zdroj odrážející konceptuální základ katalogizovaného zdroje. Z hlediska modelu FRBR má nejbliže k entitám *dílo a vyjádření*.

Instance – individuální, hmotné provedení díla. Z hlediska modelu FRBR má nejbliže k entitám *provedení a jednotka*.

Autorita – je zdroj reflektující klíčové autoritní koncepty. Definicí se blíží k entitám druhé a třetí skupiny podle FRBR. Jako podtřídy třídy Autorita jsou jmenovány: Agent, Místo, Časový koncept, Téma. Podtřídou podtřídy Agent jsou pak definovány: Rodina, Jurisdikce, Akce, Organizace, Osoba.

Anotace – zdroj prohlubující naši znalost o jiném zdroji. Třída je využívána k vyjádření např. názoru o zdroji – recenze, k připojení specifických údajů jednotky – např. signatury; umožňuje uvedení dalších údajů o jednotce (provedení) – např. výtvarná úprava obálky, obsah díla, resumé.

Tyto třídy (zdroje) se dále dělí na podtřídy a vše je propojeno bohatou sítí vztahů (vlastností). Tvůrci BIBFRAME se snažili obsah katalogizačního záznamu převést do této struktury, aby bylo možné jednotlivé záznamy zdrojů (tříd i podtříd) sdílet ve webovém prostředí. Záměrem této snahy je též sdílet knihovní data i s jinými systémy, pro něž mohou být tato data užitečná (nejen nakladatelská sféra, další pamětové instituce, odborné databáze, webové encyklopedie). Může se proto zdát, že je model poměrně volný.

BIBFRAME má tedy své metadatové schéma ve formátu XML, které se nadále rozvíjí. Má svůj jmenný prostor s prefixem „bf:“. Na stránkách iniciativy je možné si prohlížet záznamy Knihovny Kongresu v tomto schématu. Schéma (jak z principu propojených dat vyplývá) je určeno k reprezentaci bibliografických dat ve webovém prostředí, pro jejich výměnu. Pro zápis dat do systému budou producenti vyvíjet vlastní interní formáty.

V rámci projektu je možné cvičně zadat do BIBFRAME Editoru (v rámci LC, 2012-: <http://bibframe.org/tools/>) údaje a vyexportovat si záznam díla, instance a jednotkových informací ve schématu BIBFRAME. Nástroj je pravidelně upravován vždy podle aktuálního stavu prací na celém bibliografickém rámci.

Pokusně jsme zadali údaje našeho příkladu a takto může záznam vypadat:

```
ID: http://example.org/c33fe4cb-575a-848a-32c7-200747240feb
Type(s)
    http://bibframe.org/vocab/Work
bf:authorizedAccessPoint
    Liessman, Konrad Paul, 1953-
bf:title
    Theorie der Unbildung
relators:trl
```

<http://example.org/04a06f68-2286-1ed5-e0e8-1cbe0bc00bcd>
 bf:subject
<http://example.org/09ff0ca9-c3bd-8f57-0fe0-1313b5b818cb>
 bf:translationOf
<http://example.org/0c960d8d-d412-cde1-5afd-56c564b745a5>

ID: <http://example.org/069646c0-45ff-f4bc-a960-880db8a127c5>
 Type(s)
<http://bibframe.org/vocab/Instance>
 bf:instanceOf
<http://example.org/c33fe4cb-575a-848a-32c7-200747240feb>
 bf:authorizedAccessPoint
 Liessman, Konrad Paul, 1953-
 bf:title
 Teorie nevzdělanosti

ID: <http://example.org/47735f78-ab49-813f-dd35-674883c6eb27>
 Type(s)
<http://bibframe.org/vocab/HeldItem>
 bf:holdingFor
<http://example.org/069646c0-45ff-f4bc-a960-880db8a127c5>
 bf:heldBy
<http://example.org/c425fa9f-35c7-5d5d-fd5c-706dd5477a0e>

ID: <http://example.org/04a06f68-2286-1ed5-e0e8-1cbe0bc00bcd>
 Type(s)
<http://bibframe.org/vocab/Person>
 bf:authorizedAccessPoint
 Zoubková, Jana

ID: <http://example.org/09ff0ca9-c3bd-8f57-0fe0-1313b5b818cb>
 Type(s)
<http://bibframe.org/vocab/Topic>

ID: <http://example.org/0c960d8d-d412-cde1-5afd-56c564b745a5>
 Type(s)
<http://bibframe.org/vocab/Work>
 bf:workTitle
<http://example.org/f45f34b0-e010-56b7-61f3-ed17aa6a1aab>

ID: <http://example.org/f45f34b0-e010-56b7-61f3-ed17aa6a1aab>
 Type(s)
<http://bibframe.org/vocab/Title>

ID: <http://example.org/c425fa9f-35c7-5d5d-fd5c-706dd5477a0e>
 Type(s)
<http://bibframe.org/vocab/Person>

Poznámka k záznamu:

- princip formátů propojených dat je postaven na jednoznačné identifikaci věcí či zdrojů pomocí URI. Záznam je čitelný především pro strojové zpracování na rozdíl od běžných bibliografických záznamů. Každý zdroj (entita) či vlastnost je jednoznačně identifikována pomocí URI v ontologii BIBFRAME.

3.2 BIBFRAME a RDA

Pokud by byl BIBFRAME novým výměnným formátem, musíme se zamyslet nad tím, jaký vztah má k pravidlům RDA a jak může budoucí katalogizační pravidla ovlivnit.

Jak už bylo výše řečeno, RDA jsou obsahová pravidla a při jejich tvorbě se počítalo s tím, že katalogizační komunita časem na nový výměnný formát přestoupí. Na obrázku 1 jsme uvedli jednu z možných implementací RDA. Na obrázku 2 jsme vyjádřili naši ukázkou v modelu BIBFRAME. Oba obrázky představují svým způsobem ideální strukturu. Srovnáním těchto modelů lze demonstrovat, zda by bylo možné pravidla RDA v plné míře (tedy i s logikou modelů FRBR a FRAD a vizí síťového propojení záznamů instancí entit) do schématu BIBFRAME zapsat.

Ze vzájemného srovnání vyplývají následující rozdíly:

BIBFRAME pracuje s modelem – dílo, instance, autorita, anotace. V anglicky psané literatuře se setkáme se zkratkou *WIAA*. Dílo v definici BIBFRAME se blíží definici *dílo* a *vyjádření*. I když není přímo definována třída *vyjádření*, vidíme definovány vztahy dílo–vyjádření v ontologii BIBFRAME. Vyjádření je tedy popsáno vlastností díla.

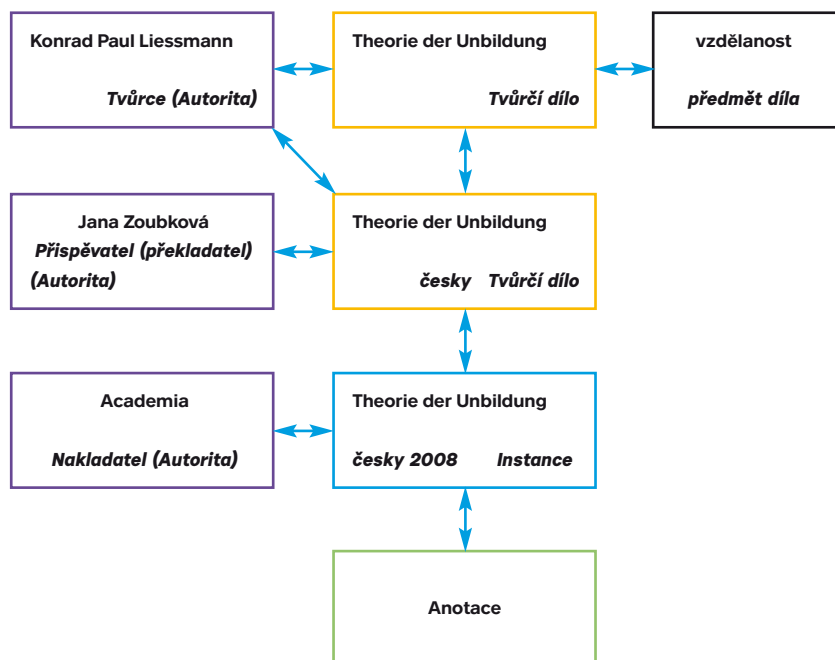
```
<bf:Work rdf:about="http://BIBFRAME.rda.examples.org/work1">
  <bf:workTitle>
    <bf:title>
      <bf:titleValue>Theorie der Unbildung</bf:titleValue>
      <bf:titleAttribute>česky</bf:titleAttribute>
    </bf:title>
  </bf:workTitle>
  <bf:creator>
    <bf:Authority>
      <bf:authorizedAccessPoint>Liessmann, Konrad Paul, 1953-
    </bf:authorizedAccessPoint>
    </bf:Authority>
  </bf:creator>
  <bf:hasInstance rdf:resource="http://BIBFRAME.rda.examples.org/instance1"/>
  <bf:hasExpression rdf:resource="http://BIBFRAME.rda.examples.org/work2"/>
  <bf:hasExpression rdf:resource="http://BIBFRAME.rda.examples.org/work3"/>
</bf:Work>
```

Příklad záznamu Díla podle BIBFRAME Relationships Draft Specification (25 April 2014) – <http://www.loc.gov/BIBFRAME/docs/BIBFRAME-relationships.html> (v rámci LC, 2012–)

Entity dílo a vyjádření, tak jak to vyžadují RDA, lze tedy ve schématu BIBFRAME zapsat. Stejně tak *provedení* je v modelu BIBFRAME zastoupeno třídou *instance*. Třída *autorita* podle BIBFRAME zahrnuje mj. *osoby* i *korporace*. Z tohoto pohledu lze říct, že je BIBFRAME pro RDA schématem dostatečně otevřeným.

Z obrázku 2 je však zřejmé, že BIBFRAME na rozdíl od pravidel RDA pracuje s nakladatelem jako s autoritou. Je to jistě správný směr zvláště v momentě, když by knihovnická komunita sdílela svoje záznamy např. s nakladatelskou sférou. V tomto ohledu by pravděpodobně došlo k aktualizaci pravidel RDA.

Další entita podle BIBFRAME – *anotace* – nemá zcela v pravidlech RDA oporu. Vychází z potřeby sdílet další informace s bibliografickými údaji – recenze, resumé, obálky knih, obsah děl apod. Tuto praxi z části využíváme již dnes, a proto je do BIBFRAME již zahrnuta jako nedílná součást bibliografických informací.

Obrázek 2: Model BIBFRAME

4. Shrnutí

Oblast bibliografické kontroly čekají v dalších letech významné proměny. Nejjednodušší je jistě nasazení zcela nového typu výměnných formátů, jimž se budou muset knihovnické systémy přizpůsobit. Neméně podstatnou je také proměna přístupu k bibliografickým záznamům. Katalogizátoři budou spravovat záznamy zdrojů (entit, tříd) a budou sledovat vztahy mezi těmito zdroji. Bibliografický záznam jakéhokoliv dokumentu bude vyjádřen jako síť záznamů zdrojů (entit, tříd) a specifických vztahů či vlastností. Stejně jako doposud předpokládáme, že výměnný formát a katalogizační pravidla se budou vzájemně ovlivňovat. Bude tomu i v případě, pokud bude nasazen BIBFRAME jako výměnný formát s využitím katalogizačních pravidel RDA. Ze základních modelů je zřejmé, že oblast nakladatelských údajů bude muset být v katalogizační praxi ošetřena autoritními záznamy. BIBFRAME navíc umožní výměnu dat typu resumé, recenze a dalších, které se mohou stát díky tomuto formátu standardní součástí záznamů.

BIBLIOGRAFIE:

1. DELSEY, Tom, 2009. RDA Database Implementation Scenarios [online emailová zpráva in *.pdf]. To Joint Steering Committee for Development of RDA. 2009-07-01 [cit. 2014-07-06]. Dostupné z: <http://www.rda-jsc.org/docs/5editor2rev.pdf>
2. DROBÍKOVÁ, Barbora, 2013. Standardy pro knihovni katalogy v sémantickém webu. *Knihovna* [online]. 2013, roč. 24, č. 2, s. 72–83 [cit. 2014-07-06]. ISSN 1801-3252. Dostupné z: <http://knihovna.nkp.cz/knihovna132/13272.htm>
3. FONS, Ted, Jeff PENKA and Richard WALLIS, 2012. OCLC's Linked Data Initiative. *Information Standards Quarterly* [online]. Spring/Summer 2012, vol. 24, issue 2/3 [cit. 2014-07-13]. Dostupné z: <http://www.niso.org/publications/isa/2012/v24no2-3/>
4. GODBY, Jean Carol, 2013. *The Relationship between BIBFRAME and the Schema.org "Bib Extensions" Model : a Working Paper* [online]. Dublin, Ohio: OCLC Research, c2013 [cit. 2014-07-13]. Dostupné z: <http://www.oclc.org/content/dam/research/publications/library/2013/2013-05.pdf>
5. LIBRARY of Congress. LC, 2011. *A bibliographic framework for digital age* [online]. Library of Congress, 2011-10-21 [cit. 2014-07-07]. Dostupné z: <http://www.loc.gov/BIBFRAME/news/framework-103111.html>
6. LC, 2014. *Bibliographic Framework Initiative (BIBFRAME) Update – January 26, 2014* [online video]. Library of Congress, 2014-01-26 [cit. 2014-07-13]. Dostupné z: <http://www.loc.gov/BIBFRAME/media/updateforum-jan26-2014.html>
7. Bibliographic Framework Initiative. LC, 2012-. *BIBFRAME Overview* [online]. Library of Congress, [2012-; cit. 2014-07-06]. Dostupné z: <http://www.loc.gov/BIBFRAME/>
8. Working Group on the Future of Bibliographic Control. LC, 2008. *On the Record* [online]. Library of Congress, 2008-01-09 [cit. 2014-07-07]. Dostupné z: <http://www.loc.gov/bibliographic-future/news/lcwg-ontherecord-jan08-final.pdf>
9. Mezinárodní federace knihovnických asociací a institucí. IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records. FRBR rev., 2007. *Functional Requirements for Bibliographic Records* [online]. IFLA Cataloging Section, FRBR Review Group. Clean version. IFLA, 9 November 2007 [cit. 2013-09-01]. Chapter 3: Entities. Changes approved to the FRBR text. Dostupné z: <http://www.ifla.org/files/cataloguing/frbr/amend-1998-1-clean.pdf>
10. IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records. FRBR, 2002. *Funkční požadavky na bibliografické záznamy*. Přeložila Ludmila Celbová. Praha: Národní knihovna České republiky, 2002. iii, 117 s. ISBN 80-7050-400-5.
11. IFLA Working Group on Functional Requirements and Numbering of Authority Records. FRAD, 2009. *Functional Requirements for Authority Data*. Edited by Glenn E. Patton. München: K. G. Saur, 2009. 101 s. ISBN 978-3-598-24282-3.
12. MYNARZ, Jindřich a Jan ZEMÁNEK. Úvod k linked data. *Knihovna plus* [online]. 2010, č. 1 [cit. 2014-07-06]. ISSN 1801-5948. Dostupné z: <http://knihovna.nkp.cz/knihovnaplus101/myna.htm>
13. *RDA Toolkit* [online katalogizační pravidla]. American Library Association, Canadian Library Association, and CILIP: Chartered Institute of Library and Information Professionals, c2010 [cit. 2014-07-06]. Dostupné z: <http://www.rdatoolkit.org>. Dostupné po zaregistrování za předplatné.
14. SCHIFF, Adam L., 2011. *Changes from AACR2 to RDA. Part 2: Access Points: an ALCTS webinar*, February 9, 2011 [online pdf file]. ALCTS, 2011 [cit. 2014-07-13]. Dostupné z: <http://faculty.washington.edu/aschiff/ALCTSWebinarPart2-WithNotes.pdf>

[1] V rámci projektu Modernizace bakalářského programu Informační studia a knihovnictví na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, podpořeného v programu OPPA ESF (reg. č. CZ.2.17/3.1.00/36231) jsou aktualizovány osnovy bakalářského stupně studia. Problematika RDA a BIBFRAME je řešena v rámci inovovaného předmětu Identifikační popis.

Tematický blok

SLUŽBY KNIHOVEN PRO PRODUKTIVNÍ GENERACI

4

GARANTI:
Mgr. Jana Nejezchlebová
PhDr. Šárka Kašpárková

JAKÁ JE SOUČASNÁ PRODUKTIVNÍ POPULACE?

WHAT IS THE CURRENT WORKING POPULATION?

Jaroslava Dosedlová

Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Psychologický ústav

• dosedlova@mail.muni.cz

Abstrakt

Autorka se ve svém příspěvku zamýšlí nad vybranými psychologickými atributy vývojového období mladé, střední a zralé dospělosti. Obecnou charakteristiku doplňuje úvahami o tzv. generacích Baby Boomers, X, Y a Z. V závěru se věnuje zamyšlení nad informačním chováním mladé internetové generace a starší populace. Uvádí výsledky reprezentativního výzkumu tří českých generací čtenářstva, který proběhl v letech 2007 a 2010.

Abstract

In her paper the author examines selected psychological attributes of the developmental period of young, medium and mature adulthood. General characteristics are completed by complementary reflections on the so-called Baby Boomer, X, Y and Z generations. In the end, the information behavior of the young internet generation and the older population is discussed. The discussion is based on results of two representative surveys (2007, 2010) of three generations of Czech readership.

Klíčová slova

dospělost, produktivní generace, vývoj

Psychický vývoj je zákonitý proces, který má podobu posloupnosti na sebe navazujících vývojových fází. Současná vývojová psychologie rozlišuje:

- Prenatální období vývoje;
- Novorozenecké období (narození – 1 měsíc);
- Kojenecký věk (2.–12. měsíc, 1. rok života);
- Batolecí věk (2.–3. rok);
- Předškolní období (4.–6. rok);
- Mladší školní věk (7.–11. rok);
- Pubescenci (11–15 let);
- Adolescenci (15–21 let);
- Mladou dospělost (21–35 let);
- Střední dospělost (35–45 let);
- Zralou dospělost (45–60 let);
- Rané stáří (60–75 let);
- Právě stáří (po 75. roce).

Máme-li se zaměřit na produktivní generaci, budeme věnovat pozornost období dospělosti, tedy období od 21 do 60 let.

1. Mladá dospělost (20 nebo 21–35 let)

Primárně je dospělost určena biologicky, její dosažení je vázáno na zrání, tedy na věk. Psychosociální vymezení dospělosti je složitější, protože nebývá jednoznačně časově lokalizována – například mladá žena se může brzy provdat a řadu let se věnovat dětem, jiná vystuduje vysokou školu a založení vlastní rodiny odkládá, další intenzivně sportuje. Zákonitý sled změn vývoje se ztrácí v rozmanitosti. Za nejvýznamnější psychické znaky dospělosti lze považovat samostatnost, relativní svobodu vlastního rozhodování a chování spojenou se zodpovědností za své činy. Vstup do dospělosti je v sociální psychologii pojímán jako série dílčích přechodů, které zahrnují přijetí sociálních rolí, jejichž výkon je v dané společnosti spojován se statutem dospělého. Dosažení dospělosti signalizuje ochota přijmout a schopnost zvládnout určité vývojové úkoly:

- profesní roli,
- stabilní partnerství (manželství),
- rodičovství.

Tento proces zahrnuje dvojí přesun: od ekonomické závislosti na rodičích k ekonomické nezávislosti a od primární rodiny k založení vlastní rodiny.

V posledních desetiletích se proces vstupu do dospělosti prodlužuje a stává se složitějším – jednotlivé dílčí kroky se vzájemně oddalují a zvyšuje se variabilita jejich časování. Tyto změny souvisejí se změnami podmínek na pracovním trhu, prodlužováním studia i se změnami rodinného chování a proměnami hodnotových orientací mladých lidí. Podle amerického psychologa Arnetta (2004) vzniká ve vyspělých společnostech nová životní etapa mezi dospíváním (adolescencí) a mladou dospělostí – období vynořující se dospělosti (emerging adulthood). Toto období vystihuje jakýsi mezi-status: mladí lidé již nejsou dospívajícími, ale ještě se necítí jako dospělí. Období vynořující se dospělosti je podle Arnetta obdobím experimentování, hledání sebe sama, a tudíž je i obdobím poměrně vysoké nestability. Vynořující se dospělí se vyznačují neochotou plánovat a přijímat dlouhodobé závazky.

V České republice některé studie potvrzují, že velká část mladých lidí ve věku mezi 18 a 27 lety se subjektivně již nepovažuje za dospívající, ale zároveň se ještě nepovažuje za dospělé. Pocit subjektivní dospělosti roste s věkem a účinkem dílčích sociálních přechodů: jako dospělí se cítí častěji ti, kteří již vstoupili do manželství a stali se rodiči. Naopak status „mezi“ uvádějí více studenti a ti, kteří žijí s rodiči. Zajímavé je, že pocit dospělosti nejde ruku v ruce s prací na plný úvazek – více než polovina již pracujících mladých se ještě nepovažovala za úplně dospělé (Macek et al., 2007).

Každopádně jde o dobu velkých nadějí, optimistického očekávání a životního rozletu. Mladý člověk je zaměřen extravertně realisticky a věří ve své schopnosti i své štěstí. Perspektiva vzestupu se zdá tak nekonečná, jak nepředstavitelné se

jeví vlastní stáří a smrt. V některých oborech dosahují dvacátníci již vrcholu své výkonnosti (sportovci, tanečníci), v jiných jsou teprve uční (vědci).

Výsledkem dobře naplněných dvacátých let je sebejistota opřená o zralost tělesnou i psychickou (Říčan, 2004).

Rozvoj poznávacích procesů v době mladé dospělosti

V adolescenci převažoval radikální způsob uvažování, který nebral v úvahu nejednoznačnosti. Ještě na začátku dospělosti podléhají mladí lidé iluzi, že existuje vždycky jen jeden správný způsob řešení. Rozvoj myšlení ovlivňuje v této fázi především zkušenost. Kognitivní úroveň rané dospělosti charakterizuje fáze postformálního myšlení, které bere v úvahu všechny složky problému, jeho mnohoznačnost i celkový kontext. Původní kontextuální dualismus (rozlišení dobrého a špatného) se postupně mění v kontextuální relativismus, který počítá s mnohoznačností různých situací. Akceptuje kognitivní nejistotu, dokáže integrovat protiklady. Mění se i postoj k vlastnímu názoru, i ten je mladý dospělý schopen vnímat jako jeden z mnoha potenciálně platných názorů. Je schopen kompromisu, který není jen projevem jeho submise. Dochází ke stabilizaci sebehodnocení v oblasti vlastních kompetencí, které chápe jako prostředek k dosažení nějakého cíle (Vágnerová, 2000).

Identita mladé dospělosti

V sebepojetí mladého dospělého se významným způsobem projeví vědomí nově nabyté samostatnosti, nezávislosti a pocit svobody. Postformální myšlení se projeví i ve vztahu k sobě, už přijímá i protikladné složky své osobnosti a nesnaží se tento rozpor řešit popřením některé z nich. Profesionální uplatnění je významnou složkou identity mužů i žen, vstup do manželství vede k podpoře párové identity a po narození prvního dítěte nabude na důležitosti rodičovská role.

2. Střední dospělost (35–45 let)

Střední dospělost je nazývána životním polednem, jedná se o stabilní období na vrcholu tělesných i duševních sil. Je to období vysoké výkonnosti a dobrého zdraví.

Řada autorů umísťuje do druhé poloviny třicátých let tzv. krizi středního věku. V mládí nám budoucnost připadá jako nekonečný oceán, ve kterém i nemožné se může stát možným. Někdy po 35. roce však spatříme, že nejde o oceán, možná jen o jezero s druhým břehem na dohled. Ukáže se, že ze svých mladých ambicí můžeme realizovat jen zlomek. Ve středním věku se mění postoj k sobě i k okolnímu světu. Lidé bilancují svůj dosavadní život a uvažují o budoucnosti. Protestují proti rutině a stereotypu, musí se začít soustředit na to podstatné. Člověk tohoto věku více usiluje o autentičnost a seberealizaci, formální naplnění běžných společenských očekávání přestává být důležité. Znovu ožívá velké téma adolescence – vlastní identita. Jedním z dalších ústředních životních témat je rodinný život (Říčan, 2004).

Ve středním věku se začínají projevovat první známky stárnutí, které jsou chápány jako ztráta určitých výhod a vedou k uvědomění si vlastní zranitelnosti i omezenosti svého života. Ze sociálního hlediska postihují jejich důsledky více

ženy než muže (Vágnerová, 2000). Cesta kupředu spočívá v kapitulaci: přestat se bránit tématu smrti. Je třeba oželet iluzi nesmrtelnosti, iluzi věčného mládí, iluzi „mně se nic nemůže stát“. Jak píše Říčan (2004, str. 282), „můžeme plakat doslova neb skrze umění, účastí na tom, co vyjádřili básníci, velicí učitelé smutku, a mnoho dobré literatury i jiného umění“. V krizi životního středu se znovu obracíme do svého vnitřního světa, a když jde všechno dobře, nacházíme hlubší životní ponor. Lidé často nově objeví nebo zesílí zájmy o výtvarné umění, vážnou hudbu, poezii, psychologický román, divadlo – o vše, co kultivuje vnitřní prožitkovou sféru, co pomáhá orientovat se sám v sobě.

Identita člověka středního věku

Krise středního věku spojená s uvědoměním časové omezenosti vlastního života se projeví i v oblasti identity potřebou její změny. Vlastní identitu je třeba přehodnotit a najít takovou alternativu, která by byla přijatelná i pro období stárnutí. Člověk v tomto věku již není v takové míře zaměřen na splnění vnějších očekávání, hledá skutečné naplnění svého života. Více ženy než muži se vyrovnávají s tělesnými změnami ve smyslu úbytku tělesné atraktivity. Mění se i partnerská identita, partner v této době nebývá pro sebevymezení tak důležitý, jako byl dřív. Párovou identitu ovlivňuje i rozvod a případný vstup do druhého manželství. Mění se obsah rodičovské role i vztah k vlastním rodičům. Lidé tohoto věku musí přijmout dominantní roli zodpovědné generace, na které závisejí jak dospívající děti, tak stárnoucí rodiče (Vágnerová, 2000).

3. Zralá dospělost (45–60 let)

Věk 50 let je považován za mezník, který s definitivní platností potvrzuje počátek stárnutí. Zhoršují se základní smyslové funkce (zrak a sluch), klesá tělesná síla a pohybová koordinace, stále častěji se objevují různé zdravotní obtíže. Ženy čeká fáze klimakteria spojená s definitivní ztrátou plodnosti. Může být chápána jako znehodnocení ženské role. Objevují se první typické znaky stáří jako vrásky, šedivé vlasy, změny pigmentace kůže a proporcí těla. Člověk tohoto věku si nedělá iluze a už příliš nestojí o změnu. Rád by si uchoval to, co je dobré nebo alespoň přijatelné. Dochází ke změnám v hodnotovém systému. Ze sociálního hlediska jsou v rámci euroamerické kultury tyto změny spojeny s úbytkem prestiže.

Potřeba generativity je zaměřena na rozvoj další generace a předání zkušeností. Příslušník této generace mívá v profesní oblasti nejvíce zodpovědnosti (Vágnerová, 2000).

Poznávací procesy v období zralé dospělosti

V dospělém věku ovlivňuje úroveň i strukturu intelektových funkcí především zkušenost. Až po 60. roce se opět zvýší význam genetických dispozic, které budou určovat tempo celkového stárnutí. Ve středním věku dochází k dalšímu rozvoji postformálního myšlení. Lidé tohoto věku dovedou lépe využívat všech informací, které mají k dispozici. Vědí, že je třeba rozlišovat fakta a jejich interpretaci různými lidmi, jsou schopni generovat více variant řešení určitého problému, jsou schopni nahlédnout na systémového přístupu. Nehledají již absolutní pravdu, ale při-

pouštějí relativitu různých názorů. Běžné problémy řeší automaticky, už o nich nepotřebují přemýšlet. V 50 letech se ještě nemění schopnosti, ale může kolísat aktuální výkon. Vede to k hledání vhodných kompenzačních mechanismů a ke snaze lépe organizovat vlastní práci a čas obecně. Vrozená intelektová kapacita (fluidní inteligence) je zranitelnější a ubývá rychleji. Krystalická inteligence, tj. schopnost uchovávat a používat naučené způsoby řešení určitých situací, je trvanlivější a může se dokonce rozvíjet (Vágnerová, 2000).

Identita stárnoucího člověka

Konec tohoto období se projeví přijetím faktu stárnutí, což se projeví i změnou vlastní identity. Stárnoucí člověk už nemůže svou identitu opírat o biologicky podmíněné kompetence. Významnou složkou identity se stává to, co člověk vytvořil, s tím se ztotožňuje. Odchodem do důchodu končí profesní role, která dosud byla významnou složkou identity. O to významnější je pro sebepojetí rodina, narozením vnoučat dochází k posunu v generační příslušnosti. Zralý dospělý je naposledy příslušníkem dominantní generace, která má největší moc i zodpovědnost. Mění se způsob uvažování, v pozitivním případě se ve vztahu k sobě i okolí projeví moudrost a nadhled (Vágnerová, 2000).

4. Vývojové úkoly dle E. Ericksona

Erickson (1997) rozlišil osm vývojových fází člověka. Každé vývojové stadium popsal jako konflikt dvou tendencí, pozitivní a negativní, v rámci vývojového úkolu. Další vývoj je závislý na vyřešení příslušného vývojového konfliktu, tzv. psychosociální krize. Pokud krize není uspokojivě zvládnuta, další duševní vývoj jedince stagnuje. Možnost nápravy spočívá ve vyřešení příslušného konfliktu:

- Fáze základní důvěry v život proti základní nedůvěře (0–1 rok);
- Fáze autonomie proti studu a pochybám (1–3 roky);
- Fáze iniciativy proti pocitům viny (3–6 let);
- Fáze snaživosti proti pocitu méněcennosti (6–12 let);
- Fáze nalezení identity proti zmatení rolí (12–19 let);
- Fáze intimity proti izolaci (19–25 let);
- Fáze generativity proti stagnaci (25–50 let);
- Fáze integrity proti zoufalství (od 50 let).

Fáze dospělosti je tedy určena konfliktem mezi generativitou (tvořivostí i plodností) a stagnací. Je to dlouhé období (byť Erikson začátek stáří umísťuje již na začátek šesté dekády života) naplněné tvorbou nových produktů, myšlenek a péčí o ně i o novou generaci. Pocit stagnace není neznámý ani těm nejproduktivnějším jedincům, může však úplně zavalit ty, jejichž tvořivost je inhibována. Péče (starostlivost) jako činnost tohoto období má svou antitezi v odmítnutí (rejekci). Sebepojetí dospělého je možné vyjádřit větou: „Jsem to, co poskytuji.“

5. Generace X, Y a Z

V demografii, marketingu a nejčastěji v populární kultuře jsou příslušníci západních zemí, kteří se narodili od konce 2. světové války do současnosti, označováni jako generace Baby Boomers, X, Y a Z.

Generace patří k sociologickým kategoriím, které jsou spjaty se společenskou dynamikou a změnou. Každý populační ročník je socializován a jeho příslušníci sociálně zrají v kontextu společnosti jejich věku. Vnější sociální podmínky společné jedincům ve stejné fázi socializace a sociálního zrání působí na tuto sociální skupinu a spolupodílí se na vytvoření jedinečného společenského subjektu – generaci, která následně změní směr působení a své výchozí sociální podmínky po desetiletí přetváří. Sociolog Manheim (2007) považuje za tvůrce generace příbuznost obsahů, které naplňují vědomí jedinců. Tyto obsahy vážou jednotlivce ke skupině a působí socializačně.

Současná mladá produktivní generace, generace Y, na svých webových stránkách, které vznikly za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR a mají za úkol popularizovat technické a přírodovědné obory, charakterizuje jednotlivé generace:

Baby Boomers, příslušníci „dětské konjunktury“, (1946–1964) je pop kulturní označení pro americkou poválečnou generaci. Pro českou populaci se tento termín neužívá. Baby Boomers se narodili až po odeznění ekonomické deprese 30. let a po ukončení válečných útrap. Vyrostli v relativně bezpečných dobách a v období ekonomické prosperity. Je to velmi optimistická generace, která přinesla mnoho změn do tehdejší společnosti. Baby Boomers se nikdy nebáli utrácet, a to především za výrobky a služby, které jim usnadňovaly a stále usnadňují život. Až donedávna vytvářela tato generace polovinu amerických spotřebitelských výdajů. Nyní již část této generace není ekonomicky aktivní.

Generace X (1966–1976) je považována za populaci s převažujícím pesimistickým vnímáním světa. V době svého dospívání příslušníci této generace zažívali řadu negativních společenských jevů – „studenu válku“, nesvobodu života v socialistickém zřízení, hrozbu plynoucí z rozšíření AIDS, tvrdých drog, zvýšení rozvodovosti atd. Neznamena to, že by příslušníci generace X nutně trpěli depresí, ale je pro ně charakteristické zpochybňování hodnot, větší důraz na individualismus, nižší míra loajality a nezájem o společnost.

Generace Y (1977–1994) je první generací, která vyrostla obklopena moderními technologiemi. Zatímco starší generace se s nimi musely učit zacházet, pro tuto populaci je jejich užívání absolutní samozřejmostí. Informačního náskoku využívá a zdá se jí, že svět je vzdálen „na jedno kliknutí myši“. Generace Y je tak první „globální“ generací hlavně díky internetu, který dokázal propojit mladé lidi na celém světě. Poprvé v historii je možné téměř celosvětově v reálném čase komunikovat, diskutovat a sdílet informace. Globalizace vymodelovala podobné typy mladých lidí, byť pocházejí z různých zemí. V době jejich dospívání se uklidnila světová politika i ekonomika. Sametová revoluce nám Čechům přinesla příslib svobody a demokracie a také celý svět si oddechl v naději, že skončila „studená válka“. Ekonomika zažívala v 90. letech vzestup. To všechno ovlivnilo optimistické ladění Generace Y. V současnosti jsou tito lidé ekonomicky aktivní a požadují vyšší životní úroveň. Kladou důraz na osobní uplatnění, ale zároveň se ve větší míře než generace X zajímají i o svůj osobní život, partnerské a rodinné vztahy.

Zástupci generace Y chtějí naplno využít všech možností, které jim otevřená společnost nabízí, ale zároveň kvůli tomu odmítají obětovat osobní život. Podle studie publikované ve vědeckém časopise *Journal of Management* se příslušníci generace Y více zaměřují na volný čas, práci berou jen jako snadný způsob, jak zaplatit účty. Méně hledají práci dle „smyslu“, ale více cílí na vysoké finanční i společenské uznání (Kyjovková, 2010).

Generace Z (1995 a mladší)

Jak by vypadal svět bez počítačů, internetu a mobilů? Příslušníci generace Z si to neumějí představit, nevzpomněli by si ani, kdy je začali používat – přece odjakživa! Rodiče nikdy nepochopí, proč musí být pořád na internetu, Facebooku, skypeovat s kamarády a checkovat videa na YouTube. Kdo není online, je prostě mimo. Online komunita je pro tyto mladé druhým domovem, a pokud potřebují něco vyřešit, chtějí to řešit přes internet. Je zatím otázkou, jaké změny přinese tato digitální generace do společnosti.

Informační chování v závislosti na příslušnosti k určité generaci

Protikladný vývoj mladé a staré generace kulminoval kolem roku 2000. Stará generace (padesátníci a šedesátníci) roku 2000 byla mezním sociálním subjektem gramotné kultury, která v této generaci kulminuje i odchází. Tato generace navzdory cenzuře a železné oponě zná domácí i světovou literaturu včetně poezie nesrovnatelně lépe než současná mladá generace.

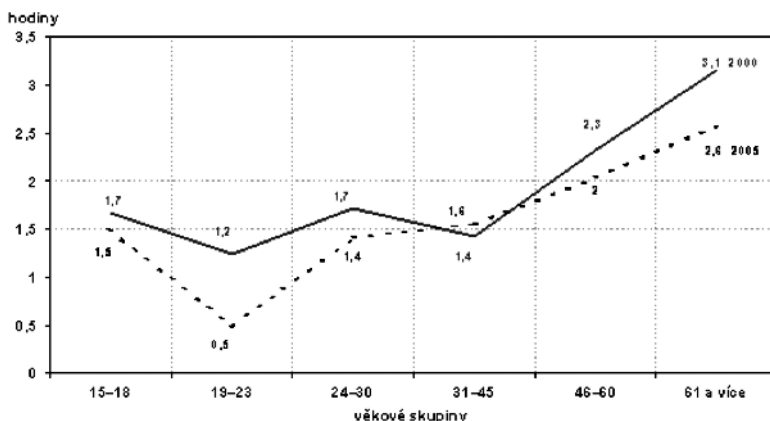
Naopak mladá generace kolem roku 2000 již výrazně pokročila v osvojování virtuálních aktivit prostřednictvím počítače a je již u ní dostatečně patrný ústup od tradičních aktivit gramotné kultury. Je to první generace, kterou lze zařadit do tzv. kyberkultury (Sak, 2010). Internetovou generaci charakterizuje každodenní využívání informačních a komunikačních technologií, rychlost přizpůsobování se inovacím, tzv. multitasking (věnují se více činnostem současně, při práci na počítači mají puštěno několik aplikací najednou), požadavek na neustálý přístup k internetu kdekoliv, nedočkavost (požadavek na okamžitou odpověď či zpětnou vazbu), učení se metodou pokus a omyl, ochota experimentovat, upřednostňování práce v týmu před samostatnou prací a vizuální orientace, tedy preference grafických forem informací před textovými (Oblinger, D., Oblinger, J., 2005).

Zjištění z nedávných výzkumů potvrzují, že i když mladí lidé hojně využívají informační technologie, neznamená to, že je jsou schopni efektivně využívat i k potřebám studia. Většina z nich věří, že všechny informace, které potřebují, jsou přístupné zdarma na internetu. Při vyhledávání informací se pak nejčastěji spoléhají na jednoduché internetové vyhledávače, místo sofistikovaných nástrojů poskytovaných knihovnicí. Hlavními znaky informačního chování při vyhledávání informací této generace je podle výzkumu Combes (2008) velká víra ve vyhledávače, preference jednoduchého použití a očekávání, že technologie bude myslet za své uživatele.

Jako vysokoškolská učitelka sama znám nechť studentů číst knihy. Někteří z nich jsou přesvědčení o tom, že knihy obsahují pouze zastaralé informace,

proto je zbytečné se jimi zdržovat. Za mnohem efektivnější považují sledování aktuálně publikovaných studií v databázích. Čtenář si jistě sám vyvodí, že tyto „digitální znalosti“ nemohou vést k dostatečné integraci poznatků a k rozvoji myšlení v souvislostech.

Následující graf ukazuje výsledky opakovaného výzkumu pomocí techniky časového snímku. Za pět let nejvýraznějšího nástupu internetu došlo k poklesu četby u celé populace. Největší propad je však u věkové skupiny 19–25 let, která je již silně ponořena do aktivit kyberkultury (Sak, 2010).

Graf 1: Průměrný počet hodin věnovaných týdně četbě knih v letech 2000 a 2005

J. Trávníček (2009), který referoval o průzkumech čtenářstva tří českých generací v r. 2007 a 2010, vystoupil s relativně optimistickými závěry. Výzkum proběhl pod záštitou Národní knihovny ČR a Ústavu pro českou literaturu AV. Mezi generacemi údajně není rozdíl v objemu čtení, pouze v zaměření. Mladší generace čte silně komiks, a pokud studuje, tak i odbornou literaturu. Lidé starší generace čtou spíše beletrii. Děti do 15 let nebyly do výzkumu zahrnuty. Co se týče objemu (výzkum se týkal hlavně kvantitativních dat), patříme k nejvíce čtenářsky založeným zemím Evropy spolu se Skandinávií a pobaltskými zeměmi. Kritérium, které výzkumný tým převzal, stanovovalo, že se jednotlivec může považovat za čtenáře, přečte-li jednu knihu za rok. Ke čtenářům se tak v roce 2007 přihlásilo 83 % naší populace, 79 % v roce 2010. Evropská unie má tento průměr něco málo nad 50 %. Je jedna kniha za rok málo? Více než 50 knih za rok přečte 6,5 % populace.

Trávníček se snaží vyhnout jak „technooptimismu“, tak „technopesimismu“. Vyjadřuje názor, že internet nestojí v cestě ani čtení, ani knize, mezi častým čtením a častým užíváním internetu podle něj panuje viditelná shoda. Internet navíc pomáhá prodeji knih. Velká část populace stále považuje knihu za vhodný dárek, nejčastěji je nakupuje střední generace mezi 35–54 lety. Co se týče motivace,

dvě třetiny přečtených knih patří do skupiny beletrie, kterou si 33 % čtenářů vybírá pro relaxaci, 32 % předpokládá obohacování vnitřního světa, další knihy vnímají jako zdroj informací nebo oceňují jejich estetické kvality. Ke knize se dle uvedeného autora mnoho lidí obrací v životní krizi. Kniha je do značné míry terapie. Čtením se nekonfrontujeme jen s jiným světem, ale především navazujeme kontakt sami se sebou, přispíváme k vlastní sebereflexi.

BIBLIOGRAFIE:

1. ARNETT, Jeffrey. *Emerging Adulthood: The Winding Road from Late Teens through the Twenties*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
2. COMBES, Barbara. The Net Generation: Tech-savvy or lost in virtual space? Research Library. *International Association of School Librarianship. Selected Papers from the Annual Conference*. 2008.
3. ERIKSON, Erik H. *Životní cyklus rozšířený a dokončený*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999. 128 s. ISBN 80-7106-291-X.
4. KYJONKOVÁ, Petra. Představa mladé generace o životě: hodně peněz a málo práce [online]. *Lidové noviny*. 11. 3. 2010 [cit. 2014-07-10]. Dostupné z: http://byznys.lidovky.cz/predstava-mlade-generace-o-zivote-hodne-penez-a-malo-prace-pmk-/moje-penize.aspx?c=A100311_151100__moje-penize__abc
5. MACEK, Petr, Josef BEJČEK a Jitka VANÍČKOVÁ. Contemporary Czech Emerging Adults: Generation Growing Up in the Period of Social Changes. *Journal of Adolescent Research*. 2007, roč. 22, č. 4, s. 444–475. ISSN 0743-5584.
6. MANNHEIM, Karl. Problém generací. *Sociální studia*. 2007, č. 1–2. Překlad převzat z: MANNHEIM, Karl. „Das Problem Der Generationen.“ In: *Wissenssoziologie: Auswahl aus dem Werk*. Berlin: Luchterhand, 1964.
7. OBLINGER, Diana G. a James L. OBLINGER. Is It Age or IT: First Steps Toward Understanding the Net Generation. *Educating the Net Generation* [online]. EDUCAUSE, 2005 [cit. 2014-07-10]. Dostupné z: www.educause.edu/educatingthenetgen/
8. ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*. 2., přeprac. vyd. Praha: Portál, 2004. 390 s. ISBN 80-7178-829-5.
9. SAK, Petr. Generace na přelomu věků: referát přednesený na česko-slovenské sociologické konferenci. *Britské listy*. 26. 3. 2010 [cit. 2014-07-10]. Dostupné z: <http://blisty.cz/art/51789.html/>
10. TRÁVNÍČEK, Jiří. Kniha je do značné míry terapie. ČT 24. 2009 [cit. 2014-07-10]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/osobnosti-na-ct24/48517-kniha-je-do-znacne-miry-terapie-rika-profesor-jiri-travnicek/>
11. TRÁVNÍČEK, Jiří. Nad druhým reprezentativním výzkumem čtenářů a čtení v ČR: Jací jsme čtenáři? *Čtenář* [online]. 2011, roč. 63, č. 3 [cit. 2014-07-10]. Dostupné z: <http://ctenar.svkkl.cz/clanky/2011-roc-63/03-2011/nad-druhem-reprezentativnim-vyzkumem-ctenaru-a-cteni-v-cr-82-856.htm>
12. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. 522 s. ISBN 80-7178-308-0.

MLADÍ DOSPĚLÍ – NOVÁ CÍLOVÁ SKUPINA?

USERS AT THE YOUNG ADULT AGE – NEW TARGET GROUP?

Pavína Lonská

Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví • pavlina.lonska@gmail.com

Abstrakt

Uživatelé ve věku mladé dospělosti patří mezi jednu z cílových skupin, která pro veřejné knihovny skrývá velký potenciál. Návštěvnost mladých dospělých, tedy lidí ve věku přibližně mezi 25 a 35 lety, ve veřejných knihovnách v souvislosti s počátkem ekonomické aktivity (případně ukončením studia) významně klesá. Vzhledem k informačním potřebám každé cílové skupiny je třeba vyvíjet specifickou nabídku služeb, která dokáže zaujmout stávající i potenciální uživatele. Příspěvek představí vybrané příklady dobré praxe z dánských a švédských knihoven, které lze v práci s mladými dospělými považovat za inspirační.

Abstract

Users at the young adult age belongs to one of the target groups, which has great potential for public libraries. Attendance of young adults, i. e. people aged approximately between 25 and 35 years, significantly decreases in Czech public libraries in connection with the beginning of economical activity (or graduation). With regard to the information needs of each target group is necessary to develop a specific range of services that will attract existing and potential users. This paper presents selected examples of good practice (cases for inspiration from Danish and Swedish libraries) which can be considered as inspirational in work with young adults.

Klíčová slova

cílové skupiny, Dánsko, dospělí lidé, mladí lidé, příklady dobré praxe, Švédsko, trendy, uživatelé knihoven, veřejné knihovny

Kdo jsou „mladí dospělí“

Podle vývojové psychologie lze dospělý věk člověka rozdělit do několika etap, od mladé dospělosti (od 20 do 40 let) přes střední dospělost (40–50 let) po pozdní dospělost (50–60 let) až stáří (60 let a více). Tyto vývojové etapy nastávají u každého člověka individuálně, proto o nich lze uvažovat spíše rámcově nežli závazně. Předmětem tohoto příspěvku je problematika cílové skupiny uživatelů ve věku mladé dospělosti, která vyplývá z posledních celonárodních průzkumů čtenářství, v nichž Jiří Trávníček odhalil nejslabší skupinu čtenářů právě ve věkovém rozmezí 25–34 let a definoval ji jako období tzv. střední dospělosti.

„Rozdíly mezi jednotlivými věkovými kohortami nejsou nijak velké. Nejvíc čtenářů se nachází ve věku nejmladším, tj. mezi 15–24 lety; nejméně v dekádě následující. Křivka životního cyklu ukazuje dvě zákonitosti: trend ekonomického cyklu a trend postupného poklesu. Lze sledovat prudký pokles v období 25–34 let, kdy velká většina populace vstupuje do období ekonomické aktivity. Následuje mírná stabilizace ve věku 35–54 let, poté lehký pokles ve věku od 55 let dále, kdy s ekonomickou aktivitou končíme“ [Trávníček, 2011, s. 55].

V životě mladého člověka zpravidla dochází k různým životním rozhodnutím a událostem, které formují jeho budoucí dospělý život, např. dosažení určitého stupně vzdělání, získání stabilní pracovní pozice nebo založení rodiny. Mladí lidé se soustředí na budování profesní kariéry, vztahů a rodiny, a tím pádem jim ubývá volný čas, který by mohli trávit četbou, potažmo návštěvou knihovny. Ve skupině mladých dospělých je nejvyšší počet tzv. sporadických a občasných čtenářů, u kterých se lze domnívat, že mohou mít sklon spojovat si návštěvu knihovny s povinnou školní četbou, studijní literaturou, jednoduše s určitou formou povinnosti nebo společenským tlakem, který na ně byl během studia kladen.

V anglické terminologii se můžeme setkat s pojmy *young adults* nebo *new adults*, které označení mladých dospělých ve věku 25–35 let sice přímo nevystihují, ale jsou mu blízké. Podle *Asociace knihovních služeb pro mládež* (Young Adult Library Services Association, YALSA) označuje termín *young adults* mládež ve věku mezi 12 a 18 lety. Od 19 do 30 let můžeme mluvit o skupině *new adults*, post adolescence, kteří se nacházejí na počátku dospělosti. Oba zmíněné termíny jsou shodně používány také pro označení literárních žánrů. Cílovou skupinu mladých dospělých, které se věnuje tento příspěvek, nejlépe vystihuje charakteristika vývojové psychologie, jež řadí lidský věk mezi 25 a 35 lety života do období mladé (rané) dospělosti.

Proč nová cílová skupina

Dospělá populace tvoří převážnou část čtenářů a návštěvníků knihoven, jejich informační chování a potřeby se ale s věkem a sociálním vývojem člověka proměňují. Požadavky na knihovnické a informační služby se podle *Směrnice IFLA pro služby veřejných knihoven* mění v různých životních situacích, ať už během studia, v zaměstnání nebo v osobním životě. Proto je potřeba požadavky uživatelů analyzovat a na základě výsledků přizpůsobovat poskytované služby. Mezi doporučené oblasti, které je vhodné s ohledem na dospělé uživatele podporovat, patří celoživotní vzdělávání, volnočasové, veřejné a kulturní aktivity či rekreační čtení.

Při definici cílové skupiny se snažíme vymezit určitý okruh lidí, kteří se chovají a uvažují podobným způsobem, díky čemuž je možné se skupinou efektivněji komunikovat a nabízet jim obdobné služby. Mezi takto segmentovanou skupinou lze zvažovat, komu je možné určitou službu nabízet a komu nikoliv. Uživatele knihoven můžeme na základě vybraných kritérií rozdělit do dílčích segmentů (cílových skupin), které mají společné vlastnosti. Na tomto základě lze pro vybranou skupinu přizpůsobovat, renovovat či inovovat tradiční stávající služby nebo produkovat služby nové.

Pro definici cílových skupin se používají různá kritéria, nejčastěji se setkáváme s dělením dle geografických znaků (stát, kraj, region, město, městská část), demografických znaků (věk, vzdělání, národnost apod.) či psychografických charakteristik (životní styl, spotřební chování, znalost a postoje k poskytovaným službám) nebo sociografických znaků (např. společensko-ekonomické třídy). Lze uvažovat také nad psychologickými osobnostními charakteristikami (potřeby, zájmy a motivace členů cílové skupiny), kulturními zvyklostmi (hodnoty, osobní vzory, rituály) nebo jazykovými charakteristikami. Mezi důležité vlastnosti cílových skupin patří dostatečná velikost, jinými slovy v okolí knihovny musí být přijatelné množství stávajících či potenciálních uživatelů, které lze pokládat za členy vymezené cílové skupiny – tato okolnost závisí na složení místní komunity. V opačném případě je vhodné uvažovat o zobecnění cílové skupiny.

Orientace na cílové skupiny se může stát dokonce východiskem pro poskytování veřejných knihovnických a informačních služeb. Dánský *Modelový program pro veřejné knihovny* hovoří o novém pojetí veřejných knihoven, za jehož výchozí bod pokládá potřeby a zájmy občanů místní komunity, a práci s různými cílovými skupinami uživatelů považuje za jednu z výzev moderních knihoven. Vzhledem k předpokladu, že význam knihovny spočívá v jejím místním působení, se nabídka a program aktivit knihovny budují na základě širší analýzy potřeb občanů, stejně tak se různým skupinám uživatelů přizpůsobují prostory knihoven.

Příklady dobré praxe ze studijní cesty do Dánska a Švédska

Dánský *Modelový program pro veřejné knihovny* (Modelprogram for folkebiblioteker, dostupný též v anglickém znění z <http://modelprogrammer.kulturstyrelsen.dk/en/>) byl zveřejněn v září roku 2013 coby interaktivní webový katalog, zabývá se měnící se rolí veřejných knihoven a řeší otázky tvorby funkčních interiérů knihoven. Součástí modelového programu je mj. výčet příkladů dobré praxe z knihoven v Dánsku, Švédsku, Finsku a Nizozemsku. Tento dokument považuji za velmi zajímavý a podnětný, proto jsem se rozhodla zrealizovat studijní cestu do několika knihoven z něj vtipovaných.

Cesta do veřejných knihoven v dánské Kodani a švédském Malmö se uskutečnila ve dnech 26.–28. 5. 2014 v rámci doktorského studia na Ústavu informačních studií a knihovnictví FF UK. Cílem pobytu bylo získání informací o službách a aktivitách knihoven pro uživatele ve věkové skupině mladé dospělosti (25–35 let). Celkem byly navštíveny čtyři knihovny vybrané z modelového programu, a to Knihovna v Ørestadu (Ørestad Bibliotek), Knihovna v Rentemestervej (BIBLIOTEKET på Rentemestervej), Městská knihovna v Malmö (Malmö Stadtsbibliotek) a Garaget v Malmö. Na základě doporučení kodaňských kolegů byly nad rámec modelového programu navštíveny také Ústřední knihovna v Kodani (Københavns Hovedbiblioteket) a Knihovna v Blågårdenu (Blågårdens Bibliotek). Návštěvy knihoven zahrnovaly ve všech případech komentovanou prohlídku knihovny a polostrukturovaný rozhovor s knihovníkem nebo odpovědnou osobou z dané knihovny. Na tomto místě bych ráda zmínila několik knihoven a jejich tipů pro práci s cílovou skupinou mladých dospělých, jež lze považovat za inspirativní.

Knihovna v Blågårdenu: profilovaný fond

Knihovna v Blågårdenu (Blågårdens Bibliotek) je jednou z poboček v síti kodaňských knihoven (Københavns biblioteker) s úzce profilovaným fondem, jenž se specializuje na mladé lidi ve věku 15–35 let. Pobočka je součástí centra pro kulturu a volný čas *Støberiet* a nachází se v živé multikulturní čtvrti Nørrebro, v severozápadní části Kodaně nedaleko městského centra. Ve čtvrti žije velmi pestrá skladba obyvatel, třetinu rezidentů představuje komunita imigrantů z Blízkého východu a jejich potomků, žije zde také mnoho cizinců, studentů a mladých rodin.

Vzhledem ke složení místní komunity se knihovna již několik let zaměřuje na mladé lidi a dbá na profilaci fondu. Specializovaný fond tvoří nejširší sbírka komiksů v Kodani, obsáhlá nabídka her pro herní konzoli Xbox, deskové hry, DVD nosiče a v neposlední řadě sbírka gramofonových desek. Interiér je podle jednotlivých částí fondu rozlišen barvami, s nimiž korespondují polepy regálů i osvětlení. Knihovna mimo jiné sází na výrazné interiérové doplňky, které slaví velký úspěch u návštěvníků, např. v oddělení komiksů je umístěna postava Batmana v životní velikosti.

Obrázek 1:

Deskové hry a komiksů
v Knihovně v Blågårdenu

Kromě profilovaného fondu a interiéru knihovny se cílové skupině přizpůsobila také forma marketingové komunikace. Prezentace na webových stránkách a sociálních sítích je základním východiskem, tištěné materiály jsou vytvářeny vedle dánské verze také v anglickém jazyce (s ohledem na množství imigrantů a cizinců v okolí). Potenciální uživatele se knihovna snaží oslovit netradičními způsoby, jejich prostřednictvím se snaží opustit zdi knihovny a expandovat do městského prostoru. Pro tyto účely se používá např. knihovnické kolo, s nímž se knihovna účastní míst-

ních akcí, koncertů, happeningů nebo s jeho pomocí rozhazují letáky a informační materiály o knihovně do košíků jízdních kol v okolí. V letních měsících knihovna také provozuje pobočku na městské pláži Svanemølle ve čtvrti Østerbro.

Ústřední knihovna v Kodani: prodejní koncept

V dánských knihovnách se podobně jako v těch nizozemských začíná čím dál více uplatňovat prezentace knih ve volném výběru ve stylu tzv. prodejního konceptu, tedy proaktivně a obálkami vzhůru podobně jako v knihkupectví. Ústřední knihovna v Kodani (Københavns Hovedbiblioteket) prošla v roce 2010 rozsáhlou revitalizací, jejímž cílem bylo zdůraznit roli knihovny coby místa setkání. Velmi významné postavení získal zejména variabilní mobiliář, jehož součástí byla i dodávka nových regálů a drátěných prezentačních stolků k proaktivní prezentaci knih rozmístěných po celé budově knihovny. Volný výběr doplňuje množství rozmanitých studijních míst, určených pro individuální či týmovou práci, poslech hudby nebo jen čtení (každý by si zde měl najít místo, kde se bude cítit pohodlně). Jediná klidová zóna se nachází ve studovně periodik.

Obrázek 2: Knižní fond prezentovaný ve stylu prodejního konceptu, Ústřední knihovna v Kodani

Knihy prezentované pomocí prodejního konceptu se sdružují především podle tématu. Ize je nalézt nejenom ve volném výběru beletrie a naučné literatury, ale také v hudebním nebo dětském oddělení a navíc i v prostorách místní kavárny *Democratic Coffee Bar*. Kavárna, která je součástí knihovny od roku 2011, je situována do vstupního prostoru přímo u vchodu do knihovny a je rozdělena do dvou částí. V prostoru nalevo od vchodu je umístěna čítárna denního tisku, v pravé části kavárny jsou v regálech po obvodu zdí umístěny knižní novinky, které lze za-

Obrázek 3: Democratic Coffee Bar, kavárna v Ústřední knihovně v Kodani

Obrázek 4: Příjemný interiér knihovny nemusí být nutně moderní a nový, Garaget v Malmö

Obrázek 5: Variabilní nábytek jako ústřední prvek interiéru, Knihovna v Ørestadu

půjčit na omezenou dobu. Kavárna je oblíbená zejména mezi mladším segmentem uživatelů, ti si tuto část knihovny velmi oblíbili nejenom jako místo pro nekonvenční způsob práce, ale také jako místo setkání. Kromě toho kavárna představuje jeden z důvodů, proč mladí lidé stráví v knihovně více času.

Garaget: interiérový design

Dispoziční řešení knihoven je jedno z hlavních témat modelového programu. Program se snaží o dosažení optimální souhry mezi prostorem a požadovanou funkcí, přičemž se zabývá různými průřezovými a strategickými výzvami moderních knihoven, jako např. vliv potřeb uživatelů na prostorové rozvržení knihovny či role knihovny v městském prostoru. Program dělí prostory knihoven podle jejich funkcí a věnuje se řešení a významu jednotlivých zón v prostorách knihoven.

Garaget v Malmö zcela naplňuje představu o konceptu „knihovna jako obývací město“. Průmyslový prostor v budově bývalých garáží se změnil na knihovnu v roce 2008, kde se kromě poskytování tradičních knihovnických služeb konají veřejné akce a debaty, promítají filmy nebo pořádají tvůrčí workshopy. Velmi světlý a vzdušný prostor navozuje příjemnou atmosféru obývacího pokoje, interiér je zařízen bazarovým nábytkem a z reproduktorů zní tlumeně hudba. Na výpůjční pult navazuje kavárna a otevřený prostor pro konání workshopů, oddělené se nachází jen počítačová učebna a výuková místnost. Knižní fond je rozdělen podle žánrů a věku čtenářů, kromě tradičních dokumentů zde lze zapůjčit také počítače, iPady nebo dětské kostýmy.

Trendem v prostorách veřejných knihoven se stávají výrazné prvky, které dokážou vzbudit zájem návštěvníků i široké veřejnosti v okolí. *Knihovna v Ørestadu* (Ørestad Bibliotek) kombinuje funkci školní a veřejné knihovny, neboť je situována do stejné budovy jako místní základní škola a zároveň se nachází v sousedství gymnázia. Fond a dispoziční řešení knihovny je zaměřeno především na děti a mládež, respektive na rodiny s dětmi. Ústředním prvkem knihovny je *variabilní nábytek* ve tvaru jeskyně, který využívají především děti ke čtení a hraní, ve druhé řadě rodiče, kteří s dětmi v knihovně tráví svůj volný čas.

Zároveň se zde uplatňuje další z tamějších trendů, a to progresivní způsob v používání plazmových obrazovek. Ty se nacházejí téměř na každém regále ve volném výběru a na zdech tvoří rozměrné informační tabule.

Foto v textu autorka

BIBLIOGRAFIE:

1. BAČUVČÍK, Radim. *Marketing kultury: divadlo, koncerty, publikum, veřejnost*. 1. vyd. Zlín: VerBuM, 2012. 198 s. ISBN 978-80-87500-17-0.
2. JURÁŠKOVÁ, Olga a kol. *Velký slovník marketingových komunikací*. 1. vyd. Praha: Grada, 2012. 271 s. ISBN 978-80-247-4354-7.
3. KOONTZ, Christie a Barbara GUBBIN, ed. *Služby veřejných knihoven: směrnice IFLA*. 2., zcela přeprac. vyd., v tomto překl. 1. vyd. Praha: Národní knihovna České republiky, 2012. ISBN 978-80-7050-612-7. Dostupné z: http://knihovnam.nkp.cz/docs/IFLA/Smernice_IFLA_DEF_2012.pdf
4. LONSKÁ, Pavlína. *Dánský modelový program pro veřejné knihovny*. Ikaros [online]. 2014, roč. 18, č. 3 [cit. 2014-06-25]. URN:NBN:cz:ik-008169. ISSN 1212-5075. Dostupné z: <http://ikaros.cz/node/8169>
5. *Model Programme for Public Libraries* [online]. Copenhagen: Danish Agency for Culture, [2013], last mod. 5 Aug 2013 [cit. 2014-06-25]. Dostupné z: <http://modelprogrammer.kulturstyrelsen.dk/en/>
6. TRÁVNÍČEK, Jiří. *Čteme?: obyvatelé České republiky a jejich vztah ke knize: (2007)*. Vyd. 1. Brno: Host, 2008. ISBN 978-80-7294-270-1.
7. TRÁVNÍČEK, Jiří. *Čtenáři a internauti: obyvatelé České republiky a jejich vztah ke čtení (2010)*. Vyd. 1. Brno: Host ve spolupráci s Národní knihovnou České republiky, 2011. ISBN 978-80-7294-515-3.
8. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie II.: dospělost a stáří*. Dotisk 1. vyd. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1318-5.

REGIONÁLNÍ KNIHOVNA KARVINÁ – ZDROJ INFORMACÍ A POZNÁNÍ

THE REGIONAL LIBRARY KARVINÁ

– A SOURCE OF INFORMATION AND KNOWLEDGE

Markéta Kukrechtová

Regionální knihovna Karviná • kuchrecht@rkka.cz

Abstrakt

Rekonstrukcí ústřední budovy Regionální knihovny Karviná (RKK) došlo ke zvýšení uživatelského i pracovního komfortu, zkvalitnění poskytovaných služeb a produktů. RKK plní funkci městského vzdělávacího, informačního a komunitního centra s bohatou nabídkou společenských, kulturních a vzdělávacích aktivit k uspokojení potřeb všech uživatelů. Zvláštní pozornost je věnována aktivitám realizovaným pro produktivní generaci.

Abstract

Through the reconstruction of the central building Regional Library Karviná (RLK) has increased user comfort and work comfort, has improved our services and products. RLK fulfills function of urban educational, information and community center with a wide range of sociable, cultural and educational activities to meet the needs of all users. Particular attention is paid to the activities undertaken for the productive generation.

Klíčová slova

knihovna, rekonstrukce, komunitní centrum, služby, produkty

Působnost Regionální knihovny Karviná

Statutární město Karviná (57 005 obyvatel) se rozkládá v údolní nivě řeky Olše v nejsevernějším předhůří Slezských Beskyd. Na severovýchodě hraničí s Polskem a cca 50 km na východ se nachází hraniční přechod na Slovensko.

Regionální knihovna Karviná (RKK) je městskou knihovnou s regionální funkcí, působí v Euroregionu Těšínského Slezska (více než 350 000 obyvatel v ČR), poskytuje 12 knihovnám a jejich pěti pobočkám především poradenské, vzdělávací a koordinační služby, buduje výměnné fondy a zapůjčuje výměnné soubory knihovních dokumentů v českém a polském jazyce a vykonává další nezbytné činnosti napomáhající rozvoji knihoven a jejich veřejných knihovnických a informačních služeb.

Pobočky Regionální knihovny Karviná

RKK spravuje 10 poboček, které se nacházejí v městských částech Karviné. Knihovní fond obsahuje 140 000 knihovních jednotek, 250 titulů odebíraných periodik, knihovna má celkem 7500 registrovaných čtenářů, z toho 1800 jsou děti

a mládež do 15 let, průměrná roční návštěvnost knihovny je 220 000 návštěvníků (vč. virtuálních), kteří si vypůjčí ročně kolem 450 000 knihovních jednotek. Ze statistik vyplývá, že registrovaných čtenářů ve věku 30–60 let je 29 %.

Ve **Středisku knihovnických a informačních služeb Karviná – Nové Město** se nachází oddělení pro děti a mládež a oddělení pro dospělé čtenáře, které nabízí k zapůjčení audioknihy, beletrii, naučnou literaturu a periodika. Knihovní fond je zaměřen na lékařství a techniku.

V ústřední budově Regionální knihovny Karviná sídlí **Středisko knihovnických a informačních služeb Karviná – Mizerov**, ve kterém je oddělení pro děti a mládež, oddělení pro dospělé s nabídkou beletrie, oddělení pro dospělé s naučnou literaturou a studovou a multimediální učebna. Oddělení pro dospělé s naučnou literaturou nabízí k zapůjčení odborná periodika, skripta a učebnice z oblasti filozofie, psychologie, ekonomiky, managementu, marketingu. Oddělení beletrie pro dospělé nabízí k vypůjčení populárně naučná periodika, beletrii v jazyce českém, slovenském, polském, anglickém, německém, francouzském, ruském, italském, španělském, romském, také regionální literaturu a audioknihy. Oddělení pro děti a mládež nabízí k zapůjčení periodika, beletrii a naučnou literaturu pro děti předškolního a školního věku.

Pobočky **Karviná – Louky a Karviná – Staré Město** nabízejí k zapůjčení periodika, beletrii a naučnou literaturu pro děti a dospělé. Knihovní fond je také doplňován knižními soubory v češtině a polštině. Knihovní fond poboček v **Lázních Darkov a Rehabilitačním sanatoriu** je zaměřen pro potřeby relaxace a biblioterapie lázeňských hostů.

Středisko polské literatury Karviná – Fryštát nabízí k zapůjčení beletrii, naučnou literaturu, audioknihy a periodika v polském jazyce. Realizuje také výstavy polských a regionálních tvůrců, setkání se zajímavými osobnostmi polského a regionálního kulturního života. Knihovní fond **Střediska hudby a umění Karviná – Fryštát** je zaměřen na literaturu a periodika z oblasti výtvarného a užitého umění, hudby a filmu. K zapůjčení nabízí také CD, DVD a videokazety.

Městské informační centrum Karviná – Fryštát, ve kterém se nachází také **Galerie Pod Věží a Antikvariát**, poskytuje informace místního, regionálního a celostátního významu z oblasti podnikání, státní správy, cestovního ruchu, seznamuje s památkami Karviné, s kulturními a sportovními akcemi, zajišťuje prodej pohlednic, map, publikací, upomínkových předmětů, informuje o vlakových a autobusových spojích.

Knihářská dílna Karviná – Ráj poskytuje odborné služby z oblasti vazby diplomových prací a časopisů, opravy starších knih, paspartování a lemování obrazů, výroby kartoték a dárkových krabiček.

Časopis a další služby

Regionální knihovna Karviná vydává od roku 2002 časopis **SOVA**, jehož posláním je vytvořit a udržovat stálý kontakt mezi institucí a jejími uživateli, informuje o nových službách knihovny, knižních novinkách, obsahuje přehled připravovaných

společenských, kulturních a vzdělávacích akcí pro širokou veřejnost, a také fotoohlédnutí za již realizovanými akcemi. Časopis SOVA je vydáván čtvrtletně v tištěné i elektronické podobě.

Meziknihovní výpůjční systém (MVS) slouží od roku 1999 ke snadnému vyhledání a online vypůjčení knih z fondu českých i zahraničních knihoven. Tato služba umožňuje čtenářům zapůjčit si požadovaný titul z jiné knihovny prostřednictvím své mateřské knihovny. Čtenářům se tak nabízí možnost přístupu k široké škále vydaných dokumentů. V roce 2000 Organizační výbor konference INFORUM 2000 udělil Regionální knihovně Karviná za elektronickou meziknihovní výpůjční službu 1. místo v anketě o nejvýznamnější český a slovenský produkt, službu nebo čin spojený s elektronickými informačními zdroji.

Regionální knihovna Karviná nezapomíná ani na spoluobčany, kteří se nemohou do knihovny dopravit, a proto zavedla pro nemocné a zdravotně postižené spoluobčany města Karviné **donáškovou službu** do domu. Čtenáři si telefonicky vyberou knihy, o které mají zájem a knihovnice jim je zdarma doručí až do domu.

Regionální knihovna Karviná se v roce 2007 zapojila do projektu Národní knihovny České republiky a jejího referenčního centra **Ptejte se knihovny** jako „aktivní knihovna“, tzn., že zodpovídá dotazy, které na ni uživatelé směřují. Převážně se jedná o dotazy týkající se jejího fondu, poskytování služeb, otázky provozního charakteru a dotazy spojené s regionem.

Filmový klub (www.filmovyklub.rkka.cz) byl založen v roce 1968 a patří k nejstarším v republice. Při Regionální knihovně pracuje nepřetržitě takřka 30 let, předkládá filmovým divákům díla nekomerční kinematografie. Dramaturgie filmového klubu se zaměřuje na filmy, které se neobjevují v běžných kinech, a to na filmy různých zemí, všech žánrů, od filmů hraných, animovaných až po dokumentární. V rámci projektu *Filmový klub pro slabozraké a nevidomé* jsou realizována promítání filmů s audio popisem. Ve spolupráci s Amnesty International Karviná jsou uskutečňována také filmová představení dokumentárních filmů z festivalu Jeden svět.

Projekt **Infoservis pro malé a střední podnikatele** (www.karvina.info), odstartovaný v roce 2002, vytváří informační zázemí pro podporu a rozvoj podnikatelské činnosti malých a středních podnikatelů v Karviné. Projekt je zaměřen především na tvorbu internetových prezentací, webhostingových a emailových služeb a je poskytován firmám a subjektům působícím na území města Karviná.

Městský informační systém (MIS), obsahující více než 1720 záznamů, je komplexní informační databanka města Karviné o podnikatelích a jejich službách. Od roku 1999 slouží občanům, podnikatelům, návštěvníkům a pracovníkům státní správy a samosprávy jako důležitý zdroj informací o dění ve městě. Systém poskytuje nejen informace o podnikatelských subjektech působících na území města Karviná – kde jaká firma sídlí, jaké služby poskytuje, v jaké oblasti podniká, jaká je její provozní doba –, ale rovněž informace o právě probíhajících nebo připravovaných kulturních a vzdělávacích akcích. Informace uvedené v Městském informačním systému lze získat několika způsoby: buď v Městském informačním

centru, kde je vyhledají jeho zkušení pracovníci, anebo si je mohou zájemci najít sami v Městském informačním systému na internetu na adrese www.rkka.cz/infobox. Ve městě Karviná jsou umístěné čtyři infoboxy – v obchodním domě Prior, u Rehabilitačního sanatoria v Karviné – Hranicích, na Hlavním nádraží v Karviné – Fryštátě a u prodejny Esam v Karviné – Ráji. Infoboxy obsahují data Městského informačního systému a umožňují občanům, turistům a návštěvníkům města nepřetržitý přístup 24 hodin denně k jakýmkoliv informacím o městě a zejména o podnikatelských aktivitách a službách. Databáze MIS je aktualizována dvakrát ročně.

Databáze, slovník a virtuální knihovna

Beletrie (8670 záznamů) je databáze obsahující vícehlediskové (formální a věcné) zpracování beletrie a jiných vybraných děl, která se nacházejí ve fondu Regionální knihovny Karviná. Nabízí také vyhledání titulu podle zadaných kritérií, uživatel tedy nemusí znát jméno autora nebo název titulu, např. kombinace uměleckého směru, literární formy, časového období. Kombinací těchto zadaných kritérií se uživateli zobrazí nabídka titulů.

Databáze **Rešerše** slouží k vyhledávání informací v časopisech a denním tisku, které knihovna odebírá. Uživatelům je zpřístupněn systém rešeršních záznamů zpracovávaných v Regionální knihovně Karviná od roku 1992. V současné době databáze obsahuje více než 28 356 záznamů ze 108 lokálních i celostátních periodik. Excerptují se výběrově články z novin, časopisů (regionální noviny, odborné časopisy, společenské a populárně naučné časopisy). Databáze obsahuje faktograficky přínosné články, články odborné, zprávy a informace o dění ve městě a okolí, články o institucích na území města Karviné. Dále jsou zachyceny biografické články, fejetony, sloupky, recenze publikací různého zaměření.

Elektronický biografický slovník Těšínského Slezska (EBSTS) je fulltextovou databází osobností, které se narodily nebo působily na území Těšínského Slezska, obsahuje více než 5746 hesel a svým obsahem převyšuje kterýkoliv doposud vydaný biografický slovník Těšínského Slezska. Na tvorbě EBSTS se podílela Vědecká a studijní knihovna v Polském Těšíně (Książnica Cieszyńska). O jeho překlad do češtiny se postarali odborní pracovníci a externí spolupracovníci Regionální knihovny Karviná. Elektronický slovník, na jehož financování se podílela Evropská unie prostřednictvím Fondu mikroprojektů Euroregion Těšínské Slezsko – Śląsk Cieszyński, je k dispozici v paměťových bankách všech knihoven na CD-ROM a na webových stránkách Regionální knihovny Karviná.

RKK nabízí návštěvníkům také přístup k databázím licencovaným – **Anopress** poskytuje plné texty novinových a časopiseckých článků a **Zákon** – profesionální právní informační systém.

V červenci 2008 RKK vybudovala **virtuální Regionální knihovnu Karviná** v prostředí **SecondLife**. Vytvořením prezentace virtuální knihovny si dává za cíl oslovit co největší počet návštěvníků, seznámit je s produkty a službami, které knihovna nabízí a poskytuje, formou hry a zábavy dovést návštěvníky knihovny k jiným cenným zdrojům informací a poznání, a tím zvýšit návštěvnost skutečné knihov-

ny. Knihovnice vystupují ve virtuální RKK jako avataři, poskytují informace, zodpovídají dotazy. U knihovny byla zřízena virtuální *Galerie Pod Věží*, která simuluje reálné výstavy v této galerii, která je součástí MIC. V lednu 2009 proběhla virtuální konference ve spolupráci s KISK FF MUNI v Brně za účasti 86 avatarů, která prověřila možnost pořádání výuky, besed a školení ve virtuálním prostředí. V roce 2011 RKK rozšířila své služby o nový virtuální katalog knihovního fondu, který obsahuje audio ukázky zvukových knih, teaser trailery filmů. Katalog plně využívá možnosti virtuálního prostředí SecondLife.

Od července 2009 se RKK prezentuje také na sociální síti Facebook, kde informuje a zve na akce konané na jednotlivých pobočkách, informuje o termínech promítání ve Filmovém klubu, o knižních novinkách nakoupených do fondu knihovny, sdílí s ostatními uživateli fotky, videa z akcí konaných v RKK, a také zajímavé odkazy o dění ve městě Karviná.

Široká nabídka pořadů a akcí

Od roku 1994 pořádá Regionální knihovna Karviná za finanční podpory statutárního města Karviné a Nadace OKD na Masarykově náměstí v Karviné – Fryštátě **Knižní jarmark**, kde probíhá prodej nových i starších knih a gramodesek, nabídka služeb RKK, knihy „za babku“, originální polské knihy, celodenní hudební program, hry a soutěžení pro děti. Na tradičním Knižním jarmarku se RKK snaží oslovit nečtenáře a představit jim širokou nabídku produktů a služeb, které nabízejí pobočky RKK.

Díky finanční podpoře Fondu primátora statutárního města Karviné realizuje RKK od roku 2001 **Setkání s osobnostmi v RKK**. Knihovnu již navštívily osobnosti z oblasti umění, kultury, sportu (Jan Tříška, Ladislav Chudík, Václav Postránecký, Květa Fialová, Petr Nárožný, Irena Obermannová, Iva Hüttnerová, Jan Český, Jaroslav Dušek, Martin Zbrožek, Vojtěch Bernatský, Petr Svěcený, Tomáš Krejčíř, Pavel Zedníček, Ivo Šmoldas, Arnošt Vašíček, Irena Fuchsová, Věra Řeháčková, Ivona Březinová, Martina Wolfová, Vlastimil Vondruška, Jana Paulová, Martin Straka, Tomáš Cíkr, Klára Janečková, Věra Sosnarová, Bohumila Spisarová aj.).

Regionální knihovna Karviná ve spolupráci s Regionální Obcí Slováků realizuje od roku 2002 **Odpoledne poezie**. Tato akce je zaměřena na multikulturní výchovu dětí i dospělých. Přednes poezie a prózy v českém, polském, romském, řeckém a slovenském jazyce, hudební vložky a zábavné kvízy přispívají k vzájemnému poznávání kultur většiny národností žijících v Karviné.

Od roku 2003 provozuje RKK **Galerii Pod Věží**, která je součástí Městského informačního centra v Karviné – Fryštátě. Své výstavy zde již realizovali např. Walter a Romana Tazskovi, Vladivojna Ia Chia, Eva Tamborská, Jana Kubínová, Darina Krygiel, Jiří Špaček, Ladislav Brunton, Jitka Gřešková, Jarka Rybová, Renáta Filipová, Roman Schmucker, Jozef Drong.

Regionální knihovna Karviná je od roku 2007 zapojena do kampaní **Celé Česko čte dětem/Cała Polska czyta dzieciom**, které podporují hlasité předčítání jako formu rozvoje emocionálního, psychického a morálního zdraví dítěte. Dětem

předčítají významné osobnosti města Karviná, Moravskoslezského kraje a známí umělci z České republiky, Slovenska a Polska (např. Jolanta Polok, Jadwiga Palowska, Heidi Janků, Kristina, Kateřina Huberová, Jan Cimický, Ivo Šmoldas, Zdeněk Izer, Šárka Vaňková, Martin Chodúr, Míša Růžičková, Václav Vydra, Karel Šíp, Miroslav Donutil, Michal Malátný ze skupiny Chinaski, Pavel Šporcl, Milan Baroš, Bob Klepl, David Moravec, Adolf Dudek, Pavel Nový, Jan Révai, Zdeněk Svěrák, Michal Horáček, Jarek Nohavica). Tato setkání jsou velmi oblíbená také u rodičů a prarodičů, protože knihovnice jim na každém setkání doporučují tituly k hlasitému předčítání.

Od roku 2006 realizuje Regionální knihovna Karviná pro širokou veřejnost **kurzy počítačové gramotnosti – Pondělní internetová setkání** (výuka základní orientace uživatelů s internetem) a **Začínáme s PC** (základy práce s počítačem). V rámci výuky se zájemci seznámí také se čtečkami elektronických knih, které Regionální knihovna Karviná půjčuje. Návštěvníci mohou na pobočkách RKK využít také připojení k wi-fi.

Ve spolupráci s lektory jsou od roku 2011 realizovány rovněž jazykové kurzy – angličtina a polština pro začátečníky a pokročilé. Mezi širokou veřejností jsou velmi oblíbené také odborné tematické přednášky (např. zdravý životní styl, domácí násilí, ochrana spotřebitelů při předváděcích akcích).

Díky projektu *Rekonstrukce a vybavení Regionální knihovny Karviná*, který realizovalo statutární město Karviná za finanční podpory Evropské unie, byl vytvořen moderní městský vzdělávací, informační a komunitní komplex, který nabízí kvalitní knihovnické služby, společenské, kulturní a vzdělávací akce pro širokou veřejnost. V literárním salónu, který se nachází ve třetím podlaží zrekonstruované ústřední budovy Regionální knihovny Karviná, jsou od roku 2011 připravovány literární večery *Setkání u knihy s autory*, hudební koncerty, divadelní představení, pravidelná setkávání čtenářů zajímavých se o knižní novinky. Vznikl také *Klub deskových her* pro malé i velké soutěživé návštěvníky, který disponuje 47 deskovými hrami. Literární salón plní funkci nekuřácké kavárny s obsluhou a s bohatou nabídkou občerstvení a nápojů, disponuje také venkovní terasou s rozkvetlou zahradou, která je hojně navštěvována ve slunečných měsících. Návštěvníci kavárny mají možnost připojit se k wi-fi, přečíst si denní tisk a časopisy. Rodiny s dětmi mohou využít dětský koutek, který je součástí kavárny.

Od roku 2012 realizuje RKK soutěž *Čtenář roku*. Nejaktivnější registrovaní čtenáři získávají za aktivity spojené s knihovnou hodnotné ceny. V loňském roce se výherci podívali do ruční papírny ve Velkých Losinách, vítěz vyhlášeného letošního již 2. ročníku obdrží při vyhodnocení soutěže v příštím roce tablet.

K oslavám založení knihovny

Regionální knihovna Karviná oslavila v loňském roce, přesněji dne 28. května 2013, 90. výročí svého založení. V rámci těchto oslav připravila pro občany města Karviné mnoho zajímavých kulturních a společenských akcí. Na pobočkách Regionální knihovny Karviná proběhly exkurze pro širokou veřejnost včetně praktické

dílny ve Středisku doplňování a zpracování knihovního fondu v Karviné – Mizerově. Zájemci měli možnost nahlédnout pod pokličku RKK a dozvědět se, jak putuje kniha od distributora ke čtenáři, co všechno se v knihovně s knihou provádí, než se dostane do regálu půjčovny. Ve Středisku hudby a umění Karviná – Fryštát proběhla vernisáž výstavy *Proměny knihovny 1923–2013 – historický náhled od doby vzniku knihovny do současnosti*. Děti i dospělí měli možnost zúčastnit se hravého soutěžního dětského dne před budovou ústřední budovy Regionální knihovny v Karviné – Mizerově, kde bylo připraveno devět soutěžních stánků s pohádkovou tematikou. Pro účastníky soutěžního dne bylo připraveno občerstvení a vystoupení Long Vehicle Circus. V odpoledních hodinách měli možnost dospělí návštěvníci zhlédnout scénické čtení projektu LiStOVáNí z knihy oblíbeného amerického autora Roberta Fulghuma *Co jsem to proboha udělal?* v podání Lenky Janíkové, Alana Novotného a Lukáše Hejlíka. V rámci oslav založení RKK obdrželi malí i velcí návštěvníci na pobočkách knihovny upomínkové předměty s logem Regionální knihovny Karviná.

Ve Středisku hudby a umění Karviná – Fryštát bylo v roce 2013 vytvořeno Dobrovolnické centrum při Regionální knihovně Karviná v rámci projektu *Cesta k městu*, který je realizovaný statutárním městem Karviná v rámci programu *Mládež v akci*. Dobrovolnické centrum nabízí databázi zájemců o dobrovolnickou činnost, seznam organizací a firem, které dobrovolníky hledají. Realizuje také společenské a kulturní akce *Večer s dobrovolníkem*. Návštěvníci měli možnost seznámit se s životem ve Španělsku, Francii, Itálii, Rumunsku a Turecku, a také ochutnat národní jídla. Proběhlo rovněž setkání s Iránčany žijícími v České republice, kteří představili svou zemi.

Městské informační centrum v Karviné – Fryštát nabízí od listopadu 2013 Těšínské Slezsko RegionCard – slevovou kartu, která svému majiteli umožňuje čerpání slev v restauracích, ubytovacích zařízeních, sportovních a kulturních institucích.

Regionální knihovna Karviná se snaží plnit funkci komunitního vzdělávacího centra, a proto pro čtenáře a návštěvníky připravuje například přednášku o finanční gramotnosti, která se sice postupně zavádí do výuky ve školách, ale tato problematika se týká hlavně dospělých.

Knihovna je také zapojena do hry *Questing*, což je netradiční poznávání kultury, historie a přírody České republiky. Pracovníci RKK vytvoří tzv. „hledáčky“ ve městě Karviné pro širokou veřejnost. Jedná se o významná místa popsaná formou veršů, účastníci hry *Questing* pak hledají indicie a po vyluštění tajenky se dostanou k pokladu.

BIBLIOGRAFIE:

1. KUKRECHTOVÁ, Markéta. *Přidaná hodnota v produktech Regionální knihovny Karviná = Value-added products Regional library Karviná*. Opava: [vl. nákl.], 2008. 68 s.
2. MOLINOVÁ, Halina a Markéta KUKRECHTOVÁ. Regionální knihovna Karviná – moderní, progresivní, perspektivní. *Duha* [online]. 2011, roč. 25, č. 3 [cit. 2014-05-26]. ISSN 1804-4255. Dostupné z: <http://duha.mzk.cz/clanky/regionalni-knihovna-karvina-moderni-progresivni-perspektivni>

MĚSTSKÁ KNIHOVNA V TŘEBÍČI: GRANTY PRO KOMUNITNÍ PRÁCI

MUNICIPAL LIBRARY IN TREBIC:
GRANTS FOR COMMUNITY WORK

Marie Dočkalová

Městská knihovna v Třebíči • mdockalova@knihovnatr.cz

Abstrakt

Městská knihovna v Třebíči sice nikdy nedosáhla na finanční prostředky z grantů EU, přesto každý rok realizuje řadu malých projektů. Alternativou, jak získat finanční prostředky, je v Třebíči Grantový systém Zdravého města Třebíč (GSZM). Témata projektů a jejich určení reflektují aktuální potřeby společenské a společné – podpora čtení dětí i dospělých, rozvoj mezigeneračních vztahů, environmentální výchova s důrazem na regionální aktivity, zájmové vzdělávání dospělých, projekty pro seniory, kontinuální počítačové vzdělávání a mnoho dalších. Za 12 ročníků GSZM knihovna realizovala desítky projektů a stovky akcí. Příspěvek bude zaměřen na příklady projektů pro dospělé v produktivním věku.

Abstract

The Municipal Library of Třebíč was never reached on funding from EU grants, yet every year has a number of small projects. An alternative to obtain funding is The Grant System of Health City Třebíč (GSZM). Topics the projects and their determination reflects the current needs of society and common – reading support and adults, the development of intergeneration realitons, environmental education with the accent on regional activities, informal education for adults projects, projects for seniors, computer education and many more. During the 12 years of existence GSZM was implemented tens of projects with hundreds of events. The presentation will focus on examples of projects for adults of working age.

Klíčová slova

celoživotní, dospělí, granty, GSZM, knihovna, komunity, komunitní, neformální, populace, produktivní, projekty, Třebíč, věk, vzdělávání, zájmové

Městská knihovna v Třebíči: granty pro komunitní práci

Městská knihovna v Třebíči již řadu let odvádí intenzivní výkony na poli komunitní činnosti. Počet akcí se ročně pohybuje kolem 1000, což při průměrném počtu 253 pracovních dní v roce znamená, že denně proběhnou až čtyři akce mimo vlastní půjčovní činnost. V roce 2015 knihovna oslaví 130. výročí založení (zakládací listina z 6. dubna 1885) a v rámci oslav připraví také výstavu o projektech, které uskutečnila od roku 1996. Ačkoli nepatří mezi knihovny, kterým se podařilo

získat finanční prostředky z fondů Evropské unie, kde se dotační částky pohybují v jiných řádech, pomáhají i malé finanční příspěvky k realizaci mnoha projektů. Včetně letošního roku 2014 knihovna získala na malé projekty celkem 4 150 538 Kč. Mezi poskytovateli figurují Ministerstvo kultury ČR (programy K21 a VISK), OSF, Kraj Vysočina a Město Třebíč.

Mezi projekty byly i takové, jež umožnily knihovně v období automatizace vybudovat kvalitní připojení k internetu i vzájemné propojení ústřední knihovny s pobočkami v době, kdy taková řešení byla poměrně progresivní. Optickou linku má od roku 1997 a terminálové připojení poboček na centrální automatizovaný systém Lanius – Clavius od roku 2001. Značně se tím zrychlilo především zpracování fondu na pobočkách, které nikdy nemusely vytvářet vlastní databáze, ale rovnou přidávaly kopie již zpracovaných záznamů do centrálního serveru. V současné době tuto praxi uplatňuje při zpracování fondů obecních knihoven v programu Clavius REKS. Knihovna také na základě dotací z projektů kooperuje s NK ČR při budování Souborného katalogu CASLIN a souborů národních autorit, je v konsorciu knihoven pro služby Anopress a ASPI. Výsledkem i podmínkou těchto projektů je dodržování všech knihovnických standardů, což čtenáři obvykle nezasnamenají nebo následně využívají jako novou knihovnickou a informační službu, nové služby on-line katalogu, on-line komunikace s knihovnou apod.

Pak jsou tu projekty přímo určené na vzdělávací a kulturní činnost, které knihovně umožňují již řadu let ve statistikách vykazovat neobvykle vysoký počet akcí pro veřejnost, tj. kolem 1000 ročně. Po letech zkušeností je i jasné, že akce v rámci nových projektů získávají knihovně nové návštěvníky a čtenáře. Z počtu obyvatel jich do knihovny chodí 23 % a z populace dětí do 15 let podle statistiky za rok 2013 dokonce 70 %. Obě čísla jsou v rámci ČR nadstandardní a pokles poměrného počtu čtenářů se v MěK v Třebíči příliš neprojevuje i s ohledem na trvalý pokles obyvatel.

**POČET ČTENÁŘŮ MĚSTSKÉ KNIHOVNY V TŘEBÍČI VE VYBRANÝCH LETECH
POČET OBYVATEL OD ROKU 1990 KLESL ASI O 4000**

Rok	Celkem	Z toho děti do 15 let
1991	6 873	2 189
1992	7 220	2 029
2000	8 135	2 102
2005	8 787	2 873
2010	8 774	3 283
2013	8 658	3 461

Zadání pro konferenci Knihovny současnosti 2014 prezentovat jen služby pro dospělou populaci nás přimělo k zamyšlení nad tím, jaké velkolepé vize jsme měli v začátcích automatizace knihoven. Často tím byly myšleny služby podnikatelům, státní správě a samosprávě, neziskovým organizacím a spolkům, ale čas ukázal, že po rozpačitých začátcích téměř všechny služby převzaly velké informační por-

tály, obchodní rejstříky a databanky, odborné organizace, samotná správa či komerční sféra a samozřejmě internet jako celek. Je snad něco, co dnes nelze „vygooglit“? Také je tu problematika zákonů, které knihovny donutily řadu služeb zrušit, omezit nebo je knihovnám znepříjemnily povinnými poplatky.

Vynecháme-li poskytování běžných knihovnických a informačních služeb, pak se jako řada jiných knihoven knihovna v Třebíči dnes soustředí především na budování image vzdělávací instituce na poli neformálního vzdělávání. V knihovně nevznikla oficiální univerzita třetího věku nebo univerzita volného času, a to hlavně proto, že obdobný název pro vzdělávání dospělých jí „vyfoukla“ a zdárně rozvíjí nově vniklá Západosmoravská vysoká škola v Třebíči (ZMVŠ). Oficiální název nemá vzdělávání v knihovně dodnes, ale na názvu to asi nestojí, protože se po několika letech zkušeností ukázalo, že i v konkurenci vysoké školy knihovna obstojí, nabídne-li návštěvníkům zajímavý a pestrý program. Snad je to právě pestrost nabídky, která není vázána na zdoluhavá akreditační řízení a může pružněji reagovat na aktuální problematiku, zájem a poptávku.

Důležité je pro projekty získat finanční prostředky. Jak již bylo uvedeno, knihovna v Třebíči nikdy nepodala velký projekt do Evropských fondů, případně se zúčastnila pouze jako partner bez finanční spoluúčasti v projektech jiných organizací včetně Krajské knihovny Vysočiny v Havlíčkově Brodě.

Malé projekty podává do K21 MK ČR, Fondu Vysočiny, nejvíce úspěšných projektů průběžně podala do Grantového systému Zdravého města Třebíč (dále GSZM).

Grantový systém Zdravého města Třebíč

Grantový systém Zdravého města Třebíč (GSZM) je finančním nástrojem města Třebíče. Slouží k realizaci projektů nekomerčního charakteru s výjimkou Grantového programu Cestovní ruch. Grantový systém je tvořen dílčími grantovými programy, které jsou vymezeny stanovenými prioritami, rozvojovými záměry a schválenými koncepcemi města: Strategie udržitelného rozvoje města Třebíče, Plán zdraví a kvality života města Třebíče, Komunitní plán sociálních služeb města Třebíče, Koncepce prevence kriminality a drogové problematiky, Koncepce podpory sportu v Třebíči. Základním dokumentem je Programové prohlášení Rady města pro volební období 2010–2014.

GSZM založilo město Třebíč pro potřeby neziskových organizací ve městě jako reakci na množící se žádosti o příspěvky na aktivity pro občany. Město v tomto směru udělalo zásadní krok v roce 2003, kdy nepředvídatelný a stále se opakující proces živelného podávání žádostí a následného hledání financí a (ne)schvalování žádostí v rámci již rozděleného rozpočtu změnilo na předem promyšlený systém grantů pro jednotlivé oblasti komunitního života obce. Již podle názvu je jasné, že celý GSZM má návaznost na systém hnutí Zdravých měst (<http://www.zdravamesta.cz/index.shtml>). V současné době je GSZM rozdělen na dílčí podprogramy Kultura, Volnočasové aktivity, Ekologie, Prevence kriminality a drogové problematiky, Zdraví a rodina a Obnova památek. Kromě neziskových organizací pravidla umožňují přijetí projektů fyzických osob a příspěvkových organizací města – škol, knihovny, zařízení sociální péče.

V jednotlivých letech se pravidla mírně měnila, ale podstatné je, že na každý podprogram jsou předem vyčleněny prostředky z rozpočtu města, je stanoven přesný termín podání, o poskytnutí grantu rozhodují předem ustanovené komise, omezila se živelnost a zároveň probíhal (a stále se podle potřeb obnovuje) proces komunitního plánování. Aktuální pravidla umožňují každému subjektu podat do každého podprogramu dvě žádosti a v rámci celého GSZM maximálně pět žádostí. V Třebíči vzrostla nabídka kulturních, volnočasových i vzdělávacích aktivit pro všechny sociální i věkové skupiny obyvatel mimo oficiální kulturní a vzdělávací zařízení, podporuje se několik amatérských a školních divadel i sociální služby. A co je pro obyvatele města s vysokou nezaměstnaností důležité – většina akcí je zdarma nebo za minimální náklady.

Podrobně jsou pravidla jednotlivých programů GSZM přístupná na <http://www.trebic.cz/grantovy-system-mesta/ds-1104/p1=9135> a od roku 2008 jsou k dispozici i seznamy poskytnutých příspěvků.

Knihovna předkládá do GSZM každý rok maximální počet pěti projektů, podle předchozích pravidel jich však bylo v některých letech i devět. Úspěšnost je asi 80 %. Vyčlenit z nich jen projekty pro aktivní dospělou populaci zcela nelze, protože cílem knihovny je jednotlivé aktivity propojovat tak, aby se jich zúčastnily všechny věkové vrstvy nebo členové rodiny (podle zaměření projektu). Často jsou kombinací vzdělávacích, kulturních a relaxačních pořadů, neboť máme za to, že pracovní vytížení a stresem postižení dospělí knihovnu navštěvují i proto, že v jednom zde získávají nejen nové vědomosti, ale zároveň relaxují a ještě při tom mohou mít kolem sebe členy rodiny.

Součástí prezentace na konferenci Knihovny současnosti 2014 jsou i projekty a jednorázové akce, které knihovna realizovala bez grantové podpory.

Příklady akcí a grantových projektů pro dospělou populaci

NOCI V KNIHOVNĚ

Tematicky zaměřené Noci byly založeny na přání dospělých návštěvníků, kteří věděli o Nocích s Andersenem pro děti. Chtěli také svou „noc“ a při první z nich v roce 2009 jsme se jednoznačně inspirovali v Městské knihovně Znojmo. Programově bohaté a nejen literárně zaměřené Noci jsou velmi úspěšné a očekávané a účinkují v nich jak místní hosté, tak profesionální umělci.

NOC S BOCCACCIEM, 2009, čtení a recitace z eroticky laděných světových děl doplněné hudbou a tancem.

NOC S KARLEM HYNKEM MÁCHOU, 2010, při příležitosti 200. výročí narození K. H. Máchy.

NOC S KARLEM JAROMÍREM ERBENEM, 2011, při příležitosti 200. výročí narození K. J. Erbena, projekt podpořený MK ČR.

NOC S VYSOČINOU, 2012. Noc věnovaná trebičskému umělci Vlastimilu Tomanovi, akademickému malíři, grafikovi a básníkovi. Noc byla součástí projektu **Opakuj si: Vysočina** podpořeného MK ČR, který obsahoval i další literární večery s texty

a básněmi autorů z Vysočiny (J. Zahradníček, J. Deml, O. Březina, I. M. Jirous aj.), přednášky o třebíčských památkách UNESCO a obyvatelích našeho města, společná setkání seniorů a dětí s podtitulem Jak se žilo na Vysočině s tématy jako škola, doprava, obživa, knížky, čtení dětem v lese se spisovatelkou Gabrielou Kopcovou, která s dětmi vytvářela s pomocí přírodních materiálů lesní postavy a předměty – oživil kmen stromu, ožila lesní cestička, promlouval pařízek, účinkovaly šišky, větvičky, hlína, jehličí, mlha a samozřejmě děti.

MAKEDONSKÁ NOC, 2013. Součástí projektu Slovánská mise aneb Trocha historie nikoho nezabije podpořeného GSZM při 1150. výročí příchodu vzdělavců Cyrila a Metoděje. Hosty byly významné osobnosti: balkanista a překladatel prof. Ivan Dorovský s manželkou doc. Dagmar Dorovskou, která se na FF MU v Brně věnuje slovanským literaturám, muzikolog a skladatel prof. Miloš Štědroň či básník Ivo Odehnal. Vše se točilo kolem jeho balady „Píseň o velkomoravské náušnici“, za kterou obdržel makedonskou literární cenu a která je básnickou vizí historického příchodu věrozvěstů. Celou baladu s Ivo Odehnalem scénicky ztvárnilo knihovnické Divadlo bez opony.

MUZIKÁLOVÁ NOC, 2014. Zpěvačka Elin Špidlová zpívala světové muzikálové melodie, amatérský taneční soubor zatančil scény z Pomády a Šakalích let. Po skončení programu se tančilo a k dispozici byl i přiměřený bar.

JARNÍ VÍKEND HUDBY A POEZIE – dvoudenní předskokan budoucího týdenního festivalu poezie Nezvalova Třebíč, který se bude konat v březnu 2015 v Třebíči a na kterém bude participovat řada organizátorů – jednotlivců i institucí. Nultý ročník v sobotu zahájili amatérští literáti a básníci kolem literárního serveru Lit-

čtení v 16:00
hudební oddělení Městské knihovny v Třebíči
5. dubna 2014 v 16:00

Své autorské texty představí:
Dagmar Benešová (Třebíč)
Jiří Cenek (Litweb, Praha)
Mirka Hečbávná (Třebíč, Litweb)
Hanače Martinec (Litweb, Brno)
Anna Polomská (Třebíč)
Marek Rezanek (Litweb, Praha)
Iveta Žalovská (Třebíč)

Zazpívají, zahrají:
Zbýšek Nestrojil (Třebíč)
Slunko (Třebíč)

WWW.LITWEB.CZ

Mezihrada
autogramiada

Jana Koubková
za doprovodu kytaristy Romana Hampachera
uvede texty ze své nové knihy
Básně z jazzové dásně

5. dubna 2014 v 18:00
hudební oddělení Městské knihovny v Třebíči

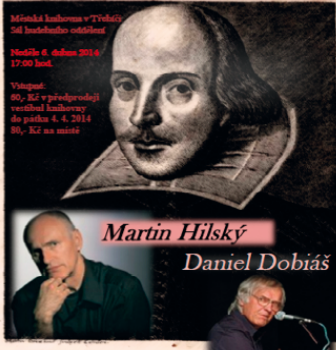
Martin Hilský
Mr. WILLIAM
SHAKESPEARES
Sonety
anež
Tak trochu sváteční shakespeareovská pošta

Městská knihovna v Třebíči
5. dubna 2014 v 17:00 hod.

Vstupní
80,- Kč (přídavkem)
veškeré knihovny
do pátku 4. 4. 2014
10,- Kč na místě

Martin Hilský
Daniel Dobiáš

LONDON
Printed by Isaac Laggard, and Ed. B.

web (<http://www.litweb.cz>) a poté jazzová zpěvačka Jana Koubková, která pokřtila svoji novou knihu *Básně z jazzové dásně*. Nedělními excelentními hosty byli profesor Martin Hilský a skladatel Daniel Dobiáš se Shakespearovými Sonety.

Příklad projektového roku 2012 pro Grantový systém Zdravé město Třebíč

1. Podprogram Kultura: Francouzský klub 2012

Dotace 12 000 Kč, povinná spoluúčast 50 % celkových nákladů projektu. Vročení naznačuje, že se nejedná o jednorázový a jednoletý projekt. V knihovně Třebíč pracuje klub bez přerušení od října 2008. Besedy, prezentace i umělecká vystoupení, jejichž témata a účinkující jsou pokaždé jiné, ale zároveň pokaždé mají v základu Francii, přivádějí do knihovny každý první čtvrtek v měsíci kolem 50 lidí všeho věku. Podařilo se zapojit i děti a studenty ze škol, které vyučují francouzštinu, a i při plánování akcí se často postupuje tak, aby se využily místní zdroje a nabídky. V roce 2012 se FK uskutečnil celkem 13krát a mezi přednášejícími je i prof. PhDr. Luďka Klusáková, CSc., která je držitelkou řádu francouzské vlády Chevalier de l'ordre des palmes académiques za pedagogickou práci a s Třebíčí ji spojují trvalé vazby prostřednictvím přátel a rodiny. Je vnučkou armádního generála a prezidenta Ludvíka Svobody. Kromě přednášek a výstav je letos připraven i zájezd na koncert Francouzsko-české hudební akademie v Telči a v červenci a srpnu se hrál pétanque na hřištích sportovního areálu Laguna v Třebíči.

2. Podprogram Kultura: Kniha dobrá nejen proti severáku

Dotace 20 000 Kč, povinná spoluúčast 50 % celkových nákladů projektu. Projekt na podporu čtenářství zahrnoval řadu aktivit pro děti i dospělé a atraktivními pro-

gramy měl přesvědčit o tom, že kniha je základem a inspirací mnoha dalších projektů (divadelních, filmových) a že i ve světě multimediální a většinou pasivní zábavy může být základem tvůrčí zábavy skupiny lidí nebo rodiny.

ČÁSTI PROJEKTU:

- **Literární kavárna.** Její založení bylo přímým výsledkem snahy knihovny, některých čtenářů a externích spolupracovníků mít možnost se častěji scházet kvůli literárním tématům. Od března, kdy kavárna v „nultém“ pořadu ocenila nejlepší čtenáře knihovny v rámci celostátní ankety Čtenář roku, bylo každý měsíc připraveno zajímavé literární téma: malý kurz tvůrčího psaní, prezentace zajímavých trendů v literatuře (severská detektivka), setkání se zajímavými autory (Jaroslav Rudiš, autor populární trilogie Alois Nebel), přednášky o regionálních autorech, setkání s mladými autory o tom, jak dospět od psaní do šuplíku až k vydání nové knihy, přednáška o zfilmovaných velkých dílech české literatury (Škvorecký, Lustig, Kundera).
- **Tematické kuffíky.** Trend, který se osvědčil již v mnoha knihovnách, se loni setkal s obrovským ohlasem i v Třebíči. Jde o soubory knih, her, předmětů a dalších nápadů, které jsou spolu uzavřeny v jednom kuffíku a podávají tak ucelené informace o vybraném tématu – třeba o vodě, oceánech, domácích zvířatech, dopravě, třídění odpadů apod. Kuffíky byly dosud kompletovány pro děti a letos by knihovna chtěla zkoušet podobnou službu i pro dospělé s tématy jako zdravý životní styl, trénování paměti nebo třebíčští autoři, třebíčská historie.
- **Podpora dětského čtenářství.** Práce s dětmi patří již mnoho let k primárním prostředkům knihovny, jak vytvořit protipól dnes preferované mediální a počítačové zábavy. Patří sem především každodenní mravenčí práce s malými dětmi, vybudování důvěry a dobrých vztahů se školami, řada literárních besed i mimořádné akce, jako je pasování prvňáčků na čtenáře, podpora větších akcí v Týdnu knihoven a na Den pro dětskou knihu. Především pasování prvňáčků se z komorní záležitosti škol a knihovny stalo velkou akcí, kterou navštěvují celé rodiny a média. Také další část projektu, **Škola naruby**, je jednou z forem, jak zapojit do čtení celou rodinu. Platformou jsou aktivity celostátního projektu Celé Česko čte dětem. Využívá elánu a radosti malých čtenářů ze společného čtení, protože jim pro změnu dává možnost hlídat a ovlivňovat čtení v rodině.

3. Podprogram Ekologie: Energie pro všechny

Energie pro všechny. Dotace 23 000 Kč, povinná spoluúčast 50 % celkových nákladů projektu.

Dalším v řadě projektů, které měly ekologickou tematiku. Energie pro všechny letos přinese téma energetické udržitelnosti, jaderné energetiky, obnovitelných zdrojů energie, úspory energie, energetické chudoby, společenské, ekonomické a etické souvislosti a také výstavu o pasivních domech.

Ekologické projekty (Naše lesy, Voda, Rok brambor aj.) měly velký úspěch, protože často přinášely informace v nečekaných souvislostech. Například projekt „Rok brambor“ o důležitosti plodiny typické pro Vysočinu a důležité pro celý svět, kterou ale právě na Vysočině zcela vytlačila pole s řepkou. V projektu „Voda“ zase proběhla beseda o historii, zdrojích a složitě přípravě pitné vody na Třebíčsku a vyústila ve

dvojí exkurzi do historické vodárny na novou stálou expozici o pitné vodě pro Třebíč a letos bude pokračovat exkurzí do čističky odpadních vod.

4. Podprogram Rodina a zdraví: Rok aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity

Dotace 20 000 Kč, povinná spoluúčast 50 % celkových nákladů projektu. Projekt má stejný název jako program Evropské komise pro rok 2012. V rámci projektů knihovny pak navazuje na mnohaleté projekty celoživotního vzdělávání seniorů, ale na rozdíl od předešlých roků bude rozvíjet spolupráci rodiny. Seniori se jako každý rok zúčastnili společensko-vědních přednášek, počítačových kurzů, trénování paměti. Jedním z vedlejších produktů mnohaleté spolupráce se seniory je i získání vzájemné důvěry a zjištění, že seniori mají potenciál a především velkou chuť se aktivně zapojit do přípravy a realizace akcí. Využili tak svoje vědomosti, koníčky a mohli je předávat mladší generaci například při kompletování tematických kufříků pro děti (Retro kufřík, Co jsme četli, když jsme byli malí, S čím jsme si hráli, když jsme byli malí, Co umím aneb moje povolání, Lidské tělo apod.).

5. Podprogram Volnočasové aktivity: Svět nepoznáš na dovolené

Dotace 10 000 Kč, povinná spoluúčast 50 % celkových nákladů projektu. Jedna z forem spolupráce knihovny s mladými lidmi z regionu, kteří nějaký čas trávili v zahraničí, ať už v rámci studijního nebo pracovního pobytu nebo se účastnili některého z humanitárních projektů. Prezentace vlastních zážitků a zkušeností může být pro starší děti a studenty velmi motivační a zároveň je upozorní na úskalí, kterým budou možná čelit. Užitečné je i předávání zkušeností se studiem v zahraničí.

Příklad projektu pro GSZM 2014: Francouzský klub 2014

FK je stálící v programu knihovny od října 2008 a probíhá obvykle první čtvrtek v měsíci. V roce 2014 ještě v průběhu roku byly zařazeny akce navíc, jako divadelní představení, zájezd na koncert Francouzsko-české hudební akademie v Telči apod.

LEDEN 69 účastníků

Ing. Jan Kubica: Postřehy z toulek autem po Francii

Tradiční úvodní prezentace a přednáška Ing. Jana Kubici, kterého měsíční cestování tentokrát zavedlo do oblastí Limousin, Lot, Dordogne, Bordeaux a podruhé do rozsáhlé oblasti Francouzského středohoří.

ÚNOR 76 účastníků

Tomáš Kubeš: Vúdu Afrika

Známý cestovatel a fotograf, www.tomaskubes.cz, prezentoval země Západní Afriky, které byly ve druhé koloniální vlně součástí francouzského koloniálního území. Oficiálním jazykem je dnes francouzština, ale původní obyvatelstvo si i díky vzdálenosti od „mateřské“ země uchovalo svoji svébytnost, zvyky a magické rituály obestřené mýty a tajemstvím.

Marie Dočkalová: Ženeva obklopená vodou a horami

Ženeva je sice švýcarské město, ale celé okolí Ženevského jezera je frankofonní a hranice mezi oběma zeměmi většinou nejsou rozeznatelné. Přímo v Ženevě z jezera vytéká rychlým proudem řeka Rhône, která po dalších 600 kilometrech ústí do Středozemního moře. Kromě ženevské oblasti projedeme i krásným francouzským městem Annecy, původně hlavním městem ženevského hrabství, pohořím Jura, které je na západě Ženevy již na francouzském území a kde pod horami vedle sebe stojí CERN (z franc. Conseil Européen pour la recherche nucléaire) a zámek ve Ferney, muzeum Voltaira, který zde strávil podstatnou část života a dal městečku i současný oficiální název Ferney-Voltaire.

Juraj Kaman: Maroko a Alžírsko, 72 návštěvníků

Promítání fotografií a vyprávění o dvojici unikátních zemí, ve kterých Francouzi zanechali nerasmazatelný otisk. Ovlivnili místní kulturu, vzdělanost, jazyk i architekturu, ale přítomnost přináší Francii i obrovské sociální problémy v podobě imigrace, vzrůstající nezaměstnanosti a občanských nepokojů. Obě země však stojí za návštěvu. Zatímco Maroko je hojně navštěvovaná destinace, která nabízí překrásná královská města, mořské pláže, čtyřtisícové hory i nekonečnou žhavou poušť, Alžírsko, které bylo pod francouzskou nadvládou až do roku 1962, je zemí obávanou, nebezpečnou, ale neprávem opomíjenou. Scenérie, které jsou v obou zemích k vidění, jsou jedinečné.

FRANCOUZSKÝ KLUB
MIMOŘÁDNÁ AKCE
13. 6. 2014 PREZENTACE
9. SRPNA 2014 VYSTOUPENÍ
ORIGINÁLNÍ FRANCOUZSKÝ FOLKLORNÍ SOUBOR V TŘEBÍČI!

HORÁCKO - SAVOJSKÝ FOLKLORNÍ FESTIVAL SÉVRIER 2012 A TŘEBÍČ 2014

PREZENTACE PŘEDSTAVY MARKÉTY MATOUŠKOVÁ

PÁTEK 13. ČERVENA 2014, 17:00 HOD, SÁL HUDEBNÍHO ODĚLENÍ
TŘEBÍČSKÝ SOUBOR BAJDÝS SE V ROCE 2012 ZÚČASTNIL FOLKLORNÍHO FESTIVALU V SÉVRIER V KRÁSNE SCÉNÉRIE JEZERA ANNICY A SAVOJSKÝCH ALP. NA POZVÁNÍ BAJDÝS PŘESKEL SOUBOR ÉCHO DE NOS MONTAGNES ZE SÉVRIER DO ČESKÉ REPUBLIKY. VYSTOUPENÍ OBROU SOUBORU PROBEHNOU V TELČI, TŘEBÍČI A V NÁMĚSTÍ, SOBOTA 9. SRPNA 2014 JE REZERVOVÁNA PRO TŘEBÍČ.

Z WEBOVÝCH STRÁNEK SOUBORU ÉCHO DE NOS MONTAGNES:
<http://www.launelle.com/annecy/annecy-folklore-2012-08-09-12-10-11>
Vstupné: 60 Kč (dítěti 30 Kč) - 17:00 hod.

Accueil par nos amis du groupe folklorique "Bajdys". Au programme : prestation sur le scène de plusieurs festivals, visites et découvertes culturelles... à Třebíč et à Proque.

Třebíč 8. HOŤKA PROJEKTU FRANCOUZSKÝ KLUB, JK V ROCE 2014 FINANČNĚ PODPORUJE ÚSTAV FR. PROJEKTOVÁNÍ KULTURNÍ

MIMOŘÁDNÁ AKCE FK ČERVEN 2014
FRANCOUZSKÝ KLUB

HOLČIČKA A CIGARETA
Denise Burdaková

23. 6. / 17:00
MĚSTSKÁ KNIHOVNA Třebíč, Hasskova 102/2

POD ZÁŠTITOU FRANCOUZSKÉHO INSTITUTU V PRAZE PŘINÁŠÍ **LISTOVÁNÍ LUKÁŠE HEJLIKA** NA JEVIŠTĚ DALŠÍ SKVELOU KNIHU. PROTI SVĚTU PLOVOUCÍMU V PASTROFÁLNĚ ZNEČIŠTĚNÉM VZDUCHU A ZAVALOVANÉMU VŠEMOŽNÝMI ŽÁKAZY, PROTI VLÁDĚ NEVYCHOVANÝCH EMANCIPOVANÝCH DĚTÍČEK SE HRDINA KNIHY, ČTYŘICÁTNIK ZAMĚŠTANÝ NA MAGISTRÁTĚ, DĚTSKÝ BOUŘIL V PRÁCI SI CHODÍ NA ZÁCHOD POTAJÍ VYKOUŘIT CIGARETU. JE PŘESTÍŽEN PĚLITOU HOLČIČKOU A TÍM PRO NĚJ ZAČÍNÁ PEKELNÁ SPIRÁLA VYŠETŘOVÁNÍ, VZNEŠENÍ A MARNE SNHY OBHÁJIT SE ÚČASTÍ V APOKALYPTICKÉ REALITNÍ SHOW.

KNIŽKA BUDE NA MÍSTĚ KE KOUPENÍ.
ÚČINKUJE LUKÁŠ HEJLÍK A PETRA BUCKOVÁ. VYDALO MAPLAGATELSTVÍ ATLANTIS.
PŘÍSPĚVOK VSTUPNÉK VE VSTĚBKU KNIHOVNY 50,- Kč, NA MÍSTĚ 60,- Kč.

Třebíč 8. HOŤKA PROJEKTU FRANCOUZSKÝ KLUB, JK V ROCE 2014 FINANČNĚ PODPORUJE ÚSTAV FR. PROJEKTOVÁNÍ KULTURNÍ

FRANCOUZSKÝ KLUB
SOBOTA 5. ČERVENCE 2014
FRANCOUZSKO-ČESKÁ
HUDEBNÍ AKADEMIE TELČ
20. ROČNÍK

ZVEME ČLENY FRANCOUZSKÉHO KLUBU NA SLAVNOSTNÍ KONCERT FČHA
SOBOTA 5. ČERVENCE 2014, 19:00 HOD., ZÁMEK TELČ

- ❖ REGISTRACE ÚČASTNÍKŮ VE VESTIBULU KNİHOVNY
- ❖ ZÁLOHA NA MÍSTO V AUTOBUSU 100,- Kč VRATNÁ PŘI NÁSTUPU
- ❖ PŘI NEODHLÁŠENÉ NEÚČASTI SE ZÁLOHA NEVRACÍ
- ❖ DOPRAVA ZDARMA V RÁMCI PODPORY GSZM – KULTURA 2014
- ❖ ODJEZD AUTOBUSU 17:00 HOD. SUCHENIOVA ULICE

Třebíč 4. ročník projektu FRANCOUZSKÝ KLUB JE V ŘÍJNU 2014 PRÁVNĚ PODPORŮN GSZM Třebíč, podpořeno MČ Třebíč

FRANCOUZSKÝ KLUB
STŘEDA 10. ZÁŘÍ 2014, 19:00 HOD.
CHODERLOS DE LACLOS / DANIEL ŠPINAR
VALMONT

ZVEME ČLENY FRANCOUZSKÉHO KLUBU NA DIVADELNÍ PŘEDSTAVĚNÍ
STŘEDA 10. ZÁŘÍ 2014, 19:00 HOD., ND BRNO, DIVADLO REDUTA

- ❖ REGISTRACE ÚČASTNÍKŮ VE VESTIBULU KNİHOVNY
- ❖ VSTUPNÉ 270,- Kč, SLEVA PRO SENIORY, DĚTI, STUDENTY A ZTP
- ❖ ODJEZD AUTOBUSU V 17:00 HOD., SUCHENIOVA ULICE
- ❖ DOPRAVA ZDARMA V RÁMCI PODPORY GSZM – KULTURA 2014
- ❖ PŘÍJEM PŘEHLEŠEK DO 8. SRPNA 2014, PŘEP. DO OSLAZENÍ MÍST

Třebíč 4. ročník projektu FRANCOUZSKÝ KLUB JE V ŘÍJNU 2014 PRÁVNĚ PODPORŮN GSZM Třebíč, podpořeno MČ Třebíč

LiStOVání – Stephen Clarke: Faktor Merde! 46 účastníků

„Je to, jako kdyby si tenista Andy Murray přijel zapinkat na kurty za třebíčskou nemocnicí,“ napsaly místní noviny o účasti samotného autora, anglického spisovatele žijícího již přes 20 let v Paříži, při scénickém čtení z páté knihy o tom, jak se žije cizincům ve Francii. Bez klíčového slova „merde“, které se objevuje i v názvu předchozích čtyř knih, se zkratka neobejde! Clarke nejen podepisoval knihy, ale také živě diskutoval o městě, ze kterého stačil vidět nejdůležitější památky UNESCO.

KVĚTEN zájezd do ND Brno, 50 účastníků

Molière: Scapinova šibalství

Návštěva divadelního představení, jehož překladatelem z francouzštiny je Jiří Žák, loňský host F-Klubu. Národní divadlo Brno. Vyjednána sleva pro seniory od 60 let ve výši 30 % a poloviční vstupné pro studenty a ZTP.

Akce se mimořádně nekonala první čtvrtek v měsíci, neboť dva první čtvrtky v květnu byly státní svátky.

ČERVEN tři akce

Anna Linhartová: La Tour Eiffel – 125. výročí otevření, 54 účastníků

Symbol Paříže – Eiffelova věž oslaví v letošním roce 125 let své existence. Na začátku proklínaná, dnes od Paříže neodmyslitelná a jedna z nejvýraznějších a nejnavštěvovanějších staveb Evropy. Dozvíme se, jak vznikl nápad věž postavit, jak stavba probíhala i jaké byly ohlasy na stavbu či jaké zajímavosti a události doprovázely Eiffelovku za dobu její existence. Nebudou chybět ani základní technické

údaje a informace o tom, jak složitý a důmyslný je každodenní provoz. Pohledy ze všech stran a do všech zákoutí potvrdí, že není těžké si ji zamilovat.

Navíc se dozvíme, jak si lze vychutnat atmosféru těchto míst prostřednictvím mezinárodní agentury s názvem „Pařížanem v jednom dni“.

Horácko-savojský folklorní festival v Třebíči

Prezentace a pozvání na společné akce dvou folklorních souborů v srpnu 2014 (Třebíč, Telč, Náměšť nad Oslavou).

LiStOVáNí – Benoit Duteurtre: Holčička a cigareta

Sžiravě sarkastická a mrazivá „komedie“ určená rozhodně ne dětem, ale těm, kteří neodolají fenoménu reality show, ať se tam děje, co se děje, hlavně že se pere špinavé prádlo bez ohledu na lidskou důstojnost a normálnost.

ČERVENEC

Potřetí se členové FK zúčastnili zájezdu na slavnostní koncert studentů a profesorů Francouzsko-české hudební akademie v Telči. V roce 2014 se konal 20. ročník FČHA. Více informací www.akademietelc.cz.

ZÁŘÍ dvě akce

Martin Jiroušek: Francouzský horor v literatuře a ve filmu

1. část: Klasická francouzská hororová literatura a první filmy

Prezentace literárního a filmového kritika o žánru, který má ve Francii velkou minulost i přítomnost. V roce 2013 uplynulo 100 let od prvního filmového zpracování Fantomase, ale málokdo ví, že originální Fantomas není komedie, jak je prezentovaný ve známých filmech, ale skutečný horor.

Choderlos de Laclos / Daniel Špinar: Valmont

Zájezd na představení ND Brno, Divadlo Reduta. Inscenace podle knihy *Nebezpečné známosti* francouzského autora Choderlose de Laclose. Přihlášeno 70 účastníků.

ŘÍJEN

Martin Jiroušek: Francouzský horor v literatuře a ve filmu

2. část: Moderní francouzská hororová literatura a film

Pokračování prezentace literárního a filmového kritika.

LISTOPAD

Jan Přeučil: Francouzská galantní poezie

Přední český herec a dabér umí překvapit – ve skutečnosti je tento notorický představitel padouchů velmi příjemný člověk a galantní muž, přesně typ pro interpretaci středověké francouzské galantní poezie. S manželkou Evou Hruškovou, která francouzštinu ovládá a miluje, a zpěvačkou Janou Hruškovou Yngland, která zazpívá francouzské písně a šansony, zpřijemní podzimní a předvánoční F-Klub.

PROSINEC

PhDr. Hynek Bouchal: Prokletý básník Charles Baudelaire

Úvodní přednáška odborníka bude první z řady přednášek o francouzské literatuře 19. a 20. století. Speciální literární sekce bude zahájena přednáškami PhDr. Hynka Bouchala a jeho kolegy pedagoga Mgr. Aleše Římana 1x měsíčně od ledna 2015 nad rámec již zavedených přednášek v rámci klasického F-Klubu.

CELOROČNĚ

Filmová představení francouzských filmů kina Pasáž

jsou členům francouzského klubu přístupná za sníženou klubovou cenu vyjma premiérových představení.

Příklad projektu pro GSZM 2014: Rok rodinných farem

Valné shromáždění OSN vyhlásilo rok 2014 Mezinárodním rokem rodinných farem. V mnoha rozvojových zemích tvoří rodinné farmy až 80 procent všech tamních zemědělských podniků. V České republice sice převažují větší zemědělské podniky, nicméně i přesto jsou rodinné farmy významnou složkou našeho zemědělství a hrají významnou roli v tvorbě zaměstnanosti na venkově a podpoře místních ekonomik. Na Vysočině navíc jsou rodinné farmy základem pro agroturistiku.

Projekt představí především regionální rodinné farmy, které se zabývají výrobou produktů typických pro Vysočinu. Pěstují zeleninu, ovoce, byliny, chovají dobytek nebo včely. Součástí je vždy ochutnávka produktů a informace, kde je možné produkty koupit. Součástí projektu jsou přednášky o potravinách produkovaných rodinnými farmami, výlet na dvě farmy v blízkém okolí Třebíče a zájezd na rodinnou farmu rodiny Němcovy. Lákadlem je kontakt se zvířaty, ochutnávky výrobků farem, poznávání přírodních podmínek a krás Vysočiny, které farmáři při své práci musí ctít a respektovat. Pro někoho může být přitažlivé poznat, jak se dojí devítisetihlavé kozí stádo, vyrábí domácí sýr, seče louka kosou a suší seno. Romantika však končí v okamžiku, kdy je třeba produkty dostat ke spotřebitelům a prodat v konkurenci levnějších průmyslově vyráběných produktů ze supermarketů.

AKCE PROJEKTU PRO DOSPĚLÉ:

Včelařská farma KURTIN. Farma má sídlo v Račicích u Hrotovic. Její hlavní činností je chov včel, hlavní produkcí je získávání kvalitních druhových medů. Včelařská farma nabízí pro veřejnost prodej medu vlastní produkce, včelí kosmetiky a medoviny.

Posnídejte férově a zdravě. V květnu se v rámci projektu knihovna podruhé připojila k celosvětové kampani Férová snídaně, což je celosvětová akce podporující spravedlivý obchod a zodpovědnou spotřebu. Na rozdíl od snídaní, které často organizuje některá nezisková organizace a kde se nabízí cizokrajné výrobky zahraničních pěstitelů sdružených v hnutí Fair trade (banány, čokoláda, káva, čaj aj.), knihovna společně s Fair trade kávou a čajem nabízí „fair trade“ alternativu

produktů z Vysočiny a místních malých výrobců (pečivo, mléko, med, máslo, sýry, jogurty, tvarohy, vejce aj.), včetně informace, kde lze výrobky v Třebíči a okolí koupit. Výrobky mají často označení „Vysočina regionální produkt“.

Pěší Výlet na rodinné farmy. Kozí farma v Lesním Jakubově a farma U černých ovcí v Horních Lhoticích se nachází 30 km od Třebíče, účastníci jeli vlakem do Raptopic a odtud šli pěšky do Lesního Jakubova a Horních Lhotic (okruh cca 10 km). Náklady na cestu si účastníci hradili sami.

Farma rodiny Němcovy. Jedna z nejznámějších farem Vysočiny – Farma rodiny Němcovy z Netína – byla založena v roce 1990. Řadí se mezi nejlepší rodinné podniky ve zpracování mléčných produktů, a to i proto, že se nachází v ekologicky nejměstší oblasti České republiky, na Českomoravské vrchovině. Od roku 2005 zpracovává mléko ve vlastní minimlékárně, převážně na bílý jogurt a sýry. Některé produkty získaly ocenění Regionální produkt Vysočiny.

Zájezd na farmu rodiny Němcovy. Z projektu se hradí náklady na autobus, případné další náklady si hradí účastníci sami.

Ekologická farma Pospíšilových Holubí Zhoř. Holubí Zhoř je malá obec nedaleko Velké Bíteše a Pospíšilovi hospodaří na této farmě již několik generací. Po vzniku družstva byli nuceni s hospodařením přestat, ale v roce 1993 rodina pozemky restituovala a od této doby se zde znovu hospodaří, a to od roku 2006 ekologicky. Farma zajišťuje bedýnkový prodej se sezónní zeleninou, kromě pěstování zeleniny chová krávy, prasata, ovce a další zvířata. Farmu je možné navštívit.

Zdravé stravování s výrobky českých farmářů. Přednáška. Odbornice na výživu **Margit Slimáková**, Ph.D., se věnuje výživě a zdravotní prevenci prakticky celý život. Vystudovala farmacii a výživu, pracovala v Německu, Číně, Francii a USA. Ve své práci využívá osvědčené poznatky ze všech oblastí medicíny, přičemž důraz klade na zdravotní prevenci. Zabývá se zejména poradenstvím a osvětou. Publikuje knihy a články, přednáší, organizuje semináře a prosazuje zdravou výživu do škol.

Rodinná farma Sedmikráska. Farma Urbánkových z Jimramovských Pasek (část obce Nový Jimramov) se zabývá pěstováním bylinek, výrobou bylinných sypných čajů, bylinných sirupů, olejů, tinktur, mastí a likérů. Kromě představení farmy se posluchači dozvědí i to, jak se jednotlivé produkty vyrábějí a na co se používají.

AKCE PROJEKTU PRO DĚTI:

Jak se žije na farmě. Beseda pro děti s jedním z farmářů.

Zvířátka na farmě. Beseda pro děti s využitím tematických kufříků Zvířátka na statku a Zvířátka na dvorku. Tematický kufřík je kufřík obsahující knihy, hry a další pomůcky vždy k danému tématu.

Co uvidím na farmě. Výtvarná soutěž pro děti a výstava z jejich prací.

Tematický blok

CPK A SLUŽBY

5

GARANTI:
Mgr. Tomáš Gec
Mgr. Štěpánka Žížková
PhDr. Radka Římanová

CENTRÁLNÍ PORTÁL ČESKÝCH KNIHOVEN V POLOVINĚ ROKU 2014

CENTRAL PORTAL OF CZECH LIBRARIES IN MID 2014

Bohdana Stoklasová

Knihovna Akademie věd ČR • stoklasovabohdana@gmail.com

Abstrakt

Připravovaný Centrální portál českých knihoven (CPK) umožní klientům získat požadované dokumenty v tradiční tištěné nebo digitální formě a pohotové a komplexní informace kdykoli, odkudkoli a kdekoli. I malá knihovna bude působit jako rozhraní do celého systému českých knihoven a nabídne komplexní služby. Příspěvek je věnován především přínosu CPK pro knihovny a jejich uživatele. Přibližuje jednotlivé části (subsystémy) CPK ve vazbě na plnění konkrétních požadavků klientů a informuje o současném stavu řešení projektu. Příspěvek také vyvrací různé mýty a falešná očekávání vztahující se k CPK.

Abstract

The Central Portal of Czech Libraries (CPL) being prepared will make it possible to obtain the desired documents in the traditional, printed or digital form as well as to receive prompt and comprehensive information anywhere and anytime. Even a small library will act as an interface to the whole system of Czech libraries and it will be able to offer comprehensive services. The paper is devoted primarily to the contribution of CPL for libraries and their users. It brings individual subsystems of CPL in relation to meeting the specific requirements of clients. The paper informs about the current state of the project and it also dispels myths and false expectations related to CPL.

Klíčová slova

centrální indexy, centrální portály, discovery systémy, integrace zdrojů, knihovny ČR, linkovací servery, lokální indexy, národní projekty, spolupráce

ÚVOD

Hlavní cíl CPK

Centrální portál českých knihoven KNIHOVNY.CZ (CPK) umožní klientům získat požadované dokumenty v tradiční tištěné nebo digitální podobě a pohotové a komplexní informace kdykoli, odkudkoli a kdekoli.

Současný stav bez CPK

Uživatelé dnes prohledávají katalogy a informační zdroje knihoven v různých rozhraních, nemají možnost najít dostupné informační zdroje vzhledem k jejich roztržitosti, dojíždějí kvůli dokumentům a různé administrativě do mnohdy vzdálených knihoven, registrují se ve všech knihovnách, jejichž služby využívají, platí

za služby různým způsobem a většinou osobně, nevědí, co všechno jim mohou knihovny nabídnout, protože neexistuje jedno společné místo, kde by se to mohli dozvědět. Služby knihoven a jimi nabízené informační zdroje jsou v dnešní době rozptýlené, a tedy těžko dostupné. Uživatelé žijící ve větších místech jsou zvyhodněni, pro obyvatele menších obcí a/nebo hendikepované občany je sortiment služeb velmi omezen.

Budoucnost s CPK

CPK umožní uživatelům najít katalogy a informační zdroje různých knihoven na jednom místě, pracovat se zdroji v jednom uživatelsky přívětivém rozhraní, provést fyzické ověření identity pouze jedenkrát a dále využívat vybrané služby českých knihoven zapojených do CPK pomocí online registrace (včetně online plateb), získat přístup k požadovaným dokumentům přímo z domova, zdarma nebo za přijatelný poplatek, případně na vyhrazených počítačích v budovách knihoven, zjistit informace o českých knihovnách a jejich službách i akcích přehledně z jednoho místa. Cílem CPK je zastřešit fondy a služby českých knihoven i informace o nich a nabídnout k nim přehledný a komfortní přístup z jednoho místa. I malá knihovna bude působit jako rozhraní do celého systému českých knihoven a nabídne komplexní služby. Služby knihoven díky CPK přijdou naproti obyvatelům menších obcí a/nebo hendikepovaným občanům.

K čemu slouží jednotlivé části portálu

KNIHOVNY.CZ

Klient potřebuje	Klient použije část	Funkce použité části
Najít informaci o službách a akcích českých knihoven	Informační část (rozcestník)	Nabídnout informace o systémech, službách a akcích českých knihoven v jednoduché a dobře srozumitelné podobě na jednom místě.
Najít a rezervovat si dokument ve své knihovně / svých knihovnách	Náhrada OPACu knihovny	Nabídnout katalogy knihovny/knihoven, kde je klient registrován, zjistit okamžitou dostupnost, rezervovat knihy, zobrazit aktuální seznam výpůjček, stav finančního konta a další činnosti spojené se čtenářským kontem, vše ve stejném rozhraní jako u hledání v širším kontextu všech českých knihoven.
Vyhledat informaci o dokumentech dostupných v dalších českých knihovnách	Vyhledávač	Nabídnout prohlížení metadat, abstraktů, plných textů a dalších informací integrovaných z různých zdrojů do jednoho místa (centrální+lokální index).
Získat plný text nalezeného dokumentu nebo další přidání služby	Linkovací server	Nabídnout přidané služby k nalezenému dokumentu: odkazy na plný text dokumentu, vyhledání v katalozích knihoven, získání citace, elektronické dodání dokumentu, recenze či dostupnost v internetovém knihkupectví, encyklopedické informace o autorech, související dokumenty na www atd.
Půjčit nalezený dokument, který není k dispozici ve fondu jeho knihovny	Meziknihovní výpůjční služba	Poskytnout klientům dokumenty nebo jejich kopie bez ohledu na místo jejich uložení.

SUBSYSTEMY (ČÁSTI) CPK

CPK bude mít několik částí. Některé budou pro klienta na první pohled viditelné (informační část a vyhledávač), jiné budou pro něho ukryté a budou mu nabízeny automaticky, takže o jejich existenci mnohdy ani nebude vědět (např. linkovací server se navenek „tváří“ jako součást vyhledávače). Na předchozím obrázku je znázorněno, které části budou zajišťovat uspokojení konkrétních potřeb klientů CPK.

Dále jsou podrobněji vysvětleny funkce a možnosti některých částí.

Informační část (rozcestník)

Informační část portálu Knihovny.cz se stane přístupovým bodem k informacím o českých knihovnách pro širokou veřejnost a praktickým rozcestníkem pro knihovníky. Vytvořením informační části portálu Knihovny.cz na doméně www.knihovny.cz dojde ke zlepšení přístupu k informacím o nabídce, službách a aktivitách českých knihoven, a tedy i ke zlepšení prezentace poskytovaných i připravovaných veřejných knihovnických a informačních služeb. Zvýšení povědomí o činnostech a službách knihoven ve společnosti může potenciálně vést k zesílení návštěvnosti českých knihoven, k nárůstu využívání informačních zdrojů či ke zkvalitnění podpory knihoven ze strany zřizovatelů.

Náhrada OPACu knihovny

Řešení navrhované pro CPK nemůže nahradit knihovní systémy v jejich plné funkcionalitě (akviziční a katalogizační modul a výpůjční systém), může ale nahradit modul OPAC. Rozhodnutí, zda knihovna nahradí stávající OPAC řešením CPK, nebo zda si ponechá svůj OPAC a CPK bude prezentován na jejich stránkách pouze formou vyhledávacího okénka, bude kromě kvality nabízeného řešení záviset i na tom, do jaké míry budou její uživatelé využívat externí zdroje. Pokud bude míra využití externích zdrojů vysoká, bude pro její uživatele jednotné prostředí pro práci se zdroji „mateřské“ knihovny i externích knihoven významným přínosem.

Vyhledávač

Výhledově CPK nabídne uživatelům na jednom místě a v jednotném rozhraní přímý přístup ke službám i fondům všech českých knihoven. Uživatel tak získá přístup i ke zdrojům a službám knihoven, v nichž není přímo zaregistrován. Pokud zjistí, že jde o pro něho zajímavé zdroje a služby, které ale vyžadují registraci, může se do dalších knihoven zaregistrovat online z pohodlí domova, stejným způsobem může za služby i platit. CPK tak otevře pro uživatele široké spektrum zdrojů a služeb, které může být pro někoho žádoucí, pro někoho však příliš široké. Proto CPK nabídne uživatelům možnost zúžení tohoto spektra podle jejich potřeb v podobě „řezů“ podle různých hledisek, kterými mohou být např.

- Obor (skupina oborů)
- Lokalita
- Knihovna (skupina knihoven), kde je uživatel registrován
- Knihovna (skupina knihoven), kde uživatel není registrován, ale jsou pro něho zajímavé

Vyhledávací okno CPK otevře uživatelům přístup ke službám a zdrojům všech českých knihoven a lze ho uživatelům nabídnout buď samostatně

nebo v libovolném kontextu – např. jako rozšíření vyhledávání, které začne např. na oborové či regionální úrovni a nepřinese žádoucí výsledky.

Oborová úroveň:

Nenašli jste? Zkuste ještě

Regionální úroveň:

Nenašli jste? Zkuste ještě

Linkovací server

Úkolem linkovacího serveru (linkserveru) je nabídnout co nejuplněnější a nejprešnější nabídku přidanych služeb k vyhledanému dokumentu. Linkservery nabízejí

odkazy na plný text dokumentu, vyhledání v katalogích knihoven, získání citace, elektronické dodání dokumentu, recenzi v internetovém knihkupectví, encyklopedické informace o autorech, související dokumenty na www atd.

SFX
Související odkazypřepnout na zdroje VŠCHT

1919 18 883 11 14173 28 286 8
Národní technická knihovna
National Library of Technology

Jazyk: Čeština

Název: Long distance transport for primary angioplasty vs immediate thrombolysis in acute myocardial infarction. Final results of the randomized national multicentre trial-PRAGUE-2

Podrobnosti: European heart journal [0195-668X] Widimská, P rok:2003 ročník:24 iss:1 strany:94-104

Plný text v: [HighWire Press Free](#) [HighWire Press](#)

Exempláře v: [Souborný katalog ČR](#)

Impact Factor: [Journal Citation Reports 2011](#)

Získat dokument pomoci: [DDS Virtuální polytechnická knihovna](#)

Další možnosti -

© 2014 SFX by Ex Libris Inc.
[CrossRef](#) Aktivován

Meziknihovní výpůjční služba

Pro uživatele především menších knihoven má CPK zjednodušit přístup k fondům zapojených knihoven v rámci celé ČR, přičemž uživatel si může zvolit knihovnu, ve které si po registraci dokument vyzvedne. V tomto případě bude mít uživatel možnost v několika krocích zařídit objednávku požadovaného dokumentu i vzdáleně pouze prostřednictvím CPK.

CPK V POLOVINĚ ROKU 2014

Kde jsme

V polovině roku 2014 je hotova a Radou CPK schválena třetí verze Projektového záměru a probíhá finalizace odborné části zadávací dokumentace pro výběrové řízení na dodavatele technologického řešení pro CPK. Základní mantinely pro výběrové řízení se opírají o následující východiska:

Průzkumy potřeb a očekávání knihoven a jejich uživatelů

V roce 2013 byly provedeny dva průzkumy, jejichž primárním cílem bylo zjistit, co knihovny a jejich uživatelé očekávají od CPK. Součástí obou průzkumů byly i dotazy mapující využití současných integračních nástrojů (především JIB a SK ČR) a ochotu knihoven i jejich uživatelů ke změně stávajících postupů (sdílení identit, online platby, ochota obsloužit „cizího“ uživatele atd.) v zájmu plného využití plánované funkcionality CPK.

Konference, semináře, workshopy, výjezdy do terénu

V roce 2013 i v roce 2014 byl CPK prezentován na všech důležitých knihovnických konferencích, seminářích a dalších akcích. CPK byl prezentován i na výjezdech do terénu, a to jak vedoucími a členy pracovních skupin CPK, tak přednášejícími v rámci Roadshow spojené s Konceptí rozvoje knihoven ČR na léta 2011–2015. V rámci všech akcí proběhla řada interaktivních workshopů a diskusí, které přinesly velmi cennou zpětnou vazbu.

Analýza zkušeností knihoven, které již v praxi využívají subsystémy plánované pro CPK
V průběhu let 2013 a 2014 získalo několik zakládajících nebo spolupracujících knihoven praktické zkušenosti se subsystémy plánovanými pro CPK (discovery systémy, centrální indexy a linkservery), které vyústily v realistickou korekci některých původních plánů CPK.

Analýza výsledků RFP

Velmi cenným materiálem byly podklady i připomínky a upozornění na rizika projektu získané od potenciálních dodavatelů technologického řešení pro CPK.

Z vyhodnocení průzkumů, analýz i zpětné vazby získané v terénu vyplynuly závěry, které vedly ke stanovení základních mantinelů pro výběrové řízení na dodavatele technologického řešení pro CPK:

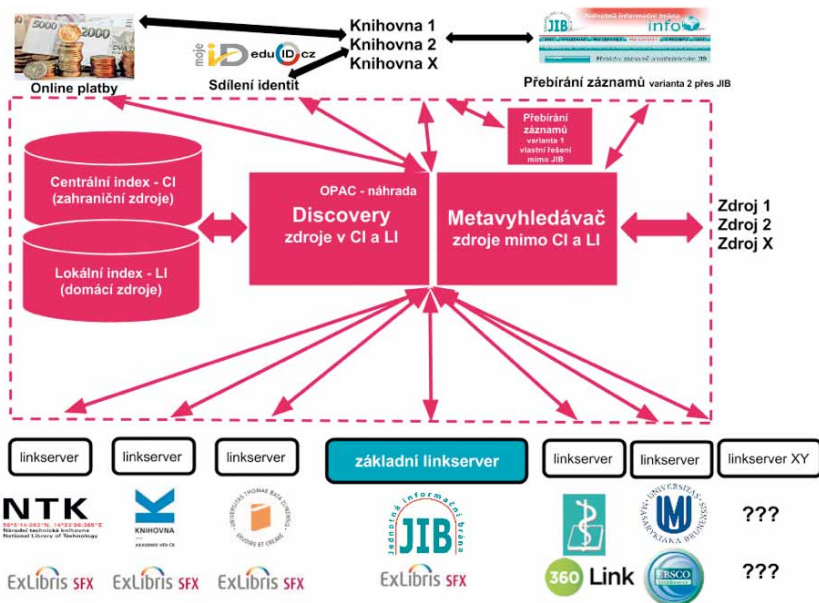
- Uživatelé CPK a jim nabízené služby vítají. Vzhledem k tomu, že uživatelé v minimální míře využívají stávající integrační nástroje (především JIB a SK ČR), bude CPK velkým přínosem především pro ně. Uživatelé (zejména mladší generace) jsou připraveni na změnu stávajících postupů, uvítali by možnost online registrace ve více knihovnách a možnost snazšího využití služeb více knihoven.
- Pracovníci knihoven CPK a jim nabízené služby vítají, ale obávají se, že v souvislosti s přípravou nového projektu přijdou o stávající nástroje (JIB, SK ČR a oborové brány), které jim v zásadě vyhovují a stačí, a požadují zachování funkcionality stávajících nástrojů, které jsou součástí jejich každodenní práce až do doby, než budou nahrazeny plně funkčním variantním řešením, které si budou moci dostatečně vyzkoušet a schválit. Pracovníci knihoven jsou ochotni změnit zaběhané pracovní postupy, zároveň však upozorňují na možné legislativní i další bariéry při otevírání služeb širšímu spektru uživatelů, sdílení dokumentů a jejich dodávání přímo do domu atd. (ochrana osobních údajů, problémy s dodáváním drahých dokumentů financovaných z účelových dotací atd.).
- Analýza zkušeností knihoven, které již využívají vlastní discovery systémy, indexy a linkovací servery, kombinovaná s analýzou způsobu využití JIB po celých 12 let jejího fungování vedla k závěru, že centralizace v oblasti linkování má určité limity. Zatímco vyhovuje knihovnám, které mají shodné nebo podobné portfolio placených elektronických zdrojů, není vhodná pro knihovny s velkým množstvím specifických placených zdrojů.
- Analýza všech podkladů získaných v rámci RFP vedla k závěru, že splnění některých požadavků uvedených v RFP není s využitím existujících nástrojů reálné, některé požadované záruky nelze prokázat ani vymáhat a některé požadavky jsou nejasně formulovány, takže bude nutné před výběrovým řízením funkční požadavky znovu projít, vyprecizovat a zúžit.

Základní mantinely vycházející z výše uvedených závěrů lze stručně formulovat takto:

- Funkcionalitu JIB a oborových bran včetně paralelního vyhledávání a přebírání záznamů je nutné zachovat až do doby, než bude nahrazena plně funkčním variantním řešením prověřeným a odsouhlaseným knihovnami.

- Centrální linkserver nebude v rámci CPK realizován. Zůstanou zachovány stávající linkservery – linkserver JIB jako základní linkserver a linkservery jednotlivých institucí jako lokální linkservery. Vybraný discovery systém musí být schopen všechny stávající linkservery využít.

Z výše uvedených mantinelů vychází i rámcová architektura řešení (podrobnou architekturu navrhne dodavatel v rámci nabídky konkrétního řešení). Graficky lze celý systém CPK zjednodušeně znázornit takto:

Jádro systému je orámováno červenou přerušovanou čarou a tvoří je discovery systém napojený na centrální a lokální index. Centrální index standardně dodávaný různými dodavateli obsahuje především zahraniční zdroje, lokální index bude obsahovat především (ale nejen) domácí zdroje. Kromě funkcí klasického discovery systému požadujeme také funkcionalitu, která umožní nahradit OPACY zakládajících (a později i dalších) knihoven, které budou mít o náhradu zájem. S ohledem na velké množství zdrojů, které mají již dnes české knihovny k dispozici prostřednictvím metavyhledávače JIB, je i metavyhledávač nedílnou součástí jádra systému. Na jádro navazuje řada vnějších subsystémů, které bude třeba k jádru připojit nebo nahradit vlastním řešením.

Kdo jsme

Na přípravě CPK se v současné době podílí celkem 20 knihoven. Jedná se o pestrou skupinu, v níž jsou zapojeni reprezentanti různých kategorií českých knihoven. Část knihoven (zakládající knihovny) využije řešení vybrané pro CPK ihned a bude se od počátku podílet na jeho financování:

- Knihovna Akademie věd ČR
- Národní knihovna ČR
- Městská knihovna v Praze
- Národní technická knihovna
- Národní lékařská knihovna
- Městská knihovna Kutná Hora
- Krajská knihovna Františka Bartoše ve Zlíně
- Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě
- Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje
- Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové
- Městská knihovna Tábor
- Knihovna Národního muzea
- Vědecká knihovna v Olomouci
- Krajská vědecká knihovna v Liberci
- Ústav mezinárodních vztahů – knihovna

Další knihovny (spolupracující) poskytnou pro projekt své experty a zkušenosti, ale s reálným zapojením do projektu včetně finanční účasti počítají až později:

- Moravská zemská knihovna
- Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích
- Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně – Knihovna
- Masarykova Univerzita – Knihovnicko-informační centrum
- Univerzita Palackého v Olomouci – Knihovna

CO CPK NEMŮŽE VYŘEŠIT

CPK je velký projekt celonárodního významu a jako takový vyvolává v řadách knihovnické veřejnosti velké naděje a očekávání, z nichž některé jsou bohužel nesplnitelné. V závěrečné části příspěvku se budeme věnovat nesplnitelným očekáváním, s nimiž jsme se na konferencích, seminářích, workshopech, ale i při neformálních kuloárových diskusích setkávali opakovaně.

Dostupnost katalogů v CPK

Očekávání: V CPK budou v nejbližších letech integrovány záznamy z katalogů všech českých knihoven včetně katalogů, které jsou dnes k dispozici pouze v naskenované (obrazové) nebo lístkové podobě.

Realita: Do CPK lze integrovat pouze záznamy z katalogů, u nichž proběhla úplná retrospektivní konverze podle platných standardů. Jejich dostupnost bude tedy záviset na rychlosti retrospektivní konverze katalogů českých knihoven. Knihovní systémy musí pro plnohodnotnou integraci bibliografických záznamů splňovat podmínky interoperability. Zatímco v oblasti interoperability probíhá rychlý vývoj a splnění podmínek u většiny u nás implementovaných knihovních systémů lze očekávat brzy, retrospektivní konverze katalogů českých knihoven bude probíhat ještě velmi dlouho.

Přebírání záznamů pro katalogizaci

Očekávání: V CPK budou na rozdíl od SK ČR a JIB kvalitní záznamy pro přebírání k dispozici včas.

Realita: CPK nabídne nástroje pro přebírání záznamů, nemůže ale vyřešit ani ovlivnit včasnost jejich dodání. Ta závisí na termínu dodání dokumentů především do NK ČR, MZK a VKOL. Řešením by bylo dodání „preprintů“ do těchto knihoven ještě před vydáním dokumentů.

Dostupnost zdrojů zdarma a z domova

Očekávání: V CPK budou mít uživatelé všechny integrované elektronické zdroje dostupné zdarma a z pohodlí domova.

Realita: Zdarma a z pohodlí domova budou bez omezení dostupné všechny volné zdroje integrované do CPK. Placené zdroje budou dostupné pouze registrovaným uživatelům knihoven, které mají zdroje předplacené, a v režimu zakotveném ve smlouvě s jejich dodavateli, tj. některé budou dostupné z domova, jiné pouze prezenčně v knihovně. Pouze prezenčně budou dostupné i zdroje podléhající autorskoprávní ochraně. Po úpravě dnes platné legislativy by měly být dostupné ve všech českých knihovnách, tj. v místě bydliště uživatele.

Náhrada knihovních systémů

Očekávání: CPK nahradí knihovní systémy.

Realita: CPK může nahradit modul OPAC. Nemůže nahradit další moduly (akvizice, katalogizace, výpůjčný systém).

Kromě nereálných očekávání budí CPK i řadu zbytečných obav. Například výše uvedenou náhradu knihovních systémů by některé knihovny uvítaly, jiné se jí naopak obávají. Řada knihoven se obává přílišné centralizace a ztráty vlastní identity.

Náhrada webů a ztráta identity knihoven

Obava: CPK postupně nahradí weby jednotlivých knihoven, které tak přijdou o svoji identitu.

Realita: CPK nabídne „okno“ pro prohledávání všech zahrnutých zdrojů, způsob jeho integrace do stránek a služeb knihovny záleží na rozhodnutí jejích pracovníků.

ZÁVĚR

Příspěvek zachycuje stav CPK v polovině roku 2014 především v rovině odborné připravenosti. Členové pracovních skupin odvedli obrovský kus práce a odborná část podkladů bude dokončena podle harmonogramu na konci září 2014. Právníci specializovaní na přípravu veřejných zakázek musí následně odborné podklady přetavit do podoby vhodné pro vyhlášení i formálně hladký průběh výběrového řízení.

Kromě příprav podkladů pro výběrové řízení na dodavatele technologického řešení pro CPK probíhají v současné době intenzivní jednání o modelu organizačního a finančního zabezpečení projektu CPK a znění smluv, které zakládající a postupně další knihovny uzavřou se subjektem, který vzejde z těchto jednání jako leader projektu.

Pokud dojde k uzavření smluv a výběrové řízení proběhne bez komplikací, pilotní fáze projektu CPK by měla být zahájena v roce 2015.

ZAPOJOVÁNÍ KNIHOVEN DO CENTRÁLNÍHO PORTÁLU KNIHOVEN

INTEGRATING LIBRARIES INTO THE CENTRAL LIBRARY PORTAL

Petr Žabička

Moravská zemská knihovna v Brně • Petr.Zabicka@mzk.cz

Abstrakt

V loňském roce byly na této konferenci prezentovány základní technické požadavky na zapojení knihoven, resp. jejich knihovnických systémů do Centrálního portálu knihoven [1]. Současný příspěvek shrnuje události v oblasti integrace knihoven do CPK za uplynulý rok a upozorní na další kroky v oblasti standardizace, které musejí jednotlivé knihovny podniknout při integraci svých služeb do portálu.

Abstract

Basic requirements for the integration of libraries or rather their library automation systems into the Central library portal were published at this conference last year. Current article covers last year's developments in library integration into the Central Library Portal during the last year and highlights important steps the individual libraries must undertake when integrating their services into the portal.

Klíčová slova

CPK, NCIP, standardy

V průběhu roku, který uplynul od loňské konference, došlo k řadě přednášek přibližujících širší odborné veřejnosti vizi Centrálního portálu knihoven (CPK) [1] a technické předpoklady, nutné pro její naplnění. Tento příspěvek se zabývá především technickými aspekty integrace knihovnických systémů do CPK a navazuje tak na loňský příspěvek podobného zaměření, přednesený na této konferenci.

Aktivita popisované dále v tomto příspěvku jsou realizovány v rámci pracovní skupiny pro identity a online platby CPK (jejíž záběr byl rozšířen i o problematiku komunikačních rozhraní knihovnických systémů) a částečně v rámci pracovní skupiny pro informační zdroje a pracovní skupiny pro centrální portál. Moravská zemská knihovna navíc získala projekt, který jí umožňuje věnovat se ve větší míře testování komunikačních rozhraní knihoven a dat skrze tato rozhraní dodávaných tak, aby následné zprovoznění portálu nebylo brzděno nepřipraveností knihoven a jejich systémů na zapojení do portálu.

[1] ŽABIČKA, Petr. Centrální portál knihoven a knihovní systémy. In: *Konference knihovny současnosti 2013*. Ostrava: Sdružení knihoven ČR, 2013, s. 87-91. ISBN 978-80-86249-68-1, ISSN 1805-6962. Dostupné z: <http://www.sdruk.cz/data/xinha/sdruk/ks2013/Sbornik2013.pdf>

Agregace dat pro indexaci

Základním předpokladem zapojení knihovny do CPK je samozřejmě předání metadat elektronického knihovního katalogu k indexaci. Nezávisle na tom, zda bude k tomuto účelu využíván protokol OAI-PMH, nebo budou data předávána formou pravidelně exportovaných balíčků. Klíčovým rozšířením, které dává CPK potenciál být něčím víc než jen agregátorem metadat, je přitom požadavek na doplnění bibliografických údajů o základní údaje o všech knihovnou držených exemplářích daného dokumentu (přenášených v opakovatelném poli 996). Rozšíření bibliografického záznamu o informace o exemplářích však v určitých případech (např. noviny) vede k značnému nárůstu velikosti přenášeného bibliografického záznamu, který může v některých případech překročit velikost 99999 bytů, což je limit velikosti záznamu podle formátu ISO 2709 a vede k nutnosti přenášet metadata v případě nedostupnosti OAI-PMH buď ve formátu MARCXML nebo v textovém formátu (např. řádkový exportní formát Alephu).

Knihovny nejsou samozřejmě jediným dodavatelem dat pro CPK, významné pro jeho uživatele budou i další informační zdroje, zejména zdroje národní, nezahrnuté v existujících komerčně dostupných indexech. Základním předpokladem pro zahrnutí takových zdrojů do portálu je především uzavření smlouvy, která ošetří podmínky, za jakých je daný zdroj do portálu zapojen. Vzhledem k tomu, že CPK má být realizován formou několikaleté smlouvy typu SAAS (software jako služba), není vhodné ponechat uzavření patřičných smluv s vydavateli zdrojů až na vybraného dodavatele portálu. Takové řešení by mohlo dodavatele svádět k tomu, že by uzavřel s dodavatelem zdrojů smlouvy exkluzivní, a tak si „pojistil“ vítězství, protože nikdo jiný by dané zdroje neuměl nabídnout. Že nejde o planou obavu, do svědčuje i existující exkluzivní smlouva mezi Newton media a EBSCO.

Národní zdroje však mají ještě jedno specifikum: pokud nejsou vytvářeny knihovnamí, velmi často jde o zdroje, které není možné stahovat prostřednictvím OAI-PMH, a stejně často neodpovídají nabízená metadata standardům používaným knihovnamí. Jde pak často o experty různých SQL databází do XML podoby s různou mírou kvality popisu datových struktur a významu některých údajů. Převod takových záznamů může být netriviální a v závislosti na požadované kvalitě i automatizovaně neřešitelný nebo časově a finančně velmi náročný úkol. Při rozhodování o tom, který z informačních zdrojů do indexace zahrnout, může tak snadno převážet ekonomické hledisko, přesto však existují zdroje, které jsou pro CPK klíčové. V případě takových zdrojů je nutno provést jejich analýzu a mapování dodaných dat na interní datové struktury daného portálového systému (je tedy například nutné určit, který údaj obsahuje rok vydání popisovaného dokumentu a jak je nutné daný časový údaj interpretovat, jaká je syntaxe jeho zápisu, které položky původního záznamu prohledávat, když jde o prohledávání názvových údajů apod.) a provést případné úpravy dat za účelem jejich korektní indexace a zobrazení – například převést používané kódované údaje na jejich srozumitelné vyjádření.

Tyto práce, pokud by je prováděl sám dodavatel CPK, budou značně nákladné a časově náročné a navíc jejich výsledek nemusí odpovídat představám knihoven, které budou muset na těchto analýzách od počátku s dodavatelem CPK spo-

lupracovat tak, aby know-how, tedy znalost toho, jak byly dané zdroje namapovány a zaindexovány nezůstala jen dodavateli, ale stala se součástí technických specifikací pro případné budoucí dodavatele CPK.

Při praktickém testování postupů pro získávání dat narážíme na řadu problémů. Ať už jde o běžné problémy, jako jsou obtížně naležitelné nepovolené znaky v metadatech, komplikující automatizované zpracování, obavy ze zahlcení serveru poskytovatele metadat při sklizení databáze přes OAI-PMH, anebo nevysvětlitelné havárie OAI-PMH serveru poskytovatele, jedná se o problémy, které je nutné vyřešit ať už systémově dodavatelem knihovního softwaru, nebo individuálně na straně knihovny například opravou dat ve zdrojovém systému nebo zlepšením parametrů serveru.

Již při prvních testech integrace záznamů z více zdrojů se ale v plné nahotě ukázaly problémy související s nejednotností dat dodávaných různými knihovnami. Ačkoli by bylo možné při validacích dat použít některé mechanismy Souborného katalogu CASLIN, smyslem CPK je zpřístupnění celého fondu zapojených knihoven. Není proto možné odmítnout záznamy s chybami, pokud tyto chyby zásadním způsobem nezhoršují kvalitu portálu. To ale neznamená, že by chyby neměly být u zdroje opravovány a automaticky aktualizovány, jen je třeba počítat s tím, že centrální portál dá vyniknout jiným druhům chyb než těm, které jsou kritické pro Souborný katalog. Dokáže tak za určitých okolností zviditelnit například chybně zadané roky vydání v poli 008 nebo nesprávné údaje v polích, ze kterých jsou generovány fasety.

Při definování faset však nejsou hlavním problémem chyby v záznamech, ale nekonzistentnost při jejich vzniku. V dnešní době již existují v systémech knihoven záznamy, které vznikly před 20 a více lety a od té doby prošly jednou nebo dvěma automatickými konverzemi, ale jinak se jich nedotkla lidská ruka. Vývoj katalogizačních pravidel za stejné období byl přitom poměrně dynamický a i v rámci jedné knihovny jsou záznamy různého stáří navzájem nekonzistentní. Potkají-li se pak v portálu záznamy několika různých knihoven, může být výsledkem značně nekonzistentní výsledková množina, okofeněná navíc chaotickým obsahem faset. Zatímco faseta autorů bude díky dlouholetému úsilí projektů VISK 9 v relativním pořádku, opak platí pro fasety týkající se například typu dokumentu nebo jeho žánru. Zde mají knihovny velké možnosti vlastní kreativity, a pokud jsou požadované údaje v záznamu uloženy jako volný text, nic je ani nespuzuje (byť je nutné říci, že pro různé typy knihoven je dostačující různá míra podrobnosti zadávaných údajů). Z variability textových údajů plyne i nutnost používat kódované údaje obsažené v záznamu vždy, kdy to je možné. Zároveň však je nutno počítat s tím, že právě dříve zmíněné „služebně starší“ záznamy budou obsahovat v kódovaných údajích více chyb, než je obvyklé u údajů novějších, vzniklých v době, kdy už bylo jejich používání rutinou.

Totéž pak platí u využívání národních autorit, kde je klíčové, aby indexované záznamy obsahovaly identifikátory národních autorit všude, kde se údaje z národních autorit mohou využít (např. fasety *období* nebo *region*).

Dalším specifíkem, které s sebou agregace záznamů nese, jsou vazby mezi záznamy. Přestože MARC 21 umožňuje vyjádřit celou škálu vazeb mezi bibliografickými záznamy prostřednictvím standardních polí 76X-78X, řada knihovních systémů (v čele s Alephem) tyto vazby nepodporuje. Fakt, že je nepodporuje Aleph, je pak pravděpodobně hlavním důvodem toho, že se jejich používání v českých knihovnách neprosadilo. Pro účely portálu jsou samozřejmě podstatné jen vazby jednoznačné, tedy takové, které odkazují na jednoznačný identifikátor jiného záznamu – odkazy využívající pro propojování jen bibliografických údajů mohou být v tomto případě značně nespolehlivé. Některé systémy, včetně Alephu, proto používají pro propojování záznamů proprietární postupy – Aleph používá pole LKR, zatímco například Clavius vazby mezi záznamy drží zcela mimo bibliografické záznamy. Tyto vazby, používané například pro propojování přívazků, skladeb na hudebním nosiči nebo analyticky rozepsaných článků v periodiku, jsou klíčové pro využití daných záznamů, protože jinak uživatel nedostane možnost si příslušný dokument objednat. Proto je nutné, aby se ujednotila praxe používání těchto vazeb a standardizoval způsob jejich přenosu mezi systémy. Z hlediska portálu je přitom vhodné, aby byly odkazy umístěny v obou vzájemně propojených záznamech, i když jsou v knihovním systému uloženy jen v jednom z nich a druhý směr propojení si knihovní systém generuje automaticky. Dále je vhodné, aby v případě většího počtu vazeb nesly tyto vazby i informaci o pořadí, v jakém mají být uživateli prezentovány.

Velmi specifickým druhem propojení záznamů v portálu je pak propojení v důsledku jejich deduplikace a propojení dle FRBR. Vzhledem k tomu, že realizace takových propojení je netriviální záležitost vyžadující i značnou míru ruční práce, bylo by vhodné využít taková propojení, pokud už v nějaké knihovně existují. Zatímco v případě prosté deduplikace záznamů jsou vhodným zdrojem souborné katalogy (zejména CASLIN), v případě FRBR je pravděpodobně nejdále Městská knihovna v Praze.

Dalším klíčovým údajem jsou odkazy vložené do záznamu. Ty se obvykle nacházejí v poli 856, byť pro odkazy na digitalizované dokumenty je definováno i národní pole 911. Bibliografické záznamy nejčastěji obsahují odkazy buď na digitalizovaný dokument, nebo na web, kde se nachází plný text nebo doplňující informace k dokumentu. V případě odkazů do digitálních knihoven bohužel odkaz s sebou nenese informaci o tom, jestli je dokument v příslušné digitální knihovně dostupný volně, nebo v budově knihovny, tato dostupnost se navíc v čase mění. Rozdíly navíc mohou být i mezi jednotlivými knihovnami, kdy jedna knihovna zpřístupňuje například periodika 70 let po jejich vydání a jiná s podstatně větším odstupem. Tuto informaci bohužel zatím prostřednictvím OAI-PMH nenabízí ani Kramerius, to ale bude muset být nějakým způsobem v budoucnu vyřešeno. CPK musí přitom být schopen uživateli nabídnout srozumitelně a přehledně informaci o tom, kde se k danému dokumentu dostane, a záplava odkazů do řady Krameriiů, kde je daná kniha dostupná jen v budově různých knihoven, uživateli příliš nepomůže. Zde bude nutné zohlednit, odkud uživatel do portálu přistupuje, a v případě přihlášeného uživatele i jeho afilaci.

Další významnou skupinou jsou odkazy na veřejný web. Specifikem těchto odkazů je to, že časem stárnou a odkazované stránky se mění nebo zcela zanikají. Knihovní systémy by proto měly odkazovat ne přímo na danou stránku nebo server, ale do webového archivu. Vhodnou by k tomuto účelu mohla být služba Memento, kterou podporuje i Webarchiv – její využití si můžeme demonstrovat na tomto příkladu: <http://www.webarchive.org.uk/mentimos/search/http://www.nkp.cz/> – pro daný odkaz (v našem případě web Národní knihovny) zobrazí nabídku různých starých verzí dané webové stránky archivované ve Webarchivu, Internet Archive a dalších webových archívech ve světě i odkaz na současný web, a to vše včetně náhledů různých verzí stránky. Bohužel, Národní knihovna ČR zatím (alespoň v letošním roce) nepočítá se zprovozněním rozhraní Memento a spoléhat se na službu cítí by bylo bez patřičné smlouvy riskantní.

Pro smysluplné zpřístupnění informací odkazovaných prostřednictvím pole 856 pak je podstatné, aby bylo automaticky spolehlivě určitelné, jaký druh odkazu dané pole nese. K tomu je třeba důsledně dodržovat doporučení <http://intra.nkp.cz/aleph/p856.htm> nebo aspoň <http://www.caslin.cz/spoluprace/dodavani-dat/informace-k-polim-856-a-956>.

Posledním specifickým údajem, který je do portálu přenášen jako součást bibliografického záznamu, jsou údaje o exemplářích, přenášené v poli 996. Na rozdíl od jednotných katalogizačních pravidel na úrovni bibliografické však v oblasti údajů o exemplářích vládne značná anarchie. Nikdy nebylo zavedeno používání MARC 21 holdings, tedy standardu pro ukládání údajů o exemplářích ve struktuře podobné bibliografickému záznamu, a každý knihovní systém proto přistupuje k těmto údajům specificky (různé datové struktury), což je pak umocněno nejednotností používání některých termínů jednotlivými knihovnami (např. i pojmy signatura, lokace, druhá signatura a další mohou mít v různých knihovnách různý význam nebo také mohou být zcela nesrozumitelné). Nejpodstatnější údaje pro portál jsou pak navíc závislé nejen na dokumentu, ale i na druhu uživatele – student fakulty může mít například možnost půjčovat si knížky z vlastní fakultní knihovny absenčně, zatímco z jiných fakult pouze prezenčně, profesor může mít na rozdíl od všech ostatních právo mít knihy půjčené i doživotně apod. Značné množství údajů je navíc kódováno. Z dodaných dat tak nemusí být jasné, jaký je skutečný význam dané hodnoty. Navíc je nutné se ujednotit i v takových pojmech jako prezenční a absenční, které nemusejí vždy znamenat totéž. Dále je nutné rozhodnout se, zda do CPK přenášet i informace o dokumentech ztracených nebo jinak nedostupných (ani sám pojem „dostupnost“ navíc nemusí být chápán všemi stejně).

Přenos údajů o exemplářích by však mohl mít přínos nejen pro portál samotný, ale i pro další existující agregátory. Za určitých okolností by mohl automatický přenos údajů o exemplářích eliminovat nutnost ruční aktualizace odběru periodik v různých souborných katalogích, což by určitě potěšilo ty, kteří musejí tyto informace do centrálních databází ručně doplňovat.

Dalším aspektem zapojování knihoven do CPK je zprostředkování služeb knihoven nad agregovanými daty portálem. Díky projektům realizovaným v loňském a letošním roce budou všechny u nás používané systémy disponovat rozhraním, umožňujícím portálu předávat informace o aktuálně dostupných exemplářích, a bude tak možné poskytnout z portálu služby jako objednání knih, přehled výpůjček apod. Tato rozhraní se postupně zprovozňují i v prvních knihovnách účastnicích se CPK. Jednotlivé knihovny se postupně zapojují i do mojeID a eduID, první knihovny pak začínají nabízet i online platby.

I v této oblasti však zůstává řada úkolů: není například vyřešeno, jak ověřit, že právě se registrující uživatel je studentem. Toto je zatím technicky možné spolehlivě vyřešit jen pro studenty mající ISIC kartu nebo jsou studenty školy zapojené do eduID, protože mojeID samo zatím fakt, že je někdo student nevaliduje. Informace o tom, zda daný člověk je, nebo není student, přitom přímo ovlivňuje výši registračního poplatku v řadě knihoven. Národní technická knihovna sice již provozuje vlastní platební bránu, která by mohla v budoucnu sloužit i dalším knihovnám, v řešení jsou ale problémy netechnické povahy – ekonomické, organizační a právní s tímto spojené.

Jak je z tohoto článku vidět, kvalita portálu bude záviset zejména na dlouhodobé a kvalitní práci katalogizátorů v jednotlivých knihovnách, zatímco technologické záležitosti budou za vynaložení určitého úsilí snadno řešitelné. Konečně dochází k naplňování vize, že uživatel by se mohl zaregistrovat v knihovně z pohodlí svého domova a dostal se okamžitě k jejím online službám a informačním zdrojům.

MEZIKNIOVNÍ VÝPŮJČNÍ SLUŽBY: ŠANCE NA ZMĚNU

INTERLIBRARY LOAN: CHANCE TO CHANGES

Ivo Kareš

Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích • kares@cbvk.cz

Abstrakt

Příspěvek je věnován snaze o změnu přístupu k meziknihovním výpůjčním službám. Vychází z popisu současného stavu MVS se zvláštním přihlédnutím k finanční zátěži na knihovny a jejího vlivu na fungování MVS. Nastíněny budou rovněž příležitosti, které by pro MVS nabízel Centrální portál knihoven.

Další část příspěvku shrnuje aktivity v 1. polovině roku 2014:

- diskuse o změně pravidel MVS,
- rozsáhlému celorepublikovému průzkumu nákladů na poštovné v rámci MVS.

Abstract

The paper is focused on an attempt to change the approach to interlibrary loan services. Based on the description of the present situation of ILL with particular accent to the financial burden on the library and its impact on the functioning of ILL. Outlined will also be opportunities for ILL which could be offering by Central Portal of Czech Libraries.

In the another part of the paper are summarized activities in the first half of 2014:

- discussion on changing the ILL rules,
- extensive nation-wide survey of expenses of postage within ILL.

Klíčová slova

meziknihovní výpůjční služby, optimalizace služeb, problematika financování služeb

Trocha teorie na úvod

Meziknihovní služby mají samozřejmě oporu i v knihovním zákoně.^[1] Jsou zde definovány jako soubor „výpůjčních, informačních a reprografických služeb, které mezi sebou uskutečňují knihovny s cílem zpřístupnit svým uživatelům knihovní dokumenty bez ohledu na místo jejich uložení. Jsou založeny na principu kooperace a reciprocity, z něhož pro zúčastněné knihovny vyplývá povinnost poskytovat meziknihovní služby z vlastních knihovních fondů, jsou-li o ně požádány“.

Meziknihovním službám je věnován samostatný paragraf, který definuje práva a povinnosti knihoven:

[1] Česká republika. Zákon ze dne 29. června 2001 o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon). In: 257/2001 Sb. 2001. Dostupné z: http://knihovnam.nkp.cz/sekce.php3?page=03_Leg/01_LegPod/Zakon257.htm

§ 14 **Meziknihovní služby**

- (1) *Pokud v knihovním fondu knihovny není knihovní dokument, jehož zpřístupnění si její uživatel vyžádal, má provozovatel této knihovny (dále jen „žádající knihovna“) povinnost v rámci meziknihovních služeb požádat provozovatele jiné knihovny o zprostředkování tohoto knihovního dokumentu, popřípadě o poskytnutí informace o něm (dále jen „dožádaná knihovna“).*
- (2) *Dožádaná knihovna je povinna žádající knihovně pro jejího uživatele knihovní dokument ze svého knihovního fondu zprostředkovat tak, že požadovaný knihovní dokument žádající knihovně zapůjčí nebo jí poskytne jeho kopii, popřípadě jí poskytne informace, kde se požadovaný knihovní dokument nalézá.*
- (3) *Pokud je žádost o zprostředkování knihovního dokumentu vyřízena jeho zapůjčením, je žádající knihovna povinna vrátit zapůjčený knihovní dokument dožádané knihovně v dohodnuté lhůtě a odpovídajícím stavu. Po dobu výpůjčky knihovního dokumentu nese odpovědnost za jeho poškození nebo ztrátu.*
- (4) *Meziknihovní výpůjční a informační služby je knihovna povinna poskytovat bezplatně. Za poskytnutí kopie knihovního dokumentu v rámci meziknihovních reprografických služeb může dožádaná knihovna požadovat úhradu vynaložených nákladů. Provozovatelé knihoven mohou požadovat úhradu nákladů na dopravu knihovního dokumentu. ...*

Další náležitosti jsou definovány ve vyhlášce k tomuto zákonu ^[2], např. údaje nutné pro žádanku MVS atp.

Na stránkách Národní knihovny ČR, v sekci věnované knihovnám, najdeme i materiál Zásady meziknihovních služeb v ČR ^[3], který vytvořila Ústřední knihovnická rada na jaře 1999, ale také Metodické pokyny pro meziknihovní služby v České republice ^[4]. Právě posledně zmiňovaný materiál, který vznikl v roce 2002, by mohl, po svém přepracování, ujasnit a zjednodušit meziknihovní služby v ČR. V posledních letech totiž sílí hlasy po jednoznačném materiálu, který by knihovnám i jejich zřizovatelům jednoznačně určil podmínky pro poskytování MVS. Nejpalčivější je jistě problém finanční – na jedné straně knihovní zákon ukládá, aby služba byla zdarma, na druhé straně umožňuje knihovnám požadovat úhradu nákladů spojených s přepravou materiálů. Zůstávají zde i problémy spojené s tím, které knihovní dokumenty jsou knihovny ochotné/povinny ze svých fondů poskytovat, lhůty dodání, způsob a evidence žádanek atp., viz níže.

[2] Česká republika. Vyhláška Ministerstva kultury ze dne 21. února 2002 k provedení zákona č. 257/2001 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon). In: 88/2002 Sb. 2002. Dostupné z: http://knihovnam.nkp.cz/sekce.php3?page=03_Leg/01_LegPod/Zakon257Vyh1.htm

[3] Zásady meziknihovních výpůjčních služeb v ČR: doporučení Ústřední knihovnické rady ze dne 15. 3. 1999. *Národní knihovna*. 1999, roč. 10, č. 3. ISSN 0862-7487. Dostupné z: http://knihovnam.nkp.cz/sekce.php3?page=03_Leg/01_LegPod/Zasady_meziknihovni_vypujcni_sluzby.htm

[4] Metodické pokyny pro meziknihovní služby v České republice: organizace a metodika. In: *Národní knihovna ČR* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2002 [cit. 2014-07-03]. Dostupné z: <http://www.nkp.cz/sluzby/mvs-metpokyny>

Snaha o optimalizaci MVS

Je třeba zdůraznit, že meziknihovní výpůjční služby jsou důležitou a často využívanou součástí knihovních služeb. Knihovny jsou obecně schopny a ochotny předat svým uživatelům informaci o možnosti výpůjčky dokumentu z jiné knihovny a zprostředkovat ji a naopak zpravidla vyhoví požadavkům na výpůjčku z jiné knihovny. V oblasti veřejných knihoven bylo v roce 2013 odesláno celkem takřka 300 000 požadavků na MVS výpůjčku (aktivní i pasivní) a více než 94 % bylo kladně vyřízených. Není to tedy podle mého názoru tak, že by systém byl nefunkční a vyžadoval totální přestavbu. Zdá se ale, že dozrála doba na úpravy, které povedou k jeho efektivnějšímu fungování.

Přestože existuje zákonná úprava i metodické pokyny, došlo v průběhu let mezi jednotlivými knihovnami k poměrně významným rozdílům v pojetí poskytování MVS. Jde jednak o vyloučení některých dokumentů z MVS a o různé přístupy ke zpoplatňování těchto služeb.

V současné době tedy řada knihoven přistupuje k „místním“ a „vzdáleným“ uživatelům rozdílně.

Z MVS jsou vyloučeny v některých knihovnách například dokumenty určené k prezenčnímu studiu, skripta, beletrie, audio a audiovizuální dokumenty, novinky ve fondu atd.

Stejně tak rozdílné jsou přístupy k úhradě nákladů na přepravu: některé knihovny poskytují MVS zcela bezplatně, jiné tyto náklady přenášejí na uživatele, další pak na žádající knihovny, popřípadě jsou kombinovány oba přístupy.

Tyto „restrikce“ rozhodně nelze šmahem odmítnout jako úplně neopodstatněné. K vyloučení některých dokumentů z MVS vede jistě především snaha poskytovat služby především svým uživatelům, klasickým příkladem jsou dokumenty z prezenčního fondu – v něm jsou mimo jiné proto, aby byly čtenářům k dispozici vždy, a výpůjčka MVS není chvilková záležitost. I tlak ze strany zřizovatele knihovny může směřovat k přednostnímu poskytování služeb obyvatelům obce, města, regionu...

Obdobné je to s úhradou nákladů – především vychází z konkrétního stavu rozpočtu dané knihovny. Pokud má knihovna zajímavý fond a je ochotna jej mezi knihovně půjčovat, množství požadavků může rozpočet zatížit natolik, že je nucena ke zpoplatňování přistoupit (u některých knihoven bylo zavedeno účtování nákladů na poštovné žádajícím knihovnám přímo na pokyn zřizovatele). V takovém případě se ovšem řada požadavků přesune ke knihovnám jiným, které ke zpoplatnění zatím nepřistoupily, a rostoucí náklady vedou k regulačním opatřením i u nich.

Jakkoli jsou tedy pohnutky, které vedení knihoven vedou k určitým regulačním prvkům omezujícím MVS logické, výsledek je neradostný: meziknihovní služby jsou distribuovány nerovnoměrně a v konečném důsledku se snižuje jejich kvalita.

V minulých letech se řada knihoven snažila vzájemnými dohodami tyto nepříznivé vlivy eliminovat, úhradu poštovného si navzájem neúčtovaly krajské knihov-

ny, podobně to bylo i uvnitř některých krajů. V okamžiku, kdy řada velkých knihoven byla nucena přistoupit k přeúčtování nákladů, rovnováha se začíná hroutit.

V první polovině roku 2014 byla na půdě Sekce pro služby SDRUK zahájena jednání o možnostech optimalizace systému meziknihovnických výpůjčních služeb. Po úvodní únorové schůzce zástupců SDRUK, Knihovny Akademie věd, Národní knihovny ČR a Knihovnického institutu byly v Národní knihovně (dík patří především Karolíně Košťálové) vytvořeny podkladové materiály pro diskusi^[5]. Tato diskuse nebyla omezena pouze na Sekci pro služby SDRUK, k jednání byli přizváni zástupci městských knihoven, vysokoškolských knihoven a muzejních a galerijních knihoven.

Rozšířené jednání Sekce pro služby proběhlo 15. dubna v Praze, zápis z jednání je k dispozici v plném znění na webu SDRUK^[6]. Ve stručnosti je možné podněty a návrhy (záměrně se vyhýbám slovu „závěry“) shrnout takto:

- Knihovna by při poskytování MVS měla být povinna poskytnout dokumenty, které svým lokálním uživatelům půjčuje absenčně, přístup k místnímu a vzdálenému uživateli by tedy měl být stejný. Právo knihovny určit, které dokumenty půjčuje pouze prezenčně, by mělo být zachováno, ale opět se stejnou platností pro místní i vzdálené uživatele. Při poskytování MVS by se tedy nemělo rozlišovat mezi jednotlivými druhy dokumentů.
- Měla by být stanovena a dodržována lhůta, ve které je oslovená knihovna povinna MVS výpůjčku vyřídit. Navrženo bylo vyřízení ihned po obdržení žádanky, opět zrovnoprávňující místní a vzdálené uživatele.
- Je potřeba vytvořit jednotný formulář e-žádanek MVS, integrovaný do všech automatizovaných knihovnických systémů, popř. vhodného rozhraní (CPK?).
- Pokud se nepodaří vyřešit externí financování poštovního MVS, knihovny si mohou vzájemně účtovat náklady. Spíše než skutečné náklady by měl být účtován jednotný poplatek za zásilku/výpůjčku, odpovídající „průměrnému“ poštovnímu. Vzájemné zúčtování mezi knihovnami by se mělo provádět 1 až 2krát za rok vždy ke konci pololetí.
- Opět v případě, že se nepodaří prosadit externí financování poštovního MVS, mělo by být legalizováno právo knihovny na zpoplatnění MVS ve vztahu k uživateli. Tento poplatek by měl mít především regulační funkci, o jeho aplikaci by rozhodovala konkrétní knihovna. Pokud by se knihovna rozhodla pro zpoplatnění MVS vzhledem k uživatelům, musela by použít výše zmíněný jednotný poplatek za zásilku/výpůjčku.
- V případě, že se podaří prosadit externí financování poštovního MVS, odpadne tedy regulační funkce poplatku, bude zapotřebí uvažovat o omezení

[5] Zápis z 2. jednání sekce [pro služby]: Podkladové materiály NK ČR. In: *Sdružení knihoven ČR* [online]. Ostrava: Sdružení knihoven, 2014. [cit. 2014-07-03]. Dostupné z: http://www.sdruk.cz/data/xinha/sdruk/2014/podkladove__materialy__NK.pdf

[6] Zápis z jednání sekce pro služby Sdružení knihoven ČR. In: *Sdružení knihoven ČR* [online]. Ostrava, Sdružení knihoven, 2014. [cit. 2014-07-03]. Dostupné: <http://www.sdruk.cz/data/xinha/sdruk/2014/Zapis%20Praha%2020140415.pdf>

počtu současných MVS výpůjček pro jednoho uživatele, aby nedošlo k výraznému zvýšení objemu MVS a nákladů.

- Z hlediska knihovny by MVS vždy měla zůstat jako dotovaná služba, tj. knihovny hradí na svůj náklad veškeré další náklady spojené s výpůjčkou (vyřízení objednávky, balení apod.).
- Možným řešením v krajích by byla dohoda krajských a pověřených knihoven, že požadavky z knihoven v rámci příslušného kraje nebudou účtovány. MVS by mohlo být součástí standardu regionálních funkcí. Ve většině krajů ale nejsou rezervy na úhradu nákladů na MVS v rozpočtu regionálních funkcí a vyjednání navýšení je nejisté až nepravděpodobné.

Rozhodně se ale nedá říci, že došlo k všeobecné shodě, naopak se podle mého názoru ukázalo, že platforma Sekce pro služby není pro nalezení řešení ideální, nabízí totiž spíše prostor pro výměnu názorů a zkušeností, než prosazení závazného dokumentu pro celý systém knihoven.

Následovat by tedy měla ve spolupráci s Národní knihovnou ČR aktualizace metodického pokynu pro meziknihovní služby. V brzké době se dá také očekávat určitá dohoda krajských knihoven alespoň v oblasti účtování úhrady za poštovné MVS.

Pokud budou naplněny ambiciózní cíle Centrálního portálu knihoven, právě vzájemné poskytování dokumentů mezi knihovnami by se mohlo dočkat podstatných změn – například zjednodušení vyhledávání knihoven, které požadované dokumenty vlastní a ve kterých jsou v danou chvíli k dispozici, zastřešení procesu vyžádání výpůjčky MVS, možnost přímého vstupu koncového uživatele do procesu výpůjčky prostřednictvím vzdálené registrace s ověřeným účtem MojID, volbu knihovny, kde bude výpůjčka vyzvednuta, popř. dodávku přímo uživateli, vytvoření jednotné platformy pro elektronické dodávání dokumentů atd.

Jako zásadní se nicméně v současné době jeví problém finančního zabezpečení meziknihovních výpůjčních služeb, zejména nákladů na poštovné, a právě zjištění reálných nákladů na poštovné MVS byl věnován rozsáhlý průzkum, který v první polovině roku 2014 probíhal ve všech knihovních sítích v republice.

Průzkum nákladů na poštovné MVS za rok 2013 v knihovnách ČR

Zjišťování nákladů na poštovné MVS probíhalo na základě pověření 31. zasedání Ústřední knihovnické rady pro posouzení možností externího financování (např. formou paušálu ze státního rozpočtu).

Prioritně, pokud to bylo možné, byly zjišťovány skutečné náklady na poštovné MVS z účetnictví. U řady knihoven i částí regionů tuto přesnou částku nebylo možné zjistit, v takovém případě byly využívány statistiky Kult a koeficient 50 Kč na 1 vyřízenou zásilku MVS.

Do průzkumu byly zahrnuty veřejné knihovny ve všech krajích, ústřední knihovny, knihovny vysokých škol, muzejní a galerijní knihovny, knihovny ústavů AV.

KNIHOVNA / REGION / KNIHOVNÍ SÍŤ	ČÁSTKA (Kč)
Národní knihovna ČR	521 700
Národní technická knihovna	223 100
Národní lékařská knihovna	30 000
Národní pedagogická knihovna	8 600
Muzejní a galerijní knihovny	100 000
Univerzitní knihovny	633 293
Ústavy AV	135 355
Jihočeský kraj	685 468
Jihomoravský kraj	428 408
Karlovarský kraj	618 408
Královéhradecký kraj	269 451
Liberecký kraj	233 324
Moravskoslezský kraj	753 275
Olomoucký kraj	615 785
Pardubický kraj	501 639
Plzeňský kraj	191 000
Praha	17 906
Středočeský kraj	460 000
Ústecký kraj	195 904
Kraj Vysočina	246 648
Zlínský kraj	618 044
Celkem ČR	7 487 308

Průzkum ukázal, že zvolený koeficient 50 Kč za 1 MVS výpůjčku/zásilku byl vzhledem ke skutečnosti příliš vysoký, celková částka podle statistiky Kult by jen ve veřejných knihovnách v krajích při vynásobení počtu výpůjček převýšila **14 000 000 Kč**.

Další tabulka ukazuje náklady na MVS výpůjčku v jednotlivých krajích (v této části se věnujeme pouze síti veřejných knihoven). Výsledky jsou zcela jistě ovlivněny tím, do jaké míry bylo pracováno se skutečnými náklady a do jaké byl k výpočtu využit koeficient.

Ke snížení reálných nákladů na poštovné MVS logicky výrazně přispívá snaha ušetřit: sdružování co nejvíce výpůjček do jedné zásilky, využití rozvozu v rámci regionálních funkcí, osobní vyzvedávání zásilek atd. (*Příklad za všechny z Ústeckého kraje: v Regionální knihovně Teplice v roce 2013 bylo kladně vyřízeno 104 požadavků MVS a pouze 7 z nich odesláno poštou.*)

I tak jsou mezi zjištěnými náklady v jednotlivých krajích poměrně velké rozdíly (a při detailnějším pohledu najdeme podobné rozdíly i mezi jednotlivými malými regiony v rámci krajů).

kraj	požadavky do knihovny	vyřízené	požadavky z knihovny	vyřízené	náklady na poštovné	Kč/ za MVS
Jihočeský	15 553	14 408	13 866	13 511	685 468	25
Jihomoravský	23 307	22 216	11 173	10 726	428 408	13
Karlovarský	3 904	3 782	6 062	5 873	618 408	64
Královéhradecký	9 038	8 968	9 676	9 496	269 451	15
Liberecký	6 439	6 314	4 920	4 778	233 324	21
Moravskoslezský	10 963	10 578	8 019	7 795	753 275	41
Olomoucký	13 380	13 078	6 536	5 925	615 785	32
Pardubický	6 356	6 322	9 090	8 815	501 639	33
Plzeňský	7 724	7 508	6 843	6 638	191 000	14
Praha	5 095	4 724	1 530	1 365	17 906	3
Středočeský	47 106	39 726	21 335	21 067	460 000	8
Ústecký	11 363	11 184	4 447	4 273	195 904	13
Vysočina	10 654	10 564	9 027	8 781	246 648	13
Zlínský	5 897	5 690	7 543	7 256	618 044	48
Celkem	176 779	165 062	120 067	116 299	5 835 260	21

Dá se tedy předpokládat, že skutečné současné náklady na poštovné MVS v rámci celé ČR jsou ještě o něco nižší (i s vědomím toho, že z průzkumu mohly některé knihovny vypadnout nebo data nedodat).

Celkové náklady na poštovné MVS se tedy v celé ČR v současné době pohybují mezi **7–8 mil. Kč**. Výše této částky je ale ovlivněna tím, že řada knihoven využívá k přepravě výpůjček MVS i jiné cesty než poštovní zásilkou.

Dalšími kroky na cestě k optimalizaci meziknihovnických výpůjčních služeb by tedy měly být:

- aktualizace metodického pokynu pro MVS,
- příprava návrhu dotování MVS ze státního rozpočtu.

CENTRÁLNÍ PORTÁL KNIHOVEN A MEZIKNIHOVNÍ SLUŽBY

THE CENTRAL PORTAL OF CZECH LIBRARIES AND ILL

Karolína Košťálová

Národní knihovna ČR • karolina.kostalova@nkp.cz

Abstrakt

Příspěvek přináší analýzu průzkumu očekávání knihoven a uživatelů ve vztahu k Centrálnímu portálu knihoven (podzim 2013) z pohledu meziknihovnických služeb a služby dodávání dokumentů. Dále shrnuje úkoly pracovní skupiny pro MVS a DDS v roce 2014, zvláště úkoly zaměřené na definici modelu meziknihovnických služeb v CPK či výběr možného partnera pro poskytování poštovních služeb.

Abstract

The paper presents an analysis of two surveys realized in autumn 2013 focused on expectations and demands of users and libraries in relation to the Central portal of Czech libraries. The analysis was made from interlibrary loan services and document delivery services' point of view. Also this year's tasks of work group for ILL and DDS are mentioned in the paper, especially task connected with the model of ILL services within Central portal of Czech Libraries or a selection of a business partner, who would provide postal services to Czech libraries.

Klíčová slova

Centrální portál knihoven, meziknihovnické služby, průzkum potřeb uživatelů a knihoven, služba dodávání dokumentů

Jednou z pracovních skupin, jejíž činnost souvisí s přípravou Centrálního portálu knihoven, je pracovní skupina pro MVS a DDS. V roce 2014 má tato pracovní skupina 11 členů ze sedmi knihoven. Cílem následujícího příspěvku je představit činnost skupiny a její úkoly pro rok 2014.

Vyhodnocení očekávání knihoven i uživatelů v oblasti meziknihovnických služeb a dodávání dokumentů zjištěné v rámci průzkumů pro Centrální portál knihoven

Na podzim 2013 byly v rámci přípravy Centrálního portálu knihoven (CPK) realizovány dva průzkumy, které zjišťovaly potřeby uživatelů a knihoven ve vztahu k CPK. Průzkum potřeb uživatelů proběhl v první polovině října 2013 formou osobních rozhovorů s využitím dotazníku (PAPI). Své odpovědi do průzkumu uvedlo 1601 respondentů, návštěvníků knihoven spolupracujících na realizaci průzkumu. Průzkum potřeb knihoven se uskutečnil od poloviny září do poloviny října

2013 prostřednictvím webového dotazníku. Návratnost dotazníku činila v průměru 38 %, aktivně se průzkumu zúčastnilo 989 knihoven.

Součástí obou průzkumů byly i otázky, které souvisely s poskytováním meziknihovních služeb a služby dodávání dokumentů. V rámci úkolů v roce 2014 provedla pracovní skupina pro MVS a DDS níže uvedené vyhodnocení obou průzkumů.

Průzkum potřeb uživatelů

Preference uživatelů v jejich aktuálním vztahu k využívání knihoven a jejich služeb, které vyjádřili v rámci průzkumu, ukázaly, že uživatelé od CPK očekávají především jasné a přehledné informace o dokumentech ve fondech knihoven zapojených do CPK, záznamy musejí zároveň obsahovat jednoznačnou identifikaci knihovny, která dokument vlastní, ideálně s možností ověření aktuální dostupnosti příslušné jednotky.

Jednou z myšlenek zmiňovaných v souvislosti s CPK a meziknihovními službami je nabídnout uživatelům možnost dodat dokument vypůjčený prostřednictvím meziknihovních služeb přímo domů či možnost, aby uživatelé zadávali své požadavky přímo v knihovně, která dokument vlastní – tj. nikoliv podle stávající praxe v knihovně, v níž jsou registrováni.

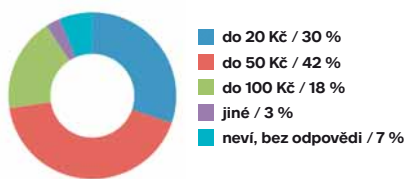
Z tohoto důvodu byly do průzkumu zahrnuty i otázky, které zjišťovaly *ochotu uživatele cestovat do knihovny pro získání dokumentu* (otázka A04). Pozitivním zjištěním je, že uživatelé jsou stále ochotni navštívit knihovnu za účelem vyzvednutí objednaného dokumentu (54 % respondentů je ochotno cestovat pouze do knihovny v místě bydliště, 12 % i do okresního města, 11 % do krajského města). Pouze 5 % uživatelů není ochotno za tímto účelem cestovat. Vyšší míra ochoty za dokumenty cestovat se projevuje u studentů, mladých lidí, vysokoškolsky vzdělaných a uživatelů s vyššími příjmy. Výsledky této otázky je možné vztáhnout i na meziknihovní služby. Vzhledem k široké síti knihoven v ČR tak pro významnou část respondentů v současné době podle jejich vyjádření nepředstavuje vyzvednutí požadovaného dokumentu přímo v knihovně v místě bydliště, případně ve vzdálenějších knihovnách, závažnou překážku.

Další otázky (A05 a A06), se týkaly *ochoty uživatelů platit za dodávku tištěného dokumentu zapůjčeného z jiné knihovny nebo dodání jeho kopie domů*. O tuto službu projevil zájem 61 % respondentů.

Ochota platit za dodávku tištěných materiálů z jiné knihovny

Maximální částka za dodávku tištěného dokumentu

Podle odpovědí na navazující otázku, která zkoumala vůli uživatelů za takovouto službu platit, je většina respondentů ochotna zaplatit do 20 Kč (30 %) či do 50 Kč (42 %). Pokud bychom tyto cenové relace vztáhli na výše navrhovanou novou službu dodání dokumentů vypůjčených v rámci meziknihovnických služeb uživateli přímo domů, pak se dostaneme do nesouladu mezi představou velké části uživatelů o ceně obdobné služby a reálnými náklady ze strany knihoven na její poskytnutí.

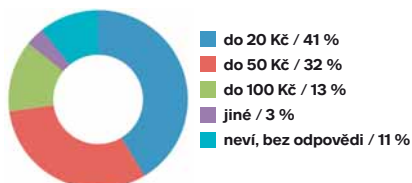
Z dosavadní diskuse v rámci pracovní skupiny vyplývá, že by knihovny požadovaly způsob předání garantující, že bude dokument vydán pouze cílovému uživateli a zároveň bude pro potřeby knihovny existovat záznam o předání zásilky. Tomuto požadavku podle vyhlášky 464/2012 Sb. odpovídá služba dodání doporučených zásilek, její součástí je i tzv. dodejka. Ta je písemným potvrzením pro odesílatele, které prokazuje dodání poštovní zásilky příjemci. V podmínkách ceníku České pošty by náklady na jednu cestu zásilky mezi knihovnou a uživatelem v tomto případě byly 49 Kč (doporučené psaní do 500 g + dodejka), respektive 55 Kč (doporučené psaní do 1 kg + dodejka). V současných cenových relacích služeb České pošty jsou tak výše uvedené ceny, které by uživatelé za tuto službu byli ochotni platit za dodání objednaného dokumentu přímo domů, z velké míry nespílitelné, respektive o její využívání by aktivně pravděpodobně podle současných poznatků měla zájem spíše menší skupina uživatelů.

Dvojice otázek (A07, A08) obdobného obsahu se zaměřila i na službu dodávání dokumentů. Respondenti byli dotazováni, zda *jsou ochotni zaplatit za dodávku článku či jiného zdroje prostřednictvím internetu v elektronické podobě*. V následující otázce pak ti, kteří tuto službu nevyloučili či nevěděli na otázku odpověď, měli specifikovat částku, kterou by byli za službu ochotni zaplatit. Z výsledků vyplynulo, že 47 % respondentů by mělo o dodání textů prostřednictvím internetu zájem, nicméně podobně jako v předchozí otázce je poměrně nízká ochota respondentů za tuto službu platit (41 % je ochotno platit do 20 Kč, 32 % do 50 Kč, 13 % respondentů do 100 Kč).

Dodávka elektronického dokumentu z knihovny

Maximální částky za dodávku elektronického dokumentu

Při srovnání představ uživatelů o finančních limitech pro službu dodávání dokumentů s reálným ceníkem služby eDDO Národní knihovny ČR částka 50 Kč odpovídá ceně průměrné objednávky, ta u uživatelů služby eDDO zpravidla dosahuje právě 5–6 stran. Ceník služby eDDO NK ČR umožňuje za 50 Kč získat kopie v rozsahu od 6 do 25 stran, s přihlédnutím ke způsobu dodání a povinnosti platit autorský poplatek:

předloha z roku 2000	dodáno koncovému uživateli v elektronické podobě	6 stran	48 Kč – zhotovení 6 x 2 Kč – autorský poplatek 6 x 6 Kč
předloha z roku 1900		25 stran	50 Kč – zhotovení 25 x 2 Kč
předloha z roku 2000	dodáno koncovému uživateli v tištěné podobě – zprostředkováno knihovnou	11 stran	48,40 Kč – zhotovení 11 x 2 Kč – autorský popl. 11 x 2,40 Kč

Pozitivním zjištěním z průzkumu tak je, že u služby dodávání dokumentů se představy uživatelů alespoň v některých ohledech přibližují cenám průměrných objednávek. Rozvoj služeb dodávání dokumentů výrazně zbrzdilo zvýšení cen a další omezení daná smlouvou s DILIA. Z praktických důvodů může být služba pro některé uživatele méně zajímavá i kvůli nutnosti uzavřít nejprve písemnou smlouvu s příslušným servisním centrem. Samotné dodání konkrétního článku či kapitoly elektronicky proběhne v krátké časové lhůtě (24–72 hodin podle podmínek jednotlivých služeb), nicméně uzavření smlouvy je vzhledem k její písemné podobě časově náročnější. Při tomto postupu tak nemůže služba dodávání dokumentů uspokojit uživatele, kteří zatím tuto službu nevyužili, ale zároveň potřebují text dodat v rozmezí 1–2 dnů. K zvýšení atraktivity služeb dodávání dokumentů by určité přispělo, pokud by bylo možné smlouvu uzavřít i např. pomocí elektronického podpisu či jinou formou (elektronickou), která by garantovala dodržení podmínek ze strany uživatele a zároveň by umožnila, aby tato služba byla pružnější.

Cílem meziknihovních služeb a dodávání dokumentů je zajistit uživatelům přístup k dokumentům, které se nenacházejí v jejich vlastní knihovně. V současné době je při dodržení licenčních podmínek možné řadu požadavků na meziknihovní služby uspokojit z licencovaných databází, ať již jde o databáze článkové či různé elektronické knihovny.

S rozvojem služby mojeID a online plateb a jejich předpokládanou implementací v českých knihovnách se tak naskytá možnost, aby se uživatel s validovaným mojeID jednoduše online zaregistroval (a za registraci online zaplatil) v knihovně, která nabízí přístup k požadovanému e-časopisu či e-knize. Podmínkou samozřejmě je, aby knihovna registraci pomocí validovaného mojeID akceptovala a zároveň měla nastavené služby, které může uživateli registrovanému na základě mojeID poskytnout. Vztahu uživatelů k mojeID a online platbám ve spojení s CPK se věnovala v průzkumu poměrně velká pozornost (otázky E03, E04, E06 a E07). Podle výsledků průzkumu by bylo 43 % respondentů ochotno se do CPK hlásit právě prostřednictvím mojeID, většina z nich již mojeID využívá. Zájem o online platby v knihovnách projevilo 50 % respondentů. Vzhledem k tomu, že tuto skupinu tvoří zejména studenti, lidé s VŠ vzděláním a vysokopříjmové skupiny, je reálným předpokladem, že tato skupina uživatelů bude mít i zájem o meziknihovní výpůjční služby a služby dodávání dokumentů. Možnost online úhrady tyto služby zatraktivní a zjednoduší, např. u meziknihovních reprografických služeb by bylo možné po úhradě nákladů cestou online platby tyto kopie zaslat již přímo uživateli.

Průzkum potřeb knihoven

Pro knihovny podle provedeného průzkumu představuje CPK cestu ke zjednodušení meziknihovnických služeb a z toho obecně plynou funkce, které by měl CPK zajišťovat:

- záznamy v CPK musí obsahovat jednoznačnou identifikaci knihovny, která dokument vlastní, ideálně s možností ověření aktuální dostupnosti příslušné jednotky,
- součástí CPK by měla být možnost objednat službu MVS a to prostřednictvím jednotné žádanky – s touto variantou souhlasila i Sekce SDRUK pro služby,
- na CPK by měl navazovat nástroj, který knihovnám umožní vzájemné účtování meziknihovnických služeb – za základ tohoto nástroje je možné považovat VPK.

Jak již bylo výše uvedeno, jednou z myšlenek Koncepce rozvoje knihoven, jež by měla uživatelům ulehčit využívání meziknihovnických služeb, je služba, která by umožnila zasílat objednané dokumenty přímo domů, tj. nikoliv do žádající knihovny, která MVS pro uživatele zprostředkovává. Dále je také v Koncepti zmiňována myšlenka umožnit uživatelům objednat si dokument pro MVS přímo v katalogu knihovny, která dokument vlastní.

K tématu „zasílání výpůjček“ tak směřovala i jedna z otázek průzkumu, byť nemusela být vázána pouze na oblast meziknihovnických služeb. V otázce (9.2) byly knihovny dotazovány, zda by byly ochotny posílat výpůjčky čtenářům prostřednictvím nasmulovaného doručovatele. Ochotu tuto službu poskytovat vyjádřilo v průzkumu 58 % knihoven.

Další otázka (9.4) zkoumala ochotu knihoven umožnit přímo rezervaci/objednávku uživatele na meziknihovní výpůjčku. Zde si 39 % knihoven vybralo odpověď ano, 24 % by bylo ochotno tuto službu umožnit v případě, že by uživatel předem zaplatil.

Obdobné otázky již knihovny dostaly v průzkumu, který v roce 2011 připravila Národní knihovna ČR. Tehdy se ho aktivně zúčastnilo 328 knihoven. Knihovny byly v roce 2011 dotazovány, zda by byly ochotny půjčit dokument uživateli jiné knihovny přímo bez zprostředkování žádající knihovny (ano 54 %, ne 44 %), respektive zda by svému uživateli byly ochotny garantovat meziknihovní výpůjčku z jiné knihovny bez zprostředkování vlastní knihovnou (ano 51 %, ne 46 %). V roce 2011 byla tedy zhruba polovina odpovídajících knihoven ochotna zmíněné služby nabízet. S odstupem dvou let je možné konstatovat, že se na 63 % zvýšil podíl knihoven, které by byly ochotné za určitých podmínek uvažovat o možnosti nabídnout uživatelům jiných knihoven možnost objednat si službu MVS z jejich fondu přímo bez zprostředkování knihovny, v níž je uživatel registrován.

Poslední otázka, která je relevantní i pro oblast meziknihovnických služeb a dodávání dokumentů, zkoumala, zda knihovny umožní svým uživatelům platit za služby online (7.2). Z celkového hodnocení odpovědí vyplývá spíše neochota knihoven tuto službu uživatelům nabídnout. Čtyři procenta knihoven tuto službu zajišťují či plánují zajistit vlastními silami, 27 % knihoven chce pro zajištění online plateb vy-

užít nástroje CPK. Vysoké procento negativních odpovědí na tuto otázku může být způsobeno převahou menších knihoven v průzkumu, tj. knihoven, které pro tuto službu nemají dostatečné technické zázemí. Mezi pilotními knihovnami, krajskými knihovnami a knihovnami z větších měst je ochota tuto službu zavést již vyšší. Jak již bylo naznačeno, z pohledu meziknihovních služeb a dodávání dokumentů je nutné online platby podporovat a implementovat. Jejich zavedením bude možné vybrané služby poskytovat efektivněji, bez zbytečných odkladů, které vznikají např. čekáním na uskutečnění platby v hotovosti za poskytnutou službu.

Úkoly pracovní skupiny pro MVS a DDS v roce 2014

Z uvedených výsledků obou průzkumů vyplývá poměrně vysoký zájem uživatelů o zaslání dokumentů přímo domů, respektive ochota částí knihoven tuto službu poskytovat. Určitou překážkou může být výše částky, kterou by byli ochotni uživatelé do služby investovat.

Podrobnější podmínky této nové služby zatím nebyly definovány. Členové pracovní skupiny pro MVS a DDS proto určí za své knihovny parametry, za nichž by knihovna byla ochotna tuto službu poskytnout (např. definice fondu dostupného pro tento typ výpůjčky, požadovaný způsob přepravy a potvrzení předání, způsob evidence výpůjček – žádající/dožádaná knihovna, kauce ze strany uživatele za takto poskytnutou výpůjčku, právní aspekty této služby – např. v případě ztráty či vymáhání výpůjčky, historie a „bezproblémovost“ uživatele). Na základě těchto informací budou stanoveny doporučené parametry služby a cenová kalkulace.

Často opakovaným tématem v oblasti meziknihovních výpůjčních služeb je poštovné, jeho účtování uživatelům a výše nákladů, které knihovny na poštovné vynakládají. V roce 2013 se problematice poštovného začala věnovat i Sekce SDRUK pro služby, zmiňována je i možnost požádat o státní dotaci na pokrytí poštovného spojeného s poskytováním meziknihovních služeb. Jedním z úkolů pracovní skupiny pro MVS a DDS v roce 2014 je prozkoumat možnost využít pro přepravu dokumentů i jiného dopravce než jen Českou poštu. Podle evidence Českého telekomunikačního úřadu byla k 17. 6. 2014 platná poštovní licence přidělena 16 subjektům, z toho čtyři poskytovatelé tuto licenci získali v roce 2014. Část z nich je zaměřena pouze na vybrané regiony, tj. pro potřeby celé sítě knihoven by bylo vhodnější volit ze subjektů schopných garantovat dostupnost svých služeb po celém území ČR. Pro oblast meziknihovních služeb jsou zajímavé ty subjekty, které poskytují přepravu doporučených zásilek a doporučených balíků na území celé ČR. Tuto podmínku splňují tři poskytovatelé Česká pošta, s. p., MESSENGER a. s., MESSENGER service a. s. –, u dvou poskytovatelů chybí doporučená zásilka do 2 kg (Zásilkovna s. r. o., Uloženska s. r. o.). Podmínky jednotlivých poskytovatelů poštovních služeb budou zkoumány i v souvislosti s výše zmíněnou možností dodávat uživatelům výpůjčky domů.

Klíčovým úkolem pracovní skupiny pro letošní rok je definice modelu fungování meziknihovních služeb v rámci CPK. Součástí služeb nabízených k záznamům nalezeným v CPK by měla být i možnost objednat meziknihovní služby či služby

dodávání dokumentů. V případě MVS by CPK měl nabídnout možnost objednat výpůjčku prostřednictvím jednotného elektronického formuláře z jednotného rozhraní. CPK by měl zajistit, aby si přihlášený uživatel nemohl zadat požadavek na MVS u dokumentů, které jsou uvedeny v katalogu jeho vlastní knihovny a který je integrován do CPK. Do formuláře na zadání požadavku na MVS by měl CPK dodat bibliografické údaje o požadovaném dokumentu a identifikační údaje uživatele získané na základě jeho přihlášení do CPK. CPK do objednávky dále přidá i informaci o lokaci dokumentu, a to podle údajů v CPK, ideálně včetně možnosti ověřit aktuální dostupnost konkrétní jednotky. V tomto kroku existují dvě možnosti, a to že uživatelem vytvořený formulář bude předán do knihovny, v níž je uživatel registrován, nebo přímo do knihovny, která požadovaný dokument vlastní.

Pracovní skupina věnuje svoji pozornost i možnosti nabídnout knihovnám nástroj pro účtování meziknihovních služeb. Řada knihoven si v současné době stále účtuje vzájemné pohledávky za poskytnuté meziknihovní služby formou složenek či jednotlivých faktur. Tento způsob je neefektivní a zatěžuje pracovníky knihoven další administrativou. Proto by bylo žádoucí, aby prostřednictvím CPK existovala vazba mezi knihovním systémem konkrétní knihovny a nástrojem pro vzájemné účtování meziknihovních služeb. Na základě transakce (výpůjčky) provedené v lokálním knihovním systému by se data o transakci přenesla do zmíněného účtovacího nástroje, zde by podle informací předaných z lokálního knihovního systému mezi žadající a dožádanou knihovnou byl příslušný poplatek převeden. Za základ nástroje pro vzájemné účtování meziknihovních služeb je možné považovat např. VPK, kterou provozuje Národní technická knihovna a která má v tomto směru propracované nástroje, navíc prostřednictvím VPK by se měly v CPK realizovat pro knihovny i online platby.

BIBLIOGRAFIE:

1. Evidence provozovatelů poskytujících nebo zajišťujících poštovní služby.
ČTÚ: *Český telekomunikační úřad* [online]. ČTÚ, © 2008 [cit. 2014-07-17].
Dostupné z: <http://www.ctu.cz/ctu-online/vyhledavaci-database/evidence-provozovatelu-poskytujicich-nebo-zajistujicich-postovni-sluzby.html>
2. *Potřeby uživatelů pro projekt Centrální portál knihoven – KNIHOVNY.CZ.* [online]. Praha: PPM Factum Research, 21.10.2013, 28 s. [cit. 2014-07-16]. Dostupné z: http://www.knihovny.cz/wp-content/uploads/2013/11/Pruzkum_uzivatele_vysledky.pdf
3. RICHTER, Vít a Vladana PILEROVÁ. *Centrální portál knihoven: průzkum potřeb knihoven: výsledky průzkumu* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, Knihovnický institut, 2013. 53 s. [cit. 2014-07-16]. Dostupné z: http://www.knihovny.cz/wp-content/uploads/2013/11/Zprava_CPK_2013_12_6.pdf

BRÁNA IREL, SOUČASNOST A BUDOUCNOST

GATEWAY IREL, PRESENT AND FUTURE

Helena Kolátorová

Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i.

Abstrakt

Jednotná informační brána pro obor mezinárodní vztahy IReL (International Relations electronic Library) umožňuje uživatelům systematickou práci s předem sestaveným výběrem tematicky odpovídajících kvalitních odborných zahraničních i českých zdrojů. Příspěvek je zaměřen na podrobný přehled integrovaných plnotextových a bibliografických pramenů včetně vlastních publikací Ústavu mezinárodních vztahů a je doplněn informacemi o souborech vybraných odkazových informačních zdrojů. Kromě přiblížení současné situace a fungování brány IReL je zmíněn i její plánovaný budoucí vývoj.

Abstract

The Uniform Information Gateway for International Relations (International Relations Electronic Library – IREL) allows users to systematically work with a previously built up selection of thematically appropriate high quality expert sources (both foreign and Czech). The paper focuses on providing a detailed overview of the integrated full-text and bibliographic sources of the library, including the publications of the Institute of International Relations, and it is also complemented by information about the linked files of selected information sources. In addition to providing an outline of the current situation and functioning of the IREL gateway, the paper also mentions its planned future developments.

Klíčová slova

integrace informačních zdrojů, mezinárodní vztahy, portály

Jednotná informační brána pro obor mezinárodní vztahy = *International Relations electronic Library (IReL)* je budována v knihovně Ústavu mezinárodních vztahů, v. v. i., (ÚMV) od roku 2010. Cílem bylo vytvořit globální vyhledávač kvalitních odborných zdrojů vztahujících se k:

- české zahraniční politice,
- Evropské integraci,
- mezinárodní bezpečnosti,
- mezinárodním organizacím,
- problematice konkrétních států a regionů,
- teorii mezinárodních vztahů.

Doplňkově také k mezinárodní ekonomice, mezinárodnímu právu a dalším příbuzným oborům. Vytvořit rozhraní, které umožní uživatelům z jednoho místa vyhledávat v databázi Knihovny a dokumentace ÚMV a v dalších tematicky odpoví-

dajících zahraničních a českých prohledatelných nebo odkazových informačních zdrojích (plnotextových, bibliografických a faktografických databázích, souborných katalogích a katalogích knihoven). Cílovou skupinou uživatelů jsou nejenom výzkumní pracovníci, externí spolupracovníci a interní doktorandi ústavu, ale také studenti a profesori vysokých škol a odborná veřejnost.

Portál byl vytvořen v redakčním systému CMS-Plone s využitím produktů firmy Ex Libris již v roce 2010. Od roku 2011 používá Knihovna ÚMV samostatnou instanci paralelního vyhledávače MetaLib a vlastní instanci linkserveru SFX, které běží na serveru Národní knihovny ČR pro SFX a MetaLib Jednotné informační brány (JIB) a oborových bran JIB.

Fond Knihovny ÚMV obsahuje monografie, sborníky, ročenky, materiály z konferencí, výzkumné a analytické studie výzkumných ústavů a mezinárodních organizací, dokumentační materiály a odborné časopisy. Pro potřeby brány IReL byla databáze knihovny rozdělena dle typu dokumentů na:

Databázi ÚMV – monografie, do níž jsou zařazeny monografie, sborníky, ročenky a drobné tisky (včetně elektronických zdrojů).

Při katalogizaci v knihovně ÚMV jsou záznamy výběrově doplňovány anotacemi, obsahy, bibliografickými údaji o recenzích v odborných časopisech i odkazy na plný text publikace. Databáze obsahuje přes 60 000 záznamů odborných a v České republice často unikátních materiálů. Největší počet titulů je v angličtině. Dále pak v němčině, češtině, ruštině, francouzštině, polštině, slovenštině, španělštině, italštině a v dalších cizích jazycích. Nejstarší tituly jsou z přelomu 19. a 20. století, jádrem kolekce jsou knihy vydané od 2. poloviny 20. století do současnosti.

Databázi ÚMV – periodika, která obsahuje více než 400 titulů převážně zahraničních odborných časopisů. Nejrozsáhlejší komplety archivovaných periodik zahrnují až 80 ročníků, např. *Keesing's Record of World Events* (od r. 1931), *Foreign Affairs* (od r. 1934), *Archiv der Gegenwart* (od r. 1936).

Databázi ÚMV – články, jež je průběžně vytvářena od roku 1993 a obsahuje více než 17 500 záznamů článků z českých a zahraničních odborných časopisů a kapitol knih. Záznamy jsou v posledních letech doplňovány odkazy na plné texty dostupné v databázích a/nebo volně na internetu.

Všechny záznamy, včetně těch zpracovávaných v rámci retrospektivní katalogizace, jsou doplněny deskriptory specializovaného vícejazyčného *Euro-Tezauru (Evropského tezauru mezinárodních vztahů a regionálních studií)* a doplňkově i klíčovými slovy. Ta jsou používána pro vymezení let, jichž se titul týká, vztahů mezi

NATO

NATO in search of a vision / ed. Gülnur Aybet, Rebecca R. Moore. -- Washington, D.C. : Georgetown University, 2010. -- xiii, 272 s. : tab. -- Pozn.-Rej.
ISBN 978-1-58901-630-9

1: [Mezinárodní bezpečnost/Vojenství](#) 2: [Evropa](#) 3: [Organizace Severoatlantické smlouvy](#) 4: [obránné aliance](#) 5: [národní bezpečnost](#)

Obsah: Foreword / Lawrence Freedman - Introduction: Missions in Search of a Vision / Gülnur Aybet and Rebecca R. Moore. 1. NATO at Sixty-and Beyond/Jamie Shea - 2. The NATO Strategic Concept Revisited: Grand Strategy and Emerging Issues / Gülnur Aybet - 3. NATO's Secretaries-General: Organizational Leadership in Shaping Alliance Strategy / Ryan C. Hendrickson - 4. Implementing NATO's Comprehensive Approach to Complex Operations / Friis Arne Petersen, Hans Binnendijk, Charles Barry, and Peter Lehmann Nielsen - 5. NATO-Russia Relations: Will the Future Resemble the Past? / Martin A. Smith - 6. Missile Defenses and the European Security Dilemma / Sean Kay - 7. The "New" Members and Future Enlargement: The Impact of NATO-Russia Relations / Roger E. Kanet - 8. NATO Enlargement and the Western Balkáns / Gabriele Cascone - 9. The Future of the Alliance: Is Demography Destiny? / Jeffrey Simon - 10. Partnership Goes Global: The Role of Nonmember, Non-European Union States in the Evolution of NATO / Rebecca R. Moore - Conclusion: Looking Forward / Gülnur Aybet and Rebecca R. Moore

Rec. - In: European Security. - Vol. 20, is. 2 (2011), s. 301-303. ; Rec. In: International Affairs. - Vol. 86, is. 4 (2010), s. 1002-1003.
56689 56 689

4024843 740 č. 1/14

[KOCH, Martin](#)

Weltorganisationen : ein (Re-)Konzeptualisierungsvorschlag für internationale Organisationen / Martin Koch. -- In: [Zeitschrift für internationale Beziehungen](#). -- ISSN 0946-7165. -- (01.06.2014), Jg. 24, Nr. 1, S. 5-38

1: [Mezinárodní politika/Vztahy](#) 2: [mezinárodní organizace](#) 3: [postavení a role v mezinárodním systému](#) 4: [koncepce](#) 5: [Světová obchodní organizace](#) 6: [Světová banka](#)

http://www.zib.nomos.de/fileadmin/zib/doc/Aufsatz_ZIB_14_01.pdf

4024843 740 č. 1/14

konkrétními zeměmi/organizacemi, výpis smluv/dokumentů, které jsou v publikaci plnotextově uvedeny apod.

Do **Vyhledávače** MetaLib, jenž byl s ohledem na zájmy uživatelů nastaven jako výchozí stránka, je připojeno téměř 50 prohledatelných licencovaných i volných, zahraničních nebo českých, plnotextových či případně bibliografických elektronických zdrojů.

Pro uživatele byly přednastaveny následující skupiny zdrojů:

- Vybrané zdroje,
- Databáze článků a časopisů,
- Zahraniční knihovny,
- České knihovny a katalogy,
- Primo Central,
- Zdroje ÚMV.

Z databází/portálů poskytujících zdroje významné pro sledovanou problematiku jsou zařazeny např.: *Ebsco-Academic Search Complete*, *Ebsco-Business Source Complete*, *EZB (Elektronische Zeitschriftenbibliothek)*, *JSTOR Art & Sciences I Collection (Humanities; Social Science)*, *JSTOR Art & Sciences II Collection (Humanities; Social Studies)* a *ProQuest Central*. Dále *CEEOL (Central and Eastern European Online Library)* databáze, do které Knihovna ÚMV aktivně přispívá, a *WAO (World Affairs Online)*, kde je také excerповána i česká produkce.

Pro Odbornou knihovnu Jiřího Hájky Metropolitní univerzity Praha, o. p. s., (MUP) bylo aktivováno několik prohledatelných zdrojů, které jsou v současné době dostupné na základě IP adres MUP.

Další stránka brány *IReL* nabízí vybrané **Časopisy**. Jsou zde nastaveny odkazy na odborné zahraniční časopisy, u kterých má knihovna ÚMV přístup do plných textů, seznam *Internetové adresy periodik odebíraných knihovnou ÚMV* a odkazy na plné texty časopisů vydávaných Ústavem mezinárodních vztahů (před rokem 1970 jeho předchůdcem Ústavem pro mezinárodní politiku a ekonomii).

Mezinárodní vztahy (ISSN 0323-1844 – recenzovaný teoretický čtvrtletník pro odbornou veřejnost – plnotextově zařazen do databáze *Scopus* a dalších databází).

Perspectives: Review of International Affairs (ISSN 1803-4551 – recenzovaný odborný časopis, vydávaný dvakrát ročně v anglickém jazyce).

Mezinárodní politika (ISSN 0543-7962; online ISSN 1805-8612) – měsíčník pro mezinárodní politiku určený pro širokou čtenářskou veřejnost).

Je zde nastaven i odkaz na bulletin *Zahraniční politika České republiky*, periodikum vydávané Ministerstvem zahraničních věcí ČR (MZV) čtvrtletně v elektronické formě ve dvou tematických řadách: *Data a Dokumenty*, které jsou vnitřně členěny do oddílů:

- I. Prezident republiky,
- II. Parlament ČR,
- III. Vláda ČR,
- IV. MZV ČR,

- V. Čeští zástupci v evropských institucích,
- VI. České zahraniční aktivity na jiných úrovních.

Samostatná záložka byla vytvořena pro **Euro-tezaurus (Evropský tezaurus mezinárodních vztahů a regionálních studií)**.

Knihovna ÚMV se již v roce 1996 zapojila do mezinárodního projektu vícejazyčného specializovaného tezauru. Jeho tvorba jako integrovaného nástroje pro indexaci a vyhledávání byla původně zahájena v rámci německé korporace FIV IBL (*Fachinformationsverbund Internationale Beziehungen und Länderkunde*). Později byl projekt výrazně rozšířen v rámci EINIRAS (*European Information Network on International Relations and Areas Studies*). Postupně se do něj zapojilo 11 institucí z osmi zemí.

Euro-tezaurus obsahuje více než 8200 termínů, jeho tištěná verze v sedmi jazycích (angličtině, němčině, francouzštině, španělštině, italštině, polštině a češtině) byla vydávána v letech 2006 až 2007. Elektronická verze, která je umístěna na

SYSTEMATIC

-- eurothesaurus

- = A ... International policies/relations
- = B ... International security/Military realm
- = C ... International econom
- = D ... International law
- = E ... Technology
- = F ... Economy
- = G ... Society
- = H ... State
- = I ... Science/Research
- = J ... Law
- = K ... Environment/Nature
- = L ... Culture
- = M ... Education
- = N ... Agriculture
- = O ... Social affairs/Health
- = P ... Information and communication
- = Q ... Labour and employ
- = R ... Politics and policy
- = S ... General descriptors
- = T ... Human beings
- = U ... International organiz (Selection of proper names)
- = V ... World regions, counti oceans
- = W ... International agree (Selection of proper names)
- = Z ... Form descriptors

SEARCH THESAURUS
BROWSE THESAURUS

Czech ▼

SEARCH RESULTS

Found 9 record(s)

Ethical foreign policy

German	Ethisch basierte Außenpolitik
Czech	etická zahraniční politika
Croatian	čudoredno utemeljena vanjska politika
Italian	politica estera etica
French	politique étrangère morale
Polish	etyczna polityka zagraniczna
Russian	этика внешней политики
Spanish	política exterior ética

Foreign policies of groups of states

German	Außenpolitik von Staatengruppen
Czech	zahraniční politika skupin států
Croatian	vanjska politika skupina država
Italian	politica estera di gruppi di Stati
French	politique étrangère de groupes d'Etats
Polish	polityka zagraniczna grup państw
Russian	внешняя политика групп государств
Spanish	política exterior de grupos de estados

Foreign policies of individual states

German	Außenpolitik einzelner Staaten
Czech	zahraniční politika jednotlivých států

portálu *IREON (International Relations and Area Studies Gateway)*, je dnes přístupná už v devíti jazycích (doplněna byla ruština a chorvatština). Tato verze je průběžně aktualizována. Změny deskriptorů, struktury a vazeb se promítají do všech jazyků, nedeskriptory jsou vytvářeny pro každý jazyk samostatně.

Deutsch	English	Français	Italiano	Español	Polski	Česky	Русский
Hrvatski							

Terms	regionální mezinárodní bezpečnost
Used for	regionální bezpečnost regionální struktura mezinárodní bezpečnosti
Broader Terms	= B.01 ... Bezpečnost v mezinárodních vztazích mezinárodní bezpečnost
See also	vzájemné regionální závislosti v mezinárodním systému regionální kontrola zbrojení regionální strategické koncepce regionální mezinárodní systémy regionální systémy kolektivní bezpečnosti
Notations	= B.01 ... Bezpečnost v mezinárodních vztazích mezinárodní bezpečnost

V rámci snahy o nabídku širokého spektra kvalitních tematicky odpovídajících externích zdrojů jsou na stránku **Výzkumné ústavy** vybírány zahraniční výzkumné instituce, jež se zabývají sledovanou tematikou a na svých stránkách zpřístupňují odborné tituly plnotextově. Dlouhodobé systematické sledování institucí zabývajících se tematikou mezinárodních vztahů, které volně zpřístupňují svoje publikace, umožňuje rozšiřovat portfolio odkazovaných dokumentů.

Stránka **Mezinárodní organizace** obsahuje odkazy na vybrané organizace odpovídající profilu brány.

Doplněn a průběžně aktualizován je i přehled **Virtuální knihovny**, jež obsahuje také odkazy na vybrané digitální archivy.

V průběhu uplynulých dvou let byl v souvislosti s požadavky uživatelů rozšířen hlavní cíl projektu a prioritní úsilí při budování portálu *IReL* bylo zaměřeno na vytvoření centrálního přístupového bodu shromažďujícího co nejvíce informačních zdrojů z oboru mezinárodní vztahy a z příbuzných vědních oborů prostřednictvím internetu. Proto byl v rámci stránky **Další zdroje** nabídnut plnotextový přístup do produkce ÚMV. V první etapě především do plných textů knih vydaných v Nakladatelství ÚMV. Kromě titulů zabývajících se zajímavými aktuálními tématy je uživateli za velmi užitečnou považována analytická ročenka *Česká zahraniční politika v roce ...*, která byla poprvé zpracována pro rok 2007 a jejíž vydávání od té doby pokračuje. Uživatelé se mohou dostat také k plným textům řady *Policy papers*. K dispozici je zde i seznam *Média států světa* s odkazy na agentury, tisk, televize, rádio a portály, jež byl vytvořen v Knihovně ÚMV. Postupně jsou vystavovány *Bibliografie*, *Chronologie* a *Rešerše*, zpracované ke sledovaným tématům. Nastaven je i odkaz na *Videa z konferencí a odborných přednášek ÚMV*.

Doplňkově jsou na této stránce umístěny i odkazy na tituly vydávané MZV ČR: *Stručný přehled zahraniční politiky ČR* (r. 2012; r. 2011) / *Zpráva o zahraniční politice ČR* (roky 1998 až 2010).

Upoutávky na nejnovější tituly z produkce Nakladatelství ÚMV jsou pravidelně vystavovány v portletu brány. Zde jsou umístěny také odkazy na Novinky v knihovně ÚMV, Novinky v knihovně MUP i odkaz na Facebook.

Pro potřeby uživatelů byla zahájena i digitalizace starších čísel časopisů, starších knih a ročenek ÚMV. Jako první to byla digitalizace a tvorba digitálního archivu ročenky *Mezinárodní vztahy*, která byla vydávána pro roky 1958 až 1965 a pro roky 1966 až 1987 vycházela pod názvem *Svět*.

Pro nejbližší období je plánována údržba a aktualizace zdrojů zpřístupňovaných v rámci brány. Předpokládá se pokračování ve vyhledávání, ukládání a katalogizaci internetových dokumentů s tematikou odpovídající profilu oborové brány *IReL* z volně dostupných zahraničních i českých zdrojů, stejně jako navazování kontaktů a meziknihovní výměna materiálů s cílem rozšířit portfolio dokumentů, které budou v oborové bráně poskytovány. Prioritní snahou však je, s přihlédnutím ke kapacitním možnostem knihovny, dále rozšiřovat počet plnotextově vystavovaných titulů z produkce ústavu. Nejedná se pouze o nově vydané publikace, u nichž je přístup uvolněn okamžitě po vydání nebo po uplynutí stanoveného embargo. Již delší dobu probíhá příprava zpřístupňování starších publikací.

Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i. je nezávislá veřejná výzkumná instituce, která provádí vědecký výzkum v oblasti mezinárodních vztahů. Jejím zřizovatelem je Ministerstvo zahraničních věcí České republiky. Předchůdcem ÚMV byl Ústav pro mezinárodní politiku a ekonomii (ÚMPE), založený v roce 1957. Od tohoto roku byly vydávány odborné publikace a budován specializovaný fond knihovny. Proto, aby bylo možné nabídnout uživatelům i starší a často unikátní fond, byla v roce 2006 zahájena jeho retrospektivní katalogizace. Do konce letošního roku bude rekatalogizováno cca 30 000 titulů.

V posledních letech je postupně vytvářen i elektronický archiv plných textů vybraných dokumentů, obsahů a anotací, který je průběžně doplňován digitalizovanými články starších ročníků časopisů ***Mezinárodní politika*** (ISSN 0543-7962), ***Mezinárodní vztahy*** (ISSN 0323-1844), ***Perspectives: Review of International Affairs*** (ISSN 1210-762X) a digitalizovanými texty publikací ústavu vydanými před rokem 2005.

V rámci dlouhodobého vývoje brány *IReL* je připravováno její zapojení do *Centrálního portálu knihoven (CPK)*, a to již do pilotního projektu. V souvislosti s tímto plánem proběhl v uplynulých měsících přechod knihovního systému na formát MARC 21. Integrace všech nabízených specializovaných zdrojů Knihovny ÚMV do CPK bude nepochybně zajímavá pro ostatní zapojené knihovny a užitečná pro odborníky, studenty a širší veřejnost.

Jednotná informační brána pro obor mezinárodní vztahy *IReL* je dostupná z: <http://irel.jib.cz/>.

ČESKÁ (NÁRODNÍ?) ČLÁNKOVÁ BIBLIOGRAFIE – PŘEŽITEK, NEBO MODERNÍ SLUŽBA ČTENÁŘŮM?

CZECH (NATIONAL?) BIBLIOGRAPHY OF ARTICLES
FROM CZECH NEWSPAPERS AND PERIODICALS –
AN ANACHRONISM OR A MODERN SERVICE FOR READERS?

Tamara Pršínová

Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích • prsinova@cbvk.cz

Abstrakt

Co to je článková bibliografie, proč vznikla, čemu měla – má sloužit; od tištěných svazků národní článkové bibliografie (Články v českých časopisech) ke kooperativnímu systému článkové bibliografie (KOSABI) a databázi ANL (1955–2010). Projekt ANL+ jako kvalitativně vyšší rovina (náhrada) databáze ANL (podzim 2010 – zrušení Oddělení analytického zpracování v NK ČR). Pokračování kooperativního systému v přechodném režimu (období 2011–2014) – zajištěno krajskými knihovnami za pomoci grantu z programu VISK 9.

Abstract

What the bibliography of articles is, why did it come to existence, what it had to serve to in past and what it has to serve to? From printed volumes of National bibliography of articles from Czech newspapers and periodicals to the cooperative system (KOSABI) and database ANL (1955–2010). The project ANL+ as a supreme level of the ANL database. Continuance of cooperative system in an interim mode (2011–2014) – guaranteed by regional libraries and supported from the VISK 9 programme.

Klíčová slova

analytický popis, články, bibliografické databáze, digitalizace, katalogizace článků, kooperační systémy knihoven, česká národní bibliografie, plné texty, regionální bibliografie

Průkopníkem české článkové bibliografie byl ředitel Československého ústavu bibliografického Jan Ladislav Živný (1872–1949). Již na začátku 20. století si uvědomoval důležitost informací, které poskytují články v periodickém tisku. Ve 30. letech se pak pokusil ve spolupráci s Janem Emlerem o první českou článkovou bibliografii. Česká článková bibliografie (tj. soupis novinových a časopiseckých článků, statí a studií) začala pravidelně vycházet jako zvláštní řada *Bibliografického katalogu ČSR* s názvem *České časopisy* v roce 1953 pod vedením Jaroslava Kunce. Dodatečně pak byla zpracována *Retrospektivní článková bibliografie 1945–1952*, která však nevyšla tiskem. Veřejnosti ji zpřístupňuje Referenční centrum NK ČR.

Národní knihovna chápala tuto svou činnost jako nedílnou součást české národní bibliografie. Hlavním úkolem článkové bibliografie bylo podávat co možná nejúplnější obraz české novinové a časopisecké produkce. „Svým charakterem a posláním *České časopisy* nijak neomezují ani nepotírají vydávání jednotlivých speciálních bibliografií,“ stojí v úvodu prvního ročníku. O době, ve které tato bibliografie vznikla, vypovídá poznámka, že pro zpravodajskou a informační službu bude k dispozici katalog článků a studií, které v *Českých časopisech* nebudou publikovány.

Za titulovou základnu bylo vybráno přibližně 400 novin a časopisů, měsíčně se excerpovalo cca 3000 záznamů. Katalog byl vydáván 12krát ročně, každý svazek byl opatřen autorským rejstříkem a na konci ročníku byl pak vydán rejstřík předmětový. Od 3. ročníku, vydaného v roce 1955, došlo ke změně původně zavádějícího názvu *České časopisy* na *Články v českých časopisech*, změnil se také formát z A5 na A4. V letech 1955–1959 působil jako vedoucí redaktor této řady katalogu významný český bibliograf Boris Mědílek. Poslední tištěné svazky vyšly v roce 1993 (roč. 38, 1990).

Během 60. let začaly též krajské vědecké knihovny v rámci edice *Prameny k souběžné regionální bibliografii Čech a Moravy* zpracovávat soupisy regionálních publikací a článků, ty pak v tištěné podobě vydávaly také většinou až do začátku 90. let 20. století. Zlom přišel právě začátkem 90. let, kdy se začalo ustupovat od publikování tištěných svazků a přecházelo se na automatizované knihovnické systémy.

S přípravou přechodu na automatizované zpracování české národní článkové bibliografie se již začalo v polovině 80. let. Systém článkové bibliografie původně počítal s propojením oborových a regionálních databází, po roce 1990 se však ustoupilo od této koncepce a nastoupila se cesta kooperace mezi Národní knihovnou a regionálními (krajskými) vědeckými knihovnami. Důraz se kladl na analytické zpracování periodik (novin, časopisů a periodických sborníků) především z oblasti společenských a přírodních věd. Technické obory a obory jako medicína, pedagogika, zemědělství podchycovala a dodnes zpracovávají specializovaná informační pracoviště. Cílem národní článkové bibliografie mělo být zajištění excerptní základny tak, aby na jedné straně nedocházelo k duplicitnímu analytickému zpracování a na druhé aby se nestalo to, že by některé významné tituly nebyly excerptovány vůbec. Tento úkol byl velmi náročný vzhledem k nárůstu titulů po roce 1989 a zároveň k častým změnám, které souvisely se vznikem a zánikem jednotlivých periodik. S tímto problémem se potýkají regionální bibliografická pracoviště i v současné době. Excerptní základna byla postavena na tom, že Národní knihovna se zaměřovala na tituly s celostátním dosahem, krajské vědecké knihovny na tzv. regionální periodika a spolupracující oborová bibliografická pracoviště na odborné tituly.

V letech 1992–1993 se začala rozbíhat činnost *Kooperačního systému článkové bibliografie – KOSABI*, nejprve v Národní knihovně, poté v regionálních vědeckých knihovnách. Od roku 1994 postupně přistoupily do systému i některé odborné knihovny (Státní pedagogická knihovna Komenského Ústavu pro informace ve

vzdělávání, Státní technická knihovna, Ústav zemědělských a potravinářských informací a další). Základem celého kooperačního systému, a tím i báze ANL, byly bibliografické záznamy zpracovávané v oddělení analytického popisu Národní knihovny ČR – v první polovině 90. let se v tomto oddělení zpracovávalo cca 280 titulů oproti 150 regionálním titulům. Po roce 2000 se v NK ČR zpracovávalo 212 titulů, regiony pak excerpovaly 217 titulů, odborné knihovny 108 titulů, tj. celkem 537 titulů.

V letech 1994–2008 vycházela řada *Články v českých novinách, časopisech a sbornících* také na CD-ROM (od roku 2004 na DVD-ROM) v rámci *České národní bibliografie* vydávané Národní knihovnou ve spolupráci s firmou Albertina icome.

Na úrovni městských knihoven, především bývalých okresních, zastřešuje Sdružení uživatelů knihovnických systémů LANius souborný katalog článků SKAT. Mezi LANiem a Národní knihovnou (resp. Oddělením analytického zpracování) probíhala i jednání o případné kooperaci týkající se excerpcí titulů a omezení duplicit při zpracování.

Spolupráce v rámci KOSABI též probíhala mezi Národní lékařskou knihovnou a NK ČR, tato spolupráce se ale týkala pouze výběru titulů, aby nedocházelo ke zbytečnému zdvojování ve zpracování periodik s lékařskou či zdravotnickou tematikou.

Během let byly učiněny i pokusy o navázání spolupráce s dalšími bibliografickými pracovišti. Např. Ústav státu a práva AV ČR a Ústav pro soudobé dějiny AV ČR zasílaly i zkušební várky do databáze ANL, bohužel ale nedošlo k trvalejší spolupráci. Byla oslovena též pracoviště z oblasti vysokoškolské sféry, ale ani tam se nepodařilo navázat takové kontakty, které by zaručovaly kontinuální kooperaci.

V roce 2004 obsahovala báze ANL cca 880 000 záznamů (NK ČR dodala cca 620 000 záznamů, regiony cca 167 000 záznamů a specializované knihovny cca 96 000 záznamů) z celkového počtu 593 excerpovaných titulů periodik.

Na přelomu tisíciletí vznikala v rámci projektů financovaných Ministerstvem kultury ČR plnotextová varianta báze ANL – báze ANL FULL (viz <http://full.nkp.cz>), jednalo se o výzkumný záměr *Propojení analytických záznamů s plnými texty a optimalizace zpřístupnění plných textů* (1999–2003). Dalším projektem byla *Souborná databáze Kooperačního systému článkové bibliografie – optimalizace integrace a správy heterogenních dat* (2000–2004). Hlavním řešitelem obou projektů byla za NK ČR PhDr. Ivana Anděrová, jako spoluřešitel se podílela v letech 1999 až 2001 firma Anopress IT, a. s., která provozovala bázi TAMTAM. Plné texty byly v Národní knihovně dále zpracovávány (věcně indexování) v rámci linky automatické indexace a zpřístupňovány v systému TOPIC v bázi ANL FULL. Pro přístup do celé databáze TAMTAM bylo v roce 2000 založeno konsorcium Anopress. Inspirací a vzorem pro koncipování báze ANL FULL byla databáze ProQuest 5000. Plné texty báze ANL FULL byly přístupné interním uživatelům NK ČR, externí uživatelé měli k dispozici pouze metadata. Na základě zkušební registrace bylo možno získat na dobu sedmi dnů přístup k plným textům.

Bohužel oba projekty byly ukončeny bez možnosti dalšího rozvoje, další projekty podané řešitelkou PhDr. Ivanou Anděrovou nebyly přijaty. Nezúčastněný pozorovatel se může pouze dohadovat, co stálo za touto situací. Určitě to byl souhrn problémů počínaje nevyřešenou problematikou autorských práv, včetně finanční a personální situace v Národní knihovně ČR.

Rok 2010 byl posledním rokem činnosti Oddělení analytického zpracování NK ČR, a tím i posledním rokem činnosti původního kooperačního systému KOSABI, který byl tímto oddělením metodicky zastřešován a veden. V posledních letech bylo ročně vystavováno v rámci kooperačního systému v bázi ANL cca 70 000 analytických záznamů z cca 680 periodicky vycházejících titulů a cca 660 titulů s řídkou periodicitou, monografických a monotematických čísel seriálů a sborníků. V samotném Oddělení analytického zpracování NK ČR se excerpovalo cca 40 000 záznamů ročně z 240 periodicky vycházejících titulů. V roce 2010 báze ANL obsahovala přes 1 300 000 záznamů.

Koncem roku 2010 bylo vedením NK ČR rozhodnuto o zrušení Oddělení analytického zpracování a v březnu roku 2011 došlo v NK ČR k faktickému ukončení činnosti tohoto oddělení. S tím se nechtěly smířit knihovny zapojené do kooperačního systému KOSABI, a na základě vyvinutého tlaku se tedy NK ČR rozhodla rozběhnout testovací projekt ANL+, který byl oficiálně oznámen na konferenci *Knihovny současnosti v září 2011*. Na tomto projektu spolupracovali vedle NK ČR též společnost Newton Media, Moravská zemská knihovna a Knihovna AV ČR.

Báze ANL+ byla prezentována jako experimentální databáze, která byla od června 2011 do konce října 2012 přístupná prostřednictvím JIB na bázi indexu vyhledávacího Primo Central. Tituly zpracovávané před rokem 2011 Oddělením analytického zpracování NK ČR měly být nahrazeny jednak zdroji z Anopress IT a z Newton Media, jednak daty získanými na základě vlastní digitalizace NK v rámci projektu, který NK ČR realizovala v roce 2011 pod názvem *Analytické zpracování vybraných periodických titulů z fondů Národní knihovny ČR* v programu VISK 7. Tyto záznamy obsahovaly kromě základního jmenného popisu, ovšem bez věcných metadat a bez vazby na jmenné authority, také náhled, plné texty a digitalizovanou podobu článků.

Zájem o spolupráci s Národní knihovnou na tvorbě databáze ANL+ projevil i Knihovna AV ČR, která cítila příležitost k oživení projektu *Digitální knihovna AV ČR*. Kolegové z Knihovny AV začali zpracovávat články z vybraných časopisů vydávaných ústavu Akademie věd (cca 42 titulů).

V roce 2012 se také do projektu ANL+ zapojily krajské knihovny, které měly především zájem o udržení kontinuity české národní článkové bibliografie, a to tím, že si podaly žádosti o granty v programu VISK 9/I pod společným názvem *Obohacení záznamů článků zobrazených v ANL+ o vybraná jmenná a věcná metadata (rozšíření projektu „Analytické zpracování vybraných periodických titulů z fondů Národní knihovny ČR“ realizovaného v roce 2011)*. Koordinace těchto kooperativních projektů se ujala díky iniciativě paní ředitelky Mgr. Evy Svobodové Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové. Dalším důvodem k zapojení krajských knihoven do

projektu ANL+ bylo, že záznamy článků zobrazovaných v lokálním indexu ANL+ neobsahovaly věcná metadata (věcný popis) a jmenná metadata (vazba na autoritní záznamy) tak, aby se mohly stát plnohodnotnou náhradou záznamů dodávaných do databáze ANL do roku 2010 zrušeným oddělením článkové bibliografie NK ČR.

Pozitivním výsledkem experimentálního projektu ANL+ bylo odzkoušení modelu kooperativního zpracování článků, který byl založen na přebírání záznamů z indexu ANL+ prostřednictvím protokolu Z 39.50. Bibliograf pracoval ve svém lokálním systému, převzatý záznam zkontroloval, doplnil ho o chybějící pole, většinou se jednalo o pole věcného popisu a autoritní záznamy, (přitom ponechal identifikátor z digitalizace nebo ze zdrojů Anopress IT a Newton Media) a samozřejmě uložil v lokálním systému knihovny. Následně byly záznamy exportovány do databáze ANL, resp. do ANL+ stejným způsobem jako při běžném exportu článků v rámci systému KOSABI. V databázi ANL+ se takto naimportovaný záznam propojil prostřednictvím identifikátoru s digitalizovaným článkem nebo s plnými texty dodanými ze zdrojů Anopress IT a z Newton Media.

V říjnu 2012 byl experimentální projekt ANL+ zpřístupněný prostřednictvím vyhledávače Primo Central ukončen v souvislosti s výběrem nového systému EBSCO Discovery Service.

Na základě připomínek Pracovní skupiny pro analytickou bibliografii při bibliografické sekci SDRUK byl přehodnocen projekt *Analytické zpracování vybraných periodických titulů z fondů Národní knihovny ČR* v programu VISK 7, který byl primárně určen pro záchranu kulturního dědictví, nikoliv pro digitalizaci současné produkce, u které již existují elektronické předlohy. Žádost Národní knihovny ČR o dotaci z podprogramu VISK 7 na rok 2013 byla zásadně přepracována a na svět přišel nový pilotní projekt ANL RETRO, který měl propojit databázi článkové bibliografie s plnými texty digitalizovaných periodik. Tento projekt se zaměřil na tituly, jejichž vydávání bylo již ukončeno a nejsou k dispozici jejich elektronické tiskové předlohy. Průběh a zhodnocení projektu ANL RETRO byly prezentovány Mgr. Tomášem Foltýnem z NK ČR na 26. zasedání sekce SDRUK ČR pro bibliografii, které se konalo 28. a 29. dubna 2014 ve Studijní a vědecké knihovně v Hradci Králové.

I přes uvedené změny a problémy pokračují v letech 2013–2014 krajské knihovny, KNAV a další spolupracující knihovny a bibliografická pracoviště (např. Knihovna Divadelního ústavu, Moravská zemská knihovna, Národní technická knihovna, Zemědělská a potravinářská knihovna Ústavu zemědělských a potravinářských informací) jak v rámci projektů VISK 9/I, tak v rámci původního kooperačního systému v doplňování databáze ANL – *Články v českých novinách, časopisech a sbornících*. Záznamy jsou zpracovávány opět v klasické podobě, tzn. bez vazby na plné texty, oproti původnímu stavu byla excerpční titulová základna značně zredukována. Správu databáze ANL zajišťuje oddělení souborných katalogů NK.

Doufejme, že vynaložené úsilí i finanční prostředky vložené do tvorby (přípravy) experimentální databáze ANL+ a pilotního projektu ANL RETRO budou využity

v dalších, a hlavně definitivních, projektech (snad i při přípravě projektu Centrálního portálu knihoven). V tomto bodě se však nemohu ubránit pokušení uvést citaci z rozhovoru Tomáše Gece s Bohdanou Stoklasovou pro časopis Duha z 30. 6. 2011: „...Od července [2011] začne NK ČR výpadek své excerptce postupně vyrovnávat s tím, že do konce roku nahradí variantní formou všechny excerptované tituly. Finanční možnosti nám nedovolují pokračovat v nákladném klasickém analytickém zpracování, přístup ke článkům prostřednictvím záznamů v katalogu bude nahrazen přístupem prostřednictvím metadat a plných textů, které získáme od firem zajišťujících monitoring médií, a z vlastní digitalizace. Vyhledávání umožní centrální index. Nový projekt dostal pracovní název ANL+. Znak + může v někom evokovat konec ANL v ČR, pro mne osobně však představuje novou dimenzi a přidanou hodnotu plných textů a výraznou finanční úsporu, tedy skutečně plus. Centrální index propojí vyhledávání v metadatech a plných textech s metadaty z dosud budované databáze ANL.“

Co k tomu dodat? Projekt ANL+ proběhl pouze jako experiment, bez výhledu na brzkou kontinuální návaznost, a znak + opravdu evokuje křížek, který NK nad databází ANL udělala.

Tento příspěvek je pokusem o shrnutí dosud publikovaných materiálů o vzniku a vývoji české článkové bibliografie. Opírá se především o podklady vytvořené bývalou dlouholetou vedoucí Oddělení analytického zpracování NK ČR Ivanou Anděrovou, ale také o další důležité dokumenty. Českou článkovou bibliografií chápu především jako službu uživatelům knihoven, studentům, literárním vědcům, historikům a badatelům z dalších oborů, či samotným knihovníkům a informačním pracovníkům, především pak rešeršérům. Samotná bibliografie zaznamenala dlouhý vývoj od běžných soupisů článků, lístkových kartoték, přes tištěné a periodicky vydávané katalogy až po podobu elektronické databáze. Určitě nastal čas na přechod k další modernější formě – tedy ke spojení bibliografických záznamů s plným textem. Ve hře jsou samozřejmě otázky finanční, otázky autorských práv atd.

Nechci se zde pouštět do dalekosáhlých úvah, zdá se však, že v současné době čeští knihovníci v otázce české (národní) článkové bibliografie zastávají protichůdné názory. Jedni se přiklánějí k názoru, že národní článková bibliografie je již překonaná, druzí ji naopak chápou jako významnou službu uživatelům a jako důležitý pomocník rešeršérů. Především rešeršéři mají strach, že se budou muset opět vrátit k listování jednotlivých čísel časopisů a k dalším zdlouhavým a dávno překonaným postupům při tvorbě rešerší. Samozřejmě máme k dispozici moderní oborové databáze, máme k dispozici nové zahraniční systémy s plnými texty. Ale otázkou zůstává, zda se česká knihovnická veřejnost definitivně vzdává služby, která se po desetiletí kontinuálně vyvíjela a sloužila svým uživatelům, a kdy ji případně nahradí nový kvalitativně vyšší systém.

Bude to ještě dlouhá, finančně náročná cesta a bude se muset překonat mnoho obtíží. Dnes všude slyšíme „plné texty, plné texty“, máme však dostatek finančních prostředků, máme vyřešenou problematiku autorských práv, máme opravdu promyšlenou koncepci přechodu na modernější technologii?

BIBLIOGRAFIE:

1. ANDĚROVÁ, Ivana. *Národní bibliografie – analytický popis: Příručka pro zpracovatele*. Praha: Národní knihovna, 1993. V, 412 s. MAKS. ISBN 80-7050-148-0.
2. ANDĚROVÁ, Ivana. Současný stav a perspektivy kooperačního systému článkové bibliografie. *Národní knihovna*. 1995, roč. 6, č. 1, s. 39–42. ISSN 0862-7487.
3. ANDĚROVÁ, Ivana. Kooperační systém článkové bibliografie a propojení analytických záznamů s plnými texty – východiska a současný stav. *Národní knihovna*. 2001, roč. 12, č. 1, s. 26–37. ISSN 0862-7487. Dostupné z: <http://knihovna.nkp.cz/NKKR0101/0101026.html>
4. ANDĚROVÁ, Ivana. Kooperační systém článkové bibliografie – KOSAB: vývoj a současný stav metodiky zpracování, zpřístupnění, organizace kooperace, perspektivy. In: *Knihovny současnosti 2002*. Brno: Sdružení knihoven ČR, 2002. ISBN 80-86249-18-2. Dostupné z: <http://www.sdruk.cz/sdruk/publikacni-cinnost/clanek/knihovny-soucasnosti-2002-sbornik>
5. ANDĚROVÁ, Ivana. Problematika novin a World Library and Information Congress: 69th IFLA General Conference and Council: Media – Information – Culture. *Ikaros* [online]. 2003, roč. 7, č. 11 [cit. 2014-07-04]. ISSN 1212-5075. Dostupné z: <http://www.ikaros.cz/problematika-novin-a-world-library-and-information-congress>
6. ANDĚROVÁ, Ivana. Kooperační systém článkové bibliografie – stručný vývoj, stav v r. 2008 a perspektivy. *Ikaros* [online]. 2008, roč. 12, č. 7 [cit. 2014-07-04]. ISSN 1212-5075. Dostupné z: <http://www.ikaros.cz/node/4897>
7. ANDĚROVÁ, Ivana. Kooperační systém článkové bibliografie, báze ANL a jak dál?: perspektivy Kooperačního systému bibliografie a báze ANL. *Čtenář*. 2011, roč. 63, č. 10, s. 347–353. ISSN 0011-2321. Dostupné z: <http://ctenar.svkkk.cz/clanky/2011-roc-63/10-2011/perspektivy-kooperacniho-systemu-clankove-bibliografie-a-baze-anl-89-1012.htm>
8. COUFALOVÁ, Jindřiška, Karolína KOŠTÁLOVÁ a Petra ŠTASTNÁ. Zkušenosti služeb Národní knihovny s centrálními indexy a web-scale discovery systémy. *Knihovna plus* [online]. 2012, roč. 8, č. 1 [cit. 2014-06-25]. ISSN 1801-5948. Dostupné z: <http://knihovna.nkp.cz/knihovnaplus121/coufal.htm>
9. DVOŘÁKOVÁ, Helena a Eva NOVOTNÁ. Spolupráce Národní knihovny ČR na budování databáze GEOBIBLINE: jak probíhalo a probíhá dodávání dat. In: NOVOTNÁ, Eva aj. *Geografická bibliografie ČR on-line: GEOBIBLINE*. Praha: Vydavatelství VŠCHT Praha, 2011, s. 42–46. ISBN 978-80-7080-773-6.
10. FRANC, Zdeněk. Česká retrospektivní národní článková bibliografie let 1945–1952. *Knihovník*. 1964, roč. IX, č. 10, s. 310–313.
11. HORČÁKOVÁ, Václava. Kooperační systém článkové bibliografie, báze ANL a jak dál?: databáze ANL z pohledu oborové (historické) bibliografie. *Čtenář*. 2011, roč. 63, č. 10, s. 346–347. ISSN 0011-2321. Dostupné z: <http://ctenar.svkkk.cz/clanky/2011-roc-63/10-2011/databaze-anl-z-pohledu-oborove-historicke-bibliografie-89-1011.htm>
12. KÁDNEROVÁ, Jiřina. Kooperační systém článkové bibliografie, báze ANL a jak dál?: zamyšlení nad českou článkovou bibliografií v roce 2011. *Čtenář*. 2011, roč. 63, č. 10, s. 343–346. ISSN 0011-2321. Dostupné z: <http://ctenar.svkkk.cz/clanky/2011-roc-63/10-2011/zamysleni-nad-ceskou-clankovou-bibliografi-v-roce-2011-v-roce-2011%EF%AC%81i-v-roce-2011%E2%80%A6-89-1010.htm>
13. LUGS, Jaroslav. *Pravidla bibliografického indexu časopiseckých článků*. Praha: Ústřední spolek československých knihovníků, 1936. 22, [l] s. Knihovna Časopisu československých knihovníků; sv. 17.
14. MATĚNOVÁ, Růžena. Báze ANL+ a odborné rešeršní požadavky knihovníků a veřejnosti z oblasti hudební vědy. *Ikaros* [online]. 2011, roč. 15, č. 12 [cit. 2014-07-04]. ISSN 1212-5075. Dostupné z: <http://www.ikaros.cz/baze-anl-a-odborne-resersni-pozadavky-knihovniku-a-verejnosti-z-oblasti-hudebni-vedy>
15. NOVOTNÁ, Ivana. Ladislav Jan Živný v české bibliografii: Příspěvek přednesený na Kolokviu českých, moravských a slovenských bibliografů v Trenčíně 1.–3. 10. 2006. In: *Sdružení knihoven České republiky*. 2007, s. 49–58. Dostupné z: <http://www.sdruk.cz/data/xinha/sdruk/rocenka2007.pdf>
16. NOVOTNÁ, Ivana a Eva SVOBODOVÁ. Konec článkové bibliografie v Čechách a na Moravě? *U nás: knihovnicko-informační zpravodaj Královéhradeckého kraje*. 2011, roč. 21, č. 2, s. 36. ISSN 0862-9366. Dostupné z: http://www.svkhk.cz/SVKHK/u-nas-pdf_archiv/20110226.pdf
17. SKOLKOVÁ, Linda. Ladislav Jan Živný. *Ikaros* [online]. 2005, roč. 9, č. 9 [cit. 19-06-2014] ISSN 1212-5075. Dostupné z: <http://www.ikaros.cz/ladislav-jan-zivny>

18. STOKLASOVÁ, Bohdana a Libuše FOBEROVÁ. Rozhovor s Bohdanou Stoklasovou. *Duha: informace o knihách a knihovnách z Moravy* [online]. 2013, roč. 27, č. 2 [cit. 2014-07-04]. ISSN 0862-1985. Dostupné z: <http://duha.mzk.cz/clanky/rozhovor-s-bohdanou-stoklasovou-0>
19. STOKLASOVÁ, Bohdana a Tomáš GEC. Rozhovor s Bohdanou Stoklasovou. *Duha: informace o knihách a knihovnách z Moravy* [online]. 2011, roč. 25, č. 2 [cit. 2014-07-04]. ISSN 0862-1985. Dostupné z: <http://duha.mzk.cz/clanky/rozhovor-s-bohdanou-stoklasovou>
20. STOKLASOVÁ, Bohdana. Využití analytických záznamů v českých knihovnách – nové trendy a výzvy. *Čtenář*. 2012, roč. 64, č. 2, s. 43–46. ISSN 0011-2321. Dostupné z: <http://ctenar.svkkk.cz/clanky/2012-roc-64/2-2012/tema-vyuziti-analytickych-zaznamu-v-ceskych-knihovnach-%E2%80%93-nove-trendy-a-vyzvy-94-1124.htm>
21. ŠKOP, Michal. Článeková bibliografie ANL+ a zpřístupnění plných textů. *Duha: informace o knihách a knihovnách z Moravy* [online]. 2012, roč. 26, č. 3 [cit. 2014-07-04]. ISSN 0862-1985. Dostupné z: <http://duha.mzk.cz/clanky/clankova-bibliografie-anl-zpristupneni-plnych-textu>
22. ŠLAPÁKOVÁ, Ivana. Databáze ANL+ a Digitální knihovna AV ČR. *Informace: zpravodaj Knihovny AV ČR* [online]. 2012, roč. 21, č. 1 [cit. 2014-07-04]. ISSN 1805-2800. Dostupné z: <http://www.lib.cas.cz/casopis-informace/databaze-anl-a-digitalni-knihovna-av-cr>
23. ŠLAPÁKOVÁ, Ivana. Analytické zpracování periodik v Knihovně Akademie věd ČR. *Informace: zpravodaj Knihovny AV ČR* [online]. 2013, roč. 22, č. 1 [cit. 2014-07-04]. ISSN 1805-2800. Dostupné z: <http://www.lib.cas.cz/casopis-informace/analyticke-zpracovani-periodik-v-knihovne-akademie-ved-cr>

Příloha

Databáze ANL: KOSABI – ANL+ (VISK 9/1*)

Institute, které přispívají nebo přislíbily, že budou přispívat do báze ANL

		záznamy	
ABA001	Národní knihovna ČR	877 037	(2010)
ABA003	Knihovnický institut – Knihovna knihovnické literatury	18 670	(2014)
ABA007	Knihovna Akademie věd ČR Praha	7 613	(2014)*
ABA008	Národní lékařská knihovna	162	(2013)*
ABA009	Zemědělská a potravinářská knihovna – Ústav zemědělských a potravinářských informací Praha	53 928	(2014)
ABA012	Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského a Pedagogická knihovna J. A. Komenského	25 441	(2014)
ABB001	Archeologický ústav AV ČR Praha – Knihovna	700	(2014)
ABB115	Historický ústav AV ČR – Odd. historické bibliografie	0	
ABC016	Ústav mezinárodních vztahů – Knihovna	72	(2013)
ABD003	UK v Praze – Právnická fakulta – Knihovna	0	
ABD027	UK v Praze – Evangelická teologická fakulta – Knihovna	66	(2014)
ABE050	Ministerstvo životního prostředí ČR – Referenční informační středisko – odborná knihovna	15 891	(1998–2012)
ABE304	Divadelní ústav – Knihovna	7 986	(2014)
ABE310	Uměleckoprůmyslové museum v Praze – Knihovna	0	
ABE320	Národní památkový ústav – Knihovna	132	(2013)
ABE323	Židovské muzeum v Praze – Knihovna	1 886	(2014)
ABA013	Národní technická knihovna	64 014	(2014)
BOA001	Moravská zemská knihovna	46 674	(2013)
BOD010	MU Brno – Právnická fakulta – Ústřední knihovna	42	(2014)
CBA001	Jihočeská vědecká knihovna v Č. Budějovicích	64 315	(2014)*
HBG001	Krajská knihovna Vysočiny Havlíčkův Brod	8 672	(2014)*
HKA001	Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové	26 029	(2014)*
KLG001	Středočeská vědecká knihovna v Kladně	53 446	(2014)*
KVG001	Krajská knihovna Karlovy Vary	22 748	(2014)*
LIA001	Krajská vědecká knihovna v Liberci	27 846	(2014)*
OLA001	Vědecká knihovna v Olomouci	48 307	(2014)*
OSA001	Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě	32 935	(2014)*
PAG001	Krajská knihovna v Pardubicích	4 968	(2014)*
PNA001	Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje Plzeň	28 663	(2014)*
ULG001	Severočeská vědecká knihovna v Ústí nad Labem	21 560	(2014)*
ZLG001	Krajská knihovna Františka Bartoše Zlín	10 240	(2014)*

MINULOST, SOUČASNOST A BUDOUCNOST (?) REŠERŠNÍCH SLUŽEB... NEJEN V KRAJSKÉ KNIHOVNĚ: PŘÍPADOVÁ STUDIE

PAST, PRESENT AND FUTURE (?) SEARCH SERVICES...
NOT ONLY IN THE COUNTY LIBRARY: A CASE STUDY

Pavλίna Doležalová

Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje • dolezalova@svkpl.cz

Abstrakt

Bibliografické rešeršní služby mají ve Studijní a vědecké knihovně Plzeňského kraje silnou mnohaletou tradici a jejich obliba každoročně narůstá. Příspěvek popisuje proměny této služby v průběhu let, které jsou způsobené jak očekáváním uživatelů, společenským vývojem a technickým pokrokem, tak zejména portfoliem dostupných informačních zdrojů primárních a sekundárních. Historie a současnost služby je popsána díky zachovanému a stále vytvářenému institucionálnímu archivu písemných rešerší. Závěrem jsou formulovány současné možnosti rešeršérů a potřeby jejich klientů ve veřejných knihovnách a očekávání v souvislosti s CPK.

Abstract

In the Education and Research Library of the Pilsener Region bibliographic search services have a strong tradition of many years and their popularity is increasing every year. The paper describes the transformation of the service over the years, which are due to the expectations of users, social development and technological progress, in particular, the portfolio of available primary and secondary information sources. History and present service is described through by the institutional archive of written search results. Finally, there are formulated the current options of librarians and the needs of their clients in public libraries and expectations of CPL.

Klíčová slova

bibliograficko-informační služby, bibliografie, dějiny knihoven, informační zdroje, rešerše, rešeršní služby

Bibliograficko-informační služby (BIS) – rešeršní služby

Nejdříve si na úvod dovolím malé terminologické okénko, jelikož budu v následujícím textu popisovat léta 1954 do současnosti. Bibliograficko-informační služby „jsou služby, jejichž hlavním cílem je poskytování informací o informačních zdrojích nebo jiných pramenech informací, které jsou relevantní z hlediska požadavku konkrétního uživatele“^[1]. Rešerše je „druhotná bibliografie zhotovená na objed-

návku. Řídí se individuálním zaměřením objednavatele na určitý vědecko-výzkumný či výrobní úkol, což se projevuje šíří zachycené literatury ...“ [2].

Založení Státní studijní, později Státní vědecké knihovny v Plzni [3] (SVK) a od 31. srpna 2001 Studijní a vědecké knihovny Plzeňského kraje (SVK PK) zpětně k 1. lednu 1950 ministrem školství, věd a umění s odvoláním na usnesení vlády ze dne 28. února 1950, bylo zdůvodněno zřízením a rozvojem vysokého školství ve městě v letech 1945 až 1949 [4]. Zařadila se mezi již existující *studijní vědecké knihovny* v Olomouci, Hradci Králové, Českých Budějovicích a Liberci. Knihovna své služby zahajovala ve skromných podmínkách v jedné místnosti Knihovny městského historického muzea. Její bibliograficko-informační činnost se vyvíjela postupně, začala vydáváním *Novinek Státní studijní knihovny* v průběhu let 1951 až 1968 a zřízením *poradenské a zpravodajské služby* ve věcné katalogizaci, která se zabývala zodpovídáním dotazů z převážně klíčových oborů – techniky, pivovarnictví a zdravotnictví [5]. K většímu rozvoji těchto služeb knihovnu podnítil *Organizační statut státních vědeckých knihoven* ze srpna 1954. Tento předpis doporučil státním vědeckým knihovnám zřídit jednotlivé složky knihovny, mezi kterými bylo i oddělení bibliograficko-zpravodajské, a to za účelem „poskytování podrobných bibliografických a literárních informací pro řešení vědeckých, výzkumných, výrobních a studijních úkolů ...“ [6]. Jelikož bibliografickou a zpravodajskou práci v SVK Plzeň vykonával v roce 1954 pouze jediný pracovník, a to ještě z menší části svého úvazku, lze dle Milady Suché, tehdejší vedoucí bibliografie [7], hovořit o bibliografickém oddělení až od roku 1955, kdy byl přijat další zaměstnanec. Oddělení se zaměřilo na dokumentaci novinek a odběrů zahraničních časopisů z vlastních fondů. Suchá dále uvádí, že pracoviště plánovalo informovat i o fondech jiných československých knihoven, a základem této budoucí služby bylo opatření speciálních bibliografických kartoték. Zmiňuje se také, že „studenti, učitelé, profesori aj. odborníci, pracovníci osvětových a kulturních zařízení a četní jiní ... již našli pomoc a radu v tomto oddělení. Bylo vypracováno i několik písemných rešerší na úzce specializovaná témata ...“ [8]. BIS se postupně rozšiřovala

-
- [1] ŠVEJDA, Jan. Referenční služby. In: KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV) [online]. Praha: Národní knihovna České republiky, 2003- [cit. 2014-07-09]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc__number=000001879&local__base=KTD.
- [2] VODIČKOVÁ, Hana a Jiří CEJPEK. *Terminologický slovník knihovnický a bibliografický*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1965, s. 86.
- [3] Jednotný název nařízen dle Organizačního statutu státních vědeckých knihoven, viz ČESKOSLOVENSKO. MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ. Oběžník ministerstva školství č. 74 ze dne 11. srpna 1954 (č. j. 53435/54-CIII/4) Organizační statut státních vědeckých knihoven. In: *Věstník ministerstva školství*. 20. srpna 1954, roč. 10, č. 23, s. 195–198.
- [4] Lékařská fakulta UK se sídlem v Plzni byla založena 1945, Pedagogická fakulta 1948 a Vysoká škola strojní a elektrotechnická v roce 1949.
- [5] Obor pivovarnictví a strojírenství byl dán Organizačním statutem státních vědeckých knihoven. In: *Věstník ministerstva školství*. Citace 3. Pozdější dohodou mezi SVK byly určeny další specializace fondu.
- [6] Organizační statut státních vědeckých knihoven. In: *Věstník ministerstva školství*, s. 196. Citace 3.
- [7] SU [=SUCHÁ, Milada]. Bibliografické a zpravodajské oddělení Státní vědecké knihovny v Plzni.
- [8] SU [=SUCHÁ, Milada]. Bibliografické a zpravodajské oddělení Státní vědecké knihovny v Plzni, s. 12.

a ředitel Jaroslav Kuba v přehledu za rok 1957 uvedl, že „bylo poskytnuto 1345 ústních, telefonických a písemných porad a bylo vydáno sedm bibliografických seznamů o 94 stránkách“^[9].

Zákon o jednotné soustavě knihoven z 9. července 1959 doporučil všem knihovnám bez rozdílu, aby čtenářům poskytovaly „soustavnou a všestrannou pomoc při výběru a získávání literatury“.^[10] Význam této služby narůstal, proto byl úsek bibliografie přestěhován do druhého patra, kde získal větší prostory^[11]. Zvyšující se požadavky uživatelů vyvolaly potřebu samostatného oddělení technické literatury včetně práce s patentovými dokumenty^[12], československými technickými normami a firemní literaturou, které bylo otevřeno od roku 1967. Celý úsek bibliografie měl na počátku 70. let devět zaměstnanců, čtyři v části technické, čtyři v části společenských a užitých věd v čele se společným vedoucím.

Zásady rozvoje jednotné soustavy knihoven ČSR v roce 1974 formulovaly pozici vědeckých knihoven v jednotné soustavě jako krajských knihovnických středisek poskytujících služby kolektivním i individuálním uživatelům v místě, ale také zastávajících úkol krajské ústředny bibliografických a informačních služeb^[13]. V únoru 1978 byl vytvořen odbor bibliografie a informací pod vedením Františka Pěchoučka, složený z oddělení technické bibliografie, oddělení společněvědní bibliografie a BIS a oddělení regionální bibliografie^[14].

15. února 1979 k 20. výročí schválení knihovnického zákona byla otevřena nová speciální bibliograficko-informační studovna ve druhém patře budovy se šesti studijními místy a příruční knihovnou se sekundárními informačními prameny, která se stala centrálním bodem pro objednávání rešerší. Provoz studovny BIS zajišťovali všichni pracovníci odboru. V průběhu 80. let byla do odboru bibliografie s dvanácti až třinácti zaměstnanci zahrnuta tzv. *poradna BIS*, která zajišťovala v přízemí budovy mimo evidence čtenářů i základní informační služby na základě věcných katalogů. V letech 1981–1990 bylo součástí odboru Regionální informační středisko pro kulturu a umění při SVK v Plzni.

[9] KU [=KUBA, Jaroslav]. Činnost Státní vědecké knihovny v roce 1957.

[10] Československo. Zákon č. 53/1959 ze dne 9. července 1959 o jednotné soustavě knihoven (knihovnický zákon). In: *Sbírka zákonů republiky Československé*. 1959, částka 22, s. 170–174. ISSN 1804-0721.

[11] Úsek bibliografie byl zpočátku tvořen čtyřmi pracovníky bibliografie, třemi z ochrany fondů a dvěma z odborných děl. Větší prostory pro bibliografii si knihovna mohla dovolit, jelikož od 2. března 1959 plně využívala celou budovu bývalého dominikánského kláštera, ve které sídlí dosud.

[12] Od roku 1955 SVK navázala styky s Úřadem pro vynálezy a objevy v Praze a začala cíleně budovat fond nejen československých patentových spisů, v roce 1964 zahájila činnost jako oblastní patentové středisko.

[13] *Zásady rozvoje jednotné soustavy knihoven ČSR*. Praha: Státní knihovna ČSR, 1974, s. 11–12. Toto se týkalo jak Státních vědeckých knihoven existujících samostatně (Ostrava, Brno, Plzeň, Olomouc a Hradec Králové), tak i krajských (lidových) knihoven v Českých Budějovicích, Ústí nad Labem, Liberci a Kladně.

[14] Od poloviny 70. let se SVK Plzeň připojila jako poslední z vědeckých knihoven v českých zemích ke koordinaci práce v oblasti regionální bibliografie a příspěvkem k národní bibliografii bylo poskytování katalogizačních záznamů regionální literatury získané SVK Státní knihovně ČSR.

Na počátku 90. let byla spojena bibliografie technická a společensko-vědní do jednoho oddělení a restrukturalizovaný odbor se skládal z bibliograficko-informační služby (BIS) a regionální bibliografie dohromady s devíti zaměstnanci. V letech 1996–2000 byl odbor pod vedením Mgr. Jaroslavy Hanzlíčkové přejmenován na oddělení speciálních služeb se sedmi zaměstnanci, které zahrnovalo studovnu BIS, regionální bibliografii^[15] a internetovou studovnu. Tato studovna v přízemí budovy zajišťovala od října 1998 do ledna 2011 zodpovídání základních dotazů, referenční a poradenské služby, zpracování jednoduchých elektronických rešerší a přístup na internet^[16]. Od roku 2001 byly studovna BIS, brzy přejmenovaná na speciální studovnu, a internetová studovna sloučeny se studovnamy v přízemí budovy a vzniklo oddělení prezenčních služeb^[17] řízené do roku 2003 Mgr. Jaroslavou Hanzlíčkovou. Po 30 letech činnosti bibliograficko-informační služby/studovny/BIS/speciální studovny se toto pracoviště stěhovalo v únoru 2009 do větších prostor v 1. patře budovy, aby tak uvolnilo místo nově vznikajícímu volnému výběru knih ve druhém patře.

Po vyčlenění regionální bibliografie do samostatného oddělení došlo k reorganizaci činnosti pracovníků regionální bibliografie a speciální studovny, která i po opětovném připojení bibliografie k prezenčním službám zůstala zachována. Studovna se čtyřmi pracovníci převzala kontakt s uživateli při zpracování dotazů a rešerší včetně regionální tematiky, zatímco regionální bibliografie se zaměřila výhradně na budování databází regionálních bibliografických a biografických informací ANL a REOS. Poslední desetiletí BIS je ve znamení ústupu od vydávání tištěných bibliografických soupisů a cílení na budování elektronických katalogů a databází a na adresné služby – rešerše a zodpovídání dotazů.

Od bibliografií přes první počítač, NIS až k dnešku

Od počátku existence SVK vytvářela základní informační aparát. Až do roku 1952 pokračovala v katalogích Knihovny městského historického muzea – jmenném a systematickém. Poté, co začala budovat vlastní, nabídka katalogů se rozšířila na jmenný, předmětový a systematický, z toho každý ve variantě služební a pro čtenáře. Pro speciální fondy nabízela katalog hudebnin jmenný a předmětový, gramofonových desek, periodik, mikrofišů a sovětských patentových spisů. Založené bibliograficko-zpravodajské oddělení postupně vytvářelo bibliografický aparát jak ze svých fondů, tak i fondů jiných knihoven a informačních institucí v Československu. Zvláštní pozornost byla a je stále věnována regionálním bibliografickým zdrojům. S nástupem výpočetní techniky v průběhu roku 1989^[18] mohla SVK zpřístupňovat vybrané bibliografie v lokálně budovaných databázích, a to díky magnetopáskovým službám nejprve na páskách a disketách, později na

[15] Regionální bibliografie byla v období 2001–únor 2011 samostatným oddělením.

[16] Od února 2011 funguje studovna bez obsluhy, nabízí výhradně přístup k internetu na dvanácti počítačích.

[17] Zahrnující speciální studovnu (BIS), všeobecnou studovnu, čítárnu časopisů, hudební kabinet, od roku 2011 regionální bibliografii a ve svém období i internetovou studovnu.

[18] První počítač byl v SVK instalován v lednu roku 1989, další na jeho konci. V polovině 80. let se SVK zapojila do řešení státního plánu P 13334–807 *Automatizace jednotné soustavy knihoven ČSR*.

CD-ROM, poskytovaných vybranými producenty dat, což byli původní vydavatelé tištěných bibliografií, referátových časopisů a kartotéčních lístků. Takto byla k dispozici například databáze *DPS* (pedagogická bibliografická databáze) Ústavu pro informace ve vzdělávání, *Bibliomedica* od Národní lékařské knihovny nebo *Česká národní bibliografie* – knihy, články, periodika, dizertace. Kartotéka regionálních osobností byla převedena do báze REOS (dle SVK Kladno) již na počátku roku 1990, báze článků ANL je automatizovaně budována od roku 1991. Díky připravenosti SVK Plzeň na automatizaci se mohla připojit prostřednictvím komutované telefonní linky a modemu s ÚTZ-ÚVTEI^[19], později s NIS, v Praze. Zajistila tak spojení s některými světovými bibliografickými i faktografickými databázemi a nabíдела uživatelům rešeršní terminálové služby v rozhraní Golem. Pro nedostatek zájemců a vlivem přetrvávajících nedostatků tohoto typu spojení byla služba ze strany střediska v roce 1994 vypovězena. Od roku 1996 se knihovna připojila na internet a díky lokálně instalovaným off-line i online zdrojům se práce s informacemi postupně absolutně změnila, zrychlila a zkvalitnila. Jelikož na databáze a internet stáli čtenáři ve studovně BIS doslova fronty, byla v přízemí knihovny otevřena v roce 1998 internetová studovna se šesti počítači. Další podstatnou změnou v nabídce služeb bylo zapojení SVK PK od roku 2000 do nově vznikajících konsorcií českých knihoven zajišťujících přístup do zahraničních licencovaných zdrojů^[20]. Aktuální nabídka zahraničních databází je od října 2013 přístupná i pro domácí studium prostřednictvím vzdáleného přístupu EZProxy.

Bibliograficko-informační aparát Studijní a vědecké knihovny Plzeňského kraje

Dříve ^[21]	Dnes
<p>Katalogy a kartotéky knihovny Služební a čtenářské jmenné, předmětové, systematické Hudebnin, gramofonových desek, periodik, CD a videodokumentů Kartotéka novinek z fondu SVK Kartotéka sovětských patentových dokumentů Kartotéka záznamů písemných informací vyřízených knihovnou aj.</p>	<p>Katalogy knihovny Lístkové, elektronický obsahující všechny typy dokumentů včetně patentových a ČSN</p>
<p>Bibliografické kartotéky regionální Dělnické hnutí v Západočeském kraji budovaná od r. 1968 (monografie, statí, články) Pilsensia budovaná od r. 1960 (monografie, periodika nejen z fondu knihovny) Regionální kartotéky článků, statí a osobností budované od roku 1978^[22]</p>	<p>Zdroje regionální ANL – databáze článků a statí z regionálních periodik, retrospektiva od r. 1991, starší výběrově REOS – databáze regionálních osobností Bibliografické kartotéky regionálních článků a statí jsou stále využívány (nebyly převedeny do databáze), stejně tak tištěné bibliografie s touto tematikou</p>

[19] ÚTZ-ÚVTEI – Ústřední technická základna v Ústředí vědeckých, technických a ekonomických informací, od července 1991 Národní informační středisko NIS. Také citace 23.

[20] Více viz DOLEŽALOVÁ, Pavlína. Zahraniční elektronické informační zdroje ve Studijní a vědecké knihovně Plzeňského kraje.

[21] SVK Plzeň dostala doporučením formulovaným v publikaci KALKUŠOVÁ, Slávka, Věra MAŤOVÁ a Marie NÁDVORNÍKOVÁ. *Bibliograficko-informační služby v síti veřejných knihoven v ČR: koncepce a metodický návod*. Praha: Státní knihovna ČR, 1986, s. 21–36.

Kartotéky z jiných institucí

Dokumentační přehled ČTK

Expres informace z českého knihovnictví

Kartotéka pedagogicko-psychologická,
na počátku 90. let šířená prostřednictvím
magnetopáskových služeb pod názvem DPS
Kartotéka technické literatury ze středisek VTEI
Kartotéky pivovarské literatury české i zahra-
niční (Kartei für das gesamte Brauwesen
z NDR a NSR budovaná od roku 1962,
v 90. letech uzavřena, po r. 2000 skartována)

Systematická kartotéka UVTEI^[23] pro informa-
tiku budovaná od roku 1963

Systematická kartotéka ZIID Referatekartei
Bibliothekswesen článků a knih s tematikou
knihovnictví z celého světa od roku 1969

Výběr českých článků z politických a ekono-
mických časopisů od roku 1965 z SVK Kladno
a Brno

Zahraníční literatura dovezená do ČSSR
z kapitalistických států od roku 1961
řazená jmenně aj.

Fondy českých a zahraničních knihoven

Katalogy a souborné katalogy českých
a zahraničních knihoven

Jednotná informační brána aj.

Bibliografie národní

Bibliografický katalog české knihy 1921–2000,
slovenské knihy 1921–1998; Bibliografický
katalog články v českých časopisech
1953–1990; články v slovenských časopisech
1955–1998; ostatní části souběžné národní
bibliografie vydávané tiskem, na počátku
90. let prostřednictvím magnetopáskových
služeb

Soupisy spadající do retrospektivní národní
bibliografie

Bibliografie národní

Česká národní bibliografie na serveru Národní
knihovny České republiky (do roku 2008
využívaná v SVK PK v kombinaci s lokální
instalací v systému Tornádo): báze ČNB a ANL
– články v českých novinách, časopisech
a sbornících. Bibliografický katalog články
v českých časopisech z let 1955–1998 je stále
využíván

Knihopis Digital

Bibliografie 19. století, naskenovaný katalog
na serveru NK ČR

Bibliografie oborové tištěné např.

Bibliografie české historie

Bibliografie dějin Československa

Bibliografie české lingvistiky

Bibliografie české literární vědy

Bibliographia medica Českoslovasca

Přehled pedagogické literatury aj.

Geologická bibliografie ČR

Pedagogická bibliografická databáze aj.

**Oborové databáze volně přístupné
na internetu, výběr**

ASEP

Bibliografické databáze Historického ústavu AV ČR

Bibliografie české literární vědy

Bibliografie české, moravské a slezské archeologie

Bibliografie českých soudobých dějin

Bibliografie Institutu umění – Divadelní ústav

Bibliographia medica čechoslovaca –

Bibliomedica na CD-ROM a DVD, později online

Česká uměleckohistorická bibliografie

Česká zemědělská a potravinářská bibliografie,

v pol. 90. let na CD-ROM

GEOBIBLINE: geografická bibliografická databáze

Geologická bibliografie ČR

Pedagogická bibliografická databáze aj.

Ostatní

Referátové časopisy: Referativnyj žurnal,
Excerpta Medica aj.

Elektronické informační zdroje licencované

ČSN Online od 2009
EbscoHost od roku 2000
Eric 1988–1990 na CD-ROM v 90. letech,
nyní volně na internetu
Espace-Preces na CD-ROM, nyní volně
na internetu jako Espacenet
Grove Music Online v letech 2006–2007
KnowEurope v letech 2002, 2004–2005
Mediální databáze fy Anopress od roku 2000
Medline na CD-ROM v 90. letech, nyní volně
na internetu
OCLC (zejména WorldCat) v letech 2000–2012
PCI Web v letech 2000–2003
ProQuest od roku 2000
ScienceDirect od roku 2000
SpringerLINK od roku 2000
Ulrich's Periodicals Directory 90. léta
na CD-ROM, online 2006–2007
Web of Science (Web of Knowledge)
od roku 2000

Činnosti bibliograficko-informačních služeb ve Studijní a vědecké knihovně Plzeňského kraje

Dříve	Nyní
Zpracovávání výběrových doporučujících bibliografií s ohledem na specializaci knihovny včetně regionálních	Zpracování elektronických a kombinovaných rešerší
Zpracovávání písemných porad a rešerší	Zodpovídání dotazů
Individuální novinková služba pro přednostní zájemce	Budování bibliografické databáze ANL a faktografické databáze REOS
Spolupráce s československými knihovnami při vytváření národní bibliografie, oborových a regionálních bibliografií	Spolupráce při vytváření báze článků a statí ANL na národní úrovni
Metodická pomoc sítě regionálních knihoven v rámci krajské ústředny bibliografických a informačních služeb	Vytváření příruční knihovny
Organizace tematických výstav	Metodická pomoc při tvorbě rešerší včetně školení v práci s databázemi
Vedení tematických kartoték	Exkurze o službách knihovny
Vytváření příruční knihovny	Spoluorganizace tematických výstav
Exkurze o službách knihovny	
Spoluorganizace literárních večerů, přednášek a besed pro čtenáře	

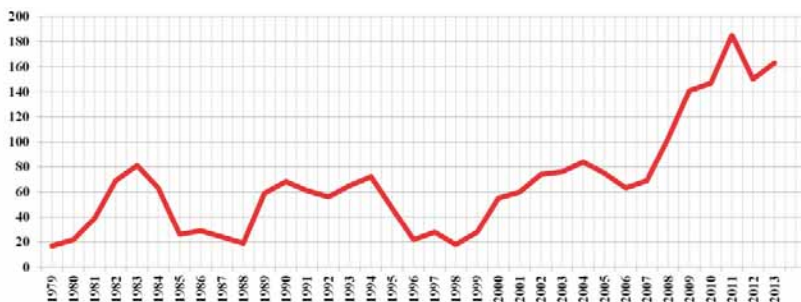
- [22] Od roku 1973 zpracovávala bibliografie ročenku *Pravda v roce*, což byl soupis nejvýznamnějších článků z regionálního deníku *Pravda*. Od roku 1978 byl tento titul rozšířen na *Západočeský kraj* v tisku vydávaný v letech 1980–1991 pro léta 1978–1990 a *Západní Čechy* v tisku v letech 1992 až 1993 pro léta 1991–1992. Záznamy z těchto bibliografií byly základem pro regionální kartotéky článků a statí.
- [23] Knihovna vysokých škol technických v Praze od roku 1960 Státní technická knihovna (STK), v letech 1966 až 1990 UVTEI, od roku 2009 Národní technická knihovna. Také citace 19.
- [24] Např. MAUR, Jan. 20 let Státní vědecké knihovny v Plzni, s. 8.

Příruční archiv BIS – speciální studovna

V SVK PK je dochováno 2732 písemně zpracovaných rešerší z období 1961–6/2014. V archivu jsou také tzv. písemné porady z let 1980–1985, které měly svou vlastní evidenční řadu v každém roce se značkou PP. V celkovém počtu 2732 rešerší jsou zahrnuty i písemné porady, protože rozdíl mezi rešerší a písemnou poradou z dnešního hlediska neexistuje, sami plzeňští bibliografové a informační pracovníci v publikovaných článcích a archivních materiálech tyto termíny slučují a používají jako synonyma [24]. Oddělení technické bibliografie vedlo od roku 1967 samostatnou evidenční řadu rešerší se značkou RT, které se dochovaly zčásti. Lze konstatovat, že v úplnosti jsou dochovány písemné rešerše od roku 1979, kdy byla založena bibliograficko-informační studovna, před tímto rokem jsou rešerše neúplné a chybí i evidenční seznamy. Z let 1961–1978 je dochováno jen 140 písemných rešerší, od roku 1979 po dnešek 2592 rešerší. Léta 1981–6/1986, 1989 až současnost jsou podchycena v bibliografiích (souplech zpracovaných rešerší). Na zpracování písemných porad a rešerší menšího rozsahu a zejména z katalogů knihovny se podílela nejen bibliografie, ale i po celou dobu své existence *poradna BIS*. Písemné rešerše velkých rozsahů a složitých témat zpracovával výhradně pracovník bibliografie.

V průběhu let se měnily počty písemných rešerší. Vrcholy byly vysledovány v intervalech let 1982–1984, 1989–1994 a od roku 2000 s malým poklesem v roce 2006 a 2007 evidujeme postupný nárůst, který vysvětlujeme obecně se zvyšujícími časovými nároky na jedince. Uživatel, který si u nás písemnou rešerši objedná, zřejmě nemá čas s námi hledat zdroje v průběhu rešerše elektronické a kombinované. Propad zájmu o písemné rešerše v letech 1996–1999 dáváme do souvislosti s připojením knihovny na internet a zřízením internetové studovny.

Počty písemných rešerší (klasických a kombinovaných) v letech 1979–2013
bez písemných porad

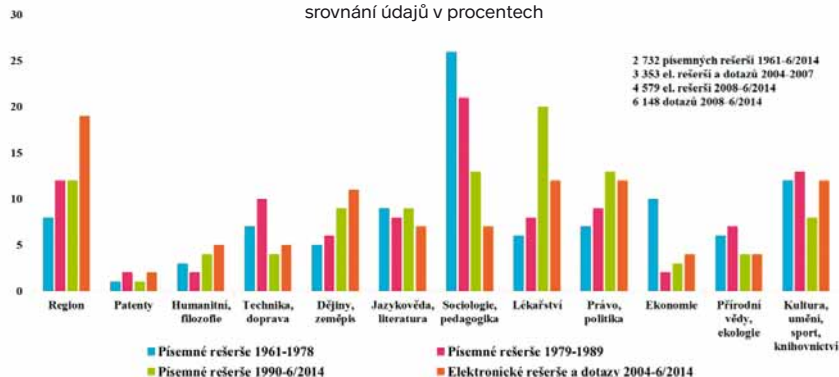

V typech dokumentů převažují v písemných rešerších monografie, na druhém místě jsou články v 83 % (po roce 1990 v 90 %, před rokem 1989 v 63 %). V drtivé většině převažují tuzemské dokumenty, zájem o zahraniční je nižší, ale trvalý. V těch případech, kdy písemná rešerše zpracovaná do roku 1989 obsahuje i výčet zdrojů použitých při jejím zpracování, převažují jako hlavní zdroj bibliografických informací nepřekvapivě věcné katalogy knihovny a oborové bibliografie a karto-

téky, pokud existovaly. Pokud rešerše obsahuje i články, pak se o první až druhé místo hlavního zdroje dělí oborová bibliografie s bibliografickým katalogem článků v českých časopisech. Po roce 1990 dosud pak analogicky v případě českých článků je použita báze českých článků ANL na serveru Národní knihovny a oborová databáze/bibliografie, pro časové hledisko před rokem 1990 pak buď oborová bibliografie, nebo bibliografický katalog. Napříč léty se ve zdrojích objevuje i přímá excerptce primárních dokumentů, odborných časopisů i denního tisku v případech, kdy téma nemá dostatečné pokrytí sekundárními prameny.

Tradičně SVK PK vyřizuje dotazy o regionu (zejména oblast dějin), kultury, umění a knihovnictví. Nárůst sledujeme v oblasti lékařství a práva. Naopak ubylo dotazů z technických oborů a přírodních věd a pedagogiky. Pro srovnání jsou v grafu zpracovány i elektronické rešerše a dotazy z let 2004–6/2014, jejichž výstupy neuchovááme.

Písemné rešerše (klasické a kombinované) z let 1961–6/2014 a elektronické rešerše a dotazy ve speciální studovně 2004–6/2014
srovnání údajů v procentech

Jak to vlastně dělali dříve a jak to děláme nyní

Zastoupené druhy rešerší: jednorázové retrospektivní i průběžné (nejčastěji patentové), výjimečně doplňkové.

Zastoupené typy rešerší: nejčastěji bibliografické (dokumentografické), dále studijní a faktografické (velmi málo, pouze 36, zřejmě nedochovány, postupně na ústupu, od 90. let se prakticky nevyskytují) a patentové. Vícedruhové i jednodruhové (nejčastěji patentové). Výjimečně anotované. Klasické (přímá excerptce tištěných primárních a sekundárních zdrojů), elektronické (strojové) a nejčastěji kombinované/komplexní (obé). Pokud to téma umožňuje, zpracováváme rešerše spíše elektronické a společně s uživatelem ^[25].

[25] V rámci rešeršního dialogu u počítače se téma nejen zpřesní, ale také dochází k edukaci čtenáře. U těchto rešerší nevytváříme formalizovaný písemný výstup. Soupis, který v průběhu práce vznikne, si klient odnese a nearchivujeme jej.

[26] Ostatní tiskopisy, Záznam ústní informace a Záznam nezodpovězeného dotazu, nepoužívány.

[27] Viz citace 23.

Objednávání: ústně, telefonicky, osobně, písemně formou dopisu, z jiných knihoven na žádance Technického ústředí knihoven (TÚK) meziknihovní BIS – MBIS, později zavedeny papírové objednávkové formuláře, které používáme v lehkých modifikacích dosud. Upřednostňujeme osobní jednání pro přesnější vymezení podmínek rešerše, proto nemáme na webových stránkách online formulář.

Formální úprava: titulní a analytické listy s uvedením zdrojů zavedeny postupně od 70. let dle ČSN 01 0198, věcné zařídění tématu přestalo být na titulním listu uváděno od poloviny 90. let.

Struktura záznamu: dle normy ČSN 01 0195, později podle ISBD pro popis částí dokumentu, po roce 2001 záznam ve struktuře ČSN ISO 690. Pokud rešerše obsahovala či obsahuje dokumenty, které nejsou z fondu knihovny, byl a je uživatel na tuto skutečnost upozorněn v úvodu či u každého záznamu (včetně signatury primárního dokumentu) s odkazem na meziknihovní služby. Informaci o dostupnosti obsahuje každý záznam.

Evidence: budována příruční kartotéka zodpovězených písemných informací (rešerší) na tiskopisech TÚK v 80. letech ^[26], po roce 2000 skartována. Zodpovězené písemné informace byly hlášeny společně s jednou kopií rešerše na tiskopisech do ÚVTEI, respektive STK ^[27] ještě v polovině 90. let.

Termíny: dle dochovaných dokumentů byly písemné rešerše zpracovávány bezodkladně v termínech od jednoho dne do 23 dnů. V současné době je dle náročnosti kombinované rešerše průměrná doba zpracování týden. V případě převážující přímé excerpce či rozsáhlé excerpce bibliografických katalogů českých článků jsou termíny delší, 14 dnů a déle. Není výjimkou i měsíc.

Poplatky: do srpna 1990 byly výpůjční a informační služby knihovny poskytovány bezplatně. Po zavedení nového knihovního řádu 24. 8. 1990 byly speciální informační služby (např. rešeršní služby) a písemné faktografické informace zpoplatněny podle interního cenového rozhodnutí SVK. Ceníky z 1991–1998 uvádí český/slovenský záznam za 3 Kč, cizojazyčný za 6 Kč, kopii záznamu za 1 Kč. V roce 1998 byl zaveden základní poplatek za zadání rešerše ve výši 50 Kč, zrušen až v roce 2005. Zřejmě v 1. pol. 90. let byla snaha o zavedení položky jedna hodina práce rešeršera 50 Kč. Více než rok účtujeme 5 Kč za jeden záznam bez ohledu na jeho získání a jazyk dokumentu.

Plánování: v roce 1966 v plánu 500 písemných porad, 400 v roce 1996, v roce 2014 v plánu 600 rešerší (kombinovaných písemných i elektronických).

Příjemci: vědecko-výzkumné instituce, průmyslové podniky, školy, knihovny, individuální zájemci. Registrovaní uživatelé i neregistrovaní. Po ovlivu uživatelů v polovině 90. let ze strany průmyslových podniků v regionu se zájem o rešeršní služby každoročně zvyšuje díky požadavkům zejména individuálních zájemců – studentů a badatelů ^[28].

[28] Počet návštěvníků speciální studovny (fyzických i virtuálních kontaktujících studovnu e-mailem, telefonicky) v roce 2010 celkem 1091 osob, v roce 2011 celkem 1584, 2012 celkem 1833, 2013 celkem 1823 osob, do 6/2014 zatím 1089 osob.

Současnost a budoucnost

V posledním desetiletí sledujeme při kontaktu s koncovými uživateli ve speciální studovně změnu v jejich chování. V roce 2001, kdy jsem nastoupila do speciální studovny, měli klienti s námi knihovníky větší trpělivost. Chápali, že relevantní informační zdroje nejsou samozřejmostí a že je nutno věnovat čas na jejich nalezení a získání plných textů originálů či kopií. Přijímali jakoukoli pomoc a radu, běžně s námi trávili u počítače desítky minut například u báze českých článků v České národní bibliografii nebo u Bibliomediky. Toto období minulo s masivním rozšířením internetu do škol a domácností. Do knihovny přicházeli čtenáři s nereálným očekáváním laiků, že vše je levně či zdarma k dostání na internetu a prací knihovníka je pouze ihned nasměrovat zájemce na patřičný dokument. Naštěstí tento časový úsek byl přechodný, kouzlo stále se zvětšujícího a informačně bohatého internetu sice stále přetrvává, ale také se na druhou stranu zvýšil zájem o kvalifikovaně vybrané a indexované zdroje. Nástup plnotextových cizojazyčných licencovaných databází do českých knihoven dokázal uspokojit hlad klientů po aktuálních plných textech z odborných zahraničních časopisů a sborníků, ale význam národních bibliografických zdrojů stále existuje. Díky souborným katalogům či službám typu Jednotné informační brány je v současné době z pohledu knihovníků snadné získat jakoukoli knihu z českých či zahraničních knihoven. Z pohledu našich klientů nikoli, jak potvrzuje každodenní práce ve speciální studovně. V oblasti odborných českých článků je hlad po informacích a plných textech ještě větší, o co je cesta k nim obtížnější, a to zejména od roku 2011, kdy byla razantně zeštíhlena naše největší univerzální článková bibliografie ANL, budovaná dvacet let na serverech Národní knihovny České republiky. Chvályhodná a vítaná je snaha o zaplnění mezery v počtu excerpaných titulů, vyvíjená pracovní skupinou pro článkovou bibliografii při sekci SDRUKU pro bibliografii, a to formou rozšíření spolupráce s producenty oborových bibliografií při budování ANL. Báze ANL by se tak mohla v příštích letech stát agregátorem kvalitních bibliografických záznamů článků pro plánované nové centrální služby, které by mohly propojit záznam s plným textem a splnit tak přání všech informačně potřebných – snadno vyhledat, snadno získat.

V loňském roce se SVK PK aktivně zapojila do projektu Centrálního portálu českých knihoven (CPK), který má být naplněním jednoho z hlavních cílů Koncepce rozvoje knihoven ČR na léta 2011–2015^[25], řešeném dvaceti zakládajícími knihovnami. CPK by se měl stát ústředním bodem služeb českých knihoven. Na straně jednotlivých knihoven bude kladen důraz na unifikaci databází a katalogů, unifikaci služeb, na technologické vybavení knihovnických systémů, kvalifikaci zaměstnanců zejména služeb, na ještě větší ochotu spolupracovat. Jádrem CPK, potažmo jeho služeb, by měl být centrální index přinášející bibliografické záznamy vesměs zahraničních dokumentů s lokací na plné texty, a pro naše národní prostředí významný lokální index, umožňující nejen prohledávat záznamy dokumentů z fondů českých knihoven, ale i vyhledávat v českých článkových databá-

---

[25] Více viz *Knihovny.cz* [online]. Praha: Knihovna AV ČR, ©2011 [cit. 2014-07-09]. Dostupné z: <http://www.knihovny.cz>.

zích. Doufáme, že článkové, vesměs bibliografické databáze české provenience zpřístupněné v CPK nebudou jen regionální báze krajských knihoven, ale že CPK zpřístupní nejen bázi ANL, ale i oborové bibliografické databáze, které jsou nyní volně dostupné na internetu ve svých nativních rozhraních, případně prostřednictvím paralelního vyhledávání v prostředí Metalibu Jednotné informační brány. Doufáme také, že technologie CPK umožní co nejlepší vyhledávání díky kvalitní indexaci, co možná nejvíce podobné původním rozhraním.

Závěr

Bibliograficko-informační služby zahrnující v současné době zejména budování odborných či regionálních bibliografických databází a bibliografické rešeršní služby byly, jsou a budou součástí služeb veřejných knihoven. Kvalita rešeršních služeb je přímo závislá nejen na kvalitě a erudici knihovníka – rešeršera, ale také na dostupnosti primárních a sekundárních informačních zdrojů umožňujících tuto službu na míru poskytovat. Díky nástupu informačních technologií se po roce 1989 významně rozšířila nabídka zahraničních a domácích informačních zdrojů a často nebývá v moci koncového uživatele se v nich dobře orientovat, někdy tato znalost není úplná ani na straně knihovníků. Představa existence centrálního bodu nabízejícího zdarma kvalitní bibliografické informace, pro předplatitele i plnotextové, s možností získání originálů či kopií v krátkém časovém úseku, je pro knihovníky i uživatele velmi lákavá a pocitovaná jako potřebná pro další rozvoj českého knihovnictví na všech úrovních.

POUŽITÁ LITERATURA:

1. DOLEŽALOVÁ, Pavlína. Zahraniční elektronické informační zdroje ve Studijní a vědecké knihovně Plzeňského kraje. In: *55 let Studijní a vědecké knihovny Plzeňského kraje: studie – data – vzpomínky: 2000–2005*. Plzeň: Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje, 2006, s. 167–188. ISBN 80-85093-96-0.
2. HANZLÍČKOVÁ, Jaroslava. Bibliografická a informační činnost SVK v Plzni. In: *50 let Státní vědecké knihovny v Plzni: studie – data – vzpomínky*. Plzeň: Státní vědecká knihovna, 2000, s. 103–114. ISBN 80-85093-57-X.
3. J. M. [=MAUR, Jan]. Odpovídáme na dotazy. *Novinky Státní vědecké knihovny v Plzni*. Leden–únor 1968, roč. 18, č. 1, s. 2.
4. KOMOROUSOVÁ, Ivanka. Bibliograficko-informační služby ve Státní vědecké knihovně v Plzni. *Zpravodaj západočeských knihovníků*. Říjen–prosinec 1980, č. 4, s. 5–6.
5. KU [=KUBA, Jaroslav]. Činnost Státní vědecké knihovny v roce 1957. *Novinky Státní vědecké knihovny v Plzni*. Březen–duben 1958, roč. 8, č. 2, s. 18.
6. KU [=KUBA, Jaroslav]. Činnost SVK Plzeň v roce 1964. *Novinky Státní vědecké knihovny v Plzni*. Leden–únor 1965, roč. 15, č. 1, s. 13.
7. KU [=KUBA, Jaroslav]. Činnost SVK v roce 1967. *Novinky Státní vědecké knihovny v Plzni*. Leden–únor 1968, roč. 18, č. 1, s. 1–2.
8. KUBA, Jaroslav. 15 let Státní vědecké knihovny v Plzni (1950–1965). *Novinky Státní vědecké knihovny v Plzni*. Leden–únor 1965, roč. 15, č. 1, s. 17–18.
9. MAUR, Jan. Bibliograficko-informační oddělení a jeho publikační činnost. In: *25 let Státní vědecké knihovny v Plzni*. Plzeň: Státní vědecká knihovna, 1975, s. 38–41.
10. MAUR, Jan. Co najdete v bibliografii Státní vědecké knihovny a co vám mohou její pracovníci poskytnout. *Zpravodaj západočeských knihovníků*. Leden–únor 1970, s. 12–13.
11. MAUR, Jan. Dotazy s regionální tematikou. *Čtenář*. 1971, roč. 23, č. 10, s. 344–345. ISSN 0011-2321.

12. MAUR, Jan. 20 let Státní vědecké knihovny v Plzni. *Zpravodaj západočeských knihovníků*. Červenec–srpen 1970, s. 7–8.
13. MAUR, Jan. Návštěvníci bibliografie SVK Plzeň v letech 1966–1970 a jejich zájmy. In: *Knihovny v systému mimoškolního vzdělávání dospělých a mládeže: sborník ze semináře konaného 2. 11. 1971 v Plzni*. Plzeň: Státní vědecká knihovna, 1972, s. 74–83.
14. MAUR, Jan. Státní vědecká knihovna v Plzni informuje a pomáhá. *Zpravodaj západočeských knihovníků*. Leden–únor 1966, s. 6–8.
15. PĚ [=PĚCHOUČEK, František]. Státní vědecká knihovna rozšiřuje své služby. *Zpravodaj západočeských knihovníků*. Duben–červen 1979, č. 2, s. 2.
16. SU [=SUCHÁ, Milada]. Bibliografické a zpravodajské oddělení Státní vědecké knihovny v Plzni. *Novinky Státní vědecké knihovny v Plzni*. 1957, roč. 7 (1957), s. 11–12.
17. VYČIČLO, Jaroslav. Historie SVK v datech a událostech: 1949–31.8.2000. In: *50 let Státní vědecké knihovny v Plzni: studie – data – vzpomínky*. Plzeň: Státní vědecká knihovna, 2000, s. 149–176. ISBN 80-85093-57-X.
18. VYČIČLO, Jaroslav. Státní vědecká knihovna v Plzni: několik kapitol z historie a přítomnosti organizace. In: *Západočeský historický sborník*. Sv. 2. Plzeň: Státní oblastní archiv, 1996, s. 285–307.

ARCHIVNÍ MATERIÁLY SVK PK:

1. Podnikový archiv
  - Materiály k plánování a organizaci, knihovní řády, organizační řády a směrnice z let 1951–1995 (spis. značky 102-103/3, 102-103/348, 112/57, 313/85)
  - Materiály k činnosti BIS z let 1963–1974 (spis. značky 216/60, 2131/49)
2. Příruční archiv Oddělení prezenčních služeb
  - 41 kartonů s písemnými rešeršemi z let 1961 – současnost
  - Materiály k plánování, organizaci a statistiky oddělení z let 1994 – současnost

Tematický blok

WORKSHOP

6

PŘÍPRAVA LEKCE V KNIHOVNĚ O INFORMAČNÍ BEZPEČNOSTI PRO DĚTI A SENIORY

PREPARATION OF INFORMATION SAFETY LESSON IN LIBRARY FOR CHILDREN AND SENIORS

Pavla Kovářová

Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta, Kabinet informačních studií
a knihovnictví • kovarova@phil.muni.cz

Abstrakt

Při přípravě lekce je nutné reflektovat charakteristiky cílové skupiny, stejně jako specifika tématu. Vzhledem k možnostem knihovníka není vždy možné nebo nutné vytvořit celou lekci – včetně všech materiálů – nově, proto je vhodné vědět, jaké informační zdroje pro oblast informační bezpečnosti lze použít. I při převzetí materiálů nebo celé metodiky lekce a ještě více při přípravě vlastní je ale nutné ji přizpůsobit nejen cílové skupině, ale i možnostem vzdělávajícího a s vědomím těchto vymezení zformovat lekci, aby odpovídala didaktickým principům. Cílem tohoto příspěvku je poskytnout knihovníkovi vodítka ve všech těchto oblastech a dát mu tak podporu pro přípravu či úpravu svých lekcí.

Abstract

Lector must reflect the characteristics of the target groups, as well as the specifics of the topic when preparing lessons. Regard to the options of the librarian it is not always possible or necessary to create an entire lesson, including all the materials, therefore it is advisable to know what material sources for information security can be used. When accepting material or the entire lesson methodology and even more in the preparation of their own it must be adapted not only to the target group, but also to the possibilities of the lector. The lesson is formed with the knowledge of these characteristics to match the didactic principles. The aim of this paper is to provide guidance to the librarians in all of these fields and give them the support to prepare or adapt their lessons.

Klíčová slova

děti, didaktika, informační bezpečnost, informační a komunikační technologie, informační gramotnost, neformální vzdělávání, příprava lekce, senioři

Práce s informačními technologiemi (dále jen IT) přináší mnohá pozitiva, ale při nevhodném použití se člověk může stát terčem různých útoků. Knihovny by měly vzdělávat své uživatele v oblasti práce s informacemi komplexně, aby si uživatelé byli vědomi všech důsledků, které technologie přinášejí, je tedy logické do vzdě-

lávání zahrnout informační bezpečnost. Knihovny internetové hrozby do vzdělávání postupně začleňují z vlastního přesvědčení i zájmu cílové skupiny (především škol), což se ukázalo ve více příspěvcích na posledním semináři sekce pro informační vzdělávání SDRUK ^[1]. Cílem tohoto příspěvku je poskytnout knihovníkům vodítka, která mohou pomoci při přípravě lekce o informační bezpečnosti pro dvě ohrožené a dostupné skupiny uživatelů – děti a seniory.

Protože především pro děti již vzniklo mnoho různých materiálů k informační bezpečnosti, dokonce i různé metodiky pro lekce, není vždy nezbytné, aby se knihovník spoléhal jen na sebe. Může využít již vyzkoušených materiálů a ty jen začlenit do vlastního přístupu, aby výsledná lekce respektovala specifika knihoven ve vzdělávání. Tato specifika mohou být někdy omezující, ale jindy naopak poskytují výhody, které např. instituce formálního vzdělávání nemají. Pokud jich knihovny využijí, formují si své nezastupitelné místo v systému vzdělávání. Specifika knihoven by měla být zvažována i při přípravě vlastní lekce. Příprava lekce by měla odpovídat principům obecné didaktiky. Pravidla, která stanovuje, nejsou omezeními, ale pomůckami pro předcházení různým problémům a zvýšení pravděpodobnosti efektivní lekce. Vzhledem k rozsahu příspěvku je představen základní rámec postupu, podrobnější informace lze získat z použitých zdrojů.

DĚTI A SENIOŘI JAKO CÍL

Když si představíme dítě a seniora u počítače, je jasné, že se jedná o dvě rozdílné situace. Liší se ve znalostech IT, v tom, proč je používají, co je k tomu motivuje, jak se při tom chovají i čeho se bojí. Proto i ve vzdělávání o informační bezpečnosti je k nim nutné přistupovat odlišně, mají jiné potřeby a také na ně platí něco jiného, aby přijali žádanou poznatky. Z toho důvodu je nutné si specifika těchto cílových skupin uvědomovat už při plánování lekce.

Děti

Děti jsou někdy označovány jako Digital Natives ^[2], pro které je práce s IT běžnou součástí života. Z tohoto důvodu je namíště přiblížení, proč a co je potřeba je ještě učit, co se nenaučí snadno a přirozeně samy. Přestože děti mohou mít hluboké znalosti o tom, co jim IT nabízí, a mohou mít i přehled, co představují jednotlivé hrozby internetu, není výjimečné, že svým chováním internetovým útokům nepředcházejí, spíše vykazují rizikové chování ^[3]. Důvodem může být to, že jsou přesvědčeny, že právě jim se nemůže nic takového stát a kdyby se někdo pokusil na ně přes internet zaútočit, že by to včas poznaly. Hloubka znalostí ale není u všech dětí stejná, lekce v knihovně mohou podpořit jejich vyrovnání, především využitím tzv. „peer teaching“.

Cílem vzdělání dětí tedy především je, aby se naučily vhodnému chování na internetu, uvědomění si reálné možnosti zneužití rizikového chování i právě jejich

[1] Materiály z přednášek jsou volně dostupné. Viz Seminář Informační vzdělávání uživatelů (...), 2014.

[2] Prensky, 2001

[3] Např. Livingstone, Haddon, Görzig a Ólafsson, 2011; Walrave, Vanwesenbeeck a Heirman, 2012

osoby, a také uvědomění si rozdílů v jejich znalostech a skutečném chování na internetu. Tyto obsahové cíle lekcí je pak možné shrnout tak, že knihovník by měl dětem zprostředkovat životní zkušenosti při práci s IT, které člověk může získat sám, ale trvá to dlouho a může to být bolestivé. I přesto, že děti mohou internet používat častěji než knihovníci, neměly čas životní zkušenost získat, ta totiž s ohledem na problémy, které jim hrozí v dětství i později, není tolik spojená s internetem jako technologií, ale s lidmi, kteří se na něm pohybují^[4]. A právě s tím knihovník může a měl by dětem pomoci.

Senioři

Pro potřeby tohoto příspěvku není nutné definovat vymezení seniorů, které je spíše orientační vzhledem k rozdílům kalendářního a biologického stáří, uvedené dále platí pro starší osoby produktivního věku, stejně jako postproduktivního. Z hlediska vzdělávání je nutné uvést některé charakteristiky osob vyššího věku^[5]. Zhoršení se objevují v oblasti smyslové a šířeji i zdravotní. Tomu by mělo být přizpůsobeno místo vzdělávání i vzdělávací pomůcky. Změny se projevují i jako omezení realizace dřívějších zálib, což způsobuje zvýšení nejistoty a úzkosti, omezení zálib pak může vést k pasivitě nebo hledání nových. Starší člověk bývá ohrožen sociální izolací a citovou deprivací, které mají negativní vliv na duševní vyrovnanost a zájem udržet se v kondici. Zhoršení se projevuje i v paměti, naopak změny nebývají obvyklé v tvořivosti a sociální inteligenci. Senioři mohou přispívat i ostatním ve své komunitě životními zkušenostmi a schopností hodnotit společenské události v širším kontextu. Někteří lidé jsou schopni aktivního působení v povolání do velmi vysokého věku.

Při zohlednění uvedených změn může být vzdělávání pomůckou v předcházení některým negativním aspektům stáří. Mezi motivy vzdělávání seniorů patří kognitivní potřeby a zájmy, sociální potřeby, potřeba aktivity a potřeba kompenzovat pociťované nedostatky^[6]. Toto, stejně jako kreativita starších lidí, jsou vhodné vstupy do využití prvků aktivního učení. Vždy je při tom důležité myslet na to, že každý senior je odlišný a vzdělávání vychází z jeho vlastního zájmu, je proto lepší spíše zvažovat možnosti, jak přizpůsobit vzdělávání seniorovi, než očekávat, že se přizpůsobí on nabídce. Lektor by měl mít srozumitelný a kultivovaný projev, schopnost vytvořit příznivé klima na lekci, motivovat účastníky. Vhodné jsou kratší výukové jednotky, pozvolný postup podle soustředění seniorů včetně většího počtu opakování, využití audiovizuálních pomůcek a modelových příkladů, dostatečný prostor pro interakci a podpora aktivity seniorů.

Vzdělávání seniorů v oblasti IT může zvýšit jejich sebehodnocení tím, že vidí uplatnění své uplatnitelnosti ve vyvíjející se společnosti^[7]. Klíčové je odbourání obav z nezvládnutí tématu. Schopnost používat služby internetu může být pozitivní

---

[4] Viz základní charakteristiky útoků na běžného uživatele, popsány např. v kurzu *Informační bezpečnost (kurzy.knihovna.cz)*

[5] Viz např. Langmeier a Krejčířová, 2006

[6] Petřková a Čornaničová, 2004

[7] Řičan, 1990, s. 386

pro seniory sama o sobě, mohou lépe udržovat sociální kontakt, využít služeb pro aktivní život, najít nové záliby a využívat další výhody spojené s internetem. Ukazuje se, že pozitiva internetu vedou významné množství starších lidí k zájmu rozvíjet se v oblasti IT, ale stejně tak existuje skupina, která ho odmítá, přičemž skupiny se liší ve věku, dosaženém vzdělání a příjmu, zdravotním stavu a aktivitě^[8].

Estonská studie^[9] ukázala, že starší lidé internet vnímají spíše jako prostředí pro každodenní praktické operace, ne pobavení. Současně vyjadřovali negativní postoj k časté povrchnosti, nadávkám a koncentraci na soukromý život, z vlastních projevů se obávali nesprávných vyjadřování se a ztráty času. Nepochybně si uvědomují negativní aspekty práce s internetem. Je tedy nutné vzdělávat je i o informační bezpečnosti, především kvůli útokům zneužívajícím důvěru, která seniory poznamenává i ve fyzickém prostředí.

Společné charakteristiky

Přes všechny jmenované i nejmenované rozdíly je možné z hlediska přípravy lekce o informační bezpečnosti v knihovně najít i společné charakteristiky, které jsou pro tyto skupiny právě v pozici a přínosu knihovny.

Lekce o informační bezpečnosti v knihovně by měly:

- Předávat spíše přístup k přemýšlení o důsledcích a životní zkušenosti při práci s IT.
- Ukázat reálné problémy, ale současně nezastrašit, a tím neodradit od používání IT nebo naopak dovést k přesvědčení, že nemá cenu řešit bezpečnostní opatření, když každé může nějaký „hacker“ obejít.
- Nabídnout v návaznosti na vzdělávání o informační bezpečnosti i poradenství, kdy knihovna bude představovat vždy dostupný kontaktní bod ohledně hrozeb i útoků.

ZDROJE AKTUÁLNÍCH INFORMACÍ PRO PŘÍPRAVU

Jak již bylo uvedeno výše, při přípravě lekcí je možné a často i vhodné využít již existujících materiálů, produkt někoho jiného, který by knihovník sám nebyl schopný realizovat a který přispěje k atraktivitě lekce. Známé je např. tvrzení, že obraz řekne víc než tisíc slov, což podporuje využití atraktivních materiálů jako video, animace nebo vzdělávací hra. Materiály je možné použít pro různé účely a většina online zdrojů, které umožňují snadnější aktualizaci, což je v případě IT výhodou, je vhodná pro různé formy využití.

1. Studium pro přípravu lekce

Nelze učit o tématu, o kterém lektor nemá dost znalostí. Pro každého může být vhodná odlišná forma jejich získání s ohledem na osobní styly učení i předchozí znalosti. Pro systematičtější přístup, který staví více na komplexním pojetí a méně na aktualitách, je možné využít:

[8] Cresci, Yarandi a Morrell, 2010

[9] Tambaum, 2010

- Monografie: *Počítačová bezpečnost a ochrana dat* ^[10], *Kybernetická kriminalita: nejen o hackingu, crackingu, virech a trojských koních bez tajemství* ^[11], *Bezpečnost domácího počítače: Prakticky a názorně* ^[12], *Umění klamu* ^[13], *Informační bezpečnost* ^[14] a další;
- Semináře: nárazově pro knihovníky, častěji širší nabízené osvětovými organizacemi (Saferinternet CZ), univerzitami (centrum PRVoK, UPOL), komerční finančně náročné;
- Online kurzy: široká nabídka MOOC kurzů na organizační a technické zabezpečení (Coursera, Canvas), stabilně dostupný interaktivní kurz pro knihovníky *Informační bezpečnost na Kurzy.knihovna.cz*.

Většina online zdrojů nabízí nový obsah úzce spojený s aktuálním děním v tématu:

- Odborné časopisy (*Data Security Management*, *Crypto-World*) a konferenční příspěvky (AEC Security, IT Security Workshop, Security Fórum, ICT & Security...) – téměř výhradně na informatické zabezpečení, bezpečné chování řešeno minimálně;
- Naučné časopisy a blogy: Lupa, PC World, ComputerWorld (se sekci Security-World)... ne výhradně, ale ani výjimečně články o bezpečnosti;
- Zdroje aktuálních odborných informací: Common Vulnerabilities and Exposures, CERT, SANS Institute, ENISA, FOSI, Anti-Phishing Working Group a další.

2. Celé metodiky lekce

Specializace vzdělávání o informační bezpečnosti je úzka a nezavedená. Vyrovnává se s ní proto mnoho vzdělávajících, pro které není zcela v oblasti zájmu. Nejedná se jen o knihovníky, ale i učitele. Již na 1. stupni základní školy musí problematiku řešit pro dodržení Rámcového vzdělávacího programu (RVP pro ZŠ ^[15]), i když se ho ujmou učitelé informatiky, zejména bezpečné chování může jít mimo jejich znalosti ^[16]. Jako podporu proto experti připravili metodiky lekcí. Je ale vhodné je upravit s ohledem na obě strany konkrétního vzdělávacího procesu.

- Portály pro vzdělávání: většina je určena pro předměty v základním a středním školství (portál RVP, Dumy.cz a jeho evropská obdoba LRE for schools, dále Veškole.cz a Virtuální knihovna pro učitele), pro knihovny Databanka vzdělávacích knihovnických programů;
- Zdroje lekcí výhradně o informační bezpečnosti: web *Bezpečně online* (výukové materiály ke stažení), kniha *Kybershikana: pracovní materiály pro učitele a žáky i studenty* ^[17] (zařazena různá témata informační bezpečnosti), v angličtině např. NetSmartz.org (sekce Educators).

[10] Doseděl, 2004

[11] Jirovský, 2007

[12] Král, 2006

[13] Mitnick, 2003

[14] Požár, 2005

[15] Příloha č. 2 k Opatření ministra (...), 2013

[16] To vyplývá z rozhovorů realizovaných v rámci disertační práce autorky Zneužití digitálních stop uživatelů ICT: vzdělávání v knihovnách jako prevence narušení soukromí (dosud nepublikováno)

3. Dílčí a doplňující materiály v lekci

Často nejschůdnější cestou je vlastní způsob použití cizích materiálů. Využívané jsou pracovní listy, ze kterých může být převzat jen přístup, obsah nebo celé zadání. S ohledem na atraktivitu i složitost tvorby se nabízí využití multimédií jako motivů pro zahájení diskuse, legendu pro kvíz nebo jen zaujetí pozornosti a motivaci. Tento efekt je ještě vyšší u interaktivních materiálů, např. s využitím interaktivní tabule nebo vzdělávací hry^[18].

- Osvětové portály: OnGuardOnline.gov (v sekci Video and Media vzdělávací videa, tutoriály i hry) a MediaSmarts (v části Teacher Resources > Find Lessons & Resources téměř tisíc kvalitních materiálů různého typu od pracovních listů po elektronické hry);
- Zdroje videí: YouTube k nalezení materiálů k většině témat (klíčové slovo např. téma lekce nebo její části), odvozeny i specializované zdroje, např. TeacherTube;
- Herní portály (např. Hry.CZIN.eu): i hry k informační bezpečnosti, vzdělávací potenciál je většinou minimální, spíše se dají využít pro motivaci nebo zaujetí a naladění.

4. Odkaz pro vzdělávané po lekci

Protože knihovna nabízí spíše jednorázové lekce, třebas i v rámci pravidelného koncepčního přístupu, který ale neumožňuje jít dostatečně do hloubky vzhledem k časové dotaci, je dobré odkázat vzdělávané motivované lekci k dalším zdrojům pro navázání. V této fázi lze použít část z materiálů z 1. bodu. Pro děti a seniory je ale vhodnější spíše osvětový zdroj než odborný, navíc by měl respektovat charakteristiky těchto skupin uvedené v předchozí kapitole. Uplatní se proto osvětové portály (typické různé formáty i náročnost obsahu, často aktuality pro osvětu).

- V češtině: Národní centrum bezpečnějšího internetu a jeho projekty, PRVoK a jeho projekty (hl. e-bezpečí), Bezpečný internet.cz, Průvodce bezpečným chováním na internetu (Google);
- V angličtině: OnGuardOnline, i-SAFE, inSafe, Microsoft Security Center, MediaSmarts.

SPECIFIKA VZDĚLÁVÁNÍ V KNIHOVNÁCH

Vzdělávání v knihovně vychází z ustanovení v knihovním zákoně^[19]. Podrobněji je tato funkce rozvedena ve strategických dokumentech, a to na úrovni státu^[20] i knihoven samotných^[21]. Protože se oblast IT, a tím i informační bezpečnosti rychle mění, stává se celoživotní vzdělávání v tomto tématu nezbytností, nikdy jej

[17] Rogers, 2011

[18] V ČR patří mezi propagátory game-based learningu spojené s oborem informační studia a knihovnictví především Vít Šisler a Michaela Buchtová. Viz např. Buchtová, Šisler, Brom, 2012

[19] Knihovní zákon, § 4, odst. 3, písm. b)

[20] Od koncepce Státní informační politika ve vzdělávání, 2000, po aktuální Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy ČR, 2011 (s platností do 2015)

[21] Koncepce rozvoje knihoven ČR na léta 2011–2015 (i v předchozí Koncepci rozvoje knihoven v České republice na léta 2004 až 2010)

nelze považovat za ukončené, ať je jakkoli hluboké. Jak již bylo uvedeno v úvodu příspěvku, vzdělávání o informační bezpečnosti do knihoven patří a vzhledem k jejich možnostem jsou také dobrými institucemi pro zajištění celoživotního vzdělávání v tomto směru. Výhody knihoven ve srovnání s dalšími možnými institucemi při vzdělávání o informační bezpečnosti už byly prezentovány jinde [22]. Již tedy není nutné opakovat proč, ale vhodné je zabývat se otázkou, jak připravit lekce o informační bezpečnosti v knihovně.

RÁMEC PŘÍPRAVY LEKCE

Příprava lekce se z velké části podobá této činnosti u pedagogů, lze proto vycházet z postupů, které se jim osvědčily. Tím se lze vyhnout slepým cestám, upravám již připraveného na základě pozdějšího zjištění klíčového faktoru apod. Dále prezentovaná struktura postupu vychází především z práce Vališové a Kasíkové [23] a Ryse [24].

První krok v přípravě lekce by měl představovat promyšlení cíle lekce. Ten by měl vycházet ze zájmů lektora, vzdělávaných, ale i instituce, která vzdělávání zprostředkovává. Především pro školy může být silným faktorem při rozhodování o lekci spojení s jejich školním vzdělávacím plánem, protože tak se lekce nestává něčím navíc, ale přímo součástí plnění cílů školy. Cíl lekce není naučit téma, ale zprostředkovat konkrétní změny ve znalostech, dovednostech i postojích vzdělávaných ve stanovených oblastech. To si lze ilustrovat na příkladu, že látka „internet“ povede k jiným cílům u dětí a u vysokoškolských studentů informatiky. Proto musí lektor cíle konkrétně stanovit, vědět, kam chce se vzdělávanými dojít, aby bylo možné zhodnotit, zda se to podařilo. Cíl udává, k čemu má vzdělávaný dospět, je proto formulován právě z pozice vzdělávaného, ne lektora. Hlavní cíl lekce by měl být také doplněn cíli dílčích činností.

Když je jasné, k čemu má lekce vést, dochází k práci s obsahem. Učitel vybírá z látky základní učivo a usiluje o vytvoření celku logickým uspořádáním. Základní učivo může být v odůvodněných případech doplněno i pomocným a rozšiřujícím. Vzdělávanému ale musí být jasné, co je základem, na který se má soustředit.

Po stanovení učiva dochází k vymezení základní činnosti žáků. Dále navazuje stanovení poznávacích strategií. Výkladová výuka bývá kritizována jako méně efektivní, především při srovnání s kooperativním a aktivním učením [25]. Současně každý lektor i kolektiv jsou jiní a v závislosti na jejich charakteristikách je vhodné se neomezovat na jeden přístup, protože ne každému musí právě ten jeden vyhovovat. Maňák a Švec [26] kategorizují přístupy z různých pohledů. Mezi nimi jsou uvedeny komplexní výukové metody:

[22] např. Kovářová, 2012

[23] Vališová a Kasíková, 2007

[24] Rys, 1975

[25] Hansen Čechová, 2006, s. 15

[26] Švec a Maňák, 2003

[27] Tato vhodnost vychází z charakteristik aktivního učení, zejména silné interakci mezi všemi, ale také úzkou vazbou na informační gramotnost. Obojí podrobněji rozvádí Grecmanová, 2000

- Frontální výuka: řízení společné práce ve třídě učitelem bez reflektování jejich rozdílů, komunikace především od učitele k žákům;
- Skupinová a kooperativní výuka: rozdělení do skupin podle kategorií (např. učebního tempa), základem je interakce mezi vzdělávanými, třídou a učitelem;
- Partnerská výuka: interakce ve dvojicích, někdy (ne často) zařazena do frontální výuky;
- Individuální a individualizovaná výuka: samostatná práce žáků pro získání poznatků vlastní aktivitou;
- Kritické myšlení: snaha o pochopení do hloubky, identifikace souvislostí a vyvození vlastních závěrů pomocí struktury lekce evokace – uvědomění si významu – reflexe;
- Brainstorming: produkce co nejvíce nápadů s následným hodnocením pro řešení daného problému;
- Projektová výuka: nejen teoretické, ale i praktické řešení problému a jeho vyhodnocení;
- Výuka dramatem: řešení situací z reality zkoušením různých postupů stanovených samotnými žáky s prvky dramatického přístupu;
- Otevřené učení: otevřenost by měla být nastavena na úrovni vlastní samostatné práce žáků, výuky mezi jednotlivými předměty i instituce vůči prostředí (rodině, komunitě);
- Učení v životních situacích: učení s konfrontací vlastní zkušenosti se zkušenostmi jiných, proto staví na reálných situacích (např. exkurze);
- Televizní výuka: především pro demonstraci těžko dostupného (např. povrch Měsíce);
- Výuka podporovaná počítačem: především výukové programy pro orientaci ve faktech, individualizaci výuky i rozvoj počítačové gramotnosti pro profesní život.

Z tohoto přehledu, který vyzdvihuje jen jeden pohled na možné přístupy, je patrné, že lekce lze pojímat velmi různě. S ohledem na specifika knihovny jako instituce neformálního vzdělávání, spojené s prací s informacemi, se jako vhodný přístup ukazuje aktivní učení^[27], ve kterém je možné využít všechny výše uvedené metody.

Při plnění stanoveného rámce lekce je v první řadě nutné rozmyšlení organizace lekce. K tomu patří stanovení pracovních podmínek (uspořádání třídy, učební pomůcky apod.) a organizačního typu lekce (frontální, individualizovaná nebo skupinová). Pak probíhá výběr aktivit a příkladů, které vedou ke splnění výukových cílů (při lekci musí být možné splnění cíle potvrdit). Zvažována by měla být i zvláštní hlediska. Lektor by se měl zamýšlet nad návazností obsahu na předchozí znalosti. Protože je často knihovník nezná, je vhodné se v lekci ujistit o správném nastavení pomocí aktivity evokace, která má také aktivizovat a motivovat žáky. Právě to jsou další prvky, které by měly být zvažovány nejen v počátku lekce, protože děti i senioři mají omezenou délku pozornosti, kterou je nutné opakovaně aktivizovat (vhodná je změna max. po 15 minutách). Rozmyšlena by měla být také návaznost pro upevnění poznatků, které již na lekci může být pod-

pořeno aktivitou reflexe, možná je také domácí (nebo školní) práce vzdělávaných. Objevit se ale mohou i jiná specifika, která by měla být zvažována s ohledem na konkrétní lekci, např. dodržení hygienických či zdravotních potřeb, především u seniorů, ale i dětí.

Při přípravě lekce dochází ještě k stanovení jejího časového harmonogramu, včetně korekcí pro zajištění jeho dodržení. Každý vzdělávaný má jiné tempo učení, proto je dobré uvážit různé časy pro zvládnutí stejného úkolu, vyplnění času při rychlejším splnění apod. Lektor by měl mít také jasnou svou časovou posloupnost, především při samostatné práci žáků, která by neměla sloužit k oddechnutí, ale k věnování se individuálním vzdělávaným, kteří potřebují podporu.

V čem se knihovna mj. liší od školy, je, že nemá jistotu přítomnosti vzdělávaných. V rámci přípravy je proto nutné také dostat informaci o lekci buď přímo k potenciálním vzdělávaným, nebo k tomu využít zprostředkovatele, což je logicky efektivnější. U dětí je osvědčenou škola, u seniorů to mohou být různé organizace, které se jim věnují, např. kluby nebo i domovy důchodců. Přesvědčení zprostředkovatele je proto klíčovým okamžikem. Knihovna musí vhodně propagovat především vzdělávací cíle lekce, které by měly odpovídat zájmům vzdělávaných i zprostředkovatele, jak již bylo popsáno. Vedle toho ale zásadním faktorem může být i forma lekce, především z hlediska dlouhodobé spolupráce se školou – vhodně zpracovaný obsah se týká osvědčení jen jedné lekce, v případě vhodné formy se škola přesvědčí o přínosech lekcí, ať už se budou týkat jakéhokoli domluveného tématu [28]. V oblasti informační bezpečnosti forma může být úzce spojená s přijatím obsahu, roli zde hraje obava, aby se děti nenaučily to špatné, co ještě neumějí. [29]

ZÁVĚR

Knihovna může pomoci dětem i dospělým v oblasti informační bezpečnosti prostřednictvím vzdělávání. Aby tato pomoc byla efektivní, je nutné lekce vhodně připravit. Při přípravě lekce o informační bezpečnosti je možné využít pro část nebo celý obsah zařazení již existujících materiálů, které jsou jen přizpůsobeny aktuálním potřebám. Tento článek představil zdroje různých typů obsahu, od celých metodik lekce po doplňující materiály k zvýšení atraktivity a motivace. Silným pomocníkem v přípravě již ne obsahu, ale formy, jsou didaktická pravidla pro tvorbu vzdělávací jednotky. Ta mohou usnadnit přípravu při dodržení jednotlivých kroků, slouží také jako vodítko pro to, aby nebyla zapomenuta příprava prvku, který se poté ukáže jako chybějící, což sníží přínosy lekce. V rámci přípravy lekce byly rozvedeny některé přístupy ke kategorizaci forem uplatnitelných ve výuce, protože pestrost v tomto směru zvyšuje pozornost, umožňuje oslovit více různých typů žáků a také vede k vyšší zábavnosti lekce, která není stereotypní.

Příspěvek sice ukázal jen základní vymezení pomůcek, které lze aplikovat při plánování lekce o informační bezpečnosti a z části i pro jiná témata, jejich rozvedení

[28] Tento poznatek se objevil v rozhovorech v Masarykově základní škole v Poličce vytvářených v rámci disertační práce autorky (dosud nepublikováno)

[29] Tento prvek se opět objevil v již jmenovaných rozhovorech

ale není možné v tomto typu příspěvku. Pro podrobnosti pro plánování lekce je možné využít bohatou nabídku publikací v oblasti didaktiky, z části pokrytou v použitých zdrojích. Ale i nejzákladnější vymezení, která jsou předmětem tohoto příspěvku, mohou při aplikaci zlepšit přípravu lekce i její výsledek.

BIBLIOGRAFIE:

1. BUCHTOVÁ, Michaela, Vít ŠISLER a Cyril BROM. Digital Game-Based Learning: Případová studie integrace vzdělávací počítačové hry Evropa 2045 do výuky na středních školách. KOVÁŘOVÁ, Pavla. *Trendy v informačním vzdělávání*. 1. vyd. Zlín: VeRBUm, 2012. ISBN 978-80-87500-18-7.
2. CRESCI, M. Kay, Hossein N. YARANDI a Roger W. MORRELL. Pro-Nets Versus No-Nets: Differences in Urban Older Adults' Predilections for Internet Use. *Educational Gerontology* [online]. 2010-05-11, vol. 36, issue 6, s. 500-520 [cit. 2014-07-12]. DOI: 10.1080/03601270903212476. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03601270903212476>
3. Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy ČR, 2011.
4. DOSEDĚL, Tomáš. *Počítačová bezpečnost a ochrana dat*. Vyd. 1. Brno: Computer Press, 2004, 190 s. ISBN 80-251-0106-1.
5. GRECMANOVÁ, Helena, Eva URBANOVSKÁ a Petr NOVOTNÝ. *Podporujeme aktivní myšlení a samostatné učení žáků*. Vyd. 1. Olomouc: Hanex, 2000, 159 s. Edukace. ISBN 80-857-8328-2.
6. HANSEN ČECHOVÁ, Barbara. *Nápadník pro rozvoj klíčových kompetencí ve výuce*. Praha: www.scio.cz, 2006, 177 s. ISBN 80-869-1053-9.
7. JIROVSKÝ, Václav. *Kybernetická kriminalita: nejen o hackingu, crackingu, virech a trojských koních bez tajemství*. 1. vyd. Praha: Grada, 2007, 284 s. ISBN 978-80-247-1561-2.
8. Česká republika. Zákon ze dne 29. června 2001 o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovný zákon). In: 257/2001 Sb. 2001. Ve znění pozdějších předpisů.
9. Koncepce rozvoje knihoven ČR na léta 2011–2015.
10. Koncepce rozvoje knihoven v České republice na léta 2004 až 2010.
11. KOVÁŘOVÁ, Pavla. Vzdělávání k internetové bezpečnosti v knihovnách. In: MAREŠOVÁ, Hana a Lukáš HEJSEK. *Mezinárodní konference ICT ve vzdělávání: 7.–8. listopadu 2012: Konvikt – Umělecké centrum Univerzity Palackého v Olomouci: sborník příspěvků*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012. s. 54–66, 13 s. ISBN 978-80-244-3362-2. Dostupné z: http://www.kurzycit.upol.cz/sbornik_konference_ict_ve_vzdelavani.pdf
12. KRÁL, Mojmír. *Bezpečnost domácího počítače: prakticky a názorně*. 1. vyd. Praha: Grada, 2006, 334 s. ISBN 80-247-1408-6.
13. LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006, 368 s. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1284-9.
14. Livingstone, S., L. Haddon, A. Görzig, and K. Ólafsson. *Risks and safety on the internet: The perspective of European children. Full Findings*. LSE, London: EU Kids Online, 2011. Dostupné z: [http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%2011%20\(2009-11\)/EUKidsOnlineReports/D4FullFindings.pdf](http://www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%2011%20(2009-11)/EUKidsOnlineReports/D4FullFindings.pdf)
15. MAŇÁK, Josef a Vlastimil ŠVEC. *Výukové metody*. Brno: Paido, 2003, 219 s. ISBN 80-731-5039-5.
16. MITNICK, Kevin. *Umění klamu*. Vyd. 1. Gliwice: Helion, 2003, 348 s. ISBN 83-736-1210-6.
17. PETŘKOVÁ, Anna a Rozálie ČORNANIČOVÁ. *Gerontagogika: úvod do teorie a praxe edukace seniorů*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 92 s. ISBN 80-244-0879-1.
18. POŽÁR, Josef. *Informační bezpečnost*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005, 309 s. Vysokoškolské učebnice (Aleš Čeněk). ISBN 80-868-9838-5.
19. PRENSKY, Marc. Digital Natives, Digital Immigrants. *On the Horizon* [online]. 2001, roč. 9, č. 5 [cit. 2014-07-12]. Dostupné z: <http://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf>
20. Příloha č. 2 k Opatření ministra školství, mládeže a tělovýchovy, kterým se mění Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, č. j. MSMT-2647/2013-210, Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (verze platná od 1. 9. 2013) úplné znění upraveného RVP ZV.

21. ROGERS, Vanessa. *Kyberšikana: pracovní materiály pro učitele a žáky i studenty*. Vyd. 1. Překlad Ondřej Vágner. Praha: Portál, 2011, 97 s. ISBN 978-807-3679-842.
22. Rys, S. *Hospitace v pedagogické praxi*. Praha: SPN, 1975. In: TUŽILOVÁ, Petra. *Obecná didaktika*. Podpora ZUŠ, 2013.
23. ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1990, 435 p. ISBN 80-7038-078-0.
24. Seminář Informační vzdělávání uživatelů ve veřejných knihovnách 2014. *SDRUK* [online]. 2014 [cit. 2014-07-12]. Dostupné z: <http://www.sdruk.cz/sdruk/odborne-sekce/sekce-pro-informacni-vzdelavani-uzivatelu/clanek/seminar-informacni-vzdelavani-uzivatelu-ve-verejnych-knihovnach-2014/>
25. Státní informační politika ve vzdělávání, 2000.
26. TAMBAUM, Tiina. Expectations of the elderly for the Internet as an influencing factor for the internet teaching. *Problems of education in the 21st century* [online]. 2010, č. 22 [cit. 2014-07-12]. Dostupné z: EBSCOhost.
27. VALIŠOVÁ, Alena a Hana KASÍKOVÁ. *Pedagogika pro učitele*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007, 402 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978-802-4717-340.
28. WALRAVE, Michel, Ini VANWESENBEECK a Wannas HEIRMAN. Connecting and protecting? Comparing predictors of self-disclosure and privacy settings use between adolescents and adults. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace* [online]. 2012, vol. 6, issue 1, s. – [cit. 2014-07-12]. DOI: 10.5817/CP2012-1-3. Dostupné z: <http://www.cyberpsychology.eu/view.php?cisloclanku=2012051201>

Tematický blok

**AKTUÁLNÍ STAV
IMPLEMENTACE
KONCEPCE
ROZVOJE KNIHOVEN**

7

GARANT:
PhDr. Vít Richter

MOŽNOSTI ZMĚNY KONCEPCE KATALOGIZACE V ČR: PRVNÍ ANALÝZY

POSSIBILITIES OF CHANGING CONCEPTION
OF CATALOGUING IN THE CR: FIRST ANALYSES

Edita Lichtenbergová

Národní knihovna ČR • Edita.Lichtenbergova@nkp.cz

Abstrakt

Nové knihovnické projekty se snaží účinně reagovat na stále větší rozsah uživatelských potřeb, podmínkou kvalitní prezentace zdrojů je i jejich kvalitní katalogizace, v blízké budoucnosti podle nových pravidel RDA. Příspěvek předkládá informace o probíhající analýze originální a sdílené katalogizace a přebírání záznamů, kterou realizuje Národní knihovna ČR a jejímž cílem je návrh optimalizace koncepce katalogizace v ČR. Klíčovým tématem je včasné centrální zpracování české produkce.

Abstract

New projects of libraries endeavour to support a wide range of user needs. The high-quality cataloguing is a presumption of the high-quality resources presentation. This article informs about running survey of the original, shared and copy-cataloguing, prepared by the National Library of the Czech Republic. This analysis should point to recommendation of optimized cataloguing practice. The key topic is the fast central cataloguing of domestic non-periodical resources.

Klíčová slova

katalogizace, katalogizační politika, přebírání záznamů, racionalizace, RDA, sdílená katalogizace, selekční údaje

1. Úvod

K některým otázkám koncepce katalogizace v českých knihovnách se vracíme při implementaci nových katalogizačních standardů či informačních technologií. Otázka podílu originální katalogizace, sdílené katalogizace a přebírání záznamů, již se věnuje tento příspěvek, je naopak spíše stálíci, knihovny sledují průběžně racionální vynakládání prostředků na katalogizaci.

Přebírání záznamů českých publikací umožňovala ještě v devadesátých letech téměř výhradně Česká národní bibliografie (na CD-ROM, později DVD). K masivnímu rozvoji došlo po implementaci, již tehdy z pohledu kritiků omšelého, nicméně osvědčeného, knihovnického protokolu Z39.50 po roce 2000. A jakmile byla vyřešena technická stránka a přebírání záznamů se stalo běžnou funkcí katalogizačních modulů, stalo se úkolem knihoven nalézt relevantní zdroje kvalitních záznamů. Dobrým předpokladem byla existence jednotné katalogizační politiky.

Ale jak se brzy ukázalo, ne vždy byla optimálním zdrojem pro přebírání záznamů národní bibliografie, byť by se to nabízelo – Národní knihovna ČR (NK ČR) zpracovává českou produkci na základě úplného povinného výtisku, vytváří úplné katalogizační záznamy včetně identifikátoru – čísla ČNB. Optimálně by měly být tyto záznamy hojně využívány v celé síti knihoven ČR, překážkou je však jejich pozdní dostupnost. Problém není v procesu zpracování, tam byl odstraněn v roce 2005, kdy byla spuštěna sdílená katalogizaci tří příjemců úplného povinného výtisku – NK ČR, Moravské zemské knihovny (MZK) a Vědecké knihovny v Olomouci (VKOL) – v rámci Aleph Cluster, která umožnila rychlejší zpracování narůstajícího počtu povinných výtisků (linky NK ČR byly kapacitně koncipovány na objem dokumentů z roku 2000, od té doby nebyly posíleny, při narůstajícím počtu povinných výtisků docházelo před zahájením sdílené katalogizace ke skluzu; sdílená katalogizace tento deficit vyrovnává).

Zpracování dokumentů závisí primárně na lhůtě odevzdávání povinných výtisků, která dle zákona o neperiodických publikacích ^[1] činí 30 dnů. I takto zákonem stanovená lhůta je pro uživatele záznamů často příliš dlouhá, nakladatelé ji navíc nedodrží, předávají nové publikace v dávkách, aby ušetřili náklady na přepravu nebo poštovné. Urgence a vymáhání povinného výtisku mají význam pro doplnění chybějících titulů, jejich „výchovný“ efekt je však minimální.

2. Realita přebírání záznamů v roce 2014

Při jednáních o možnosti či nemožnosti přebírání záznamů (alespoň při jednáních v NK ČR tomu tak je) je opakovaně nastiňována následující situace: v malém městě si knihovník v knihkupectví na náměstí kupuje žhavou novinku knižního trhu, dychtivě usedá k počítači, aby pořídil co nejrychleji pro čtenáře katalogizační záznam a publikaci zpřístupnil, hledá v NK ČR, Souborném katalogu ČR (SK ČR), nenachází a zklamaně začíná s nákladnou vlastní katalogizací. A tato situace zároveň nastává v dalších desítkách a stovkách knihoven, kde jsou vyhažováni do vzduchu peníze. Odpovídá tato skutečnost realitě?

Zpětná vazba NK ČR, MZK a VKOL týkající se přebírání záznamů je omezená – kolik knihoven záznamy využívá, se dozvídají zpravidla jen tehdy, když dojde k nějakému výpadku. Proto byl na základě průzkumu v knihovnách a souborných katalogizacích proveden kvalifikovaný odhad originální katalogizace české produkce v knihovnách ^[2]. V knihovnách došlo během posledních 15 let k významným posunům v racionalizaci práce, dochází k hojnějšímu přebírání záznamů, originální katalogizace se pohybuje u malých knihoven v rozmezí 5–10 % záznamů.

[1] Zákon č. 37/1995 ze dne 8. února 1995 o neperiodických publikacích; Zákon č. 320/2002 Sb., o změně a zrušení některých zákonů v souvislosti s ukončením činnosti okresních úřadů (část 22. Změna zákona č. 37/1995 Sb., o neperiodických publikacích. Čl. XXII) a prováděcí vyhlášky.

[2] Podrobná informace ke sdílení záznamů bude vystavena na webových stránkách Katalogizační politika v sekci RDA <http://www.nkp.cz/o-knihovne/odborne-cinnosti/zpracovani-fondu/katalogizacni-politika/rda>.

[3] Sjednocení praxe je v řešení, tato otázka bude řešena na podzimmím jednání pracovní skupiny pro jmenné zpracování.

U velkých knihoven (zastoupených v pracovní skupině pro jmenné zpracování) je velký rozptyl 1–100 %, důvody jsou různé, nejen pozdní dostupnost záznamů v ČNB. Někde se přebírají jen části záznamů, někde se liší druh dokumentu (vysoškoškolské práce), někde se česká produkce doplňuje jen okrajově a není zvykem záznamy přebírat. U krajských knihoven činí průměr originální katalogizace 23 %.

Příjemci úplného povinného výtisku v rámci sdílené katalogizace v rámci Aleph Cluster vytvářejí originální jmennou katalogizaci zhruba u 30–40 % titulů, na NK ČR je větší podíl při revizi záznamů, u věcného zpracování je revidován celý přírůstek.

Vrátíme-li se tedy k našemu knihovníkovi v malé knihovně, ten zpravidla (v poměru 9 : 1 až 19 : 1) použije záznam jiného knihovníka z malé či větší knihovny, nepřítomnost záznamu v NK ČR a možná i v SK ČR ho patrně nechává lhotejným. Přístup k nim vyžaduje použití protokolu Z39.50, který menší knihovny nemusí mít. A tyto záznamy stejně většinou neobsahují – vzhledem k odlišnému zaměření – anotace. Problematická je zatím rovněž oblast vícesvazkových publikací bez významných názvů svazků, praxe menších knihoven při katalogizaci je odlišná a náprava stavu naráží na potřebu zachovat konzistentní katalog^[3].

3. Výhledy 2015 +

Tady by tedy naše pátrání mohlo končit, výsledek by byl vcelku optimistický, knihovny se chovají velmi racionálně, kooperují a využívají navzájem výsledků své práce. Teoreticky je vždy co vylepšovat, ale na druhou stranu, proč v době různých finančních restrikcí zasahovat do fungujících systémů přebírání záznamů? Snad jen pokud by do hry vstoupily další faktory.

3.1 Resource Description and Access (RDA)

Nová pravidla RDA, jejichž implementace je naplánována na rok 2015, sama o sobě převratem nejsou. Pravidla jsou sice zaměřena více na srozumitelnost údajů čtenáři, přestává se tedy například zkracovat, ale to samo o sobě nebude představovat velký nárůst práce. Do repertoáru povinných údajů se dostávají některá nová pole, jejich obsah je však možné v pracovním listu či šabloně záznamu předdefinovat.

3.2 Změna v přístupu k volbě selekčních údajů

Stávající Anglo-americká katalogizační pravidla byla poměrně úsporná, což se projevovalo i v tom, jak omezovala množství selekčních údajů. V průběhu posledních let jsme evidovali opakované požadavky knihoven na zápis více autorů a spoluautorů, než umožňovala pravidla AACR2, nejčastěji se jednalo o autory skryté v záznamu pod zkratkou et al.

Na titulní stránce: napsali Jan Horák, Věra Chýlová, Karel Procházka, Běla Nováková, Roman Peřina

V záznamu nyní: 245 10 \$cnapsali Jan Horák ... [et al.]
700 1 \$aHorák, Jan,\$d1972-

Obrázek 1: Příklad zápisu více než tří autorů, popisný a selekční údaj

V souvislosti se zveřejňováním náhledů obálek a stránek obsahu prostřednictvím Obáلكového serveru bylo rovněž třeba začít řešit požadavek autorského zákona^[4] – podmínku uvádění autorů v katalogu. Podle výkladu právníka NK ČR se jedná nejen o přímé autory, ale i o překladatele díla. Později se k požadavkům knihoven připojily i požadavky autorských svazů a dalších uživatelů katalogu (samotných autorů, nakladatelů...).

V publikaci v tiráži:	Přeložil Bohuslav Tichý
V záznamu nyní:	245 10 \$c... [přeložil Bohuslav Tichý]
Selekční údaj chybí, pokud se nejedná o překlad poezie, překladatele uvedeného výrazně na titulní stránce, překladatele děl opakovaně přeložených, překladatele děl bez personálního autora.	

Obrázek 2: Příklad zápisu jména překladatele

RDA umožňují zápis více autorů, stávající uživatelé RDA často zůstávají u úsporného používání selekčních údajů pro překladatele a ilustrátory, v případě rozpisu hlavních autorů se častěji vyskytuje příklon k úplnému rozpisu autorů uvedených na titulní stránce. Vzhledem k možnostem RDA i výše uvedeným požadavkům jsme se rozhodli analyzovat nárůst nákladů na katalogizaci a jmenné autority při rozšíření. Problematika byla konzultována s dalšími pracovišti v NK ČR a byl sumarizován výchozí požadavek na rozpis hlavních autorů, doplnění selekčních údajů pro překladatele a ilustrátory. Následovala analýza publikací a záznamů. Vzhledem k časové náročnosti byl analyzován v dubnu 2014 vzorek 250 publikací de visu, porovnávalo se, kolik autorů se uvádí v záznamu podle AACR2 a kolik bychom mohli pro splnění požadavků zachytit podle RDA^[5].

Vzorek byl porovnán s obdobným počtem záznamů v databázi NKC z ledna 2014, [výskyt et al., překladatelů, ilustrátorů] ve variantě 1A byl nárůst takřka totožný, ve variantě 2A se počty porovnávají těžko, nelze stanovit průměrný počet autorů, protože záleží na počtu přispívajících autorů u sborníků, ti nejsou v záznamech zachyceni a z testu de visu je zřejmé, že počty značně kolísají.

[4] Zákon 121/2000 Sb. ze dne 7. dubna 2000, o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon): Paragraf 37, odstavec 4: „Do práva autorského nezasahuje osoba uvedená v odstavci 1, která za účelem nabídky k půjčení a zpřístupnění obsahu svých sbírek užije rozmnoženinu díla či jeho části obsažené na obálce, případně včetně tematického obsahu díla v katalogu sbírek; tento katalog sbírek může také zpřístupňovat veřejnosti, zamezí-li zhotovení rozmnoženiny výtvarného díla, která by mohla být užita k přímému či nepřímému hospodářskému nebo obchodnímu účelu. Osoba uvedená v odstavci 1 je vždy povinna v katalogu sbírek uvést jméno autora, je-li to možné a nejde-li o dílo anonymní, nebo jméno osoby, pod jejímž jménem se dílo uvádí na veřejnost.“

[5] Analýza vzorku publikací bude vystavena na webových stránkách Katalogizační politika v sekci RDA <http://www.nkp.cz/o-knihovne/odborne-cinnosti/zpracovani-fondu/katalogizacni-politika/rda>.

Autoři	Záhlaví	Nárůst
<u>Nyní</u> , pravidlo zápisu max. tří autorů, odráží se v popisných i selekčních údajích	243	---
<u>Varianta 1A/</u> Zápis i záhlaví pro všechny autory uváděné na titulní stránce	366	51 %
<u>Varianta 2A/</u> Zápis a záhlaví pro autory uváděné i mimo titulní stránku	721	197 %
<u>Varianta</u> Autoři z obsahu	1944	700 %

Variantu nelze zahrnout do předkládané analýzy, předpokladem uvádění těchto autorů v katalogu by bylo opětovné zavedení analytického zpracování, kde by byly rozepisovány příspěvky ve sbornících a dalších souborech děl různých autorů.

Obrázek 3: Ukázka z analýzy nárůstu počtu autorů

Tato problematika byla dále prodiskutována v Pracovní skupině pro jmenné zpracování, kde bylo doporučeno rozšířit při zavedení RDA záznam o rozpis autorů a selekční údaje v případě více než tří autorů, pokud se jedná o autory uvedené na titulní stránce (či její náhradě), obdobně by mělo být postupováno i u překladatelů a ilustrátorů.

Na titulní stránce: napsali Jan Horák, Věra Chýlová, Karel Procházka, Běla Nováková, Roman Peřina	
V záznamu RDA:	245 10 \$cNapsali Jan Horák, Věra Chýlová, Karel Procházka, Běla Nováková, Roman Peřina 100 1 \$aHorák, Jan,\$d1972-\$7xxxxxx 700 1 \$aChýlová, Věra\$7xxxxxx 700 1 \$aProcházka, Karel,\$d1956-\$7xxxxxx 700 1 \$aNováková, Běla\$7xxxxxx 700 1 \$aPeřina, Roman\$7xxxxxx
Záhlaví se vytváří pro všech pět autorů, podpole \$7xxxxxx naznačuje, že pole spadají pod kontrolu souborů autorit.	
V publikaci v tiráži: Přeložil Bohuslav Tichý	
V záznamu RDA:	245 10 \$c... přeložil Bohuslav Tichý 700 1 \$aTichý, Bohuslav,\$d1956-\$7xxxxxx

Obrázek 4: Příklad díla více autorů a díla s překladatelem popsány podle nového doporučení k RDA

To samozřejmě představuje nárůst kapacit na katalogizaci a správu autoritních záznamů.

3.3 Nárůst požadavků na obsah záznamů pro potřeby FRBRizace katalogů, implementace formátu postaveného na **LinkedData**

Uživatelsky přívětivější prezentace katalogů představuje pro katalogizátory významnou motivaci, připravují se zatím alespoň tím, že se snaží do záznamů doplňovat nezbytné údaje, např. unifikované názvy. Tato tematika se dostala do dopo-

ručení pro jmennou katalogizaci, od knihoven bude vyžadovat nárůst kapacit, jak bylo konstatováno v listopadu 2013, ne všechny knihovny se unifikovaným názvům věnují^[6].

Tyto cíle jsou zřejmě vzdálenější, při FRBRizaci katalogů bude představovat překážku vysoký podíl neúplných záznamů z retrokonverze, nicméně aktuální zpráva již například ohlašuje začátek testování formátu BIBFRAME postaveného na Linked Data v Library of Congress v roce 2015.

3.4 Požadavky Centrálního portálu knihoven (CPK)

Z pohledu nově připravovaného CPK poroste tlak nejen na přívětivější prezentaci záznamů, ale primárně na správnost katalogizace. Ta je sice vyžadována již nyní, například při kooperaci knihoven v SK ČR, tam však řadu chyb a duplicit odchyť sofistikované kontrolní programy, případně ruční deduplikace záznamů, důležitá například při žádostech o číslo ČNB. Při sklízení záznamů pro CPK prostřednictvím OAI-PMH a jejich zpracování pro index obdobně podrobná kontrola možná není. Přitom již v první skupině knihoven, které se do CPK zapojují, jsou knihovny různého typu a co je důležité, s různou „vahou záznamu“ přidělenou v SK ČR, což avizuje rozdíly v kvalitě záznamu.

4. Možnosti řešení

Z předchozích odstavců je patrné, že se objevují faktory, které budou knihovny velmi pravděpodobně nutit k novému pohledu na přebírání záznamů a jejich sdílení. Již nyní se nabízejí některé možnosti řešení související s vytvořením centrálního zdroje pro sdílenou katalogizaci domácích neperiodických^[7] publikací.

4.1 Zkrácení lhůty pro odevzdání povinného výtisku neperiodických publikací

Jak bylo konstatováno v úvodu, zásadní překážkou pro přebírání záznamů z ČNB je opožděné dodávání povinného výtisku jeho příjemcům. V současné době je projednávána aktualizace legislativy povinného výtisku, součástí doporučení by měl být i pokus o její úpravu – zkrácení lhůty pro odevzdání povinného výtisku neperiodických publikací:

varianta A) ve lhůtě než je publikace předána do distribuce;

varianta B) ve lhůtě do 7 dnů po vydání publikace

a stanovení přísnějších sankcí, případně motivace pomocí výhod (odečet z daní...).

4.2 Nákup a zpracování výtisku v NK ČR

Na základě požadavku Ústřední knihovnické rady byla zpracována kalkulace nákladů pro situaci, kdy by byl do Národní knihovny ČR nakupován z dotace další exemplář odpovídající úplnému povinnému výtisku. Nákup by měl zajistit rychlejší cestu publikace do knihovny. Kalkulace vychází z počtu titulů z roku 2013. Do

[6] Viz Přehled zpracování v knihovnách <http://www.nkp.cz/o-knihovne/odborne-cinnosti/zpracovani-fondu/katalogizacni-politika/prehled-zpracovani-v-knihovnach-cr-tabulka>

[7] Situace v oblasti periodik je odlišná, záznamy se vytvářejí při zahájení vydávání, průběžně se aktualizují odběry.

nákladů jsou zahrnuty požadavky na nákup publikací, jejich akvizici, zpracování, správu fondu a provozní náklady na uložení do fondů^[8]. Při tomto řešení by bylo obtížné zachovat sdílení katalogizace v rámci Aleph Cluster, z čehož nevyplývá jen nárůst kapacit v NK ČR, ale i ztráta zastupitelnosti knihoven s úplným povinným výtiskem, která je jedním z benefitů sdílené katalogizace.

4.2.1 Úplný rozsah povinného výtisku

S ohledem na rozdílné zpracování pokračujících zdrojů (periodik s periodicitou větší než 1x ročně) se vyčísluje nákup tištěným monografií.

Celkový roční náklad na sdílenou katalogizaci postavenou na dalším nakoupeném výtisku je:

celková částka kalkulovaných nákladů/rok	12 410 000
z toho	
nákup publikací ^[9]	6 600 000
posílení úvazků na akvizici a zpracování ^[10]	5 090 000
posílení úvazků na správu publikací ^[11]	420 000
náklady na vazbu	300 000

4.2.2 Výběr z povinného výtisku

Varianta Beletrie: odhad 4400 titulů/rok

Beletrie tvoří cca 25 % produkce, náklady na pořízení a zpracování by byly čtvrtinové, tedy cca 2 750 000 Kč. Sdílená katalogizace by mohla být alespoň částečně zachována. Doporučuje se zpřesnit zadání na základě dotazníku rozeslaného knihovnám.

Varianta Nakladatel:

Prostřednictvím SK ČR byly vybrány záznamy podle počtu připojených knihoven a sestaven seznam nakladatelství, jejichž publikace sdílí více knihoven^[12]. Nákup je možné omezit na výběr nakladatelů. Sdílená katalogizace by mohla být alespoň částečně zachována, řadu publikací má jen omezený počet knihoven, ne-li

[8] Využití fondů v NK ČR bude souviset s podmínkami vlastnictví a využití nakoupených exemplářů.

[9] Vychází se z počtu publikací v roce 2013 (19 619, viz Statistika domácí neperiodické produkce za rok 2013, uveřejněná ve výroční zprávě zde <http://www.nkp.cz/soubory/ostatni/vz2013.pdf>), záznamů s vrocením 2013 bez zaslaných povinných výtisků (1000) a nákladů na jejich pořízení. Průměrná cena 334 Kč byla odvozena z průměrné ceny domácích publikací nakupovaných NK ČR v roce 2013.

[10] Vedle nárůstu akvizičního pracoviště dochází i k rozšíření počtu katalogizátorů a pracovníků v oddělení jmenných autorit v důsledku náhrady kapacit v Clusteru. Zároveň se posiluje počet pracovníků s ohledem na rozšíření selekčních údajů a autorit pro autory, překladatele a ilustrátory. Vzhledem k nutnosti zajištění rychlého průchodu dokumentů linkou nelze počet pracovníků ve zpracování snižovat. Nárůst je odvozován od stávajícího rozsahu věcného zpracování, nezahrnuje tvorbu anotací.

[11] V případě nákupu dalšího výtisku dojde k nárůstu provozních nákladů na uložení fondu, provozní náklady související s pracovními úvazky, provozní náklady související s fondem.

[12] Seznam bude vystaven na webových stránkách Katalogizační politika v sekci RDA <http://www.nkp.cz/o-knihovne/odborne-cinnosti/zpracovani-fondu/katalogizacni-politika/rda>.

jen příjemci povinného výtisku. Doporučuje se zpřesnit zadání na základě dotazníku rozeslaného knihovnám.

4.3 Varianta bez nákupu – Sběr publikací

Dotace by byla určena na svoz PV od nakladatelů dle požadavku knihoven. Náklady: čas řidiče, doprava. Sdílená katalogizace by mohla být alespoň částečně zachována. Doporučuje se zpřesnit zadání na základě dotazníku rozeslaného knihovnám.

5. Závěr

Přebírání záznamů je důležitou podmínkou úspory práce a nákladů v knihovnách. S ohledem na zvyšující se požadavky kladené na katalogy knihoven je potřeba analyzovat finanční dopad a hledat další možnosti úspor. Změna legislativy povinného výtisku není zcela v rukách knihoven, nicméně pokus o ni bude prvním krokem. Vytvoření centrálního katalogu pro sdílení záznamů nákupem veškeré produkce vydávané na území ČR by bylo nákladné a zřejmě ne zcela efektivní, významná část produkce není předmětem zájmu knihoven jiných než příjemců PV, pro případného distributora není snadno dosažitelná a celkově by prodražovala nákup. Doporučuje se však tuto hypotézu specifikovat ve spolupráci s knihovnami pomocí dotazníku a zpracování části produkce, která je předmětem zájmu, prověřit v pilotním projektu.

Text byl zpracován na základě výsledků analýz, na nichž se podíleli za akvizici: Olga Zeinertová, Petruška Chalupníčková, Lenka Kozlová, Pavel Krajíc, Jaromíra Pašková; za katalogizaci a národní autority: Marie Balíková, Ludmila Benešová, Zdenek Bartl, Libor Šimek, Jaroslava Svobodová; za správu fondů: Tomáš Foltýn a kol.

ODEVZDÁVÁNÍ A PŘÍJEM ELEKTRONICKÝCH PUBLIKACÍ

SUBMITTING AND RECEIVING OF ELECTRONIC PUBLICATIONS

Martin Žížala, Tomáš Svoboda

Národní knihovna ČR • Martin.Zizala@nkp.cz • Tomas.Svoboda@nkp.cz

Abstrakt

Národní knihovna se připravuje na příjem elektronických publikací, do nichž řadí jak e-born elektronické knihy a periodika, tak digitální tiskové předlohy pro klasické knihy a periodika. Většina z této činnosti probíhá v rámci projektu NAKI Správa elektronických publikací v síti knihoven ČR a vyvrcholí na začátku roku 2015 spuštěním pilotního provozu systému e-Deposit.

Abstract

The National Library prepares for receiving of electronic publications including both e-born books and journals and electronic originals of printed books and journals. Most of these activities are taking place within the project NAKI Management of electronic publications in the network of Czech Republic libraries and will culminate by launching of the pilot operation of e-Deposit system in the beginning of 2015.

Klíčová slova

elektronické publikování, e-knihy, elektronický povinný výtisk, Národní knihovna, Národní digitální knihovna, akvizice a katalogizace e-knih, dlouhodobá ochrana dokumentů (LTP), elektronické tiskové předlohy

Úvod do situace

V roce 2013 internetová knihkupectví nabízejí nejméně 7708 titulů e-knih v češtině. Ročně je v České republice v posledních letech vydáváno cca 17 000 titulů papírových knih. Prodeje elektronických verzí knih dosahují v České republice 0,3 % podílu z celkového počtu prodaných knih.

Na trhu je široká řada čteček elektronických publikací s elektronickým inkoustem. Cenově nejdostupnější jednoduché čtečky se pochybují v ceně kolem 2,5 tis. Kč. Pro čtení elektronických publikací se využívají také rozšířené osobní počítače, tablety a chytré telefony.

V takovém prostředí pracuje projekt Národní knihovny ČR, který má zajistit potřebnou infrastrukturu pro sběr elektronických publikací a tiskových předloh. Infrastruktura má vytvořit podmínky pro dlouhodobou ochranu elektronických publikací, efektivní bibliografický popis a zpřístupňování elektronických publikací v rámci sítě knihoven České republiky. Jednání s nakladateli a autory má zajistit

dostatečné množství elektronických publikací dodávaných do systému e-Deposit, prozatím odevzdávaných dodavateli dobrovolně.

Už několik let platí jednoznačný požadavek, aby Národní knihovna ČR a další knihovny v ČR byly schopny přijímat do svých fondů publikace v digitální podobě, a to ve dvou podobách:

- dokumenty určené ke konzumaci elektronickou cestou (e-knihy a e-periodika);
- předtiskové obrazy papírových dokumentů (preprinty).

Motivace vychází jednak z knihovnické komunity, která si uvědomuje, že touto cestou lze zachovat nezanedbatelnou část kulturního bohatství, a také ze strany vydavatelů, kteří mají zájem mít své produkty bezpečně uschované a k dispozici v síti knihoven. Na základě těchto požadavků byl v rámci dotačního programu NAKI Ministerstva kultury koncipován projekt *Správa elektronických publikací v síti knihoven ČR*, rozvržený na léta 2012–2015 (dále jen „projekt NAKI“). Jeho hlavním cílem je vytvořit poloprovoz, ve kterém budou vydavatelé odevzdávat a knihovny přijímat elektronické publikace.

Cíle

Hlavním cílem projektu v Národní knihovně ČR je připravit a zprovoznit sběr a zpracování knih a periodik v elektronické podobě, a to včetně elektronických předloh tištěných publikací (monografií i periodik). K tomuto cíli slouží zejména:

- Vytvoření nástrojů pro sdílení a zpřístupnění tohoto typu obsahu v knihovní síti České republiky.
- Dlouhodobá archivace a ochrana tohoto typu dokumentů v systému budovaném v projektu Národní digitální knihovna.

Ke splnění těchto cílů jsou potřebné i aktivity teoretického a metodického charakteru:

- Návrh metodiky bibliografického popisu tohoto typu dokumentů.
- Analýza legislativy v oblasti elektronického povinného výtisku v zahraničí, návrh právní úpravy včetně změn zákona ČR v této oblasti.

Povinnost/dobrovolnost, legislativa

V současné době pro elektronické publikace neexistuje povinnost analogická povinnému výtisku. Případné odevzdávání se tudíž děje ze strany producentů pouze dobrovolně na základě těchto motivací:

- kvůli dlouhodobé ochraně odevzdávaných dokumentů;
- pro větší rozšíření dokumentů;
- z nadšení;
- kvůli spolupráci s třetími stranami.

Současně se pracuje na analýze legislativy, jejímž výstupem jsou návrhy k úpravě příslušných zákonů. Snahou je zavést povinnost „elektronického povinného výtisku“ obdobně jako u papírových publikací. Výsledkem odborných diskusí je návrh postupovat cestou novelizace příslušných zákonů (zákona č. 37/1995 Sb. a č. 46/2000 Sb.), nikoli prosazením nového speciálního zákona. Návrh nyní pře-

vzal legislativní odbor Ministerstva kultury, který s ním dál pracuje. Předpokládáme, že v horizontu několika roků bude příslušná povinnost uzákoněna a v té době bude Národní knihovna ČR schopna elektronické publikace hromadně přijímat.

Aplikace

Stěžejní pro naplnění cílů projektu je aplikace e-Deposit s webovým rozhraním, která umožní:

- producentovi vložit dokument a jeho popisná metadata;
- pracovníkům akvizice a katalogizace zpracovat odevzdaný dokument;
- automaticky předat dokument k dlouhodobé archivaci;
- automaticky exportovat dokument pro sdílení mezi knihovnami a zpřístupnění.

Bezpečnost

Aplikace je navrhována se zřetelem na ošetření dvou hlavních rizik, kterými jsou:

1. Ztráta dokumentu nebo jeho srozumitelnosti. Toto riziko ošetřuje specializovaný systém LTP (Dlouhodobá digitální ochrana) v Národní knihovně ČR.
2. Neoprávněný přístup k dokumentu. Toto riziko eliminuje logika aplikace e-Deposit.

Uživatelský komfort

Po většinu času byl vývoj veden s hlavním důrazem na funkčnost. V závěru vývoje se do týmu začleňuje programátor specialista na grafiku a uživatelské rozhraní, aby optimalizoval interakci s uživateli.

Procesy

Veškeré procesy jsou koncipovány tak, aby se co nejvíce podobaly stávajícím procesům v Národní knihovně ČR. Pouze v nezbytných případech, kde se liší práce s fyzickou knihou od práce s publikací digitální, dochází k významným odlišnostem.

Hlavní odlišnosti od práce s tištěnými dokumenty jsou tyto:

- Jedna publikace se zpravidla vyskytuje ve více formátech s různými ISBN. Projekt musí vyřešit, jak zacházet s těmito vícenásobnými obrazy, které nejsou zcela totožné, ale mají mezi sebou tak silný vztah, že je třeba s nimi zacházet jako s jedinou významovou entitou.
- Digitální ochrana elektronických publikací má ještě větší důležitost než u digitalizovaných papírových knih, protože neexistuje hmotná podoba, ke které by bylo možno se vrátit.

Také datové záznamy o e-publikacích jsou vedeny stejným způsobem jako u stávajícího knihovního fondu s využitím knihovního systému Aleph.

Uzavření smlouvy

Před odevzdáváním je nutno (v rámci procesu registrace producenta) uzavřít standardní smlouvu mezi producentem a NK, která má tyto cíle:

1. Definovat právní vztah a oprávnění NK k nakládání s dokumenty.
2. "Submission Agreement" ve smyslu OAIS – definuje technické parametry odevzdaných dokumentů.

Postup zpracování

1. Ohlášení

Producent sděluje svůj úmysl odevzdat e-publikaci a má možnost požádat o přidělení ISBN. Producent v této fázi zadává základní popisná metadata a dochází k synchronizaci s katalogem NK ČR. Zejména zde producent určuje, s kterými dalšími subjekty (knihovnami) se odevzdaný dokument bude sdílet.

2. Vložení souboru

Producent k již ohlášenému záznamu přidává jeden nebo více datových souborů. Archivní formáty jsou:

- pro e-knihy: ePub2 případně PDF/A;
- pro Preprinty: PDF/A.

V rámci sběru elektronických publikací nebudou přijímány dokumenty s DRM zabezpečením. Sociální DRM by z hlediska digitální archivace nebyla problémem, ovšem využití jakéhokoliv šifrování by bylo překážkou pro dlouhodobou ochranu.

3. Akvizice

4. Katalogizace

5. Export do LTP a do dalších systémů (sdílení, zpřístupnění)

LTP

Dlouhodobá ochrana dokumentů je prováděna na principu metodiky OAIS – ISO 14721:2012, což je referenční model pro archivaci a organizaci digitálních dokumentů. Cílem je uchovat dokumenty tak, aby byly čitelné a srozumitelné pro uživatele i v budoucnosti.

Aktuální stav LTP

Bezpečné dlouhodobé úložiště založené na standardu OAIS je zprovozněno v rámci projektu NDK (Národní digitální knihovna). Bitová ochrana je založena pomocí páskového úložiště se třemi kopiemi v různých lokalitách. Formátová ochrana je zajištěna pomocí procesů každoroční revize a údržby použitých formátů. Pro účely kontextové ochrany slouží bohaté vybavení metadaty. Struktura dat pro e-publikace je podobná datům z digitalizace NDK.

PRVNÍ VERZE NÁVRHU NÁRODNÍ KONCEPCE DLOUHODOBÉ OCHRANY DIGITÁLNÍCH DAT PRO KNIHOVNY

DIGITAL PRESERVATION STRATEGY FOR LIBRARIES
IN THE CZECH REPUBLIC – FIRST DRAFT

Marek Melichar, Jan Hutař

Moravská zemská knihovna v Brně

• marek.melichar@gmail.com • jan.hutar@gmail.com

Abstrakt

Koncepce rozvoje knihoven ČR na léta 2011–2015 předpokládá ve svém dílčím cíli č. 2 vytvoření legislativních, organizačních a technických předpokladů trvalého uchování a zpřístupnění publikovaných digitálních a digitalizovaných dokumentů jako důležité složky kulturního dědictví. V jeho rámci se mj. předpokládá vytvoření národní koncepce dlouhodobé ochrany digitálních dat pro knihovny. A rovněž vytvoření organizačních a technických předpokladů pro trvalé uchování a zpřístupnění publikovaných digitálních a digitalizovaných dokumentů jako důležité složky kulturního dědictví včetně podmínek zpřístupnění.

Príspevek se zabývá představením prvního návrhu koncepce a aktuálního stavu řešení problematiky včetně představení pilotního projektu pro low-barrier přístup k ochraně digitálního obsahu v oblasti spolupráce s vysokými školami. Jeho hlavním cílem je získat praktické zkušenosti a nastartovat aktivitu v nízkonákladovém přístupu k řešení problematiky dlouhodobé ochrany v souladu s potřebami vysokých škol, připravovanou strategií rozvoje knihoven ČR, aktuálními trendy a potřebami diverzifikace v oblasti dlouhodobé ochrany.

Abstract

Libraries Development Strategy of the Czech Republic for the years 2011–2015 envisages creation of legal, organizational and technical conditions for preservation of digitally published and digitized documents as important part of the culture heritage. One of the goals is to formulate the text of the national digital preservation strategy for libraries. Second goal is to propose practical steps, which will make the creation of the legal, organizational and technical conditions for long-term preservation of the digital cultural heritage in libraries possible.

This paper aims to present the current state of the work on the text of the strategy and presents also a pilot project of low barrier approach to the digital preservation using open source tools in cooperation between libraries, universities and research institutions. The goal of this project is to motivate further cooperation in the area of digital preservation, start practical activities to help

institutions with limited budget to cope with the long-term preservation challenges and contribute to diversification of approaches to long-term preservation of digital information in Czech libraries.

Klíčová slova

dlouhodobá ochrana, archivace digitálních dat, certifikace digitálních repozitářů, národní koncepce, knihovny

1. Úvodení do problému

1.1 Kulturní digitální data v knihovnách

Knihovny se musí dlouhodobou ochranou (někdy používán termín dlouhodobá archivace) digitálních informací zabývat především proto, aby v digitální době přežily jako klíčové informační instituce. Jejich klienti dnes přicházejí především po síti a očekávají plnohodnotné služby v digitální a online podobě. Pokud si knihovny chtějí udržet svou tradiční roli, musí se přizpůsobit a poskytovat online jak aktuální informační zdroje (článekové databáze, webové archivy), tak i dokumenty, které vznikají výhradně v digitální podobě (born-digital) a nahrazují tak dokumenty klasické. I tyto jsou součástí kulturního dědictví. Knihovny musí born-digital dokumenty vybírat, ochraňovat a zpřístupňovat. Vedle toho uživatelé automaticky předpokládají, že knihovny online (tedy v digitalizované podobě) nabídnou i dokumenty, které jsou součástí jejich sbírek již z minulosti. Vedle výše uvedeného knihovny, např. univerzitní, musí stále častěji přijímat a tedy zpřístupňovat i nové typy objektů (vědecká data, audiovizuální dokumenty) nebo poskytovat nové služby (publikační, archivace, nové metody akvizice).

Knihovny byly po staletí zvyklé pracovat s fyzickými dokumenty. V digitálním světě takto dlouhou zkušenost zatím nemají. Pokud ale chtějí knihovny jako instituce přežít, musí se digitálnímu světu přizpůsobit. Motivace zabývat se dlouhodobou ochranou přichází také zvenčí. Česká republika by jako členská země EU měla následovat evropská doporučení. Dlouhodobá archivace kulturního dědictví v digitální podobě je jednou z klíčových aktivit Digitální agendy pro Evropu ^[1], která pokrývá jak oblast digitalizace, tak dlouhodobou ochranu a zpřístupnění.

1.2 Dlouhodobá ochrana jako oblast výzkumu a praxe

Pro trvalé uchování digitálního kulturního dědictví je třeba implementovat organizační procesy a technické informační systémy, které umožní vybudování dlouhodobých důvěryhodných digitálních úložišť, tj. systémů, které jsou schopny zajistit udržení a použitelnost digitálních informací v horizontu stejném, na jaký jsme zvyklí u fyzických dokumentů – po dobu několika set let.

Dlouhodobá ochrana digitálních dat se jako problém objevila už v polovině 80. let 20. století, kdy si někteří archiváři již začali uvědomovat, že s udržením digitálních dat to nebude tak jednoduché: že ochranu digitálních dat je třeba dobře plánovat a je třeba počítat s neustálými zásahy a přesuny dat, protože digitální tech-

[1] <https://ec.europa.eu/digital-agenda/en/digitisation-digital-preservation>

nologie mají krátkou životnost, např. [FOX, 1985]. Velmi důležitou byla americká zpráva *Preserving Digital Information*, která vznikala od roku 1994 a byla vydána v roce 1996 [GARRETT a WATERS, 1996]. Jako jeden z prvních dokumentů definovala dlouhodobou ochranu digitálních dat v dnešním smyslu, popsala problematiku zastarávání SW i HW, možnosti řešení (migrace), otázky integrity digitálních dokumentů, jejich provenience a zachycení kontextu atp. V závěru zprávy autoři konstatovali, že v době jejího vydání neexistovala žádná vhodná metoda na dlouhodobou ochranu a společnost a její instituce nejsou na tuto problematiku připraveny. V archivářské komunitě na sebe nedala reakce dlouho čekat a v roce 1999 vznikl první draft referenčního rámce OAIS (Open Archival Information System), pozdější normy ISO 14721:2002 resp. 2012. Ta je dodnes základem orientačním bodem pro každého, kdo se dlouhodobou ochranou seriózně zabývá. Další vývoj pak vedl ke standardizaci konceptu dlouhodobého důvěryhodného digitálního archivu (viz ISO 16363:2012 a prováděcí norma ISO 16919).

Dlouhodobá ochrana digitálních informací (anglicky nejčastěji *digital preservation* nebo v širším kontextu správa digitálních dat označovaná jako *digital curation*) je výzkumnou oblastí^[2] a v posledních letech také oblastí každodenní praxe v řadě institucí.

V digitálním světě, stejně jako ve světě fyzických dokumentů, není možné uchovávat všechny dokumenty. Knihovny, i v rámci např. povinného výtisku, musí jasně definovat, které objekty mají být předmětem dlouhodobé ochrany, a musí rozlišovat, která data skutečně má smysl ukládat dlouhodobě a s vynaložením maximální péče (born-digital, digitized masters) a která ukládat dočasně (uživatelské kopie).^[3]

Nutným předpokladem a prvním krokem k dlouhodobé ochraně digitálních dokumentů a vytvoření dlouhodobého důvěryhodného digitálního archivu je zajištění ochrany bitů. Knihovny, které mají vlastní datová úložiště a datová centra, vědí, že to znamená zajištění neměnnosti dat, fyzickou ochranu, zálohování a vícenásobné ukládání na více médiích ve více lokalitách.

Druhým krokem je zajištění logické ochrany, jejímž cílem je zajištění použitelnosti, srozumitelnosti, zobrazitelnosti archivovaných digitálních dokumentů v jakémkoliv okamžiku v budoucnu i navzdory změnám technologií. Toho je dosaženo vytvářením a ukládáním technických, ochranných, administrativních metadata po celou dobu existence dokumentu. Tato metadata jej popisují, udržují kontext a lze je využít na ochranné aktivity jako např. migrace formátu apod. Logická ochrana předpokládá nejen technické systémy, ale hlavně nastavení procesů podle požadavků výše uvedených norem.^[4]

---

[2] Podporovanou z veřejných rozpočtů od konce 90. let – EU projekty počínaje 5. rámcovým programem – FP5 (1998–2001; projekty ERPANET, DigiCULT, PRESTO, ECHO, MINERVA, FP6 (2002–2006; PRESTOSPACE, DELOS, BRICKS, CASPAR, DPE, PLANETS, PRESTOSPACE) a FP7 (2007–2013; PROTAGE, DL.ORG, LIWA, SHAMAN, KEEP, PRE-STOPPRIME, SCAPE, ARCOMEM, TIMBUS); americké projekty jako NDIIPP nebo novozélandský NDHA a další národní projekty

[3] Dočasně ukládaná data musí být možné nahradit (přeskenováním, konverzí z masterů atd.).

Vedle standardizace organizačních procesů je také nutné mít zajištěné financování, odborné pracovníky, odpovídající prostory aj. To jsou vše příklady požadavků z normy ISO 16363 na to, aby mohlo být digitální úložiště certifikováno jako důvěryhodné.

1.3 Současný stav v ČR

V České republice se knihovny dlouhou dobu zaměřovaly primárně na produkci nebo sklizení digitálního obsahu – projekty financované z veřejných rozpočtů podporovaly generování digitálních dat (digitalizace, archivace webu), přičemž dlouhodobá ochrana těchto dat byla podceňována. V současnosti je v této oblasti situace výrazně fragmentovaná, projekty mají různé cíle, nejčastěji zpřístupnit data v digitalizované podobě, vzácně ochránit digitální data pro budoucnost. Chybí jednotná vize Ministerstva kultury (dále jen MK ČR) a následně samotných knihoven pro oblast dlouhodobé ochrany. Z velkých digitalizačních projektů probíhajících v ČR (NDK ^[5], Google Books ^[6], Manuscriptorium ^[7]) řeší dlouhodobou ochranu explicitně pouze NDK. Dále existují menší digitalizační aktivity (VISK, krajské digitalizace, Norské fondy), které o dlouhodobé ochraně vyprodukovaných dat alespoň uvažují. Aktivní na tomto poli je vedle Národní knihovny ČR (dále jen NK ČR) a MZK také Knihovna Akademie věd. Velkým úspěchem je prosazení standardní podoby výstupu digitalizace (NDK standard). Data a metadata vytvořená podle tohoto standardu jsou do jisté míry na dlouhodobou ochranu připravena, i když nebudou uložena v odpovídajícím long-term preservation (dále LTP) systému. ^[8] Množství projektů, ve kterých digitální data vznikají, vede k tomu, že různé projekty aplikují různé metody zajištění kvality digitalizace a ukládání.

Hlavním problémem je neexistence explicitního požadavku zajistit ve všech projektech odpovídající trvalé uložení klíčových digitálních dat. Chybějí jasné definice dat, která je nutné dlouhodobě ochránit (z hlediska kvality reprodukce například), a také jasná definice způsobu této ochrany, tj. požadavků na systémy, ve kterých mají být tato data ukládána.

Všechna digitální data produkovaná a shromažďovaná v projektech financovaných z veřejných rozpočtů by měla podléhat explicitním požadavkům na zajištění kvality dlouhodobé ochrany, tj. měla by být definována data, která tvoří jádro kulturního dědictví (např. born-digital data; data z archivace webu; určité typy digitalizovaných dat) a která je třeba uchovávat v certifikovaných dlouhodobých digitálních repozitářích. V současné době má každý projekt vlastní představy o kvalitě, způsobu uložení dat a metadat.

[4] Tedy konkrétně mít procesní dokumentaci; strategii; plány pro různé situace; dokumentaci pravidelně revidovat apod.

[5] <http://ndk.cz/narodni-dk>

[6] http://www.nkp.cz/soubory/ostatni/tz-ndk-google.pdf/at_download/file

[7] <http://www.manuscriptorium.com/>

[8] Metadata již z procesu digitalizace obsahují základní technická a administrativní metadata, záznamy o procesech digitalizace apod. Tyto údaje pak mohou posloužit pro procesy dlouhodobé ochrany nebo jako vstup do LTP systému.

Neznamená to, že bychom volali po jednotném systému a jednom úložišti, naopak diverzita přístupů a systémů sníží závislost a riziko. Jde spíš o koordinaci na úrovni zajištění kvality (certifikace úložiště, standardy pro data, procesy), financování a metodik, tedy jasný návod pro rozlišení těch dat, kterým je třeba věnovat maximální péči.

2. Definice cílů a principů národní strategie

Základním cílem pro příštích pět let by mělo být vytvoření podmínek pro snížení bariér a diverzifikaci přístupu k dlouhodobé ochraně při jasném stanovení standardů pro tuto oblast.

K tomuto cíli bychom se měli dostat postupným rozvíjením aktivit v jednotlivých oblastech:

- **Rozvoj explicitního a měřitelného plánování** – na úrovni institucí; strategické plánování na úrovni systému knihoven a jednotlivých projektů.
- **Zlepšení organizačních podmínek** – pro dlouhodobou ochranu v knihovnách, a to jak na úrovni jednotlivých knihoven (standardizace procesů a správy dat, plánování a dokumentace vyžaduje další oddělení, pracovní síly, finance), tak na úrovni systému knihoven (například vznikem koordinačního centra viz níže).
- **Podpora spolupráce a sdílení** – jak na domácí úrovni mezi paměťovými institucemi různých resortů, s univerzitami a výzkumnými organizacemi atd., tak na mezinárodní úrovni s jinými paměťovými institucemi. Sdílení procesů, plánů, metodik, HW i SW infrastruktury.
- **Snížení bariér** – zajistit, aby každá instituce, která produkuje nebo sbírá digitální data, měla přístup k znalostem, službám nebo konkrétním technologiím. Manažer každé instituce musí mít takové znalosti nebo dokumentaci, aby mohl rozhodnout, jak se bude dlouhodobou ochranou zabývat, jak budou data ukládána, a měl by mít možnost využít služeb systémů jiných institucí nebo státem poskytovaných služeb.
- **Rozvoj mechanismů financování dlouhodobé ochrany** – vytvoření udržitelného a kontrolovatelného nástroje pro financování projektů v oblasti dlouhodobé ochrany, včetně jednorázových akcí. Musí existovat závislost a návaznost projektů digitalizace na toto financování. Mechanismus by měl rozlišit prostý nákup HW, implementaci systémů pro správu dat, jednorázové akce ochrany (migrace z HW na HW, formátové migrace), komplexní logickou dlouhodobou ochranu a výzkumné projekty.
- **Podpora vzdělávání, kvalifikace a výzkum** – existující formální univerzitní obory typu „Knihovnictví a informační věda“, „Archivnictví“ a „Muzeologie“ a některé v oblasti informačních technologií by měly integrovat problematiku dlouhodobé ochrany digitálních dat do svých učebních programů, případně vytvořit nová zaměření na *digital curation* a dlouhodobou ochranu např. podle doporučení projektu DigCurV^[9] nebo podle již existujících učebních programů v zahraničí. Je také žádoucí specifická podpora projektů spolupráce a výzkumu v oblasti dlouhodobé ochrany (knihovny a univerzity), systematická podpora studentských stáží a akademických prací.

- **Centrální metodické centrum a zavedení standardů a metodik** – pro zajištění kvality v oblasti dlouhodobé ochrany a zavedení národního mechanismu externí certifikace důvěryhodného dlouhodobého úložiště pro data v knihovnách. To musí být podpořeno fungujícím systémem a metodikou tzv. sebehodnocení, např. dle DSA (Data Seal of Approval ^[10]) nebo Nestor Seal ^[11]. Vytvoření doporučení pro instituce, jak má vypadat institucionální/sbírková strategie dlouhodobé ochrany, jak postupovat ve snaze dosáhnout statutu důvěryhodného dlouhodobého repozitáře. Tento proces musí být iniciován a udržován z pozice MK ČR, ideálně skrz nově zřízené *centrální metodické centrum pro dlouhodobou ochranu*. Toto metodické centrum může vzniknout při již existující instituci, nebo může být vybudováno zcela samostatně. Institut by měl být financovaný nezávisle na případné hostitelské instituci, a to přímo z prostředků MK ČR.
- **Důraz na advokacii dlouhodobé ochrany** – pro úspěch dlouhodobé ochrany jsou podle nás klíčové jak finanční prostředky, tak odhodlání lidí se touto problematikou zabývat. Protože dlouhodobá ochrana je finančně náročná činnost probíhající někde v pozadí, často daleko od každodenního provozu digitální knihovny, je třeba tyto činnosti popularizovat a vysvětlovat jejich význam pro zachování služeb knihoven.

3. Ideální stav za pět let v oblasti dlouhodobé ochrany

3.1 Jádru systému pro dlouhodobou ochranu knihovních dat

Jádru systému pro dlouhodobou ochranu knihovních dat tvoří státem garantovaná datová centra poskytovaná např. CESNETem a MK ČR (případně jiné ministerstvo, pokud půjde o ještě širší řešení – Ministerstvo vnitra ČR, které má ve své gesci archivy atd.).

- Datová centra mají více technologií ukládání a více modelů využití.
- Infrastruktura umožňuje distribuci dat mezi oblastmi, jsou dostupná rychlým datovým připojením (ne převážení pásek); jsou flexibilní a instituce nakupují kapacity podle potřeb.
- Existuje dohoda o automatickém převzetí odpovědnosti za data vznikající za veřejné finance – pokud některá instituce nechce dlouhodobou ochranu dat řešit a vytváří digitální data, musí mít plán na jejich ochranu. Tedy musí vědět komu, jak a v jaké podobě má data předat. Podobně musí být plánováno pro případ zániku instituce, musí být jasné, kdo je za uložená data odpovědný.
- Pro data kterékoli knihovny je zajištěna minimálně ochrana bitů – každá instituce má možnost použít CESNET nebo datové centrum MK ČR pro zajištění bitové ochrany (národní cloud v podobě IaaS – Infrastructure as a Service).

3.2 Další certifikované systémy

Některé z velkých institucí nebo konsorcií (NK ČR, MZK, kraje, univerzity jako

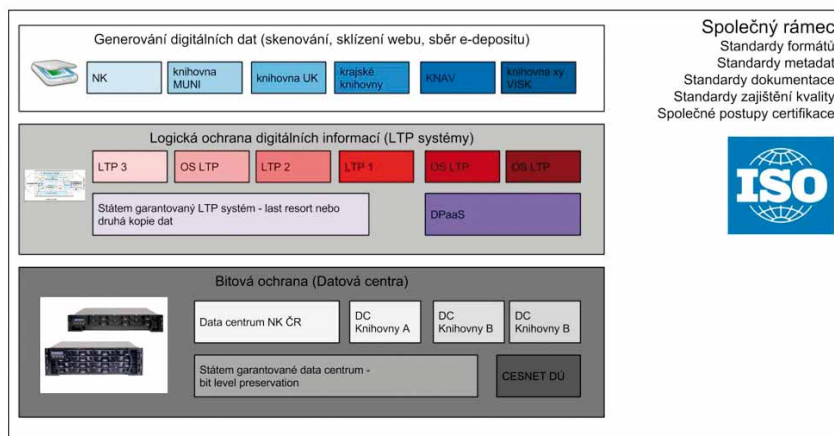
[9] <http://www.digcur-education.org/>

[10] <http://www.datasealofapproval.org/en/>

[11] http://www.langzeitarchivierung.de/Subsites/nestor/EN/nestor-Siegel/siegel_node.html

např. Masarykova univerzita, Univerzita Karlova, CESNET, nově zřízená instituce jako např. Datový archiv) mají k dispozici certifikovaná řešení pro dlouhodobou ochranu digitálních dat včetně adekvátního financování a personálu.

- Existující Long-term Preservation (LTP) systémy mají povinnost převzetí dat od menších institucí v případě zániku a smlouvy mezi sebou o tomtéž.
- Standardizace formátů a metadat napříč institucemi stejného typu (i různé velikosti).
- Standardizace pracovních postupů a dokumentace.
- Některé instituce používají externí cloudové úložiště nebo služby cloudového LTP systému^[12].
- Některé z institucí poskytují přímo služby dlouhodobé ochrany jiným institucím (DPaaS – digital preservation as a service).

3.3 Otevřená řešení

Vedle možnosti pořízení komerčního LTP systému existuje státem garantované a lehce dostupné open source řešení systému na dlouhodobou ochranu pro malé a střední instituce. Instituce mají na výběr – buď využijí existující open source řešení, nebo mohou využít službu některého z provozovaných systémů ve větších institucích. Minimálně ochrana na úrovni bitů je garantována státem pro všechna data vznikající v projektech financovaných z veřejných zdrojů.

3.4 Born-digital data

- NK ČR nebo jiné pověřené knihovny mají ověřený mechanismus na sběr/shromažďování/vybírání born-digital dokumentů jako povinného výtisku a zajišťují jejich logickou dlouhodobou ochranu.
- NK ČR nebo jiné pověřené knihovny pravidelně sbírají obsah českého Internetu (doména .cz) a zajišťují logickou dlouhodobou ochranu těchto dat.

[12] Jako je např. LTP systém Preservica ve své cloudové verzi, <http://preservica.com/editions-pricing/>.

3.5 Vzdělávání, výzkum a certifikace

- Součástí infrastruktury je centrální metodické centrum pro dlouhodobou ochranu, které poskytuje vzdělávání, poradenství, standardy, metodiky a certifikační služby včetně např. školení auditorů.
- Univerzitní vzdělávací programy jsou adekvátně obohaceny o problematiku dlouhodobé ochrany digitálních dat.
- Dlouhodobá ochrana digitálních dat je stálou, reálně prováděnou a metodicky a finančně podporovanou agendou MK ČR a dalších ministerstev v souladu s doporučeními EU, a to nejen na papíře.

3.6 Sdílení a financování

- Ministerstvo kultury nabízí dlouhodobě udržitelné mechanismy financování dostupné pro projektové aktivity, vzdělávání v oblasti dlouhodobé ochrany a LTP systémů; experimenty a hodnocení vznikajících LTP systémů, nástrojů atd.
- Knihovny programově spolupracují s dalšími paměťovými institucemi, jako jsou archivy, muzea, galerie apod., se kterými mohou sdílet HW/SW infrastrukturu a další řešení. Podobná spolupráce existuje také s univerzitami.

4. Konkrétní doporučená opatření

4.1 Plán na zajištění dlouhodobé ochrany digitálního kulturního a vědeckého dědictví v ČR

- Z pozice vlády ČR prostřednictvím relevantních ministerstev (MK, MV, MŠMT) vytvořit plán na zajištění dlouhodobé ochrany digitálního kulturního a vědeckého dědictví v ČR.
- Definovat cíle, organizační opatření, pravidla, rozhodnutí přidělení kompetencí (ochrana bit streamu, logická ochrana) pro oblast knihoven, archivů, muzeí, galerií, ale také univerzit a jejich vědeckých dat.

4.2 Státem garantovaná datová centra pro zajištěním bitové ochrany

- Vytvořit podmínky pro to, aby všechny instituce disponující velkými objemy dat mohly získat nějaké pokročilé řešení pro základní ochranu bit streamu formou služby – tj. státem garantované datové centrum (nebo více datových center).
- IaaS pro storage a HW (může to být prostřednictvím spolupráce např. s CES-NETem, případně vytvoření nové nebo využití jiné instituce).

4.3 Státem garantovaný systém pro zajištěním logické ochrany

- CESNET nebo jiné instituce budou pracovat směrem k rozšíření nabídky svých služeb a začnou nabízet certifikované řešení pro logickou dlouhodobou ochranu digitálních dat jako službu (DPaaS) pro instituce v gesci MK/MV/MŠMT.

4.4 Postupné budování sítě certifikovaných úložišť v jednotlivých institucích

- Velké knihovní instituce (MZK, Masarykova univerzita a Univerzita Karlova, krajské knihovny a/nebo jejich konsorcia) by měly mít možnost získat finan-

cování pro pořízení řešení dlouhodobé ochrany (LTP systém nebo službu) za určitých podmínek (následování vyhlášených standardů, metodik, průhlednost řešení apod.). To předpokládá:

- projektové financování;
- zajištěné (pokračující) financování s oporou ve státním rozpočtu a rozpočtových kapitolách jednotlivých zřizovatelů (ministerstev) na dlouhou dobu dopředu;
- rozvíjení řešení NDK na úroveň plnohodnotného LTP systému, který dokáže poskytovat logickou dlouhodobou ochranu jakémukoliv formátu dat, který je do systému vložen.

4.5 Podpora OS řešení pro zajištění logické ochrany

- Adaptovat dostupný open source LTP systém pro potřeby českých kulturních institucí a vytvořit „národní“ verzi tohoto systému s doprovodnými aplikacemi.
- Na dalším vývoji by pracovala skupina IT odborníků z institucí, které systém implementovaly.
- Existoval by k němu návod, procesní dokumentace, projektová dokumentace, podpora od komerčních firem.
- Malé nebo střední instituce by mohly systém používat pro své digitální sbírky určené k archivaci.
- Mělo by se jednat o řešení založené na ověřených open source LTP systémech, které jsou úspěšně nasazovány v zahraničí, např. Archivematica, případně RODA^[13] – výhodou je mezinárodní komunita, neustálý rozvoj, komunitní podpora apod.

4.6 Zřízení meziresortního metodického centra pro dlouhodobou ochranu

Metodické centrum by mělo:

- být garantováno vládou ČR a konkrétními ministerstvy (MK, MV, MŠMT);
- mít stálý rozpočet a být zřízeno jako individuální instituce nebo při konkrétní organizaci (NK, MZK, KNAV apod.);
- být obsazeno relevantními odbornými pracovníky nezávislými na případné hostitelské instituci (tj. nepodléhají jejímu vedení, jsou vedeni, financování přímo z rozpočtu ministerstev);
- vytvářet metodiky, národní strategie, národní standardy. Vedlo by vývoj „národních systémů nebo řešení“, podporovalo by kulturní instituce provádějící nebo začínající s dlouhodobou ochranou digitálních dat. Důležitou náplní práce by byla i spolupráce se zahraniční LTP komunitou;
- zaštitovat proces certifikace digitálních repozitářů, překlady relevantních norem a metodik;
- být centrem plánování financování LTP aktivit na národní úrovni – vypisování a správa grantů aj.;
- vytvářet publikační činnost, provádět reportování vládě ČR apod.;
- spolupracovat s univerzitami v relevantních učebních sylabech.

[13] https://www.archivematica.org/wiki/Main_Page a <http://www.roda-community.org/>

4.7 Krajské knihovny jako producenti a správci digitálních dat

- Krajské knihovny musejí mít jasné plány a možnosti na uložení dat a jejich logickou ochranu a to např. možnost využití určených datových center nebo využití open source LTP systému nebo DPaaS (viz výše).
- K dispozici jim bude metodika, podpora, strategie z národního metodického centra pro LTP.
- Musí mít možnost získání financování pro procesy dlouhodobé ochrany.

4.8 Malé instituce jako producenti dat

- Malé instituce, jako např. malé knihovny využívající VISK 7, musejí mít možnost využití určených datových center a využití open source LTP systému nebo DPaaS (viz výše).
- K dispozici jim bude metodika, podpora, strategie z národního metodického centra pro LTP.
- Musí mít možnost získání financování pro procesy dlouhodobé ochrany.

4.9 Finanční mechanismy

- Financování ochrany digitálního kulturního dědictví jako samostatný program vlády ČR společně nebo pro jednotlivá relevantní ministerstva (MK, MV, MŠMT).
- Instituce musejí mít možnost požádat o několikaleté financování s následnou možností pokračování podpory na projekty uložení dat a jejich logické ochrany (ne vytváření dat). Nemělo by se jednat o financování nových pracovních pozic, prostředky musejí být získány reorganizací a evaluací stávajících procesů a aktivit v organizaci. Může se např. jednat o projekty na:
  - instalaci LTP systému;
  - pořízení HW infrastruktury v odůvodněných případech, kdy není možné HW sdílet nebo využít IaaS nebo DPaaS;
  - převody dat do nových systémů, na nová média, ochranné akce na velkém množství dat aj.

4.10 Organizační a systémové změny

- Knihovní zákon a následně mandáty jednotlivých organizací musí výslovně obsahovat a vyžadovat povinnost a zásady logické dlouhodobé ochrany dat.
- Stávající zákony pokrývající tzv. povinný výtisk musejí být upraveny tak, aby bez jakýchkoliv pochyb zahrnovaly i born-digital dokumenty s povinností odevzdávání konkrétním knihovnám přes konkrétní mechanismy.
- Problematika dlouhodobé ochrany digitálních dat musí být začleněna do sylabů univerzitních programů, jako je knihovnictví a informační věda, archivnictví, muzeologie apod.

5. Doporučení v oblasti zajištění kvality, standardizace a certifikace

5.1 Zajištění kvality a certifikace

- Každá instituce, která provádí dlouhodobou ochranu nebo tento proces outsourcuje externí organizaci, musí pravidelně procházet auditem. Úspěšný audit by měl být podmínkou pro získání (nebo pokračování) financování.

- Procesy v organizacích, které se zabývají dlouhodobou ochranou, musejí být zdokumentované a musejí odpovídat standardům. Ideální by bylo, kdyby meziresortní metodické LTP centrum formulovalo požadavky na zajištění kvality a zajistilo certifikaci a audit. Také dodržování procesů, standardů, metodik by mělo být podmínkou pro získání financování. Dokumentace a popisy procesů musejí být veřejně přístupné a otevřené, stejně jako např. technické řešení nebo smlouvy o outsourcingu služeb.
- Základním orientačním bodem pro metodiku interního i externího auditu a certifikace musejí být ISO normy (ISO 16363, ISO 14721) s tím, že realizace tzv. selfauditů nebo peer reviewed selfauditů by mohla probíhat podle národní metodiky stanovené metodickým centrem pro LTP. V organizacích je také třeba zpracovat implementaci požadavků dalších souvisejících norem (ISO 27001, ISO 9001).
- Autoritou provádějící audit by mělo být metodické centrum pro LTP, které by disponovalo organizační platformou a možností najímat kvalifikované auditory. Toto centrum by mělo postupovat podle připravované prováděcí normy ISO 16919.
- Při zavádění a provozování LTP systému je třeba postupovat podle společného evropského rámce pro certifikaci, který doporučuje postup ve třech krocích – selfaudit podle DSA, selfaudit podle ISO 16363 a externí audit podle ISO 16363. Nástroje jako DRAMBORA^[14] nebo PLATTER^[15] by měly sloužit při návrhu systému a analýze rizik nebo pro metodickou orientaci v oblasti LTP. Je možné použít i německé ekvivalenty ISO 16363 a DSA (Nestor seal a Nestor criteria catalogue – DIN 31644:2012), nicméně národní metodické centrum nemusí garantovat stejnou míru podpory (standardy pro dokumentaci a doporučení, asistenci při selfauditů atd.) pro obě skupiny norem.

5.2 Doporučené postupy

Meziresortní metodické centrum pro LTP by mělo také vypracovat doporučení v následujících oblastech:

- doporučení pro distribuci kopií dat mezi technologiemi a lokalitami;
- doporučení pro dokumentaci (změnový management, procesní management, configuration management);
- doporučení pro zajištění kvality řízení a organizace práce;
- doporučení pro standardy SW a workflow pro zpracování dat – vycházející z normy OAIS.

6. Současné aktivity

Ačkoli zájem o dlouhodobou archivaci se v ČR datuje již od počátku milénia (viz publikace [BROWN, 2003]), do praktického budování LTP systémů se pustily zatím jen velké národní instituce ve velkých projektech (Národní digitální archiv, Národní digitální knihovna).

[14] <http://www.repositoryaudit.eu/>

[15] <http://www.repositoryaudit.eu/>

Některé aktivity vyplývající z předložené koncepce však již započaly a zcela jistě rozšíří dostupnost znalostí o dlouhodobé ochraně digitálních dat a podpoří snahu dalších institucí se touto oblastí seriózně zabývat.

Jmenovat můžeme např. projekt MZK, Masarykovy univerzity a sdružení CESNET. Jeho cílem je otestovat LTP systém Archivematica, dostupný pod otevřenou licencí. V projektu bude posouzena funkčnost Archivematicy a budou prozkoumány možnosti integrace s prostředím digitálních úložišť CESNET. V rámci projektu bude instalováno několik instancí systémů, bude posouzena kvalita kódu, vytvořeny testovací scénáře vycházející z norem ISO 16363:2012 a ISO 14721:2012, posouzeny možnosti integrace se systémy, které se už v ČR používají; a systém bude testován s využitím reálných dat zúčastněných institucí. Protože zájem o problematiku dlouhodobé archivace mají i mnohé další instituce (především Národní filmový archiv, Národní archiv, Knihovna Akademie věd, knihovna Univerzity Karlovy a některé kraje), jsou součástí projektu také aktivity směřující k výměně zkušeností a informací (semináře, informační portál). Projekt začne v září 2014 a je plánován na 1,5 roku.

V oblasti certifikace digitálních repozitářů je aktivní MZK, která v současné době provádí pro Univerzitní knihovnu v Bratislavě posouzení jejich repozitáře pro externí audit dle ISO 16363.

Také paralelně probíhající aktivity v oblasti převodu norem (v knihovně UK vznikl překlad nástroje pro audit repozitářů *Data seal of approval* ^[16], v Národní knihovně vznikly překlady norem ISO 16363:2012 a ISO 14721:2012) nebo aktivity dalších projektů (Projekt NAKI Knihovny Akademie věd Česká digitální knihovna, projekt NAKI Národní knihovny týkající se e-depositu) bezpochyby přispějí k dosažení cílů vytyčených v této koncepci.

BIBLIOGRAFIE:

1. BROWN, Adrian. 2003. *Strategie digitálního archivování*. Praha: Odbor archivní správy MV ČR v Tiskárně Ministerstva vnitra, 64 s. ISBN 80-864-6603-5. Zvláštní příloha Archivního časopisu, ročník 53.
2. FOX, Lisa L. 1985. Archival Preservation in the Age of Technology. *Provenance, Journal of the Society of Georgia Archivists*. Vol. 3, Iss. 1, Article 4. Dostupné z: <http://digitalcommons.kennesaw.edu/provenance/vol3/iss1/4/>
3. GARRETT, John a Donald WATERS. 1996. *Preserving Digital Information: Report of the Task Force on Archiving of Digital Information* [online]. The Commission on Preservation and Access and The Research Libraries Group [cit. 2014-05-17]. 64 s. Dostupné z: <http://www.clibr.org/pubs/reports/pub63watersgarrett.pdf>

---

[16] <http://www.datasealofapproval.org/en/>

SOUČASNOST A BUDOUCNOST ZPŘÍSTUPNĚNÍ VÝSLEDKŮ MASOVÉ DIGITALIZACE KNIHOVNÍCH FONDŮ

THE PRESENT AND FUTURE ACCESS TO THE RESULTS
OF THE MASS DIGITIZATION OF LIBRARY COLLECTIONS

Luděk Tichý

Národní knihovna ČR • ludek.tichy@nkp.cz

Abstrakt

Zkušenosti s provozem Národní digitální knihovny. Hledání pozice Národní digitální knihovny ČR jako leadera oblasti digitalizace dnes chceme aplikovat na úrovni masové digitalizace v rámci resortu. LTP – úložiště, které představuje základní komponentu pro rozvoj digitalizace a jeho provoz. Paradoxem je, že problémem provozu není technologie, ale legislativa, standardizace procesů a procesní řízení obecně. Rozhodující vliv na rozvoj digitalizace bude mít postoj státu k otázce uchování národního kulturního dědictví, a to vyjádřený formou ekonomické podpory digitalizačním projektům. Knihovnictví je v tomto ohledu v ČR nejdále.

Abstract

Practical experience in operating the National Digital Library. Applying the leading role of the NDK CR on the level of mass digitization within the scope. LTP storage represents basic component for the development of digitization and its operation. Paradoxically, the problem with its operation does not lie in the technology but in legislation, standardization of processes and process management in generally. Decisive influence on the digitization development will bring the government's attitude towards the issue of preserving the national cultural heritage expressed in the form of financial support of digitizing projects. The librarianship is the most advanced in this regard in the Czech Republic.

Klíčová slova

digitalizace, procesy, registr digitalizace, resolver, metadata, legislativa, standardizace, webarchiv, úložiště

Dovolím si úvodem něco málo filozofického pohledu na téma digitalizace. V současnosti se nachází toto téma ve stádiu sice intenzivního vývoje, co se týká technologií a vývoje aplikací, nicméně realizace a vlastní převod monografií a periodik je ve stádiu pozvolného rozvoje. Tento stav nelze označit za nevyhovující, a naopak mohu konstatovat, že pokud bude v tomto tempu setrváno přibližně další dva až tři roky, může to znamenat vytvoření pevných základů pro následnou akceleraci a intenzivní rozvoj směrem k masové digitalizaci. Toto tvrzení či domněnku jsem vyslovil na základě poznání skutečnosti, že ne všechny otázky, které

se zásadním způsobem dotýkají digitalizace, resp. vytvoření základů a rámce pro zahájení masové digitalizace, jsou zodpovězeny. V první řadě je to otázka postoje státu k tématu uchování národního kulturního dědictví, a to nejen v oblasti knihovnictví, ale i v ostatních oblastech spadajících do působnosti Ministerstva kultury. Pokud bude jasně deklarována digitalizace kulturního dědictví jako priorita podporovaná státem, následně bude zajištěna finanční podpora projektů, které se vážou k tomuto tématu, a tudíž bude vytvořen realizační prostor pro rozšíření digitalizace směrem k masové digitalizaci. Dosavadní postoj státu ke kultuře jako tématu nedává příliš prostoru k realizaci nových projektů, naopak je obtížné udržet kulturní instituce v chodu a zajistit plnění jejich základních funkcí.

Ukazuje se, že zprvu poměrně problematický projekt vybudování Národní digitální knihovny se stal zásadním přínosem k digitalizaci v České republice a díky němu jsou položeny základy k další masové digitalizaci, a to nejen v oblasti knihovnictví. V tento okamžik je v systému LTP NDK zdigitalizováno přibližně 78 tis. svazků monografií a periodik a vzhledem k tomu, že se jedná o stav z července 2014, tak můžeme konstatovat, že deklarovaný indikátor 100 tis. svazků do konce letošního roku bude naplněn.

Další otázka, kterou je třeba vyřešit, plyne právě z realizačních zkušeností projektu NDK. Jedná se o stanovení závazných standardů pro ukládání v LTP (validace), evidenci a následnou práci s LTP v čase a péči o digitalizovaná díla, jak bude podrobně uvedeno dále v textu. Poměrně zásadním způsobem se prokazuje potřeba existence podpůrných aplikací, jako jsou Registr digitalizace, Resolver a Validátor. Dnes jsou tyto aplikace již nedílnou součástí nejen NDK, ale i digitalizace monografií a periodik v celostátním rozměru a nedovedeme si digitalizaci představit bez jejich existence. Co ovšem tvoří základ digitalizace a práci s LTP včetně uvedených aplikací, je Metadatová specifikace. Praxe ukazuje, že Metadatová specifikace v následujících minimálně dvou letech bude muset být aktualizována ročně. Jedná se o side efekt zvyšující se potřeby digitalizovat a využívat digitalizovaných dokumentů pro další využití v aplikacích pro zpřístupnění digitalizovaného obsahu. Věnujeme tedy zpracování aktualizace tohoto dokumentu maximální úsilí a zároveň se snažíme do něj implementovat maximum získaných poznatků z provozu a správy LTP NDK. Co konkrétního tedy Metadatová specifikace přinese pro rok 2014? Tak v první řadě je to specifikace pro digitalizaci hudebnin, map (kartografická díla) a dlouho očekávaná specifikace pro problematickou oblast vícesvazkových děl a periodik. Metadata budou obohacena o položky autorsko-právních údajů, které se ukazují jako zásadní pro následné zpřístupnění v úrovni aplikací. Také bude specifikován soubor info.xml a vystavení jeho xsd. Dále pak bude kladen vyšší důraz na využití urn:nbn a jeho užívání bude nastaveno jako povinné, což plyne právě z širšího využívání Resolveru a jasných důkazů jeho přínosu daných neustálým nárůstem nejen označených objektů, ale i samotných digitalizovaných objektů. Obecně nová specifikace obsahuje méně nejasností, známé chyby byly odstraněny a je zde vidět i výrazná snaha o novou podobu tohoto dokumentu, aby byl jasnější, přehlednější a srozumitelnější odstraněním mnohoznačností. Vlastní metadatová specifikace by se měla postupem času začít obohacovat o standardy pro práci s ostatními digitalizovanými

objekty. V první řadě to bude Webarchiv, který je v tento okamžik nedílnou součástí NDK – sklizeň objektů webových stránek v české doméně již patří mezi statutární funkce Národní knihovny ČR. Pokud má být zahájena masivní digitalizace za účelem digitalizace kulturního dědictví, je třeba se zamyslet, jakým způsobem by měla vznikat resortní metadatová specifikace včetně odborných garantů a kompetencí za jednotlivé oblasti a následně za dokument jako celek. V tento okamžik je oblast knihovnictví nejdále, a to proto, že vzhledem k ostatním oblastem kultury jako jediná provozuje rutinní digitalizaci a to v opravdu masovém měřítku. Je ovšem třeba upřímně říci, že tato otázka je vytržena z kontextu a bylo by velmi přínosné ji pojmout jako součást komplexního řešení masové digitalizace tak, jak je to popsáno v úvodu, a zpracovat střednědobou koncepci rozvoje digitalizace. Metadatovou specifikaci je třeba pojmout jako soubor činností nad rozvojem standardizace procesů. Primárně jde o rozvoj vlastní certifikace dle OAIS. Národní knihovna předložila v tomto roce Českému metrologickému a normalizačnímu úřadu oficiální překlad normy definující referenční model OAIS a očekáváme, že do konce roku bude součástí souboru platných norem pro ČR. Přibližně před měsícem jsme předložili další normu, tentokrát týkající se standardu TRAC. Tým pro řízení procesů NDK pracuje na přípravě certifikace pro NDK dle uvedených norem. Je překvapující, jak komplikované je nastavení úvodního a nejdůležitějšího dokumentu, kterým je Submission Agreement. Ukazuje se, jak zásadní význam a poměrně velký rozsah tento dokument musí mít. Původní stručný záměr se velmi rychle rozkošatil a ukazuje se zásadní úloha autorského zákona a legislativy vůbec. Předpokládám, že rozvoj digitalizace směrem k masovosti bude vyžadovat zásahy do stávající legislativy. Nicméně změnu bude třeba postavit na získaných pilotních provezech digitalizace jednotlivých oblastí. Vlastní certifikace bude pro oblast kultury poměrně složitá disciplína, neboť jen velmi málo kulturních organizací prošlo nějakým obdobným procesem, jako je certifikace dle systému řízení jakosti. Certifikace vyžaduje diametrální pohled na provoz organizace a zde se nabízí alternativa či otázka, zda tuto činnost nesvěřit technicky orientovanému resortu, nebo naopak nechat vzniknout nový subjekt v rámci resortu kultury. Tato úvaha se však týká spíše části tzv. živé kultury, neboť naopak paměťové instituce se ukazují jako schopné certifikace či zavedení obdobného systému.

Co se samotných technologií týká, je dnes téměř jasné, že budoucnost patří tématům BigData, openData a Cloud. Díky skutečnosti, že velikost dat, kterou generuje digitalizace, je svým objemem resp. trendem růstu objemu v takovém tempu, že i pro komerční svět je průběžné investování storage dlouhodobě neúnosné. Východiskem je tedy nakupovat kapacitu jako službu a pracovat s daty v jediném místě. Plyne z toho jasná cesta k BigDATA úložištím a sdílením skrze OpenData a Cloud. Existuje teoretický koncept, který plánuje výstavbu resortního digitalizačního pracoviště, resp. resortního LTP, což mimo jiné plyne z předchozího textu. Koncept je postaven na digitalizačních pracovištích, která si vybudují jednotlivé paměťové instituce samy, a data budou ukládána do společného LTP, kde budou pod jednotnou správou a budou tvořit národní digitální repozitář. Masová digitalizace je podmíněna realizací, resp. zahájením projektu budování tohoto konceptu.

KNIOVNY DOSTUPNÉ PRO VŠECHNY? ANEB SLUŽBY KNIHOVEN UŽIVATELŮM SE SPECIFICKÝMI POTŘEBAMI

LIBRARIES ACCESSIBLE FOR ALL: LIBRARY SERVICES
FOR USERS WITH SPECIAL NEEDS

Eva Cerniňáková

Jabok – Vyšší odborná škola sociálně pedagogická a teologická • cernin@jabok.cz

Kateřina Nekolová

Ústav informačních studií a knihovnictví Filozofické fakulty UK

Abstrakt

V květnu 2014 proběhl průzkum dostupnosti služeb knihoven osobám se specifickými potřebami (lidé s postižením, příslušníci menšin, sociálně vyloučené osoby aj.), s cílem zjistit, jak jsou v praxi knihoven realizovány požadavky knihovního zákona na rovný přístup ke službám všem bez rozdílu. Protože průzkum částečně navazuje na průzkum služeb veřejných knihoven pro zdravotně znevýhodněné uživatele realizovaný Národní knihovnou ČR v roce 2007, přináší nejen aktuální informace o službách knihoven osobám se specifickými potřebami, ale v oblasti služeb osobám s postižením také srovnání současného stavu se situací v roce 2007.

Abstract

The paper describes results of the survey on library services for users with special needs (people with disabilities, minorities, socially excluded people and other disadvantaged groups of users) which took place in May 2014. The aim of the survey was to find out how the requirements on equal access declared in the Library Act are met in practice in the libraries. As the present survey was a follow-up to the survey on public library services for people with disabilities carried out by the National Library of the Czech Republic in 2007, the paper provides not only information about the current state of library services to persons with special needs but also a comparison with the situation in this field in 2007.

Klíčová slova

bezbariérovost knihoven, menšiny, průzkum, osoby s postižením, služby knihoven, uživatelé se specifickými potřebami

Úvod

Vyhledávání, získávání a zpracovávání informací lze chápat jako překonávání informačních bariér⁽¹⁾. Lidé s určitým znevýhodněním musí při jejich překonávání obvykle vynakládat větší úsilí než ostatní, často dokonce nemohou informace vy-

hledat či využívat bez speciálních opatření. Jejich specifické potřeby z hlediska přístupu k informacím je nutno kompenzovat specifickými opatřeními ze strany knihoven a informačních institucí.

Potřebami znevýhodněných uživatelů v českých knihovnách se zabývá dokument *Koncepce rozvoje knihoven na léta 2011–2015* v dílčím cíli 13. V něm je vyjádřen požadavek „Zlepšit dostupnost knihoven a jejich služeb, odstranit bariéry přístupu k jejich využívání, rozšířit služby knihoven pro handicapované občany i národnostní menšiny, nezaměstnané a další znevýhodněné sociální skupiny“⁽²⁾. V duchu požadavku knihovního zákona, aby „veřejné knihovní a informační služby byly zajišťovány způsobem, který zaručuje rovný přístup k těmto službám všem bez rozdílu“, se zde znevýhodněním nerozumí jen zdravotní postižení, nýbrž jakákoliv překážka bránící v přístupu do knihovny či dostupnosti jejích služeb.

Průzkum dostupnosti služeb knihoven osobám se specifickými potřebami v ČR, který připravila pracovní skupina pro dílčí cíl 13 Koncepce rozvoje knihoven, mapuje současnou situaci z hlediska služeb knihoven znevýhodněným uživatelům a navrhuje opatření pro zlepšení přístupu k informacím pro všechny bez rozdílu.

Údaje o průzkumu

Průzkum proběhl v květnu 2014. Zčásti navazoval na *Průzkum služeb knihoven pro zdravotně znevýhodněné čtenáře* realizovaný Národní knihovnou ČR v roce 2007⁽³⁾. Oba průzkumy (viz tab. 1) byly zaměřeny na situaci osob s postižením a zabývaly se elektronickými a dálkovými službami knihoven, které jsou důležitým faktorem dostupnosti informací. Průzkum z roku 2014 se však věnoval i dalším skupinám znevýhodněných uživatelů.

	Aktuální průzkum (2014)	Předchozí výzkum (2007) [2]
Název:	Průzkum dostupnosti služeb knihoven osobám se specifickými potřebami v ČR (2014)	Služby knihoven pro zdravotně znevýhodněné
Termín:	5. 5. 2014 – 29. 5. 2014	březen 2007 (+ následující měsíce)
Počet respondentů:	625	137

Tabulka 1: Informace o průzkumech

Šetření probíhalo prostřednictvím elektronického dotazníku na platformě Survio. Obsahovalo 90 otázek, z nichž některé mohly být kontextově přeskočeny na základě předchozí odpovědi (vyplnění trvalo nejčastěji 10–30 minut). Dotazník nejprve řešil problematiku služeb uživatelům se specifickými potřebami v obecné rovině, dále se zaměřil na elektronické a dálkové služby, služby uživatelům s postižením zraku, sluchu, s tělesným a mentálním postižením a na cizince a příslušníky národnostních menšin. Méně podrobně se věnoval službám seniorům a dalším znevýhodněným uživatelům, problematice standardu Handicap friendly a končil informacemi o knihovně, která dotazník vyplnila.

Knihovny byly požádány o zapojení do průzkumu prostřednictvím oborových e-mailových konferencí, některé také osobně členem pracovní skupiny pro prioritu 13 Koncepce rozvoje knihoven nebo metodickými centry knihoven. Snahou bylo zahrnout do průzkumu i knihovny, které služby znevýhodněným uživatelům neposkytují.

Dotazník vyplnilo 625 knihoven, což představuje přibližně 10 % všech veřejných knihoven evidovaných Ministerstvem kultury. Šlo o knihovny zřizované Ministerstvem kultury, všechny krajské knihovny a knihovny měst a obcí (dále jen veřejné knihovny), které dohromady tvořily 89 % respondentů (v roce 2007 to bylo 78 %), dále 45 vysokoškolských knihoven (7 % respondentů) a 37 ostatních typů knihoven. Počet respondentů je oproti průzkumu z roku 2007 (137 knihoven) cca čtyřnásobný.

Při hodnocení průzkumu je nutné počítat s určitým zkreslením. Lze předpokládat, že dotazník vyplnily spíše knihovny, které daná problematika zajímá. K mírnému zkreslení mohou přispět také specifika specializovaných a vysokoškolských knihoven, v nichž jsou navíc některé služby zajišťovány prostřednictvím center vysokých škol pro podporu studentů se specifickými potřebami.

Služby osobám se specifickými potřebami

Přibližně čtvrtina respondentů služby osobám se specifickými potřebami neposkytuje (jde většinou o menší veřejné knihovny), téměř polovina knihoven je poskytuje jen okrajově (graf 1).

Nejčastěji se knihovny zaměřují na služby lidem s tělesným postižením (5 % cíleně, 38 % okrajově), s mentálním postižením (5 % cíleně, 24 % okrajově). Cíleně se nejčastěji knihovny věnují osobám se zrakovým postižením (9 % knihoven), okrajově však jen 15 %.

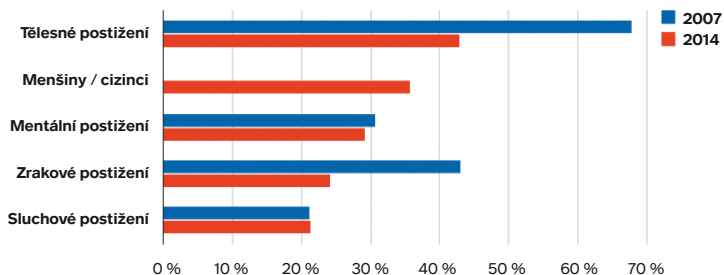
Nejmenší pozornost je věnována sluchově postiženým (cíleně 1 % knihoven, okrajově 20 %). Je zde však patrné rozšíření možností komunikace oproti roku 2007 (např. online tlumočení, videospoty pro neslyšící apod.).

Výsledky předchozího průzkumu byly pozitivnější: např. v roce 2007 uvedlo poskytování služeb tělesně postiženým 70 % knihoven a v roce 2014 jen 43 % (viz graf 2), může se tedy zdát, že v současné době poskytuje služby osobám se specifickými potřebami méně knihoven. Avšak některé dílčí ukazatele (např. speciální fond a služby pro jednotlivé skupiny) vykazují oproti roku 2007 zlepšení. Tato nekonzistence může vyplývat z (částečně úspěšného) záměru průzkumu z roku 2014 získat data také z knihoven, které žádné služby uživatelům se specifickými potřebami neposkytují. Také může souviset s faktem, že větší počet knihovníků se danou problematikou hlouběji zabývá, proto více vnímají nejrůznější nedostatky.

Graf 1: Poskytování služeb osobám se specifickými potřebami (2014)

Graf 2: Knihovny poskytující speciální služby jednotlivým skupinám

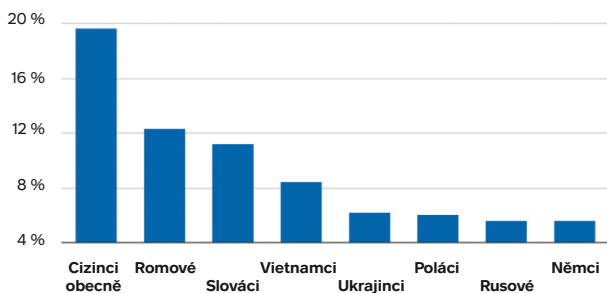
Za překážku poskytování specializovaných služeb zdravotně znevýhodněným považovaly knihovny v roce 2007 nejčastěji nevyhovující prostory, bariérový přístup, absenci vhodného vybavení, nedostatek financí nebo nezáměr zdravotně handicapovaných o služby knihoven. Současná situace je podobná: nevyhovující bariérové prostory, nedostatek financí či zaměstnanců, malá nebo žádná podpora ze strany zřizovatele, případně nezáměr potenciálních uživatelů (je však otázkou, zda tento problém někdy nesouvisí spíše se špatnou propagací služeb).

Větší část knihoven poskytujících služby uživatelům se specifickými potřebami spolupracuje s organizacemi, které tyto osoby sdružují. Nejčastěji jde o osoby s tělesným a s mentálním postižením, se zrakovým postižením a o menšiny/migranty. Pořadí četnosti odpovídá zaměření knihoven na služby jednotlivým skupinám.

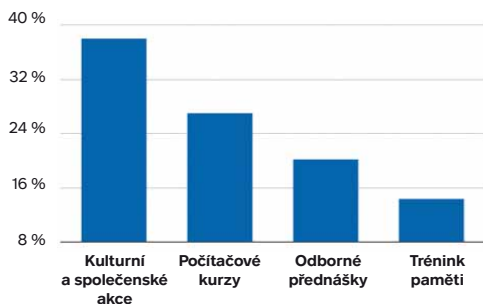
Jen 6 % knihoven cíleně poskytuje služby cizincům, příslušníkům národnostních menšin a migrantům, většinou bez zaměření na určitou národnost. Přestože nejpočetnější skupinou cizinců v ČR jsou Ukrajinci ⁽⁴⁾, knihovny se nejvíce věnují Romům, Slovákům a Vietnamcům (graf 3).

Přibližně 22 % knihoven poskytuje na webových stránkách alespoň základní informace v cizím jazyce. Nejčastěji je to angličtina (19 %), dále němčina (17 %) a polština (3 %) a ruština (1 %).

Graf 3: Zaměření na jazykové či kulturní menšiny (2014)

Graf 4: Akce pro seniory (2014)

Z fondů knihoven mohou cizinci nejčastěji využívat knihy v cizích jazycích a jazykové učebnice, dětské knihy v jednoduché češtině aj. Z jazyků je zastoupena angličtina, němčina, slovenština, ruština a francouzština. Přes 90 % knihoven nespolupracuje s žádnou organizací, která by se migrantům či menšinám věnovala, přitom budování partnerství patří k stěžejním bodům interkulturního knihovnictví ⁽⁵⁾.

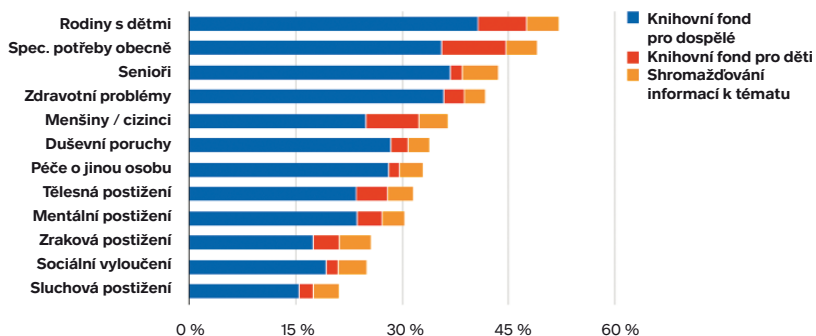
Seniorům knihovny nabízejí především kulturní a společenské akce (38 %), počítačové kurzy, odborné přednášky nebo trénink paměti (viz graf 4).

Speciální fond knihovny

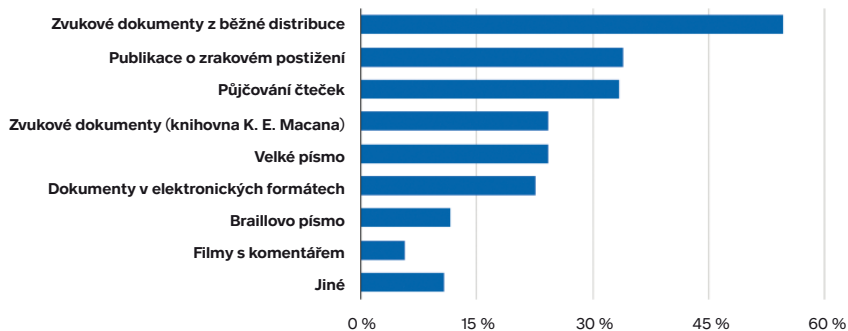
Asi 12 % oslovených knihoven cíleně doplňuje fond o dokumenty s problematikou osob se specifickými potřebami, 44 % doplňuje v této oblasti fond pouze příležitostně. Žádné dokumenty k této problematice nemá 44 % knihoven (většinou jde o veřejné knihovny).

Tematicky převažuje zaměření na životní etapy, zdravotní problémy, menšiny a cizince, duševní poruchy, péči o jinou osobu; problematika postižení je zastoupena méně (graf 5).

Graf 5: Tematické okruhy obsažené ve fondu knihovny (2014)

Graf 6: Nabídka dokumentů vhodných pro osoby se zrakovým postižením (2014)

Pro uživatele se zrakovým postižením jsou k dispozici nejčastěji audioknihy, dokumenty tištěné velkým písmem nebo elektronické dokumenty (graf 6).

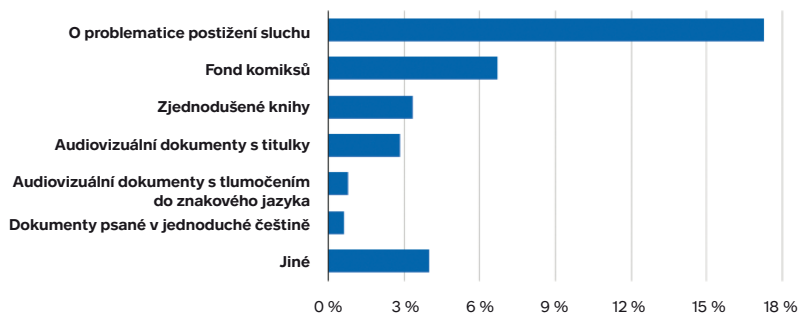
Lidem s postižením sluchu jsou nejvíce nabízeny komiksy, zjednodušené knihy, audiovizuální dokumenty s titulky pro neslyšící aj. (graf 7).

Uživatelům s mentálním postižením jsou v knihovnách k dispozici jednoduše srozumitelné knihy a časopisy (23 % knihoven), audioknihy (13 %), speciálně upravené knihy a texty (2 %), speciální počítačové pomůcky a programy (1 %), případně další typy dokumentů.

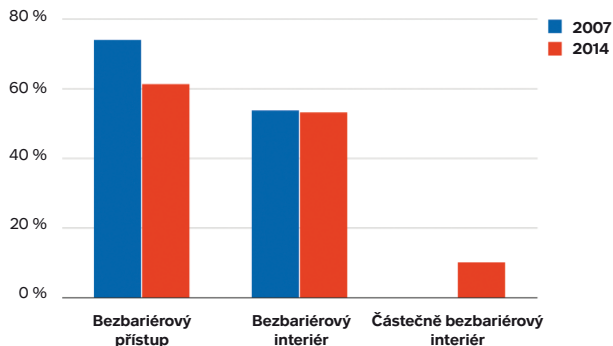
Fyzická bezbariérovost knihoven

Téměř polovina knihoven (46 %) uvádí, že má bezbariérový přístup do knihovny a zároveň všechny prostory uvnitř knihovny (graf 8). Jen 88 knihoven (14 %) je zcela přístupných v tom smyslu, že mají k dispozici zároveň vyhrazené parkovací místo. Některé odpovědi poukazují na komplikace, které musí handicapovaní

Graf 7: Typy dokumentů vhodné pro osoby se sluchovým postižením (2014)

Graf 8: Fyzická přístupnost knihovny

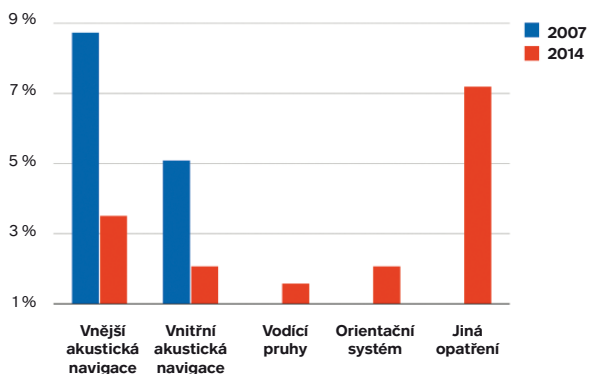
uživatel podstoupit (např.: „bezbariérový přístup je možný dle domluvy přes šatnu mateřské školy“). Často chybí bezbariérové toalety.

Oproti roku 2007 se snížilo procento fyzicky přístupných knihoven a knihoven, které mají akustickou navigaci pro zrakově postižené (graf 9). Vzhledem k tomu, že novostavby a rekonstruované objekty mají být bezbariérové (podle vyhlášky z roku 2009 ^[1]), může se jednat o zkreslení kvůli rozdílným vzorkům u obou průzkumů.

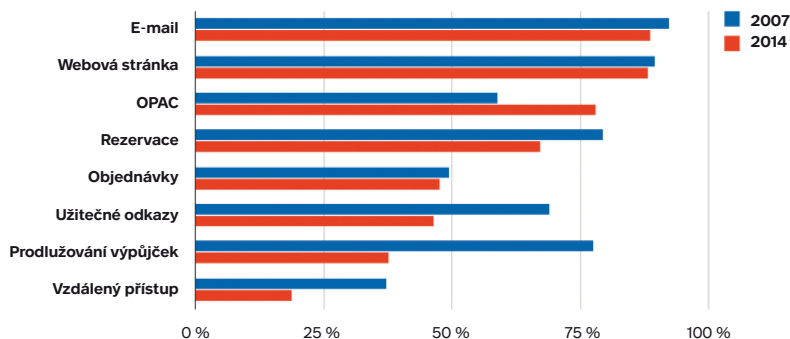
Necelých 20 % knihoven má k dispozici vyhrazené parkovací místo pro osoby s postižením, 67 % knihoven jej naopak nemá. Asi 13 % knihoven uvádí jinou odpověď (např. využívá vyhrazené parkovací místo zřizovatele apod). Z některých

[1] Vyhláška č. 398/2009 Sb., o obecných technických požadavcích zabezpečujících bezbariérové užívání staveb

Graf 9: Opatření pro orientaci a samostatný pohyb osob se zrakovým postižením

Graf 10: Elektronické a dálkové služby knihoven

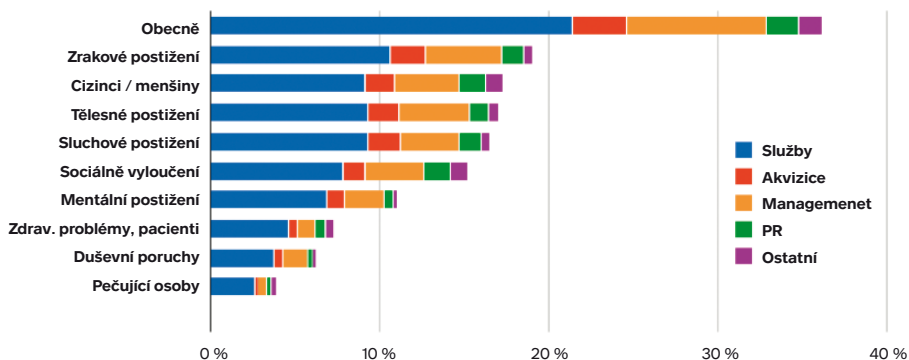
odpovědí je patrná nedostatečná informovanost o potřebách uživatelů se zdravotním postižením (např. „dostatek místa na parkovišti“ nemusí vozíčkáři vždy zaručit bezproblémový výstup a nástup do vozidla).

Podle obou průzkumů poskytuje přibližně 40 % knihoven službu doručování výpůjček do domu (jsou mezi nimi i muzejní, lékařská a vysokoškolská knihovna). Služba doručování je nejčastěji zajišťována knihovníky, v některých případech také dobrovolníky, poštou, ve spolupráci s pečovatelskou službou či osobou blízkou.

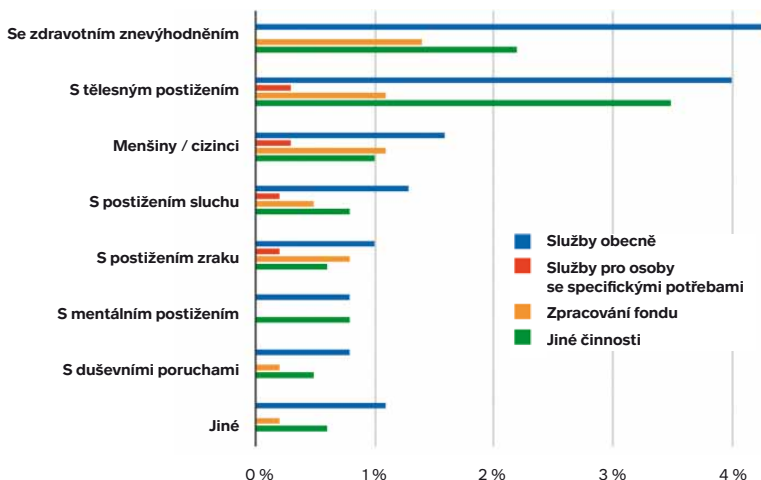
Web a elektronické služby

Od roku 2007 se zlepšil vzdálený přístup ke katalogům knihoven, přibýlo půjčování čteček, nabídka e-knih a také různé formy elektronické komunikace (graf 10). Přesto stále cca 10 % knihoven nemá webové stránky nebo nepoužívá e-mailovou komunikaci (dokonce některé veřejné knihovny uvádějí, že nemají přístup k internetu).

Graf 11: Školení zaměstnanců o problematice služeb osobám se specifickými potřebami (2014)

Graf 12: Zaměstnávání personálu z řad osob se specifickými potřebami (2014)

Jen asi 25 % knihoven řeší přístupnost webových stránek (16 % knihoven vytváří webové stránky přístupné pro osoby s postižením a cca 9 % knihoven ví o problémech s přístupností stránek a plánuje je řešit). Přibližně 50 % knihoven se přístupností stránek dosud nezabývalo. Zbýlých 25 % knihoven dokonce neví, co přístupnost webu znamená.

Personál a vzdělávání

V problematice poskytování knihovnických služeb osobám se specifickými potřebami jsou nejčastěji vzděláváni zaměstnanci služeb. Školení jsou nejvíce zaměřena obecně, dále na téma zrakových vad, nejméně pak na problematiku mentálního postižení (graf 11).

Asi 6 % (převážně větších) knihoven zaměstnává specializovaného knihovníka pro oblast služeb osobám se specifickými potřebami, v 5 % případů se však tento knihovnik věnuje i jiným činnostem.

Ojedinele jsou v knihovnách zaměstnány osoby se specifickými potřebami, nejčastěji se zdravotním znevýhodněním či tělesným postižením; většinou pracují ve službách (graf 12).

Závěry a doporučení

Výsledky průzkumu ukazují, že od roku 2007 se situace v oblasti poskytování služeb osobám se specifickými potřebami zlepšila jen málo, většinou spíše díky obecnému technickému rozvoji a novým možnostem. Dokonce se jeví, že v současnosti tyto služby poskytuje menší procento knihoven (ačkoliv v dílčích oblastech došlo k velmi mírnému zlepšení). Pozitivním signálem je větší účast knihoven v aktuálním průzkumu, která může naznačovat růst zájmu o danou problematiku.

Za pozitivní lze považovat i vstřícnost personálu nebo snahu knihoven o průběžné odstraňování bariér, případně připravenost nabídnout alespoň alternativní služby tam, kde poskytování standardních služeb uživatelům se specifickými potřebami není možné.

V mnoha oblastech jsou však výsledky i nadále neuspokojivé. Kromě přetrvávajících fyzických bariér jde např. o absenci webových stránek knihoven a e-mailové komunikace, přestože obojí je dnes běžným standardem. Problémem je i (ne)řešení přístupnosti webových stránek pro uživatele s postižením; přibližně 75 % knihoven přístupnost neřeší nebo o ní vůbec nic neví, přitom přístupnost má pozitivní dopad nejen na uživatele s postižením či příslušníky menšin, ale i na uživatele s menší zkušeností s internetem nebo na bezproblémové zobrazení stránek na mobilních zařízeních.

Mnohé (zdánlivě pozitivní) odpovědi na otázky průzkumu naznačují nepochopení problematiky: Příkladem je opakující se prohlášení, že knihovna nepotřebuje vyhrazené parkovací místo nebo že bezbariérovost nijak neřeší, protože působí v malé obci, kde žádní lidé s postižením nejsou; těžko však lze věřit, že by se v obcích se stovkami obyvatel nevyskytovaly osoby se specifickými potřebami, jako např. rodiče s dětmi v kočárku, senioři apod. Podobně ochota knihovníků k individuální pomoci lidem s postižením (jinak velmi cenná) neřeší skutečnou podstatu problému: tou je možnost samostatného pohybu, kterou většina lidí s postižením preferuje před závislostí na pomoci druhých.

Výsledky průzkumu naznačují, že příčiny mnoha problémů tkví v neznalosti skutečných potřeb uživatelů knihoven se specifickými potřebami. Proto prvním krokem ke „zlepšení dostupnosti knihoven a jejich služeb“⁽²⁾ musí být vzdělávání personálu. Nesmí se však týkat pouze pracovníků ve službách. Především je nutné, aby se v dané problematice vzdělávali manažeři a ředitelé knihoven, protože jsou to oni, kdo rozhodují, jaká opatření je nutné podniknout, aby byl v praxi konkrétní informační instituce naplněn požadavek knihovního zákona na rovný přístup k informacím pro všechny bez rozdílu.

BIBLIOGRAFIE:

1. WILSON, Tom D. Information needs and uses: fifty years of progress? In: *Professor Tom Wilson* [online]. 26. 1. 2007 [cit. 2014-07-10]. Dostupné z: <http://informationr.net/tdw/publ/papers/1994JDocRev.html>
2. Koncepce rozvoje knihoven na období 2011–2015 včetně internetizace knihoven: knihovny pro Evropu 2020. In: *Ministerstvo kultury* [online]. Praha: Ministerstvo kultury, © 2007–2010 [Cit. 2012-05-04]. Dostupné z: http://www.mkc.cz/assets/zpravodajstvi/zpravy/Koncepce_rozvoje_knihoven_2011-2015.pdf
3. HOUŠKOVÁ, Zlata a Vladana PILLEROVÁ. Služby knihoven pro zdravotně znevýhodněné: informace o průzkumu. *Knihovna* [online]. 2008, roč. 19, č. 2, s. 76–95 [cit. 2014-06-14]. ISSN 1801-3252. Dostupné z: <http://knihovna.nkp.cz/knihovna82/82076.htm>
4. *Cizinci v České republice podle dat sčítání lidu* [online]. Praha: Český statistický úřad, 2014 [cit. 2014-06-14]. Dostupné z: [http://www.scitani.cz/csu/2014edicniplan.nsf/t/A00036D946/\\$File/170222-14.doc](http://www.scitani.cz/csu/2014edicniplan.nsf/t/A00036D946/$File/170222-14.doc)
5. *Knihovny pro všechny: evropská strategie pro multikulturní vzdělávání (ESME): manuál*. Praha: Multikulturní centrum Praha, 2010. 47 s. ISBN 978-80-904161-6-1. Dostupné z: http://www.mkc.cz/uploaded/download/Manual_ESME_CZE.pdf

EXISTUJEME? ANEB KONCEPCE CELOŽIVOTNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ KNIHOVNÍKŮ

DO WE EXIST? OR THE CONCEPT OF LIFELONG LEARNING FOR LIBRARIANS

Zlata Houšková

Svaz knihovníků a informačních pracovníků ČR (SKIP) • zlata.houskova@gmail.com

Abstrakt

Je vůbec nezbytné/důležité připravit koncepci celoživotního vzdělávání knihovníků? Kdo to potřebuje? Kdo to chce? Potřebují knihovníci odborné vzdělání, odborné znalosti a dovednosti? Kteří knihovníci? Jaké vzdělání? Existuje odborná knihovnická kvalifikace? Je kvalifikace povinná pro každého? A co její inovace? Kdo bude zodpovědný za realizaci celoživotního vzdělávání knihovníků? Jaká má být role krajských knihoven? A jak souvisí prestiž profese s odbornou kvalifikací knihovníků? Příliš mnoho otázek čeká na jasnou odpověď.

Abstract

Is it necessary/important to prepare the lifelong learning concept for librarians at all? Who needs it? Who wants it? Do the librarians need vocational education, professional competencies, skills and knowledge? Which librarians? What education? Does the library professional qualification exist at all? Is the qualification mandatory for everyone? And what about its innovation? Who will be responsible for lifelong learning for librarians implementation? What should be the role of regional libraries? And how does the occupational prestige relate to professional qualification? Too many questions are waiting for the clear answers.

Klíčová slova

celoživotní vzdělávání knihovníků, inovační kurzy, koncepce celoživotního vzdělávání knihovníků, prestiž profese, rekvalifikační kurzy, specializační kurzy

Koncepce rozvoje knihoven ČR na léta 2011–2015 ukládá v prioritě 20 zpracování koncepce celoživotního vzdělávání knihovníků (dále jen CŽV) – úkol nelehký a možná... nerealizovatelný. Neboť k jeho splnění musí být vůle a konsensus velkých hráčů na malém knihovnickém hřišti. A to, jak víme, je vždycky největší problém... Problematicke se poměrně intenzivně věnovala pracovní skupina (PS) Sekce vzdělávání Svazu knihovníků a informačních pracovníků ČR (SKIP) v průběhu let 2012 a 2013. Na základě výsledků Analýzy věkové vzdělanostní a mzdové situace v knihovnách ČR z roku 2012 a některých dalších drobnějších analýz a jednání byly připraveny základní teze či principy koncepce a zaslány k posouzení jednotlivým členům sekce. Ti je (většinou) projednali s managementem v domovských knihovnách, okomentovali a připojili stanovisko své nebo knihovny, resp. jejího vedení. Na základě těchto stanovisek vznikl podkladový materiál pro jednání

Ústřední knihovnické rady (ÚKR). První jednání ÚKR nad materiálem nebylo příliš úspěšné. Ukázalo však to, co zpracovatelé podkladů tak trochu skepticky předpokládali: bude obtížné dohodnout se, co by koncepce CŽV měla obsahovat, co a od koho by mělo být požadováno, co by mělo být povinné, co nikoli, co to vlastně je knihovnická kvalifikace, resp. kvalifikace pro výkon knihovnických profesí (pokud tedy taková vůbec existuje), jak a za jak dlouho ji lze získat atd. atd. Přitom návrh nebyl ještě koncentrován na obsahové otázky, které jsou koncepcí poměrně podrobně popsány v Národní soustavě kvalifikací pro drtivou většinu typových pozic všech knihovnických profesí; šlo v první fázi pouze o dohodu nad navrženými principy koncepce. Tyto (či jiné) principy je podle mínění PS třeba akceptovat, nebo modifikovat a rozhodnout, jestli je chceme/budeme obecně dodržovat. Teprve poté má smysl pokračovat v další práci na koncepci. Implementace (jakýchkoli) principů v této oblasti a následné zpracování a implementace koncepce CŽV má totiž smysl jen v případě, že dojde ke konsensu alespoň největších knihoven, které se pak stanou „vzorem“ pro knihovny menší, resp. propagátorem a podporovatelem koncepce v rámci své metodické gesce. Dodržování principů by se totiž pravděpodobně mělo stát spíše otázkou profesní a profesionální etiky a také strategie v personální oblasti; dotaz na možnost kodifikovat (některé) principy v knihovnické legislativě (a následně tedy jejich dodržování vymáhat) byl již v pracovní fázi s drtivou převahou zodpovězen negativně.

Při formulování principů koncepce se vycházelo z řady předpokladů i zjištěných faktů. Nejdůležitější z nich jsou:

1. Knihovníkem se v ČR stává člověk podepsáním pracovní smlouvy, a to bez ohledu na obor vzdělání, který absolvoval (pomiňme, že existuje dokonce nevelké procento těch, kteří profesi vykonávají, i když nesplňují požadovaný stupeň vzdělání, což je v rozporu s platnou legislativou).
2. Je zájmem managementu knihoven, aby v knihovnách pracovali pouze kvalifikovaní pracovníci a aby se tato jejich kvalifikace inovovala, prohlubovala, resp. rozšiřovala, aby respektovala trendy rozvoje a úkoly knihoven/oboru.
3. V knihovnách pracují především středoškolsky vzdělaní pracovníci.
4. V knihovnách pracují na odborných knihovnických místech z poloviny lidé s ne-knihovnickým vzděláním.
5. Průměrný věk pracovníků na knihovnických odborných místech je poměrně vysoký (přesná čísla viz Analýza věkové, vzdělanostní a mzdové situace v knihovnách ČR), ukončili tedy své školní vzdělání před delší dobou.
6. Knihovníci zůstávají v jedné instituci (na stejném místě?) poměrně dlouho, často celoživotně.
7. Věk odchodu do důchodu se kontinuálně prodlužuje, situace v oboru vzhledem k věku se nebude měnit; pokud ano, budou se spíše prohlubovat stávající trendy.
8. Řadu dovedností získávají knihovníci praxí a různými formami CŽV.
9. V ČR dlouhodobě a pravidelně, nejméně na pěti místech v republice, probíhají rekvalifikační knihovnické kurzy (dále RKK) akreditované MŠMT ČR; tyto kurzy pořádají Národní knihovna ČR, Národní technická knihovna, krajské knihovny, resp. jedna vysokoškolská knihovna. Účast na RKK hradí účastníkům vysílající

instituce, resp. zaměstnavatelé, úřady práce, ev. jsou účastníci samoplátci (řídce, ale s rostoucí tendencí). Přímé náklady RKK jsou účastnickými poplatky pokryty; ostatní náklady pokrývají pořádající instituce, neboť vyplývají z jejich statutů či poslání apod.

10. Ostatní stávající ČŽV knihovníků je (přes trvalé snahy o změnu) relativně nekoncepční, nesystematické, roztržštěné, často negarantující odbornou úroveň a mnohdy skutečně nerefluktující požadavky/potřeby knihoven.
11. Požadavky na pracovníky na odborných pozicích jsou v rozporu s výší jejich ohodnocení a možnostmi jejich kariérního postupu.

Z těchto předpokladů tedy vycházel zpracovatel návrhu, jehož minimalizovanou verzí se spornými či diskutabilními momenty a otázkami, které v diskusích vplynuly, si dovoluujeme v tomto příspěvku předložit. Nelze vyloučit, že zmíněné předpoklady jsou mylné (ovšem s fakty toho mnoho nenaděláme); například nemá-li management zájem, aby v knihovně pracovali pouze kvalifikovaní lidé, je třeba pohlížet na koncepci ze zcela jiného zorného úhlu a stanovit jiné principy. Nebo nevzdělávají-li se knihovníci konkrétní knihovny dále v rámci ČŽV, nebude je pravděpodobně takováto koncepce zajímat atd.

Hlavním principem návrhu tedy je: dosáhnout potřebné kvalifikace všech pracovníků na odborných knihovnických místech, přičemž kvalifikací je míněno *odborné vzdělání* (jak ukládá Koncepce rozvoje knihoven ve formulaci „v knihovnách pracují odborně vzdělaní“...) + *praxe*, tedy odborné znalosti a dovednosti, případně obecné a měkké dovednosti. Rozvoj osobnostních charakteristik do koncepce specificky zahrnut nebyl, jakkoli může být samozřejmě do ČŽV zahrnut. Pro získání odpovídajícího odborného vzdělání je – jako v každém jiném oboru – cestou:

- absolvování oborové školy (střední, vyšší, vysoké);
- v případě dosažení adekvátního stupně jiného než oborového vzdělání pak absolvování rekvalifikace v akreditovaných, resp. neakreditovaných (?) kurzech ČŽV;
- získání požadovaných kompetencí jiným způsobem (např. informální vzdělávání, praxe) a jeho oficiální uznání (například v rámci Národní soustavy povolání, dále NSK).

To vše samozřejmě za předpokladu, že oborové odborné vzdělání je definováno, akreditováno a reálně existuje, což pro náš obor jistě platí, dokonce ve všech třech potřebných stupních.

Kvalifikaci je ovšem třeba také udržovat, resp. zvyšovat, prohlubovat a rozšiřovat. K tomu by měla sloužit praxe, inovace vzdělání (inovační kurzy), specializace (specializační a další kurzy, další studijní obor/y nebo jejich segmenty...), případně studium vyššího stupně oborové školy.

Vzhledem k výše uvedeným faktům o současné kvalifikační úrovni českého knihovnictví byly tedy formulovány obecné základní principy i některé konkrétní úkoly pro oblasti zvyšování kvalifikace, změny kvalifikace (rekvalifikace), inovování kvalifikace a prohlubování a rozšiřování kvalifikace. O základních záměrech jsme na konferenci Knihovny současnosti 2013 již informovali. Vzhledem k následnému vývoji zde chceme připomenout základní principy a položit odborné veřej-

nosti řadu otázek, které se nabízejí, případně které byly vzneseny, ať už jako otázky či v podobě námitek a připomínek. Pro potřeby tohoto příspěvku jde skutečně o minimalizované znění východisek, cílů a principů.

1. Zvyšování kvalifikace

Východiska:

V knihovnách pracují především středoškoláci. Na řadě míst je to dostačující kvalifikace, mnohde však by bylo žádoucí její zvýšení. K dispozici v ČR je funkční vysokoškolské studium v Praze (ÚISK FF UK), Brně (KISK FF MU) a Opavě (PFSU) i s kombinovanými formami, kvalifikaci lze tedy zvyšovat školním vzděláváním. Středoškolské vzdělání lze dálkově bohužel doplnit výjimečně. Pokud jde o přísun absolventů, je třeba očekávat spíše zhoršení, a to co do počtu i co do kvality. Na obchodních akademiích o obor není příliš zájem, na integrovaných středních školách má (většinou) obor špatnou úroveň, zájem uchazečů rovněž není velký. Samostatná oborová střední škola již neexistuje. Vzhledem k tomu, že v knihovnách pracují především knihovníci se středoškolskou kvalifikací, není situace právě povzbudivá. Určitou „nadějí“ pro středoškolské pozice mohou být certifikace v rámci NSK. Šest středoškolských profesních kvalifikací bylo již schváleno ministerstvem školství a je publikováno na webu NSK (<http://www.narodnikvalifikace.cz/>). Pět dalších profesních kvalifikací (jedna středoškolská a čtyři pro vyšší odborné či bakalářské vzdělání) jsou v posledním kole připomínkového řízení. Zpracováno a stvrzovatelům předáno bylo osm profesních kvalifikací, z toho čtyři pro magisterskou úroveň vzdělání. Proces autorizace bude spuštěn v nejbližších týdnech. Bude-li tedy zájem subjektů o to stát se autorizovanou osobou a zahájit proces zkoušení, nemusí už nic bránit certifikaci knihovníka akvizitéra, knihovníka katalogizátora, knihovníka pracovníka správy fondů, knihovníka v přímých službách, referenčního knihovníka a knihovníka v knihovně pro děti.

Cíle v této oblasti:

1.1 Udržet kombinované formy vysokoškolského studia na bakalářské i magisterské úrovni na všech oborových vysokých školách.

1.2 Dosáhnout/ovlivnit vysokoškolské oborové studijní programy, aby respektovaly požadavky praxe:

- Konstituovat společný koncepční orgán knihoven a oborových (vysokých?) škol řešící průnikové otázky, zejména změny forem studia a kurikul s ohledem na praxi, PGS a formy CŽV pod garancí oborových škol.
- Kombinované studium udržet v Praze, Brně i Opavě.
- Iniciovat změny oborových kurikul dle požadavků práce.
- Iniciovat vznik kurzů CŽV, zejména inovačních a specializačních na oborových školách.

V této oblasti se řada věcí plní i bez koncepce. Zdá se, že nastalo ono období plodné spolupráce vysokých oborových škol a praxe, a to nejen v oblasti projektové, ale i vzájemné diskuse nad jednotlivými kurikuly a s určitými rezervami i o problematice kurzů CŽV. Přesto se nabízejí některé **otázky**:

- Reflektují oborové vysoké školy ve svých kurikulech potřeby praxe?
- Mají knihovníci zájem zvyšovat si vzdělání na vysokých školách?

- Pokud ano, zvládají toto studium?
- Umožňují zaměstnavatelé svým zaměstnancům studium?
- Budou mít vysoké školy zájem o pořádání kurzů celoživotního vzdělávání pro knihovníky?
- Bude o tyto kurzy zájem?

2. Změna (doplnění) kvalifikace

Východiska:

V knihovnách pracují na odborných knihovnických místech asi z poloviny lidé s jiným než knihovnickým vzděláním; tento trend je stoupající. Pro mnoho specializovaných knihoven i pro řadu pozic v knihovnách univerzálního typu je dvouoborové vzdělání výhodné, ba nezbytné. To ovšem podle soudu předkladatelů návrhu znamená, že na těchto *knihovnických* místech by měli pracovat pouze lidé se znalostí profese (jak funguje knihovna jako systém, jeho prvky, vazby; jak funguje systém knihoven, vzájemné vazby, nástroje kooperace, trendy, centralizace služeb, právní základy, etika služeb a další oblasti) alespoň na základní úrovni. Tyto, případně další potřebné kompetence mohou získat pracovníci formou rekvalifikace.

Cíl v této oblasti:

2.1 Dosáhnout ve stanovené době (návrh 10–15 let) plné kvalifikace na odborných knihovnických místech, tj. situace, kdy všichni pracovníci na místech odborných knihovníků, kteří nemají/neabsolvovali odborné knihovnické vzdělání, musejí absolvovat rekvalifikační vzdělání, případně prokázat, že toto vzdělání mají, ač ho nabyli jinou cestou (využití NSK).

Otázky:

- Je nutné absolvovat/prokázat oborové vzdělání?
- Pokud ano, týká se všech pracovníků knihovny?
- Pokud ano, je třeba toto odstupňovat?
- Pokud ne, kterých pracovníků se má týkat?
- Pokud odstupňovat, podle čeho? Podle délky praxe – funkčního zařazení – typové pozice – dalších kritérií?
- Pokud je třeba absolvovat, jaká by měla být délka rekvalifikace – stejná pro všechny? Odlišná podle délky praxe – funkčního zařazení – typové pozice – dalších kritérií?
- Má se rekvalifikace, resp. její prokázání týkat i manažerů velkých knihoven?
- Kdo by měl pořádat rekvalifikační kurzy?
- Měli by zkrácený kurz absolvovat také pracovníci knihoven v neknihovnických profesích (ekonomové, personalisté, odborníci v ICT, další)?
- Pokud ano, v jakém rozsahu?
- Budou provozovatelé knihoven ochotni postupně vyslat (všechny?!) své do-
tyčně pracovníky na takovéto vzdělávání?
- Budou knihovny ochotny nést náklady na úhradu rekvalifikace svých pracovníků?
- Budou knihovníci ochotni nést alespoň částečně náklady na úhradu rekvalifikace?

3. Obnovování kvalifikace

Východiska:

V knihovnách pracují především lidé ve věku středním a starším, kteří absolvovali školní docházku před delší dobou. Dlouhodobě pracují v jedné instituci na jednom (?) místě. Obor knihovnictví se dynamicky mění a rozvíjí v závislosti na celospolečenských změnách i rozvoji informačních technologií. Kompetence knihovníků musí reflektovat tento vývoj a změny.

Cíle v této oblasti:

- 3.1 Zpracovat systém inovačních kurzů pro jednotlivé specializace či typové pozice.
- 3.2 Zpracovat obsahy inovačních kurzů pro léta 2016–2020 (a následně vždy nejbližší čtyř- až pětileté období).
- 3.3 Zahájit inovační kurzy

Otázky:

- Mají inovační kurzy probíhat?
- Mají být tyto kurzy povinné pro všechny pracovníky na odborných knihovnických pozicích?
- Pokud ano, s jakou frekvencí?
- Měla by být frekvence odstupňována?
- Pokud ano, podle čeho? Podle funkčního zařazení – podle typové pozice – podle praxe – podle dalších kritérií?
- Pokud mají probíhat, v jakém rozsahu?
- Má být rozsah odstupňován?
- Pokud ano, podle čeho? Podle funkčního zařazení – podle typové pozice – podle praxe – podle dalších kritérií?
- Budou provozovatelé knihoven ochotni vysílat (všechny?!) své dotyčné pracovníky na takovéto vzdělávání?
- Budou knihovny ochotny nést náklady na úhradu inovačních kurzů svých pracovníků?
- Budou knihovníci ochotni nést alespoň částečně náklady na úhradu inovace své kvalifikace?

4. Prohlubování a rozšiřování kvalifikace

Východiska:

Vzrůstající nároky na knihovnické profese související s rozvojem i změnami služeb knihoven představují tlak na rozšiřování a prohlubování množství kompetencí, často i o kompetence z jiných oborů, z oblasti IT aj. Kromě toho se také vyvíjejí knihovnické systémy a standardy. To vše vyžaduje další vzdělávání.

Cíle v této oblasti:

- 4.1 Vytvořit a pravidelně aktualizovat strukturu doporučených/potřebných specializačních kurzů pro jednotlivé knihovnické pozice/specializace.
- 4.2 Vytvořit systém garance jejich kvality.

Otázky:

- Mají být specializační kurzy povinné?
- Pokud ano, je třeba tuto povinnost odstupňovat?
- Pokud ano, podle čeho? Podle funkčního zařazení – podle typové pozice – podle délky praxe – podle dalších kritérií?
- Mohou specializační kurzy nahradit kurzy inovační? Pokud ano, v jakém modu? Vytvořit kreditní systém? Př.: účast na třech specializačních kurzech v daném období = účast na inovačním kurzu.
- Budou knihovny ochotny nést náklady na úhradu specializačních kurzů svých pracovníků?
- Budou knihovníci ochotni nést alespoň částečně náklady na úhradu rozšiřování a prohlubování své kvalifikace?

Pracovní skupina předložila samozřejmě své návrhy, které zodpovídají (i alternativně) tyto dotazy (*povinná rekvalifikace, povinná inovace, nepovinné specializační kurzy, akceptování NSK jako kvalifikace, udržení možnosti doplňování kvalifikace, tvořit a zrovnoprávnit e-learning, zodpovědnost KK za vzdělávání knihovníků v kraji ad.*), navrhla kroky k naplňování cílů, garanty jednotlivých cílů a úkolů, rámcově též způsob finančního zajištění atd. Řada věcí v návrhu nebyla, neboť je závislá na konkrétním potvrzení/změně navržených principů ze strany ÚKR i top-management (velkých) knihoven a zodpovězení uvedených (a jistě i dalších) otázek. Podle toho také bude rozhodnuto, zda a jak se má v práci na Koncepci pokračovat: zda v intencích předloženého návrhu, nebo zda se ubírat zcela jinou cestou, případně zda na koncepci ČŽV knihovníků rezignovat vůbec.

Pokud bude rozhodnuto pokračovat v práci v těchto intencích, bude nutné sladit názory pracovní skupiny a ÚKR, resp. manažerů, definovat obsah jednotlivých kvalifikací s využitím NSK, resp. Národní soustavy povolání (NSP), kurikul oborových škol, obsahu rekvalifikačních kurzů a dalších podkladů, rozpracovat podrobněji jednotlivé kroky a harmonogram, doladit garance za jednotlivé oblasti, finanční zajištění, rozpracovat metody motivace pracovníků atd.

Pokud se bude koncepce vyvíjet zcela jinou cestou, bude třeba vytvořit novou pracovní skupinu, která dá koncepci jinou filozofii, jiný pohled a jiný směr.

Pokud bude rozhodnuto na koncepci ČŽV knihovníků rezignovat, je možné položit si ještě několik dalších otázek. Odpověď na ně ponecháváme v této chvíli zcela na každém z nás:

- Potřebují knihovníci nějaké odborné vzdělání, odborné znalosti a dovednosti?
- Existuje vůbec odborná knihovnická kvalifikace, resp. odborné knihovnické vzdělání?
- Existuje vlastně něco takového jako odborné knihovnické profese?

CENTRA PRO ZAHRANIČNÍ LITERATURU

CENTRE FOR FOREIGN LITERATURE

Šárka Kašpárková

Knihovna Kroměřížska, p. o. • kasparkova@knihkm.cz

Abstrakt

V rámci Koncepce rozvoje knihoven ČR na léta 2011–2015, priority 12 a jejího dílčího cíle: Podporovat doplňování literatury pro potřebu rozvoje jazykových dovedností obyvatel (cizojazyčná beletrie a populárně naučná literatura, jazykové příručky, slovníky) byla v letošním roce realizována 1. etapa pilotního projektu v pěti krajích a bylo vytvořeno 15 center pro zahraniční literaturu ve veřejných knihovnách, které budou dotovány finančními prostředky z Ministerstva kultury. Článek popisuje realizaci první etapy a návrh 2. etapy pilotního projektu.

Abstract

In the Concept of Development libraries for the years 2011–2015, Priority 12 and its partial target: Promote refilling literature for the development of language skills of the population (foreign-language fiction and nonfiction literature, language guides, dictionaries) was this year implemented the first phase of the pilot project in five counties and was created 15 centers for foreign literature in public libraries, which will be subsidized by funds from the Ministry of Culture. The article describes the implementation of the first stage and a proposal for the second phase of the pilot project.

Klíčová slova

centra, cíle, doplňování fondu, dotace, fond, jazykové dovednosti, knihovny, koncepce, pilotní projekt, podpora, rozvoj, veřejné knihovny, zahraniční literatura

O koncepčním řešení projektu a jeho dílčích etapách v podobě pilotních projektů jsem informovala již v roce 2013. Shrnuji ve stručnosti, že návrh koncepčního řešení vychází z předpokladu, že v každém kraji budou vytvořena tři centra (pověřené knihovny). Do pilotního programu zatím nebyly zahrnuty krajské knihovny, to se předpokládá až ve 4. pokračování pilotního projektu. Po ukončení pilotního projektu budou vytvořena v každém kraji čtyři centra (tři pověřené knihovny a jedna krajská knihovna), která budou zásobena zahraniční literaturou. Do budoucna se nepočítá s rozšířením vytvořených center na další, ale spíše již s kvalitní nabídkou zahraniční literatury v centrech.

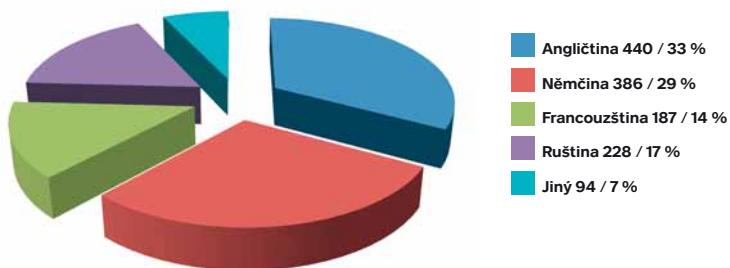
Takto vytvořená centra budou moci uspokojovat i požadavky knihoven v rámci svého kraje a může to být samozřejmě nabídkou výměnných souborů jako jednou z možností. Každým rokem by na zásobování vytvořených center měla být stanovena orientační částka, aby si centra mohla doplnit chybějící zahraniční lite-

raturu ve svých fondech z nabídkových seznamů. Pilotní projekt garantuje Ministerstvo kultury. V rámci koncepce je nutné, aby jednotlivé dílčí etapy pilotního projektu byly dokončeny.

Naplnování 1. etapy pilotního projektu probíhá v letošním roce. Na jednání sekce SDRUK bylo vybráno pět krajů k realizaci projektu (tři kraje české a dva kraje moravské). Pět krajských knihoven na základě vlastních zkušeností a znalostí doporučily k realizaci projektu tyto knihovny: V Ústeckém kraji jsou to knihovny v Lounech, Děčíně a Teplicích. Ve Zlínském kraji jsou to knihovny ve Vsetíně, Kroměříži a Uherském Hradišti. V Jihomoravském kraji jsou to knihovny v Brně (Knihovna J. Mahena), Kuřimi a Břeclavi. V Jihočeském kraji jsou to knihovny v Písku, Prahaticích a Táboře. V Královéhradeckém kraji jsou to knihovny v Hradci Králové (Knihovna města H. K.), Jičíně a Náchodě. Evaluace proběhne až na konci roku 2014.

Musím se samozřejmě zmínit, kdo tento projekt bude realizovat. Ministerstvo kultury pověřilo realizací projektu Moravskou zemskou knihovnu v Brně, která má již dlouholeté zkušenosti s naplnováním projektu Česká kniha. Moravská zemská knihovna vytvořila nabídkový seznam pro výše uvedené knihovny. Každá knihovna si vybírá literaturu v celkové výši 30 tis. Kč. Knihy budou označeny, že byly nakoupeny z finančních prostředků Ministerstva kultury. Nabídkový seznam vypracovali akvizitěři, které si MZK vybrala ke spolupráci. Jazykové složení odpovídá požadavkům z průzkumu.

V jakých jazycích by vaše knihovna chtěla cizojazyčnou literaturu nakupovat?

Graf 1: Výsledek, který vzešel z průzkumu, jenž byl realizován a publikován v roce 2013

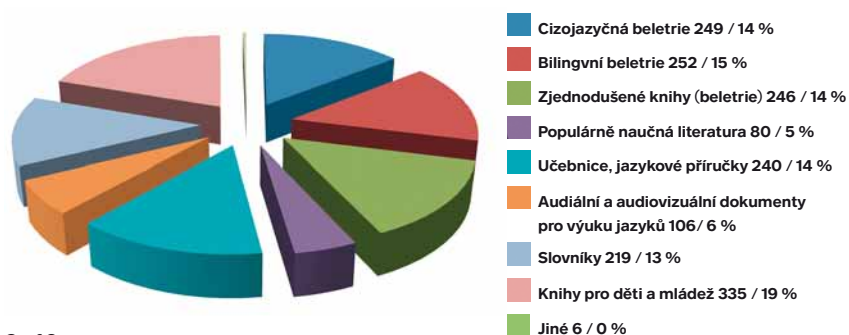
Druhá etapa pilotního projektu kopíruje etapu první. Kromě už vybraných center v 15 knihovnách přibude dalších 15 knihoven, které určí krajské knihovny, a ty se zapojí do projektu. Celkem tedy už vznikne v rámci České republiky 30 center pro zahraniční literaturu. Financování je navrženo na stejné úrovni.

Výběr literatury pro rok 2015 by měl být samozřejmě aktualizován a i rozšířen na základě evaluace, která proběhne koncem roku 2014 ve spolupráci s Moravskou zemskou knihovnou. Budou kontaktovány přímo organizace, které jsou zapojeny v projektu a získána zpětná vazba, ta je samozřejmě důležitá i pro udržení kvality nebo eventuálně zlepšení nabízené zahraniční literatury i audioknih v jazycích EU.

Celá řada veřejných knihoven také nakupuje zahraniční literaturu v rámci svých často omezených možností. Při nákupu zvažují, zda je to pro ně finančně únosné. Cenově náročnější publikace si prostě nemohou dovolit koupit. To by měl pomoci řešit tento projekt, který vychází z Koncepce. Projekt by měl také doplňovat dražší zahraniční literaturu tak, aby knihovny zajistily rovný přístup svým čtenářům v možnosti půjčení dražší knihy v cizím jazyce. Tento příspěvek se týká pouze tištěné produkce. Jistě můžete namítnout, že elektronické knihy pomohou tento problém vyřešit a ušetří mnohým knihovnám místo na uložení, protože i to je jeden z problémů, proč některé knihovny nenakupují více knih a potažmo i zahraničních. Rádi bychom půjčovali zahraniční elektronické knihy, ale k tomu potřebujeme zase více finančních prostředků, upravit SW, aby elektronické knihy mohly být nabízeny v našich on-line katalozích a na to jsou potřeba zase finance. Jednou z možností do budoucna bude rozšíření i o nabídku elektronických knih na základě smluv s vydavateli.

Na dalším grafu, který je použit z průzkumu, je názorně vidět, co knihovnám chybí – respektive, co chybí čtenářům ve veřejných knihovnách.

Jaký druh cizojazyčné literatury by vaše knihovna ráda nakupovala?

Graf 2

Poslední etapa pilotního projektu by měla být ukončena v roce 2017. V tomto roce by měla fungovat již všechna nově vytvořená centra ve veřejných knihovnách a měly by být zapojeny všechny krajské knihovny. Zlepší se dostupnost zahraniční literatury všem věkovým skupinám našich čtenářů, a tím se také zvýší jazyková vybavenost obyvatelstva, která je nutností. Samozřejmě, že pokračování a dokončení pilotního projektu může být ovlivněno rizikem, se kterým člověk také musí počítat, a to je nedostatek finančních prostředků ve státním rozpočtu. Proč si myslím, že je nutné tento projekt dokončit? Jsem přesvědčena o tom, že projekt nastaví systém v zásobování zahraniční literaturou. A tento systém by se do budoucna mohl udržet. Pilotní projekt k tomu dal nebo dá základ, finanční prostředky a také nabídku kvalitní cizojazyčné literatury.

Po roce 2018 by se pilotní projekt mohl stát již trvalým samostatným programem. Nabídka by byla cílena už jen do center pro zahraniční literaturu ve veřejných

knihovnách. To však v žádném případě neznamená, že veřejné knihovny mimo centra by měly přestat nakupovat zahraniční literaturu. Dle mého názoru budou knihovny nakupovat stejně dle svých možností i nadále. Jen pro řadu čtenářů se některé publikace stanou dostupnější buď formou výměnných souborů, nebo MVS, to už záleží na řešení konkrétní situace. Tento projekt neřeší nákup literatury pro národnostní menšiny, i když s ním v rámci akvizice v některých knihovnách může samozřejmě souviset.

BIBLIOGRAFIE:

1. KAŠPÁRKOVÁ, Šárka. Doplnění cizojazyčné literatury v knihovnách. *Čtenář: měsíčník pro knihovny*, 2014, roč. 66, č. 5, s. 178–180.
2. KAŠPÁRKOVÁ, Šárka. Návrh pilotního projektu ke koncepci priority č. 12. In: *Ústřední knihovnická rada ČR: koncepce rozvoje knihoven ČR na léta 2011–2012*. [online]. 2012 [cit. 2014-07-14]. Dostupné z: <http://www.ukr.knihovna.cz/koncepce-rozvoje-knihoven-cr-na-leta2011-2015/>
3. Koncepce rozvoje knihoven ČR na léta 2011–2015. *Ústřední knihovnická rada ČR* [online]. 2012. [cit. 2014-07-14]. Dostupné z: <http://www.ukr.knihovna.cz/koncepce-rozvoje-knihoven-cr-na-leta2011-2015/>
4. PRUCKOVÁ, Lenka et al. Podpora doplňování literatury pro potřebu rozvoje jazykových dovedností obyvatel a pro potřebu migrantů a národnostních menšin: průzkum. Praha: Národní knihovna ČR, 2013. 25 s. In: *Ústřední knihovnická rada ČR: koncepce rozvoje knihoven ČR na léta 2011–2015*. [online]. 2012 [cit. 2014-07-14]. Dostupné z: <http://www.ukr.knihovna.cz/koncepce-rozvoje-knihoven-cr-na-leta2011-2015/>

OBSAH

Úvod	3
Program	7

1 ŘÍZENÍ LIDSKÝCH ZDROJŮ

Zuzana Šidlichovská: Řízení lidských zdrojů v knihovnách	12
Radomíra Kodetová: Adaptační proces z hlediska personální práce	19
Helena Bouzková, Eva Lesenková: Zkušenosti se získáváním nových pracovníků ve specializované knihovně středního typu	24
Jana Hrdličková: Výběr nových zaměstnanců a jejich adaptace v organizaci	28
Zlata Houšková: Senioři za pultem aneb Co přinese zvyšující se věk odchodu do důchodu a jak se na to připravit...	32

2 PR MARKETING KNIHOVNICKÝCH SLUŽEB

Libuše Foberová, Denisa Illíková: Metodika tvorby marketingové koncepce ve veřejných knihovnách	42
Ondřej Fiedler: Malý bibliobus jako velký propagační předmět	57
Jana Kuncová, Edita Vališová: Nastupte si, prosím... a staňte se našimi čtenáři!	65
Miloslav Linc: Komunikace s teenagery: Co od nás chtějí?	68
Vladimíra Buchtová: Regionální kampaň jako nástroj marketingu	72
Alžběta Strnadová, Beáta Holá, Michaela Navrátilová: Knihovna jako (ne)zanikající instituce – závěry projektu Biblioeduca	80
Pavλίna Lonská: Priorita 19 aneb Marketing podle koncepce	88

3 KATALOGIZAČNÍ PRAVIDLA RDA V ŠIRŠÍCH SOUVISLOSTECH

Jarmila Příbylová: Vývoj RDA a jejich prosazování ve světě	94
Jaroslava Svobodová: RDA – nová katalogizační pravidla	100
Zuzana Hájková: Zavádění pravidel RDA z pohledu krajské knihovny	106
Barbora Drobíková: RDA a BIBFRAME: budoucí standardy bibliografické kontroly?	109

4 SLUŽBY KNIHOVEN PRO PRODUKTIVNÍ GENERACI

Jaroslava Dosedlová: Jaká je současná produktivní populace?	120
Pavína Lonská: Mladí dospělí – nová cílová skupina?	129
Markéta Kukrechtová: Regionální knihovna Karviná – zdroj informací a poznání	137
Marie Dočkalová: Městská knihovna v Třebíči: granty pro komunitní práci	144

5 CPK A SLUŽBY

Bohdana Stoklasová: Centrální portál českých knihoven v polovině roku 2014	158
Petr Žabička: Zapojování knihoven do Centrálního portálu knihoven	167
Ivo Kareš: Meziknihovní výpůjční služby: šance na změnu	173
Karolína Košťálová: Centrální portál knihoven a meziknihovní služby	180
Helena Kolátorová: Brána IReL, současnost a budoucnost	187
Tamara Pršínová: Česká (národní?) článková bibliografie – přežitek, nebo moderní služba čtenářům?	194
Pavína Doležalová: Minulost, současnost a budoucnost (?) rešeršních služeb... nejen v krajské knihovně: případová studie	202

6 WORKSHOP

Pavla Kovářová: Příprava lekce v knihovně o informační bezpečnosti pro děti a seniory	216
---	-----

7 AKTUÁLNÍ STAV IMPLEMENTACE KONCEPCE ROZVOJE KNIHOVEN

Edita Lichtenbergová: Možnosti změny koncepce katalogizace v ČR: první analýzy	228
Martin Žížala, Tomáš Svoboda: Odevzdávání a příjem elektronických publikací	236
Marek Melichar, Jan Hutař: První verze návrhu Národní koncepce dlouhodobé ochrany digitálních dat pro knihovny	240
Luděk Tichý: Současnost a budoucnost zpřístupnění výsledků masové digitalizace knihovnických fondů	252
Eva Cerniňáková, Kateřina Nekolová: Knihovny dostupné pro všechny? aneb Služby knihoven uživatelům se specifickými potřebami	255
Zlata Houšková: Existujeme? aneb Koncepce celoživotního vzdělávání knihovníků	265
Šárka Kašpárková: Centra pro zahraniční literaturu	272

Nejrozsáhlejší jednotná databáze českých médií

- archiv zdrojů od roku 1996
- dostupná 24 hodin, 7 dní v týdnu na www.anopress.cz
- vyhledávání prostřednictvím klíčových slov; možnost použití logických operátorů při tvorbě složitějších dotazů
- automatické skloňování zadávaných klíčových slov
- možnost uložení sestaveného dotazu pro další použití
- možnost přihlášení odkazem bez nutnosti zadání loginu a hesla
- možnost listování médií po stránkách / rubrikách

The image displays two overlapping screenshots of the ANOPRESS IT web application. The top screenshot shows the 'Jednoduchý formulář' (Simple form) for creating a search query. It includes a search box, filters for time period (1 day, 2 days, 3 days, 1 week, 2 weeks, 30 days) and source type (TV, radio, print, internet, etc.), and a 'Vyhledávací formulář' (Search form) section. The bottom screenshot shows the search results page, displaying a list of media items with columns for date, source, and content, along with a 'Jednoduchý formulář' sidebar for refining the search.

Sledovaná média

- český periodický tisk
- přepis pořadů z českého celostátního i regionálního rozhlasového zpravodajství
- přepis pořadů z českého televizního zpravodajství a publicistiky
- české internetové servery

Individuální řazení a zobrazení výstupů

- řazení dle skóre určující relevanci, data, zdroje, nadpisu, strany
- možnosti zobrazení jpg předloh
- zvýraznění klíčových slov v článku
- možnosti tisku vybraných článků
- funkce zpřesnění dotazu nad již vyhledanými články

scanservice

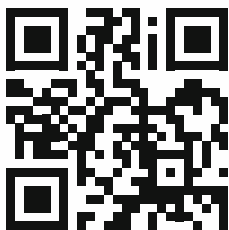
END OF ENTROPY

Náchodská 2397/23
193 00
Praha 9

Máte v knihovně opravdu „těžkou“ literaturu?

Pomůžeme s odlehčením
a zvýšením dostupnosti pro čtenáře.
Chcete-li poradit, vyzkoušejte nás,
je to zdarma:)

E-mail: info@scanservice.cz
E-mail: rks@scanservice.cz*
Tel: +420 267 009 911

www.scanservice.cz

*Náš Robotizovaný Knižní Skener se těší na Vaše tiskoviny:)

 ScanIndex™
developed by scanservice

Pořizování metadat (indexace) podle přání
zákazníka (například evidence nemovitostí,
fakturační údaje, průkazky)

 ScanLog
developed by scanservice

Ideální řešení sledování procesů digitalizace
papírových archivů. V každém okamžiku podrobný
přehled o průběhu zpracování díla

 Scan4Book
developed by scanservice

Převod knih, časopisů, hudebních záznamů,
map aj. typů monografií a periodik do formátu
podle standardů Národní knihovny

Papírové dokumenty

Knihy, časopisy, mapy, noty, archiválie

Fotografie, sbírky

3D objekty

Zpracujeme v prostorách scanservice a.s. nebo formou dodání
pracovníků a techniky na pracoviště zákazníka kdekoli v České
a Slovenské republice včetně vytěžování podkladů posílaných
na naše pracoviště zahraničními partnery elektronicky.

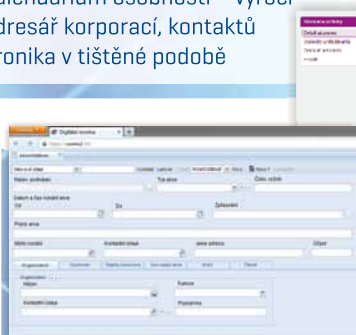
DIGITÁLNÍ KRONIKA

KOMPLETNÍ EVIDENCE UDÁLOSTÍ

Digitální kronika slouží jako informační portál s možností tvorby, vyhledávání, zobrazení a uchovávání všech souvisejících entit, které v souhrnu vytvářejí komplexní náhled na události.

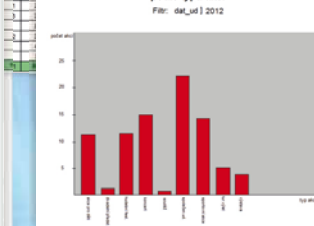
- Evidence událostí se všemi souvislostmi a vazbami
- Připojení digitálních objektů k událostem [fotogalerie, videa, pozvánky...]
- Prezentace událostí ve formě vhodné pro uživatele
- Vyhledávání aktuálních, proběhlých a připravovaných událostí [akcí]
- Kalendárium osobností – výročí
- Adresář korporací, kontaktů
- Kronika v tištěné podobě

Statistika uspořádaných akcí za období podle počtu účastníků
Filtr: dat_uz | 2012

	<= 20	>= 20 & <= 50	>= 50 & <= 100	>= 100 & <= 150	>= 150 & <= 200	>= 200 & <= 300	>= 300	NEU
1	2	1	2	3	1	1	1	1
2	1	1	2	2	2	2	2	1
3	2	2	2	2	2	2	2	1
4	2	2	2	2	2	2	2	1
5	2	2	2	2	2	2	2	1
6	2	2	2	2	2	2	2	1
7	2	2	2	2	2	2	2	1
8	2	2	2	2	2	2	2	1
9	2	2	2	2	2	2	2	1
10	2	2	2	2	2	2	2	1

Statistika uspořádaných akcí za období podle typu akcí
Filtr: dat_uz | 2012

URČENO

- knihovnám
- obcím
- informačním centrům a pod.

VÝPŮJČKY E-KNIH

SLUŽBA KNIHOVNY, KTERÁ JDE S DOBOU

- Kompletní seznam dostupných titulů e-knih
- Realizace výpůjčky [stažení dokumentu] čtenářem přímo v OPACu
- Náhled na e-knihu v různých formátech
- Evidence výpůjčky v kontě čtenáře

Proč eReading.cz

- možnost výpůjček nejen současných bestsellerů
- zdarma až 20% knihy jako náhled ke stažení

Výhody výpůjček e-knih

- **exkluzivní služba čtenářům**
- **vlastní nastavení výpůjčních podmínek**
- **rozšíření nabídky titulů bez nároku na skladové prostory**
- **přístup k statistikám využitelnosti**

Zkušenosti z JVK v Českých Budějovicích

- **registrovaným čtenářům je služba dostupná zdarma**
- **rozšíření fondu o stovky titulů**
- **implementace funkčnosti do knihovního systému bez finančních nákladů**
- **automatická aktualizace dat**

Cosmotron Bohemia, s.r.o.
Pančava 415/11, 695 01 Hodonín, ČR
tel: +420 518 326 522-525
fax: +420 518 326 523
mobil: +420 724 242 250
e-mail: firma@cosmotron.cz
web: www.cosmotron.cz

Cosmotron Slovakia, s.r.o.
Bratislavská 57, 908 48 Kopčany, SR
fax: +421 346 681 312
mobil: +421 903 727 255
e-mail: firma@cosmotron.sk
web: www.cosmotron.sk

Verbis | Portaro

nejpoužívanější systémy na platformě SQL v ČR

- na SQL serverech Firebird/Oracle (Windows, Linux, FreeBSD, Solaris)
- třívrstvá architektura (aplikační server)
- formát MARC 21 i uživatelské formáty
- flexibilita, uživatelská příjemnost
- naše systémy používá více než 400 uživatelů ze všech typů knihoven
- víceúrovňový regionální knihovní systém
- všechny knihovnické agendy, WWW, Z39.50 server/klient, MVS, OAI-PMH
- fulltextové vyhledávání (Lucene)
- možnost uživatelských úprav podle přání a potřeb zákazníka
- možnost snadného začlenění Portaro do webových stránek instituce

www.kpsys.cz